magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 3 (336)
martie 1995

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

6 martie 1945: W. Churchill şi F.D. Roosevelt; Dinu C. Giurescu; I. Lăcustă 2
Dosarul misiunii Ştirbey: Ion Calafeteanu 21
România la final de război mondial în Europa: Rapoarte inedite 24
Ctitoria prinţului Sturdza de la Baden-Baden: R. Mironovici 29
Meşterul tiparelor — Mitrofan: Gabriel Ştrempel 33
Profesor Honoris Causa Dinu Adameşteanu: Alexandru Barnea 37
Regina Maria şi indienii americani: A.S. Ionescu 41
Octombrie 1941. Primarul Odessei povesteşte: C. Troncotă 44
Secretele arhivei domneşti sechestrate: A.C. Cuza 51
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach 58
Caietele de miezul nopţii: Al. Busuioceanu 65
Dante Alighieri în proces: Adrian O. Vasiliu 70
Un mileniu din istoria Saharei: P. Salama 74
Gamla, cenuşăreasa Masadei: Alfred Spiegler 81
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov 83
Addenda la criza rachetelor şi România: Al. Oşca, M. Chiriţoiu 89
Filmul istoric la Cannes: Cristian Popişteanu 93
• Cărţi sosite la redacţie... 15, 80 • Concursul Magazin istoric, ediţia 1995 ...31 • Premianţii Concursului Tânărului European ...43 • Ora şcolii ...79 • Dialog cu cititorii 95

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

W. CHURCHILL, PRIMUL MINISTRU AL MARII BRITANII, CĂTRE F.D. ROOSEVELT, PREŞEDINTELE STATELOR UNITE ALE AMERICII, LA 8 MARTIE 1945

Londra [prin filiera de transmisiuni a Armatei Statelor Unite] 8 martie 1945, 1415 Z/TOR 1820 Z. Personal şi strict secret.

1. Sunt sigur că veţi fi la fel de abătut pe cât sunt şi eu din cauza evenimentelor survenite recent în România. Rușii au reușit să impună prin forţă şi fraudă la conducerea acestei ţări o minoritate comunistă. Posibilitatea noastră de a protesta faţă de asemenea evoluţie a fost limitată de faptul că, pentru a avea libertatea să salvăm Grecia, Eden şi eu am recunoscut, la Moscova, în octombrie, că Rusia trebuie să aibă un cuvânt hotărâtor în România şi Bulgaria, în vreme ce noi am preluat conducerea în Grecia. Stalin a respectat foarte strict această înţelegere în timpul luptelor contra comuniştilor şi a ELAS din oraşul Atena, care au durat 30 zile, în ciuda faptului că situaţia era cât se poate de dezagreabilă pentru el şi cei din jurul lui [...]

2. Acum, Stalin urmăreşte calea inversă în cele două ţări de la Marea Neagră şi din Balcani, şi aceasta este complet opusă oricăror idei democratice.

După convorbirile anglo-ruse desfăşurate la Moscova, în octombrie, Stalin a subscris pe hârtie la principiile de la Ialta, care în mod sigur sunt călcate în picioare în România. Cu toate acestea, sunt foarte atent să nu insist asupra acestui punct de vedere într-atât încât Stalin să spună: „Eu nu m-am amestecat în acţiunea voastră în Grecia, de ce nu îmi lăsaţi aceeaşi libertate în România?".

Aşa ceva ar duce din nou la comparaţii între obiectivele acţiunii sale şi cele ale acţiunii noastre. În această problemă, nici o parte nu o va putea convinge pe cealaltă. Ţinând cont de relaţiile mele personale cu Stalin, sunt convins că ar fi o greşeală din partea mea, în acest moment, să insist.

3. Iarăşi, sunt foarte conştient de faptul că avem de rezolvat problema mult mai importantă a Poloniei şi de aceea nu doresc să întreprind ceva în privinţa României, care ar putea să prejudicieze şansele noastre de a obţine o reglementare a problemei poloneze. Totuşi, simt că el [Stalin] ar trebui să fie informat cât suntem de abătuţi din cauza evoluţiei care a dus la instalarea prin forţă a unui guvern comunist minoritar în România, din moment ce aceasta intră în conflict cu concluziile Declaraţiei privind Europa eliberată asupra căreia am convenit la conferinţa din Crimeea.

În mod special mă tem că venirea acestui guvern comunist ar putea conduce la o epurare masivă a românilor anticomunişti, care vor fi acuzaţi de fascism, cam în maniera în care s-au petrecut lucrurile în Bulgaria. Lucrul acesta este practic prezis în comunicatul de ieri al Moscovei, al cărui text l-am expediat telegrafic ambasadei noastre.

De aceea, aş sugera să i se ceară lui Stalin să vegheze ca noul guvern să nu înceapă imediat o epurare a tuturor elementelor politice din opoziţie, pe temeiul că ar fi fost încurajaţi să procedeze astfel prin declaraţia de la Ialta.

Desigur, vă vom acorda tot sprijinul şi, dacă îmi veţi comunica textul vreunui mesaj pe care vă simţiţi înclinat să i-l trimiteţi lui Stalin, îi voi expedia şi eu unul prin care să vă sprijin. Bineînţeles, există un acord deplin între reprezentanţii noştri aflaţi la faţa locului şi cei ai dumneavoastră [...]

F.D. ROOSEVELT, PREȘEDINTELE STATELOR UNITE ALE AMERICII, CĂTRE W. CHURCHILL, PRIMUL MINISTRU AL MARII BRITANII,

LA 11 MARTIE 1945

Washington [prin filiera de transmisiuni a Marinei Statelor Unite] Martie 1945, 1634 Z

Strict secret și personal.

Răspuns la telegrama dumneavoastră 905.

Desigur că am avut în minte considerațiile privitoare la România și la problema poloneză pe care le-ați formulat în [telegrama] dumneavoastră 905, din 8 martie, și vă împărtășesc preocuparea pentru aceste evoluții. Eu sunt foarte hotărât, așa cum știu că sunteți și dumneavoastră, să nu las să ne scape printre mâini bunele decizii la care am ajuns în Crimeea și în mod sigur voi face tot ce pot pentru a-l obliga pe Stalin să le îndeplinească în mod corect. În privința situației din România, Averell [Harriman — n. trad.] a ridicat și ridică din nou întreaga problemă lui Molotov, invocând Declarația privind Europa eliberată, și a propus convorbiri tripartite pentru a îndeplini până la capăt aceste responsabilități. Este evident că rușii au instalat un guvern minoritar potrivit propriei lor alegeri, dar dincolo de rațiunile pe care le-ați menționat în mesajul dumneavoastră, România nu este terenul potrivit pentru a-i pune la încercare. Rușii au controlat-o necontestat de la început și, cum România se află de-a curmezișul căilor de comunicație rusești, este cu atât mai dificil să contești invocarea necesităților militare și de securitate pe care le folosesc ei pentru a-și justifica acțiunea. Totuși, vom face, desigur, tot ce putem și, bineînțeles, contăm pe sprijinul vostru [...]

(Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence, *vol. III.* Alliance Declining. February 1944-April 1945, *ediție și comentarii de Warren F. Kimball, Princeton, Princeton University Press, 1984, pp. 547–548, telegrama nr. 905; pp. 561–562, telegrama 714). Versiune în limba română:* Dorin Matei.

La 9 octombrie 1944, Stalin, ca șef al guvernului sovietic, și Churchill, ca șef al guvernului britanic, își împart sferele de influență în procentaje, în centrul și sud-estul continentului european

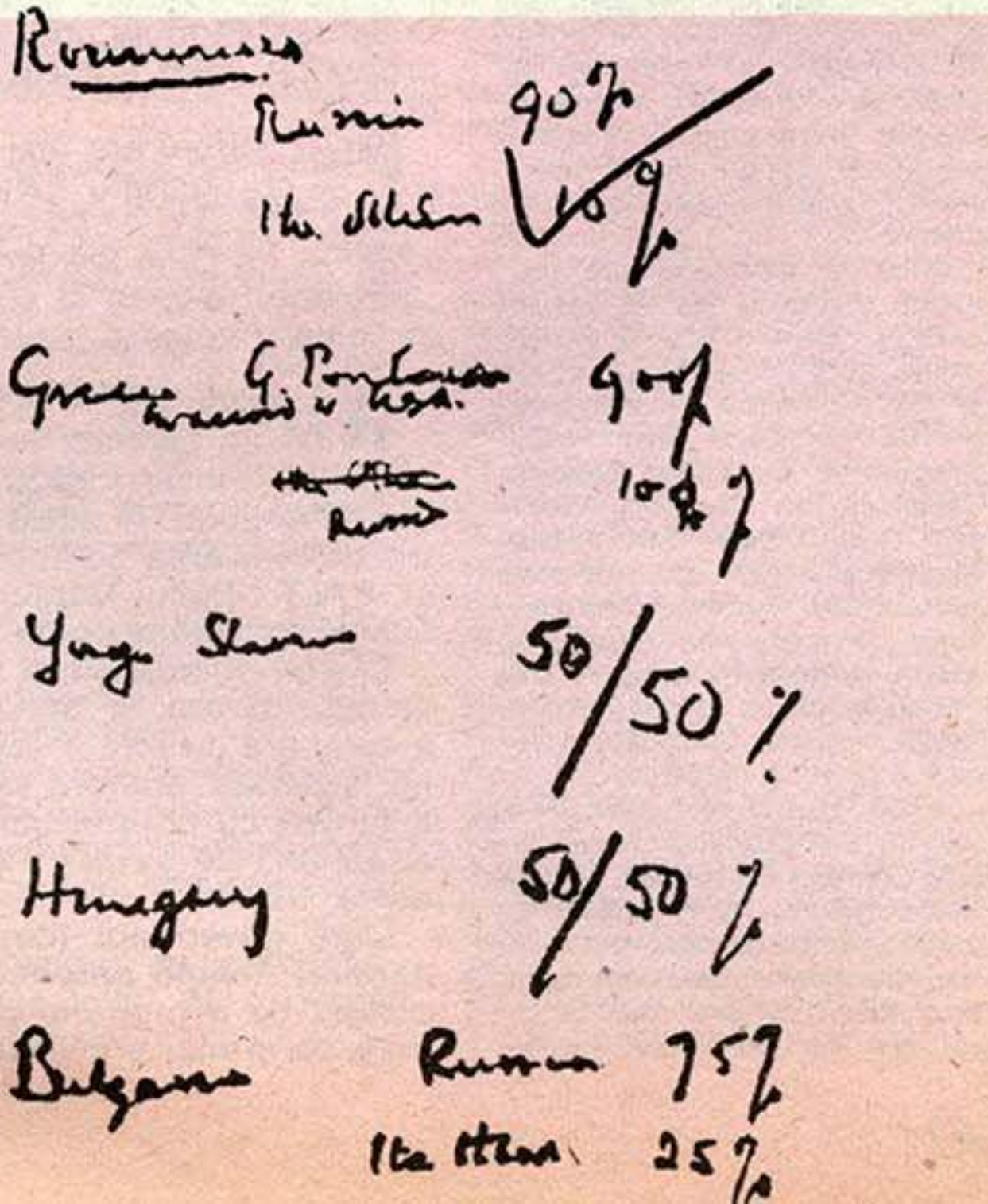

MARTIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Reglementări **privind circulaţia pe timpul nopţii în Capitală emise de comandantul militar al armatelor sovietice, general-maior Moskvitin: „Toate permisele de circulaţie ce dădeau dreptul a circula în oraşul Bucureşti atât ziua cât şi noaptea se consideră anulate cu începere de la 6 martie a.c.**

Se interzice, de la 6 martie 1945, circulaţia în timpul nopţii prin oraşul Bucureşti a autovehicolelor de la orele 23.00 până la 6 dimineaţa, fără permis special".

● Senzaţională **evadare din închisoarea Comandamentului Capitalei: 200 deţinuţi au dezarmat 52 ostaşi, luându-le armele (între care şi o puşcă mitralieră şi un pistol automat), răspândindu-se apoi prin oraş.**

● La 18 martie, **în sala Teatrului Naţional de la Liceul „Matei Basarab", are loc prima şedinţă a Grupului de artă şi literatură de sub auspiciile mişcării tineretului progresist. Participă: Eusebiu Camilar, Ion Caraion, Vladimir Colin, Geo Dumitrescu, Margareta Dorian, Mihnea Gheorghiu, Eugen Jebeleanu, Nina Cassian, Ana Negreanu, Elena Negreanu, Miron Radu Paraschivescu; în deschidere, Virgil Ierunca vorbeşte despre poezie şi progres".**

● De ziua **internaţională a femeii, 8 martie,** Scânteia **salută „femeia luptătoare pentru democraţie". Între altele, E. Luca publică poezia** Ana Pauker **din care citâm: „Şi arma ai strâns-o atunci mai cu tărie/ Tu ca Românca, Luptă-**

Martie 1945 — lună bogată în evenimente hotărâtoare pentru evoluţia ulterioară a societăţii româneşti: formarea, pe 6 — a unui nou cabinet, prezidat de dr. Petru Groza; pe 9 — restabilirea administraţiei româneşti în Transilvania, şi pe 23 — legiferarea reformei agrare.

Presa acordă o atenţie deosebită soluţionării crizei de guvern produsă prin demisia cabinetului generalului N. Rădescu la 28 februarie (*Magazin istoric*, nr. 2/1995). „Căderea generalului Rădescu, anunţată oficial aseară, a produs o impresie extraordinară în public", scrie ziarul *Ediţia*, din 2 martie.

● „Cine va forma noul guvern?", titrează *Ultima oră*, tot din 2 martie, furnizând şi alte informaţii. „D. Barbu Ştirbei a fost însărcinat cu formarea noului cabinet, d-sa a şi început consultările. O formulă susţinută şi de F.N.D. ar fi a unui guvern de colaborare prezidat de d.dr. Petru Groza. ● O altă formulă — un guvern de concentrare democratică, d.dr. Nicolae Lupu urmând a fi şeful Cabinetului. ● Alte formule care au circulat în cursul dimineţii de azi vorbeau de d-nii Savel Rădulescu, Const. Vişoianu. În orice caz, formula unui guvern cu prim-ministru militar — ieri s-a pronunţat chiar numele d-lui general Avramescu — a fost abandonată".

Barbu Ştirbei are mai multe întrevederi cu fruntaşi politici: ora *8.30* — cu Lucreţiu Pătrăşcanu (P.C.R.); *10.30* — cu C. Titel Petrescu (P.S.D.); *11.00* — cu dr. Petru Groza (Frontul plugarilor); *12.00* — cu Dinu Brătianu (P.N.L.) şi, apoi, cu Iuliu Maniu (P.N.Ţ) „Momentul e greu şi are nevoie de mult tact pentru a fi depăşit cu bine", notează *Fapta*.

Reprezentanţii F.N.D. refuză însă colaborarea pentru un astfel de cabinet. În aceste condiţii, suveranul la cererea sovieticilor îl însărcinează la 2 martie pe dr. Petru Groza cu formarea guvernului. În zilele de 3, 4 şi 5 martie au loc consultări pentru definitivarea componenţei Consiliului; P.N.L. (Dinu Brătianu) şi P.N.Ţ. (Iuliu Maniu) nu vor să participe la alcătuirea noii echipe guvernamentale.

Într-un comunicat al P.N.Ţ. (Maniu), dat după constituirea guvernului Groza, se arată motivele refuzului celor două partide de a colabora cu F.N.D. „Dl. Petru Groza a propus mai întâi Partidului Naţional-Ţărănesc să participe la guvernul ce d-sa eventual ar fi format cu doi-trei miniştri fără portofolii, ca simpli observatori ai acţiunii de guvern". Această soluţie a fost respinsă de conducerea P.N.Ţ.

Lista guvernului (din care lipseau reprezentanţii celor două partide) nefiind aprobată de suveran, „dl. Petru Groza s-a văzut obligat de a propune partidelor o colaborare efectivă, în condiţiuni ce urmau a fi fixate". Suveranul a făcut apel la conducerea

Noul prim-ministru, dr. Petru Groza (stânga), împreună cu vicepreşedintele Consiliului, Gh. Tătărescu

Primele flori

P.N.Ţ. „de a accepta o ofertă eventuală de colaborare, făcându-i cunoscută situaţiunea extrem de gravă şi primejdioasă în care se găseau ţara şi dinastia".

Condiţiile colaborării propuse de P.N.Ţ., „pe baza respectului principiilor constituţionale, căutând mai ales să fie asigurate drepturile, libertăţile cetăţeneşti, funcţionarea sinceră a instituţiilor democratice, libertatea presei, a muncii, a întrunirilor etc." au fost aduse „la timp la cunoştinţa Măiestăţii Sale regelui şi a d-lui Groza. Cu toate acestea — se menţionează în Comunicatul P.N.Ţ. — a doua vizită pe care dl. Groza a făcut-o prezidentului P.N.Ţ. a avut loc abia la 6 martie spre ora 1, anunţând totodată că este grăbit şi se găseşte sub presiunea adunării muncitoreşti convocate în Piaţa Naţiunii.

Dl. Petru Groza n-a intrat în discutarea condiţiunilor esenţiale mai sus amintite",

Atunci, în 6 martie, la orele 13.00, într-adevăr, mulţimi afluiau spre Piaţa Naţiunii, unde la orele 14.00 a început un mare miting, la care surse ale vremii estimau că au luat parte „800 000 cetăţeni din Bucureşti şi plugarii din satele judeţelor Ilfov, Ialomiţa, Vlaşca şi Teleorman", cum menţionează moţiunea adoptată la această întrunire.

Iniţial, participanţii vroiau să ceară — scrie *Timpul* din 8 martie — „un guvern care să scoată ţara din nevoi şi să limpezească situaţia politică care ne conduce spre dezastru. Au venit să ceară, dar au aflat că M.S. regele, ascultând chemarea poporului, i-a dat un guvern care să fie al poporului".

La tribună se perindă numeroşi oratori, printre ei şi noii miniştri: P. Constantinescu-Iaşi, prof. Bagdasar, Const. Agiu, preotul Burducea. „Sunt veseli şi emoţionaţi de entuziasmul mulţimii — continuă *Timpul.* Un glas de copil din braţele unei lucrătoare străbate văzduhul. — Jos scumpetea! Simpaticul speaker Pompiliu scandează la microfon: Vrem salarii ridicate! Vrem Guvernul poporului! Vrem pământ pentru ţărani!"

La îndemnul unui vorbitor, colonelul Lupaşcu („Şi acum vă sfătuiesc să mergeţi în linişte şi cu respect să mulţumim M.S. regelui") manifestanţii, „plini de un entuziasm copleşitor", notează reporterul *Scânteii,* s-au îndreptat spre Palatul regal.

„Fâlfâia stindardul Casei regale — relatează în continuare *Scânteia* din 8 martie. Fâlfâiau steagurile de luptă ale muncitorimii. Mâinile bătătorite ale acestor cetăţeni vrednici agitau cu entuziasm steagurile Naţiunilor Unite, Tricolorul şi flamurile lumii din uzine şi sate".

Entuziasmul popular nu este împărtăşit, desigur, de „reacţionarii cenuşii" care scrie *Scânteia,* „erau parcă loviţi de o durere grea. Câte unul, doi, de după ferestre, ori în dosul stâlpilor de pe

Cronică măruntă

toare, Comunistă,/ Ţara ta s-o smulgă din cârdăşie/ Cu blestemata bestie fascistă.// Cu sufletul tău ai înviat Panduril/ Ce peste-un veac stătură-n adormire/ Şi i-ai pornit la luptă cu Ghiaurii/ S-aducă României derobire.// Din Răsărit venit-a Mântuirea/ Şi tot din Răsărit venit-ai tu/ Norodul să-l ridici cu hotărârea/ Să-şi fie el stăpân, şi altul nu!"

● Comandamentul **militar al Capitalei face cunoscut că în cuprinsul municipiului Bucureşti camuflajul exterior a fost ridicat în totalitate. Faptul că se mai găsesc încă străzi în întuneric se datoreşte unor dificultăţi de ordin tehnic.**

● Cenzura **veghează. „Pentru vina de a fi publicat material tendenţios şi alarmist, care ar fi putut produce nelinişte şi confuzie în opinia publică — se arată într-un comunicat — ziarul** Timpul **din Bucureşti se suspendă pe termen de 7 zile, cu începere de la 22 martie. De asemenea, ziarele** Ediţia şi Fapta **din Bucureşti se suspendă pe o zi, cu începere de la 22 martie a.c. pentru că au reprodus acest material.**

Ziarele Crainicul, **din Timişoara,** Hunedoara, **din Orăştie,** Tomis, **din Constanţa,** România democrată, **din Arad,** Avântul, **din Braşov,** Cuvântul, **din Brăila,** România nouă, **din Sibiu,** Kirchenblatt şi Sontagsglocke, **din Timişoara,** Gazeta de la Turda, **precum şi revista** Bucovina, **din Timişoara, au fost suprimate pentru atitudine fas-**

MARTIE 1945

Manifestația F.N.D. din 6 martie 1945

Cronică măruntă

cistă".

● „Faceți **bae cât mai des acasă sau la fabrică, fiindcă numai astfel puteți fi sănătoși și feriți de boli. Muncitori! Ajutați medicul pentru sănătatea voastră"** (Scânteia).

● Actorii **Teatrului Național au întocmit un memoriu pe care vor să-l înainteze d-lui ministru al artelor, Mihail Ralea, în care cer menținerea d-lui N. Carandino la conducerea primei noastre scene.**

● În fiecare **zi cursă ultrarapidă, cu autoturismul „Dodge", București-Timișoara în 12 ore.**

● Pentru **pensiile scriitorilor se introduc următoarele taxe: 1 la sută la hârtie de cărți și reviste, 1 la sută la biletele de spectacol și 2 la sută la abonamentul la radio. Pensiile scriitorilor sunt de cinci clase: 20 000 lei, 33 000 lei, 46 000 lei, 54 000 lei, 61 000 lei. Ziarul care publică știrea,** Fapta, **costa 30 lei exemplarul.**

● Universitatea **Ateneului Român sărbătorește un sfert de veac de la înființare.**

● „Cărți **care trebue neapărat cetite și studiate"** (Scânteia): Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice; **I.V. Stalin** — scurta biografie; **V.I. Lenin** — Sarcinile proletariatului în Revoluția noastră; **V.I. Lenin** — Scrisori din depărtare; **A.I. Vișinski** — Statul sovietic în războiul pentru apărarea patriei; **E. Lokșin** — U.R.S.S. — mare putere industrială.

● Epidemie **de tifos exantematic în Capitală. Prof. dr. D. Danielopolu declară: „Trebuie**

Calea Victoriei, se uitau cum se scurge uriașa forță populară, se uitau și-și șopteau îngânduraţi".

Câteva declarații ale noilor miniștri.

● *Gh. Tătărescu,* vicepreședinte al Consiliului și ministru de externe: „Aici, în această sală [a guvernului], putem să ne prezentăm fiecare cu părerile noastre, și este firesc să fie între noi aici și discuțiuni, dar odată ieșiți de aici vom fi — și cred că trebuie să fim — uniți, cu un singur cuget și cu o singură credință".

● *Gh. Gheorghiu-Dej,* ministrul comunicațiilor și lucrărilor publice: „Sunt convins că în decurs de câteva săptămâni numai vom putea dovedi țării capacitatea noastră de muncă".

● *R. Zăroni,* ministrul agriculturii și domeniilor: „Aproape fiecare departament are în fruntea sa oameni ieșiți din rândul celor conduși, așa cum la Ministerul agriculturii se găsesc doi plugari".

● *Teohari Georgescu,* ministrul de interne: „Voi face tot posibilul să căpătăm încrederea Uniunii Sovietice pentru a putea redresa aparatul polițienesc și astfel să asigurăm liniștea și viața cetățenilor".

● *C. Agiu,* subsecretar de stat la agricultură: „Mă angajez că însămânțările să fie făcute în cel mai scurt timp cu putință".

Cine este noul prim-ministru? Iată câteva confesiuni ale sale, făcute presei și reproduse de ziarul *Timpul* din 8 martie. „Ne-a chemat într-o seară la el acasă, în vila din Parcul Jianu. Acum vreo lună de zile. Eram de față toți directorii și primii redactori ai ziarelor din Capitală".

Cu acel prilej, dr. Petru Groza a mărturisit: „Țin ca să se știe că sunt român bun. Mi-i drag neamul, mi-e dragă țara unde moșii, strămoșii mei au trăit. Mă pot urca prin ascendența mea până la daci.

Eu — continuă P. Groza — am fost dintotdeauna un alintat al soartei, un răsfățat al orânduirii de până acum. Am avut de toate. Am fost ce-am vrut. Am fost ministru la o vârstă când alții se socotesc prea tineri să râvnească asemenea demnitate. Nu sunt un răzvrătit. N-am nici un motiv de nemulțumire față de lumea veche".

Dacă totuși face politica F.N.D.-ului „este că-mi dau seama că oamenii trebuie să meargă cu vremurile și că pentru binele acestei țări și salvarea acestui neam trebuie să ne încadrăm în ritmul nou și pe drumul unei adânci reforme". Pledează pentru reforma agrară doar „din interesul țării", deși își pierde moșiile. „Am moșii întinse. Le dau".

Un guvern F.N.D. ar putea obține repatrierea a „zeci de mii de prizonieri. Și am mai putea obține să intrăm în Ardealul de Nord

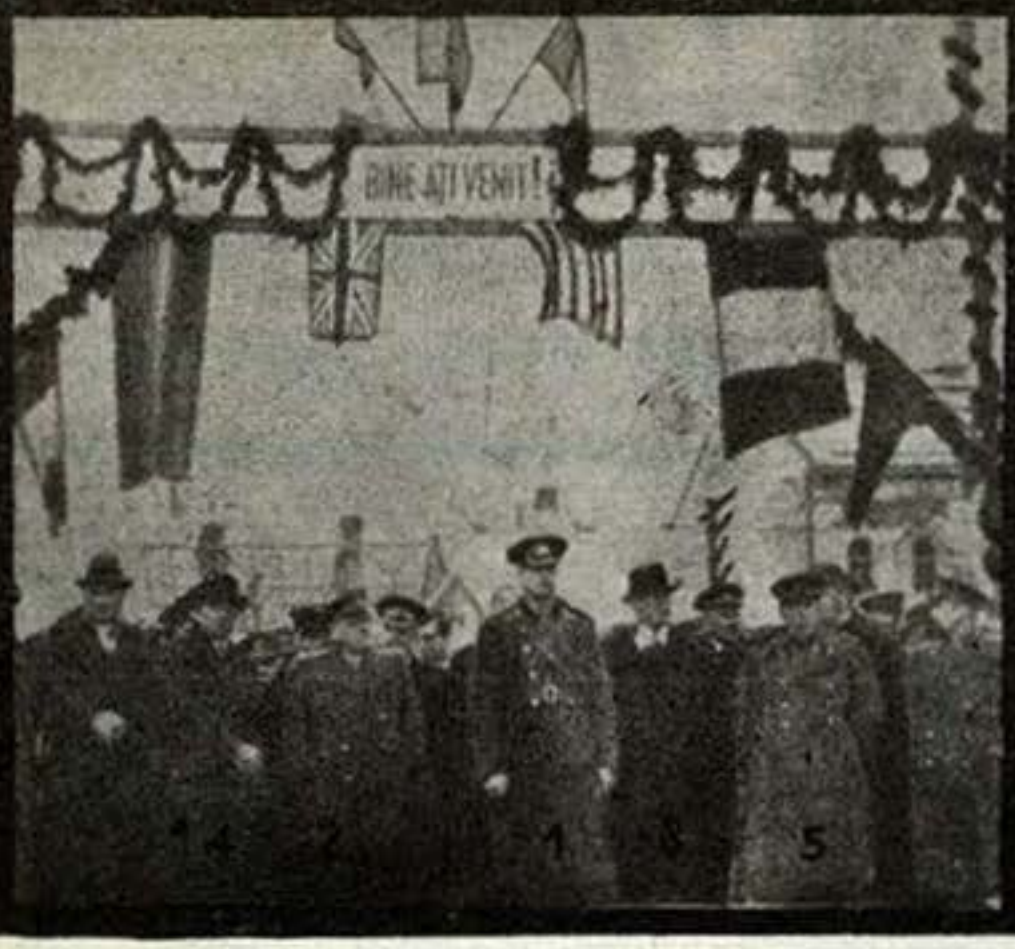

La Cluj, la reinstalarea administrației românești: regele Mihai (1), A.I. Vișinski (2), dr. Petru Groza (3), Gh. Tătărescu (4), generalul Susaikov (5)

Chetă organizată de Apărarea Patriotică

cu capul sus. Ni s-ar recunoaște calitatea de țară cobeligerantă". (Așa cum nu ni s-a recunoscut).

„Capitala a îmbrăcat, începând de duminică din zori, haină de sărbătoare", scrie *Universul* de miercuri 14 martie, într-o relatare privind atmosfera sărbătorească cu care Bucureștii întâmpină reinstaurarea administrației românești în Transilvania.

La Cluj, în 13 martie, au loc mari festivități prilejuite de acest eveniment, la care participă regele Mihai I, membrii guvernului, patriarhul Nicodem, A. I. Vîșinski primul locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., delegați ai Comisiei Aliate de Control din România. Ceremoniile se desfășoară după următorul program publicat în presă: „*Ora 10.* Sosirea M.S. regelui în gara Cluj. *Ora 10.30.* Te Deum la catedrală. *Ora 11.* Recepția Colegiului academic al Universității din Cluj. *Ora 12.* O mare întrunire populară în Piața Libertății. *Ora 13.* M.S. regele, înaltul guvern și distinșii oaspeți străini vor primi defilarea trupelor, organizațiilor politice, sindicatelor muncitorești, a școlilor etc. *Ora 14.* Plecarea M.S. regelui și a suitei din gara Cluj cu tren regal. *Ora 14.30.* Masa comună cu guvernul și înalții oaspeți. *Ora 16.30.* Ședința solemnă a primului Consiliu de Miniștri la Cluj. *Ora 19.30.* Plecarea membrilor guvernului și a înalților oaspeți cu trenurile speciale din gara Cluj spre a se înapoia în București".

La 11 martie, o delegație interguvernamentală, în frunte cu primul ministru, face o vizită lui A.I. Vîșinski, mulțumindu-i pentru prezența sa în România în acele zile.

„Ne-ați asistat cu luminile și energia d-voastră — arată dr. Petru Groza — ca la această cotitură istorică pe linia destinului poporului român să nu pășim greșit, ajutându-ne să trecem fără zguduiri aceste momènte grele. Poporul român și fiecare din noi va păstra numele Excelenței Voastre în cartea amintirilor lui cu literă de aur".

La rândul său, A.I. Vîșinski declară: „În ultimele luni, condițiunile pentru introducerea în Transilvania a administrației guvernului român erau mult mai prielnice decât în primele zile după izgonirea de acolo a ocupanților, dar nu exista cea mai serioasă și mai importantă condițiune pentru realizarea acestei hotărâri: România nu avea un guvern care să fi fost în măsură de a asigura ordinea, liniștea și disciplina în țară ca spate al armatei rosii, precum și bunele raporturi și drepturile tuturor naționalităților".

Deci, prețul guvernului Groza — Ardealul de Nord...

La 15 martie, A.I. Vîșinski s-a înapoiat la Moscova. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

să ne așteptăm că epidemia se va întinde, dar să luptăm ca ea să nu se transforme într-un adevărat dezastru".

● V. Molotov, **comisarul poporului pentru relațiile externe ale U.R.S.S., împlinește 55 ani. Omul de stat sovietic, notează** Universul **„nu e numai un fiu al partidului, un aprig susținător al cauzelor drepte, un patriot și un eminent om politic, el e și un om care a înțeles să îmbrățișeze cauza întregii umanități, care s-a pus în slujba acelui ideal comun, care s-ar putea rezuma în formula veche — și totuși atât de nouă, de plină de sens azi — «apărarea drepturilor omului», în înțelesul ei universal, generos și uman".**

● Se stinge **din viață prof. univ. Ioan Rădulescu-Pogoneanu, „un model de virtute cetățenească și profesională, un educator de vocație", după cum îl caracterizează prof. C. Rădulescu-Motru.**

● Noi epurări **la Sindicatul artelor frumoase. Oscar Han, H. Igiroșanu, Puiu Alexandrescu și V. Hoeflich sunt epurați definitiv. Lucia Dem Bălăcescu, Niculae Brana, Gh. Vânătoru, Vl. Francu, Ștefan Constantinescu sunt suspendați pe termene de la 5 la 1 an de zile, pentru că „au activat în contra intereselor țării și au fost în slujba hitlerismului".**

● Se desfășoara **lucrările primului congres al învățătorilor social-democrați. Ștefan Voitec, ministrul educației naționale, este proclamat „învățător de onoare".**

P.C.R.

pregăteşte acaparareа puterii

O stenogramă care spune totul

RĂZBOIUL CE VA ÎNCEPE DUPĂ CE ARMATA ROŞIE VA INTRA ÎN BERLIN

În acest număr publicăm cea de a doua parte a stenogramei şedinţei Consiliului Frontului Naţional Democrat din ziua de 31 ianuarie 1945, document de valoare deosebită în descifrarea condiţiilor în care comuniştii din România au pus mâna pe putere. Detalii în legătură cu contextul social-politic în care s-a desfăşurat acest eveniment au fost oferite în Magazin istoric, **nr. 2/1995. Nu poate fi omis din analiză faptul că Partidul Comunist din România, angajat în lupta pentru acapararea puterii politice, beneficia de un atuu extrem de puternic: promisiunea făcută de Moscova că Transilvania va fi restituită integral României, act ce trebuia să treacă în ochii opiniei publice ca fiind rezultatul eforturilor comuniştilor români şi dovada materială a patriotismului lor.**

Pentru a putea urmări mai uşor conţinutul acestei stenograme, reamintim lista participanţilor la şedinţă: Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Lucreţiu Pătrăşcanu **(din partea partidului comunist),** Lotar Rădăceanu, Ştefan Voitec, Teodor Iordăchescu, N. Deleanu **(din partea Partidului Social-Democrat),** Chivu Stoica, Gh. Nicolau, Victor Brătfăleanu **(din partea sindicatelor),** Vlădescu-Răcoasa, Constantin Agiu **(Uniunea Patrioţilor),** Petru Groza, Romulus Zăroni, Gh. Micle, Baicu şi Joviţă-Dumbrav **(Frontul plugarilor).**

• Ana Pauker: „Noi nu avem timp să aşteptăm şi de bătut în loc. Să zgândărim totul“ • Victoriile armatei roşii trebuie utilizate • Cum să dăm la cap cu diferite arme • Între politică şi însămânţările de primăvară • „Nu facem colhoz. Îi împingem în mobilizare agricolă“ • Petru Groza: „Statul trebuie să fim noi“ • Dacă venim la putere, ne apucăm de treabă

Tov. Agiu: Eu n-aș vrea să vorbesc prea mult.

Tov. Gheorghiu-Dej: Prea mult nici nu este bine chiar.

Tov. Agiu: Totuși uneori vorbesc unii mai mult decât trebuie.

Eu am crezut, ca și tov. Voitec, că Tătărescu nu reprezintă nimic sau aproape nimic. Am avut însă ocazia să mă conving în câteva locuri că eram greșit. Tătărescu în timpul cât a guvernat, a atras, cu afacerile și cu câte a făcut el, o serie de elemente din burghezie. Când am văzut ce a realizat la Giurgiu, nu mi-a venit să cred ochilor. A organizat o întrunire mai populată decât a F.N.D.-ului, la care au participat foștii primari și numeroși locuitori din satele județului Vlașca. Am văzut personal acest lucru.

Tov. Gheorghiu-Dej: În Gorj are el mult.

Tov. Agiu: Și în multe alte părți. Eu socotesc că am greși dacă n-am ține cont de ce s-a discutat înainte, în special de ceea ce a spus în ultima sa cuvântare tov. Luca. Noi însă față de Tătărescu trebuie să avem o condițiune principală, pe care s-o lămurim într-o discuție preliminară cu el. Sunt convins că o va accepta și anume să-l întrebăm dacă crede că a fost bună politica pe care a dus-o el și crede că atacând pe Maniu poate să tacă asupra ceea ce a făcut el? Noi să-i cerem ca atacând pe Iuliu Maniu, dezvăluind lucrurile pe care le știe despre trădările și atitudinea dușmănoasă față de popor a lui Maniu, Tătărescu să vină și să binevoiască a spune ceva și despre păcatele lui.

În ce privește partea organizatorică sunt convins că Tătărescu are infinit mai mult decât Lupu. Iar dacă trebuie să-l comparăm ca om, întrucât pornim cu el pe drum, în măsura în care se angajează să vină în F.N.D. și trebuie folosit, țin să vă spun că Tătărescu nu poate fi comparat cu Lupu. Este un om de acțiune, realist, inteligent.

Rămâne deci ceea ce a spus tov. Pătrășcanu ca noi să fim vigilenți, să fim așa cum ne cere momentul politic în care ne aflăm, urmând să-l folosim pe el, nu el să ne folosească pe noi.

Îmi amintesc din ziua de 23 august de la lucru. Tov. Pătrășcanu este aici. Știți ce a spus Maniu la ultima ședință pe care am avut-o cu el. A spus că ar vrea ca noi să nu ne ocupăm de burghezie. „Noi vrem s-o pedepsim foarte aspru, dar noi, burghezii, nu partidele acestea". Aceasta înseamnă clar că Maniu spunea tocmai contrariul de ceea ce gândea. „Nu cumva să vă atingeți de burghezie, că noi avem s-o pedepsim aspru". Și voia să se ascundă mereu sub același lucru. Și tot în ziua aceea am fost puși la o mare încercare noi, cu tov. Pătrășcanu și tov. Titel Petrescu, care cred că dacă se adăuga la ceea ce a spus tov. Luca, poate să fie de mare învățătură. Împrejurările au făcut ca acțiunea să înceapă la 23 august, cu 2 zile mai înainte de data pe care o fixasem noi organizatoric peste tot. Și cum s-a pus chestiunea? Ne-am întrebat dacă în acea zi trebuie să călcăm regula sau să așteptăm, după regula fixată cu riscul ca să nu mai putem face niciodată nimic. Dacă afla Maniu — pentru că tot ce afla el se ducea pe gârlă — atunci nu mai puteam face nimic. Și atunci am stat de vorbă cu tov. Pătrășcanu și ne-am întrebat ce e de făcut. Depindea de noi, sau dacă într-o parte s-ar fi rupt frontul și reușeam să facem să înceteze acolo războiul. Urma să luăm o hotărâre asupra atitudinii noastre. Și pe linia aceasta pe care a vorbit tov. Luca, am spus fie ce o fi, ne-am consfătuit și cu tov. Titel Petrescu și am pornit înainte și a fost bine. Am știut cum să folosim momentul. Am priceput sarcina care ni s-a dat de organizația noastră, am folosit pe Iuliu Maniu și pe toți ceilalți. Și grija lor era unde-i ducem pe oameni.

Deci socotesc că nu trebuie să neglijăm ca forță, gruparea lui Tătărescu. Numai să avem înțelegerea și să nu fie un prilej de dezbinare între noi.

Am însă un cuvânt de spus în ce privește Frontul plugarilor. Frontul plugarilor reprezintă organizația noastră la sate și cer F.N.D.-ului sprijin pentru întărirea acestei organizațiuni, fiind organizația care are cea mai mare nevoie de sprijinul F.N.D. Țăranii sunt cei mai lipsiți de elemente pregătite, de cadre organizatorice. De aceea F.N.D. trebuie să dea sprijin acestei organizații a țărănimii și să dovedească în fapt dragostea de țărani și interesele pe care le punem în realizarea reformei agrare, deoarece altfel întâmpinăm foarte mari greutăți.

Tov. Ana Pauker: Cred că tov. Pătrășcanu v-a vorbit despre vizita lui la rege. A discutat cu Negel care a fost și el invitat acolo. Este clar că regele acum a luat un soi de atitudine. Însă în ceea ce a spus tov. Pătrășcanu reies două lucruri caracteristice: faptul că îi este frică de agitație și cum nu știe să ascundă lucrurile a arătat aceasta și în al doilea rând argumentul suprem la care recurge acum este argumentul constituțional că trebuie să fie reprezentate toate partidele care au influență în țară. Cu alte cuvinte în țară încă nu și-a exprimat dorința să ne aibă pe noi. Este un argument foarte rău pentru ei, întrucât noi îi vom da peste cap. Noi nu avem timp să așteptăm și de bătut în loc. Nu putem întârzia deoarece nu mai putem amâna rezolvarea problemei Transilvaniei de nord și nici a prizonierilor, precum și o serie întreagă de alte probleme, ca de pildă situația economică etc. Deci chestiunea se pune ca într-adevăr noi să ridicăm din țară tot ceea ce se poate ridica și anume în zilele care vin. Ne este relativ ușor să ridicăm muncitorimea. O vom ridica cu ajutorul programului. Oamenii când se vor întoarce acasă trebuie să fie însuflețiți și hotărâți să facă treabă. În primul rând tot ce vor face oamenii în provincie trebuie

să se oglindească la București, să ne vină știri de acolo. Important este la țară, cum se mișcă satele. Mai e important ca tot ce avem noi ca forță să aruncăm la țară, să sgândărim totul acolo și ecoul să vină la București.

În al doilea rând trebuie organizate mitinguri. Este un mijloc care pe vremuri a dat rezultate bune și nu l-a întrebuințat. Cred că duminică trebuie să facem o serie de mitinguri mari, utilizând și sălile particulare: Gaz și Electricitate, S.T.B.; cele din centrul orașului, o altă serie de mitinguri la țară pentru ca să vină și să-și spună cuvântul cei care până acum nu și l-au spus. În afară de noi să-și spună cuvântul oameni care nu s-au pronunțat, de pildă sunt o serie întreagă de ofițeri superiori care nu mai pot răbda nici ei deoarece au rămas cu salarii între 30-50 000 lei. Un căpitan are 30 000 lei, un maior 40 000 lei, un general, cogeamite general de divizie are 90 000 lei. În această situație în care se află armata, ofițerii fierb de nemulțumire, vor să [se] declare pentru un guvern F.N.D. dar rămân închiși și nu-și spun părerea.

Tov. Rădăceanu: Ofițerii activi?

Tov. Ana Pauker: Este o situație acum. Ce riscă? Vor fi dați afară? Vor fi repuși. Fără îndoială că dacă insistăm și facem lucrurile cu dibăcie vom obține și acest lucru.

Tov. Agiu: Și preoți vor veni.

Tov. Ana Pauker: Să vină și cei de la Sfatul negustoresc și cei din Industria textilă. Să vină o serie de oameni care până acum nu s-au exprimat. Să vină să-și spună și ei părerea. Să vină cu declarații, cu moțiuni, să citească moțiunile în numele organizațiilor pe care le reprezintă. De asemenea, să vină de la ingineri, oamenii care încă nu au venit să-și spună cuvântul. Și după aceea să facem o serie de manifestațiuni și cu bucureștenii și cu oamenii de la sate. Mitingurile să se facă în toată țara în duminica aceasta, pentru ca toată țara să fie pusă în picioare. Să vadă toți că țara într-adevăr nu mai poate să rabde.

Acum chestiunea cu Tătărescu. De ce să fim atât de copii și să fim duși de național-țărăniști și de liberali? Este la mintea omului că dacă Tătărescu nu reprezintă nici un fel de forță nu ne trebuie nouă. Dar noi suntem izolați, între noi, muncitori și țărani și ceva intelectuali pe ici pe colo. Dacă n-ar fi faptul acesta ca noi să ieșim din izolarea noastră, ce le-ar păsa lor dacă ar veni un Tătărescu care ne poate compromite? Faptul că dușmanii tremură de Tătărescu înseamnă că Tătărescu nu este un element în situația arătată, care să strice F.N.D.-ului, ci este un element ce ne-ar putea fi util.

Tov. Micle: Nu este o cantitate neglijabilă.

Tov. Ana Pauker: Sunt de acord cu tov. Iordăchescu că în ceea ce privește contactul cu Tătărescu trebuie să nu pierdem alte ocazii ale noastre și ca atare să alegem momentul când ne-ar conveni nouă. Trebuie să jucăm încă o carte și încă o carte. Așa că eu cred că acțiunea cu Tătărescu să n-o începem în prima zi ci câteva zile mai târziu. Dar este o carte importantă pe care și noi trebuie s-o aruncăm.

Și iată că nu numai o parte din negustori, din comercianți și industriași, dar și o parte din burghezie, din moșieri, din organizațiunile lor sunt pentru un guvern F.N.D., din motive politice externe și nu interne. Să dea Dumnezeu să nu se răzgândească Tătărescu și să nu fie ca atunci când s-a umblat cu undița și nu mai vrem să se prindă. Dar dacă nu se răzgândește, eu cred că și acest lucru trebuie făcut.

De pildă s-a întors un colonel care a fost la Budapesta și care știe cum s-a format guvernul din Ungaria și ne-a povestit că este în guvern un oarecare Teleki. Tipul acesta nu are nici o valoare, însă are totuși o valoare și pentru cei din afară și pentru o parte din burghezia dinăuntru, care se codește.

Or, Tătărescu este mai mult decât Teleki.

Tov. Voitec: Mai mult decât o canalie.

Tov. Ana Pauker: Mai mult decât o canalie, dar are oameni în dosul lui. Eu sunt de părere, așa cum am vorbit cu Pătrășcanu, dar dacă acești vin și pun chestiunea în guvern, trebuie să luăm o atitudine clară. Să le spunem: voi vorbiți de Tatar Bunar? Dar unde este Grivița C.F.R., Lupeni, etc. și să mergem și mai departe.

Tov. Agiu: Unde este Vaida?

Tov. Ana Pauker: Și mai departe, să le spunem, luând părerea nu numai negativă ci pozitivă, că în timpul războiului cel puțin Tătărescu nu a avut o atitudine ca a lui Maniu. Să luăm apărarea lui Tătărescu dând în ei și demascându-i în fața altora care n-au simpatie pentru Tătărescu, dar dacă au ceva de împărțit cu național-liberalii și cu Tătărescu să împartă cel puțin cu ei. Eu cred că dacă până acum atitudinea noastră a fost sub mâna aceea de a face ca Tătărescu să nu fie arestat, acum să luăm atitudinea împotriva național-țărăniștilor și liberalilor și să ne pregătim ca în eventualitatea colaborării cu Tătărescu să prezentăm chestiunea nu ca o chestiune de oportunitate ci ca o chestiune care era nedreaptă și că în timpul războiului Tătărescu n-a avut atitudinea lui Maniu și amicului Lupu, care era — să zic că face acum în pantaloni — care a făcut pe codoșul ducând scrisorile lui Maniu și ale lui Antonescu încoace și încolo.

Lupu, în dobitocia lui a recunoscut că a dus scrisori de la Antonescu la Maniu și invers.

În felul acesta îi băgăm mai adânc în pământ pe acești banditi care trebuie nimiciți.

Trebuie avut în vedere nu numai o chestiune. Toți avem antipatii, slavă domnului, dar trebuie să vedem cum cresc lucrurile acestea și cum trebuie să dăm la cap cu diferite arme și mijloace pe care le

avem. Acum nu este vorba ca să facem un guvern F.N.D. Şi dacă victoria armatei roşii şi situaţia din ţară, cu simpatia care creşte pentru F.N.D., ne permite, toate acestea trebuie utilizate şi acum este momentul să facem acest guvern F.N.D, şi nu mai târziu.

Încă o informaţie. Generalul Constantinescu Claps, a fost chemat de două ori la Palat şi a făcut un memoriu în care a propus un guvern de tehnicieni.

Tov. Luca: Cred că trebuie să încheiem discuţia asupra acestei chestiuni şi să luăm o hotărâre pentru duminică. După propunerea tov. Ana Pauker, duminică vom avea întruniri în întreaga ţară, în numele F.N.D. precum şi în mai multe săli din Bucureşti şi la sate.

Tov. Ana Pauker: Mâine faceţi afişe ca să vină intelectuali şi tot felul de lume. Chemaţi toată lumea la aceste întruniri şi organizaţii ca oamenii care au luat legătura, care şi-au dat adeziunea cum este această grupare a lui Cristureanu, Sfatul negustoresc, textiliştii şi alţii să nu lipsească.

Tov. Luca: Generali, profesori universitari, preoţi, meşteşugari, să ia toţi cuvântul.

Acum toate aceste lucruri trebuie organizate în aşa fel încât să putem împărţi munca, să facem afişele etc.

Cred că în Bucureşti trebuie să organizăm întrunirile pe sectoare. În fiecare sector să fie întruniri mari. Apelul pentru întruniri să fie formulat în aşa fel încât să fie interesată toată lumea şi să vină, nu numai muncitorii.

Tov. Rădăceanu: În primul rând trebuie să ne adresăm celorlalţi.

Tov. Ana Pauker: Ofiţeri, soldaţi, funcţionari.

Tov. Luca: Intelectuali etc. La aceste mari întruniri democratice trebuie să arătăm că vom discuta problemele cele mai arzătoare.

Tov. Rădăceanu: Urmează să soluţionăm în legătură cu această propunere. La aceste întruniri propun să nu se vorbească în numele partidelor. Prezentăm întrunirile în numele F.N.D. şi apoi vor lua cuvântul oameni din aceştia din care am hotărât.

Avalanşa demonstraţiilor organizate de F.N.D. în ziua de 6 martie 1945 au scos Capitala de sub orice control al autorităţii de stat (pp. 11, 13)

În p. 8: *la tribună, în ziua de 6 martie 1945, savurând succesul dobândit: Gheorghe Gheorghiu-Dej*

Tov. Luca: Vom pune oameni pregătiţi din aceştia.

Tov. Rădăceanu: Să nu venim noi de la început până la sfârşit.

Tov. Luca: Va să zică trebuie să formăm această comisiune care să organizeze întrunirile. Faceţi propuneri.

Tov. Iordăchescu: Ar trebui să se dea în sarcina comitetului Capitalei. Are oameni mai pregătiţi, are oamenii necesari etc.

Tov. Pătrăşcanu: Comitetul Capitalei face o comisiune de 3 din consiliul F.N.D., care să ia legătura cu ţara.

Tov. Gheorghiu-Dej: Delegaţii la Congrese au plecat?

Tov. Ana Pauker: Unii mai sunt.

Tov. Rădăceanu: Dar o bună parte din ei au plecat.

Tov. Pătrăşcanu: Propun pe tov. Luca, Iordăchescu şi încă un tovarăş din F.N.D.

Tov. Luca: Mâine la ora 9 adunarea la sediul nostru. Tov. Pătrăşcanu să aducă de la organizaţii cadrele necesare.

Tov. Ana Pauker: La ţară ar trebui să mergem. Până duminică ar trebui să fim acolo.

Tov. Luca: A fost aici o conferinţă cu cei de la ţară.

Tov. Agiu: Au fost numai secretarii din jud. Ilfov.

Tov. Ana Pauker: În jud. Prahova şi Dâmboviţa trebuie insistat.

Tov. Zăroni: S-au anunţat adunări din iniţiativa proprie la Galaţi, în judeţul Romanaţi etc.

Tov. Gheorghiu-Dej: În special trebuie insistat în judeţele unde sunt pământuri de expropriat.

Tov. Ana Pauker: Acolo unde este ceva organizat, oamenii trebuie să se mişte şi să facă treabă. În Vlaşca, Teleorman, Ialomiţa.

Tov. Agiu: La Galaţi şi Turnu Severin.

Tov. Ana Pauker: Să meargă şi miniştrii.

Tov. Rădăceanu: Eu am o conferinţă la Târgovişte.

Tov. Luca: Trecem la chestiunea însămânţărilor. Punctul doi din ordinea de zi.

Acum două săptămâni, luasem o hotărâre de pe baza ei am cerut ca la primul Consiliu de Miniştri să fie pusă problema însămânţărilor de primăvară. De atunci a început o luptă între Zăroni şi Hudiţă. Hudiţă sabotează că suntem acum informaţi că a

declarat în ședință că nu poate să admită participarea agronomilor la însămânțări pentru că îi interzice partidul său, pe motive politice. Ca atare, partidul i-a interzis categoric și de aceea a propus să fie înființat un comisariat în frunte cu un general.

Tov. Zăroni: A spus că există un comisar numit pentru Moldova și anume generalul Rosini.

Tov. Luca: Este clar că sabotează însămânțările.

Tov. Ana Pauker: Nu trebuie să admitem pe generalul Rosini. Este o canalie.

Tov. Teohari: A făcut propunerea să intre în F.N.D.

Tov. Ana Pauker: Îi spun eu unde să intre.

Tov. Zăroni: Hudiță și-a spus cuvântul, în ce privește însămânțările și chiar astă seară a pornit în alcătuirea unui jurnal pentru înființarea unui comisariat. Toată pricina s-a redus la numirea persoanei fiindcă a discutat și la partidul său și partidul i-a cerut ca în fruntea acestui comisariat să fie un membru al Partidului Național-Țărănesc. Or noi am susținut și în delegația economică a guvernului că în fruntea acestui comisariat trebuie să fie un funcționar înalt al guvernului, un specialist în materie în afara organizațiilor politice. Cum dânsul spunea că gruparea inginerilor agronomi și de mai recentă dată organizația inginerilor agronomi, este o grupare politică, și că anume conductorii sunt înscriși în F.N.D. ș.a.m.d., așa că gruparea național-țărănistă nu admite un comisar aparținând agronomilor sau vreun alt reprezentant al altei grupări. Și pentru că Partidul Național-Țărănesc a cerut să fie un om pe deasupra tuturor partidelor, Hudiță a fost de părere să fie numit un general.

În ce privește personalitatea lui Virgil Economu a spus că sub nici o formă nu-l poate numi în acest post, fiindcă aceasta ar însemna plecarea lui de la Ministerul agriculturii. Partidul lui l-ar da afară din minister.

Tov. Ana Pauker: Foarte bine. Tocmai asta trebuie.

Tov. Luca: Va să zică nu vrea specialiști pe motive politice.

Tov. Gheorghiu-Dej: Cum a spus? Partidul îl dă afară? De ce nu i-ai spus că îl sprijină pe F.N.D.?

Tov. Zăroni: I-am propus să lase în atribuția mea numirea comisarului și numesc eu pe cine trebuie.

Tov. Rădăceanu: Ai propus o persoană?

Tov. Zăroni: Am propus pe Virgil Economu.

Tov. Gheorghiu-Dej: Virgil Economu a fost în fruntea campaniei însămânțărilor de toamnă.

Tov. Zăroni: Situația se prezintă în modul următor: Se redactează un jurnal al Consiliului de Miniștri, care va apare curând pentru înființarea comisariatului însămânțărilor. A rămas însă să discutăm și să hotărâm asupra persoanei care va fi învestit cu conducerea acestui comisariat.

Orice întârziere însă periclitează însămânțările de primăvară.

Tov. Luca: În orice caz, chestiunea aceasta trebuie pusă în ziare. Trebuie să atragă atenția F.N.D. că orice zi de întârziere în ceea ce privește organizarea însămânțărilor de primăvară compromite grav însămânțările, ceea ce duce la consecințe foarte grave pentru țară. Până acum am fost sabotați de Hudiță, care în loc să primească propunerea a venit cu o altă propunere absurdă, care nici măcar din punct de vedere științific nu este justificată, punând chestiunea pe tărâm politic, refuzând orice activitate și sprijin inginerilor agronomi democrați care au asigurat însămânțările de toamnă. În felul acesta nu s-a făcut absolut nimic pentru pregătirea acestor însămânțări de primăvară.

Tergiversarea aceasta a lui Hudiță este caracteristică conducerii Partidului Național-Țărănesc care împinge țara la foamete și împiedică din punct de vedere politic, însămânțările de primăvară. Cam în sensul acesta trebuie arătate discuțiile noastre asupra însămânțărilor de primăvară, în presă. Trebuie demascată această atitudine care constituie o sabotare a însămânțărilor din partea lui Hudiță și a Partidului Național-Țărănesc.

Tov. Groza: Alaltăieri când ne-am întâlnit, am pus chestiunea în Consiliul de Miniștri și el mi-a spus că ar vrea să accepte acest lucru dar partidul nu vrea.

Tov. Luca: Cred că trebuie să luăm o hotărâre în legătură cu însămânțările.

Prof. Nicolau: Mă îndoiesc că ar trebui jurnalul de care vorbește tov. Zăroni.

Tov. Zăroni: Jurnalul s-a pregătit astăzi. L-am refăcut împreună cu ministerul așa că va apărea în curând. Din punct de vedere al apariției comisariatului ideea noastră a fost însușită. Numai în ceea ce privește persoana care trebuie numită, s-a născut această pricină.

Tov. Luca: Și aici Hudiță se opune intrării inginerilor agronomi.

Tov. Zăroni: Jurnalul prevede că acest comisar va fi ajutat de 3 specialiști. A spus că primește pe oricine. Dar nu un specialist, ci un general.

Tov. Luca: Atunci să fie Zăroni. El să conducă comisariatul.

Tov. Gheorghiu-Dej: Nu este bine pentru că ar știrbi prestigiul politic. Cum își îndeplinește sarcina specialistul este cu totul o altă chestiune.

Tov. Groza: În delegația economică a guvernului s-a declanșat discuția asupra chestiunii și s-a propus să fie Zăroni. Cineva în afară de Front Național Democrat a făcut această propunere. Zăroni a replicat că nu e posibil, întrucât el poate să fie astăzi aici și mâine să nu mai fie. Atunci a venit Brătianu la noi și ne-a spus că ne felicită, întrucât plugarul acesta este extraordinar. Noi am crezut — ne-a spus Brătianu — că dv. vreți să-l puneți pe el, dar văd că el ne-a păcălit.

Trebuie să punem un specialist. O să văd mâine cum

trebuie să procedăm și în acest scop îl voi chema pe Hudiță. Pe chestiunea comisariatului a cedat Răutu. Mâine o să-l chem să văd dacă este consecvent.

Ideea însămânțării este a noastră. Noi veghem asupra acestei probleme. Însă nu poți să strigi prea tare dacă el n-ar ceda.

Tov. Luca: Noi vrem să-i gonim pe toți de acolo.

Acum a doua chestiune tot cu însămânțările. Eu cred că problema însămânțărilor de primăvară este strâns legată cu reforma agrară. Acum aceștia au ridicat capul și spun că nu se pot face însămânțările pentru că proprietatea este garantată și însămânțările sunt periclitate. Moșierii nu pot să bage capitalul pentru că li se iau pământurile. Și atunci noi vom avea din partea moșierilor un sabotaj extraordinar, care este sprijinit de atitudinea Partidului Național-Țărănesc.

Chestiunea aceasta este foarte vitală pentru țara noastră. În toamnă, în total s-au însămânțat 1 800 000 ha și acum avea aproape 6,5 milioane ha de însămânțat. Acum trebuie văzut ca însămânțările să fie puse în strânsă legătură cu problema reformei agrare. Unde putem face reforma agrară până la începutul lucrării câmpului, reforma trebuie făcută. Unde nu putem face, eu personal cred că trebuie să ne gândim asupra acestui lucru. Acest comisariat care trebuie să fie condus de noi și sub supravegherea noastră trebuie să treacă peste dreptul de proprietate și pregătind totul: semințe, mașini, concentrate la Camerele de Agricultură unde există anumite organe pentru acest lucru, trebuie să desăvârșească toate lucrările. Acolo unde nu se poate face reforma până la începutul lucrărilor, acolo unde moșierii nu vor avea încă împărțite pământurile, mai ales pe moșii, comitetele sătești să tragă cu plugul, cu tractorul, să însămânțeze în muncă comună, în obște, și apoi după însămânțare să se împartă pământurile.

Tov. Gheorghiu-Dej: Aceasta este o socoteală.

Tov. Luca: Aceasta este o socoteală fără de care noi nu vom avea însămânțări gata.

Tov. Pătrășcanu: Vor zice țăranii că îi împiedicăm la colhoz.

Tov. Luca: Nu facem colhoz. Îi împingem la mobilizare agricolă și astfel se vor face însămânțările pe socoteala statului. Dacă nu le vom face, nu vom avea nici 30% din programul însămânțărilor de primăvară.

Tov. Ana Pauker: Cum s-au făcut însămânțările în toamna aceasta? Trebuie să luăm lista însămânțărilor. Se vede clar că însămânțările s-au făcut acolo unde pământurile au fost împărțite la țărani. În județul Dolj, și peste tot unde sunt moșii, nu s-au făcut însămânțări decât acolo unde țăranii aveau pământ. S-au făcut în Moldova unde țăranii și-au luat pământul în primire. Și același lucru va fi și acum. Acum lucrurile s-ar face și mai cu rost, și mai cu temei. Acolo unde și-au împărțit pământurile le vor mai împărți, pentru că pământurile rămân ale lor. Acolo unde nu s-a făcut împărțirea trebuie să pornim o acțiune de schimbare de primari și prefecți, pentru că experiența ne dovedește că din 58 de județe în 3 județe avem primari și prefecți ai F.N.D.-ului, acolo treaba, de bine de rău, merge.

Mi-am vârât nasul să văd cum e la conferința țărănească și i-am auzit pe țăranii din Ilfov vorbind unul cu altul: „Primarul, primarul". Durerea cea mai mare a lor este problema primarului, care susține pe moșieri. Și de aceea trebuie pornită o acțiune de răsturnare a primarilor și prefecților ticăloși. Această acțiune țăranii trebuie s-o pornească.

De pildă: țăranii din Oltenia, mi-au povestit cum au dat peste cap pe Alimănișteanu. Au intrat în pădure, au tăiat lemne și au făcut treabă bună. Dacă noi le vom spune să facă treaba aceasta, nu vor mai sta pe gânduri. Să nu ne mai ocupăm de chestiunea asta cu controlul muncitoresc, cu săritul peste șa. Trebuie ca țăranii să-și împartă pământurile.

Tov. Luca: Eu am arătat cu date statistice că mai mult de 50% din pământuri s-au însămânțat în regie. Nu vom putea însămânța 6 milioane de ha. Au fost 4 luni de lucru și s-au făcut însămânțări pe 2 milioane ha. Acum avem numai 45 de zile de lucru și trebuiesc însămânțate 6,5 milioane ha. Fără împărțirea pământurilor nu vom asigura însămânțarea. Eu propun ca acolo unde nu se poate face împărțirea, să se facă însă-

mânțarea în comun și după aceea pământurile să fie împărțite la țărani.

Tov. Groza: Cred că nu este bine să stabilim cum trebuie să procedăm, să lăsăm lucrurile de la caz la caz. Prefectul și oamenii de inițiativă din județ să procedeze de la caz la caz. Unde există o dispoziție psihologică, să se însămânțeze. Unde se poate face la repezeală împărțirea individuală, să se facă. Nu putem crea o normă generală. Aceasta nu depinde de noi. Totul depinde de teren, de oamenii care activează. Noi vom recomanda să se însămânțeze. Noi suntem de părere ca fiecare țăran să-și ia locul lui considerând aceasta ca un fel de reformă agrară concomitentă cu însămânțarea. Unde nu este timpul se va face însămânțarea și colectiv, dacă acest lucru indispune pe oameni.

Tov. Luca: Însămânțările să le facă statul în regie și după aceea să împartă pământurile. Statul trebuie să fim noi.

Tov. Ana Pauker: Dacă suntem noi împărțim pământurile.

Tov. Zăroni: Le împărțim și le lucrăm.

Tov. Luca: Pământul neîmpărțit nu va fi însămânțat. Dar noi trebuie să-l însămânțăm. Și pământul însămânțat trebuie împărțit.

Tov. Zăroni: Pământul se însămânțează la sigur și cel împărțit și cel neîmpărțit. Dar așa cum suntem astăzi nu putem ajunge la un rezultat.

Tov. Iordăchescu: Ce mijloace ai pentru ca țăranii să lucreze pământurile neîmpărțite?

Tov. Luca: Le dau semințe și după ce vor însămânța, vom spune țăranilor să-și împartă pământul.

Tov. Zăroni: Da, dar dacă nu dispunem noi, ce măsuri luați? Aceste măsuri le ia prefectul, jandarmul.

Prof. Nicolau: Sunt informat din mai multe părți, din partea satului meu din județul Putna, că moșii mari de 1 000 de ha au rămas neînsămânțate și nu le-a atacat nimeni. Eu spun acest lucru pentru că m-aș duce în satul natal și aș vrea să îndemn oamenii să facă însămânțările cu orice chip. Care este procedeul?

Tov. Luca: Să-și împartă țăranii pământurile. Eu vorbesc de pământurile care nu pot fi împărțite.

Prof. Nicolau: Acestor delegați care au venit la mine, le-am făcut reproșul de ce n-au procedat așa.

Tov. Luca: În Moldova, nu au plugari, nici tractoare, nimic.

Tov. Gheorghiu-Dej: Nici vite de muncă. Acolo este nenorocirea mare.

Tov. Luca: Noi avem în țară 2 000 tractoare.

Tov. Zăroni: Peste 5 000. Putem mobiliza tractoarele și să le băgăm în pământurile acestea. Dar nu găsim oameni care să lucreze.

Tov. Gheorghiu-Dej: Formăm un teren special, încărcăm tractoarele la fața locului, motorină, specialiști, punem și tragem cu plugul acolo.

Tov. Zăroni: Nu este cazul să punem oala pe foc și iepurele în pădure. Dați-mi depline puteri și fără discuție fac însămânțările în toată țara.

Tov. Agiu: Eu cred așa: că dacă este nevoie să discutăm o zi, două, trei, câte este nevoie, însă în chestiuni mari, ca aceasta, trebuie să fim clari, preciși, fără nici o șovăială. Altfel ne rupem gâtul.

În primul rând se pune problema politică pe linia pe care am pornit-o. Vrem un guvern al F.N.D.-ului? Să ne îndoim puterile pentru că aceasta este granița primă ca să realizăm cum vom crede de cuviință și cum vor cere condițiile, de la caz la caz și la locul lor. Dar fără guvern F.N.D., fără prefecți și primari nu se poate. Și să știți că am informații și din Moldova și din Muntenia și că în timp ce discutăm, moșierii au dublat deja forțele jandarmerești. În satul meu nu se mai găsește un singur sergent instructor ci sunt 4 subofițeri și 16 soldați. Se pregătesc asiduu împotriva noastră.

Nu avem alte mijloace decât cele care s-au hotărât. Am spus țăranilor că pământul este al lor și al lor trebuie să fie.

Trebuie să fim clari. Trebuie să avem acest nucleu principal al hotărârii, să fim uniți, să știm ce vrem cu toții și dacă vrem reformă agrară s-o vrem cu toții de aici și s-o realizăm cu toate dorințele pe care le avem. Și aș vrea să cer tuturor să-și pună toată influența în joc ca să ajungem la țară, ca să răsculăm poporul așa cum s-a reușit și la oraș unde s-a realizat această forță organizată a sindicatelor. Trebuie să facem și din țărani o altă forță cu care să putem realiza ceea ce ne propunem.

Aceasta trebuie să fie linia noastră, clară, precisă, nu lungă, cu cotituri, cu dungi.

Înainte de toate, trebuie să avem un guvern F.N.D., fără de aceasta nu se poate.

Eu mi-am spus părerea. Comitetele sătești să-și arate jandarmilor cine sunt ei, că sunt puși împotriva țăranilor, să-i întoarcă pe jandarmi împotriva boierilor care vor încă o dată să se folosească de jandarmi împotriva țărănimii.

Tov. Luca: Nu este în contrazicere cu ceea ce am spus eu. De pildă în Moldova țăranii nu pot lucra tot pământul ce există, chiar dacă îl împărțim totul, pentru că acolo este pământ mult mai mult decât poate să lucreze o familie. Acolo sunt foarte reduse mijloacele de tracțiune, mijloacele de muncă. Bineînțeles că un guvern F.N.D. nu poate să-și ia răspunderea ca să rămână pământul neînsămânțat. Prima condiție aceasta este: de a nu lăsa pământul pe mâna moșierilor. Am spus că moșierii sabotează. Deci pământurile trebuiesc împărțite țăranilor. Pământurile care nu pot fi împărțite trebuie să fie totuși însămânțate.

Tov. Ana Pauker: Dacă sunt mijloace, nu încape îndoială; dacă dăm oamenilor mașini și dacă vin prizonierii, se pot face însămânțările.

Tov. Luca: Peste 20 de zile încep însămânțările de primăvară.

Tov. Ana Pauker: Dacă venim la putere ne apucăm de treabă.

Tov. Zăroni: Daţi-mi voie să vă expun eu vederile mele asupra însămânţărilor. Dacă însămânţările se fac de un guvern al F.N.D. toate măsurile vor putea fi luate. Dacă se fac de un guvern de coaliţie atunci însămânţările nu se vor putea termina decât numai pe jumătate.

Să modificăm legea de mobilizare agricolă şi să dăm depline puteri organelor din ţară pentru ca ele să se oblige fiecare în regiunea lui şi să caute toate posibilităţile pe care le are. Altfel riscăm să rămânem cu o parte mare neînsămânţată.

Tov. Luca: Ţăranii nu-şi pot însămânţa propriul lor pământ. Aceasta este situaţia. Sunt anumite lipsuri.

Tov. Ana Pauker: Iată pentru ce ne trebuie până în săptămâna viitoare un guvern F.N.D.

Tov. Zăroni: Fără un guvern F.N.D. constatăm că batem apa în piuă şi ne distrugem nervii.

Tov. Luca: Trebuie să folosim această situaţie ca să arătăm că fără mobilizarea ţărănimii nu se pot face însămânţările. Fără ca ţăranii să primească pământ, însămânţările nu se pot realiza. Deci, este necesar un guvern F.N.D. care să dea pământ ţăranilor şi mijloacele de lucru. Aceasta este chestiunea. Trebuie să fim clari.

Trec mai departe la ultimul punct: organizarea biroului. Nu pot să stau aici singur cuc. Trebuie un birou, adică un grup operativ de birou care să stea aici în permanenţă, să muncească şi să se ocupe de toate problemele. Să organizăm aici într-adevăr tot ce este de organizat, să facem ca F.N.D. să devină o forţă permanentă de luptă. Nu să ne adunăm odată pe săptămână şi la atâta să se reducă toate activităţile F.N.D. ci fiecare organizaţie să dea câte un om care să rămână aici în birou.

Singur, secretarul F.N.D. nu poate să rezolve toate problemele care se ridică zilnic, mai ales cu ocazia acestei campanii de lărgire a F.N.D.

Pentru aceasta vreau să fac un plan de muncă şi să începem o activitate serioasă.

Tov. Groza: Trebuie un om, un secretar general.

Tov. Vlădescu: Un secretar general avem.

Tov. Zăroni: Mai trebuie personal de birou.

Tov. Luca: Nu personal de birou. Consilieri politici.

Tov. Rădăceanu: Să fie un fel de organ executiv şi operativ.

Tov. Luca: Măcar trei oameni să avem care să se ocupe cu problemele economice, cu legătura cu miniştrii etc.

Tov. Chivu Stoica: Conferinţa Generală a Muncii va trimite un om. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Veniamin Ciobanu — POLITICĂ ŞI DIPLOMAŢIE ÎN SECOLUL XVII.**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 248 pp., 1 800 lei: Ţările Române în triunghiul de forţe polono-otomano-habsburgice, între 1601 şi 1634.

● **Adrian Năstase — DREPTURILE OMULUI. SOCIETATEA CIVILĂ. DIPLOMAŢIE PARLAMENTARĂ. GÂNDURI, ACŢIUNI, EVOLUŢII** (cu un Cuvânt înainte de dr. **Asbjorn Eide,** director al Institutului norvegian pentru drepturile omului, membru al Subcomisiei ONU pentru prevenirea discriminării şi protecţiei minorităţilor).

Institutul român pentru drepturile omului, Bucureşti, 1994, 270 pp.: studii din reviste de specialitate, intervenţii la reuniuni internaţionale, interviuri acordate unor publicaţii, reunite sub problematica apărării drepturilor omului.

● **Ioan Scurtu, Constantin Hlihor — COMPLOT ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI. 1939-1947.**

Editura Academiei de înalte studii militare, Bucureşti, 1994, 226 pp., 2 000 lei: răpirea Basarabiei, Nordului Bucovinei şi a ţinutului Herţa şi consfinţirea acestui rapt prin Tratatul de Pace de la Paris.

● **Apostol Stan — AGRICULTURA ROMÂNEASCĂ ÎN FAZA FINALĂ A CLĂCĂŞIEI. 1831-1864.**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 192 pp., 1 100 lei; lucrarea - apărută sub egida Institutului de istorie „Nicolae Iorga" - se ocupă de evoluţia acestei străvechi îndeletniciri în spaţiul românesc în perioada de modernizare iniţiată de Regulamentul organic.

● **Ion Gheţie — INTRODUCERE ÎN DIALECTOLOGIA ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ.**

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 173 pp., 1 800 lei: momentele cele mai importante ale evoluţiei dialectelor româneşti, în special a celui daco-român, de la origini până azi.

● **Gheorghe Dumitraşcu, Corneliu Tamaş — BIBLIOGRAFIA ISTORICĂ A JUDEŢULUI VÂLCEA** (cu un Cuvânt înainte de prof. univ. dr. **Liviu Maior).**

Fundaţia „Dascălul Vâlcean", 1994, 158 pp., 2 000 lei: un util instrument de lucru pentru cei ce abordează aspectele de istorie locală.

● **SHVAT. JEWISH PROBLEMS IN EASTERN EUROPE** (editor **Liviu Rotman).**

Tel Aviv, 1993, 375 pp.: comunicările prezentate în cadrul primei Conferinţe internaţionale despre istoria evreilor din România.

● **Jacques Maritain — REALISMUL TOMIST** (traducere de preot profesor **Valeriu Iordănescu).**

Editura Realitatea, Bucureşti, 68 pp.: reeditarea traducerii de acum 20 ani, prima, la acea dată, făcută într-o altă ţară decât cea în care trăia autorul.

● **LIBERTATE ÎN EXIL. AUTOBIOGRAFIA SFINŢIEI SALE DALAI LAMA AL TIBETULUI** (traducere de **Iolanta Guţu** şi **Alexandru E. Russu).**

Editura Lotus, Bucureşti, 1994, 276 pp., 4 500 lei: povestea vieţii celui care a primit, în 1989, Premiul Nobel pentru pace.

● **Dr. Janine Fontaine — MEDIC DE TREI CORPURI** (traducere de **Daniela Grădinaru).**

Editura Lotus, Bucureşti, 1993, 300 pp., 2 800 lei: despre un alt fel de medicină.

AVANPREMIERA EDITORIALA

Documente inedite din arhivele americane

28 FEBRUARIE - 5 MARTIE 1945

COMISIA ALIATĂ (SOVIETICĂ) DE CONTROL

DISCUTĂ, DAR NU HOTĂRĂŞTE

DINU C. GIURESCU

Motto

„Nici noi, în Uniunea Sovietică, nu ne-am ales niciodată în mod liber puterea şi nici voi nu v-aţi ales liberi puterea după al doilea război mondial".

(Primul şi ultimul preşedinte al fostei U.R.S.S., Mihail Gorbaciov, în interviul acordat Feliciei Meleşcanu — Televiziunea Română, programul I, 11 decembrie 1994)

În vreme ce Partidul Comunist din România (PCdR) acapara puterea potrivit unui scenariu prestabilit, Comisia Aliată (Sovietică) de Control s-a întâlnit de trei ori pentru a discuta mersul evenimentelor. Rezultatul a fost nul. Lucrurile s-au desfăşurat aşa cum a voit partea sovietică[1].

Prima reuniune a avut loc la 28 februarie 1945, orele 20.00, şi a durat 50 minute. Era chiar ziua când, la ultimatumul formulat de A.I. Vîşinski, primul ministru Nicolae Rădescu a fost silit să-şi prezinte demisia. Au participat: general-colonel Ivan Zaharovici Susaikov, noul locţiitor al preşedintelui Comisiei Aliate (Sovietice) de Control (CASC); generalul Serghei Alexandrovici Vinogradov, fostul locţiitor al preşedintelui CASC; contraamiralul Bogdenko, ataşat naval pe lângă mareşalul Rodion Malinovski; vice-mareşalul aerului Donald Stevenson, reprezentantul Marii Britanii; generalul de brigadă C.V.R. Schuyler, reprezentantul Statelor Unite; ofiţeri de legătură sovietici, britanici şi americani; interpreţi, personal pentru stenografierea convorbirilor. Scopul întâlnirii: prezentarea noului locţiitor al preşedintelui CASC, general-colonelul Susaikov.

Reprezentantul Statelor Unite, sprijinit întru totul de colegul său britanic, a solicitat noului locţiitor al preşedintelui CASC răspunsuri — aşteptate „cât mai curând posibil" — la următoarele patru întrebări.

1. S-a întâlnit Andrei Vîşinski, o dată sau de mai multe ori, ieri şi azi — 27 şi 28 februarie — cu regele Mihai şi i-a cerut să înlăture pe primul ministru Rădescu şi guvernul condus de el?

2. A formulat A.I. Vişinski sugestii privind un nou guvern?

3. Dacă da, asemenea sugestii au fost făcute în numele Comisiei Aliate de Control sau al guvernului sovietic?

4. Care sunt motivele pentru care partea sovietică procedează în acest fel, fără o consultare prealabilă cu reprezentanţii britanici şi americani?

Vice-mareşalul aerului, Donald Stevenson, prezentă totodată generalului-colonel Susaikov conţinutul scrisorii trimise, în acea după-amiază (28 februarie 1945, orele 17.30), lui Andrei Vîşinski de către Le Rougetel, consilierul politic al misiunii britanice în România. „Tocmai am primit informaţia — scria reprezentantul Marii Britanii — că Dvs. [A.I. Vîşinski — *D.C.G.*] aţi cerut Majestăţii Sale Regelui României ca Majestatea Sa să dea, astăzi, până la orele 18, un decret privind demiterea primului ministru generalul Rădescu şi desemnarea unui succesor [pentru

[1] Aşa cum îi anunţam pe cititorii revistei (*Magazin istoric*, nr. 9. 10/1994), Dinu C. Giurescu a publicat, în cunoscuta serie *East European Monographs*, o foarte interesantă lucrare despre înlăturarea guvernului Rădescu şi preluarea puterii de către comunişti, la 6 martie 1945. Speranţa pe care o exprimam atunci este acum pe cale să se materializeze: Editura All va oferi curând versiunea românească — îmbogăţită — a lucrării. Cu aceeaşi amabilitate, domnia sa ne-a oferit acest fragment, în avanpremieră editorială.

această funcție — *D.C.G.*] până la orele 20".

Vice-mareșalul aerului Stevenson a continuat astfel: „O atare informație corespunde faptelor? Dacă da, cererea [formulată de A. Vîșinski — *D.C.G.*] a fost făcută în numele Uniunii Sovietice?" Dacă răspunsul este afirmativ — a continuat reprezentantul britanic — atunci ar rezulta că guvernul sovietic dorește „să schimbe actualele prevederi constituționale ale acestui stat"[1].

Din moment ce „o asemenea problemă prezintă un interes direct pentru guvernul Majestății Sale, rezultă că ar putea fi subiectul unei discuții cu guvernul român după o consultare prealabilă cu celelalte guverne aliate. Vă [*vă* se referă la Andrei Ianuarievici Vîșinski — *D.C.G.*] informez în modul cel mai serios că fără încheierea unui astfel de acord prealabil, guvernul Majestății Sale ar dori să se disocieze public de această acțiune".

Reprezentantul britanic în Comisia Aliată (Sovietică) de Control a cerut colegului său sovietic confirmarea știrii că unitățile armatei române din București au primit ordin de la comandamentul sovietic de a preda toate armele automate aflate în dotarea lor. De asemenea, confirmarea faptului că unitățile militare române nu au voie să se deplaseze în țară „fără autorizație anume de la comandanții sovietici".

În sfârșit, vice-mareșalul aerului Donald Stevenson i-a reamintit noului locțiitor al președintelui sovietic al CASC de scrisoarea părții britanice prin care se protesta față de interzicerea ziarului PNL, *Viitorul,* și împotriva liniei generale a cenzurii sovietice care oprea partidele tradiționale ale României să-și exprime public vederile.

Răspunsurile generalului-colonel Susaikov n-au lămurit nimic. Domnia sa abia sosise și n-a avut timp să cunoască problemele Comisiei Aliate de Control; „va fi bucuros să se întâlnească mai târziu și să discute orice chestiune ce ar fi formulată". La sfârșitul întâlnirii „a repetat promisiunea de a studia toate problemele ridicate de reprezentanții americani și britanici și de a le da un răspuns cuprinzător *la o dată ulterioară* [subl. *D.C.G.]*".

În dimineața aceleiași zile, 28 februarie 1945, reprezentantul britanic în Comisia Aliată (Sovietică) de Control trimisese la Londra o telegramă cu următoarele comentarii:

1. Acțiunile lui Andrei Vîșinski, fără consultarea prealabilă a tuturor reprezentanților Comisiei Aliate de Control, sunt „considerate drept o violare a hotărârii de la Ialta".

2. *„...Situația politică actuală din România este rezultatul direct al atitudinii și acțiunii autorităților sovietice* din ultimele câteva luni și reprezintă de fapt faza crucială a unei lungi campanii menită

[1] Potrivit constituțiilor din 1866 și 1923, regele României avea, singur, dreptul de a numi și revoca pe primul ministru.

Imagine de la o recepție oferită de Comisia Aliată (Sovietică) de Control; în rândul întâi, în centru, dr. Petru Groza, în dreapta lui reprezentantul Marii Britanii; în stânga generalul-colonel Susaikov; al treilea din dreapta, Gh. Tătărescu și în stânga lui reprezentantul S.U.A.; în rândul doi: al treilea din stânga, Gh. Gheorghiu-Dej, al cincilea, Ștefan Voitec

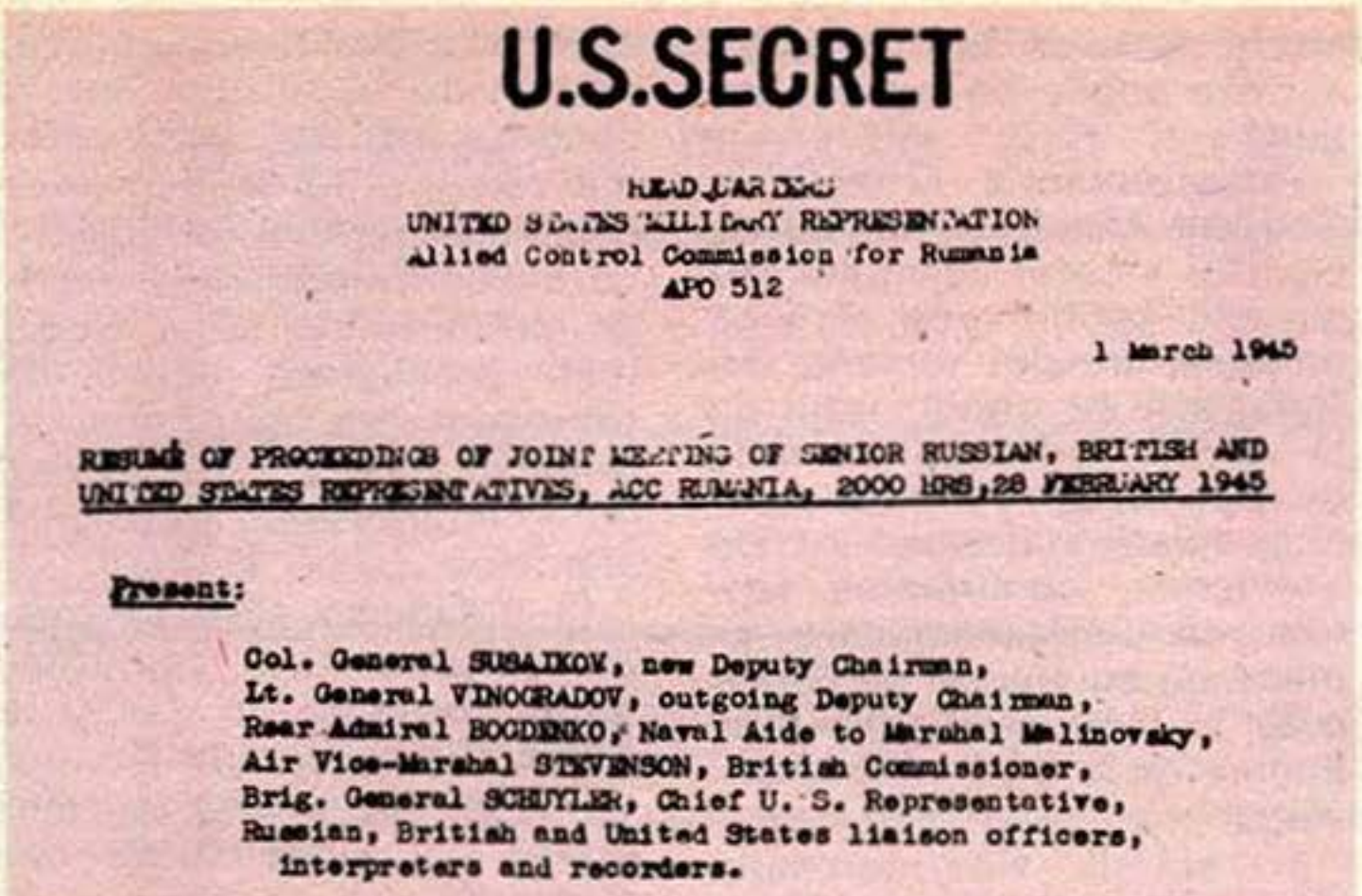

U.S.SECRET

HEAD QUARTERS
UNITED STATES MILITARY REPRESENTATION
Allied Control Commission for Rumania
APO 512

1 March 1945

RESUME OF PROCEEDINGS OF JOINT MEETING OF SENIOR RUSSIAN, BRITISH AND UNITED STATES REPRESENTATIVES, ACC RUMANIA, 2000 HRS, 28 FEBRUARY 1945

Present:

Col. General SUSAIKOV, new Deputy Chairman,
Lt. General VINOGRADOV, outgoing Deputy Chairman,
Rear Admiral BOGDENKO, Naval Aide to Marshal Malinovsky,
Air Vice-Marshal STEVENSON, British Commissioner,
Brig. General SCHUYLER, Chief U. S. Representative,
Russian, British and United States liaison officers,
interpreters and recorders.

1. General Vinogradov announced that the purpose of the meeting was to introduce Colonel General Ivan Zakharovitch SUSAIKOV, who is taking General Vinogradov's place as Deputy Chairman of the Allied Control Commission.

2. After introductions had been made, General Schuyler informed the new Deputy Chairman of the Allied Control Commission that in view of the present political crisis in Rumania, it was necessary in the interest of the United States Government for him to submit to the Deputy Chairman certain highly important questions which needed immediate answers.

3. General Susaikov replied that as he had just arrived in Rumania, he was not familiar with the problems confronting the Allied Control Commission as yet and therefore was not in a position to consider General Schuyler's queries. However, he stated that as soon as he was able to study the local situation thoroughly, he would be glad to meet at a later date and to discuss any questions which might be brought up.

4. General Schuyler stated that this placed him in an awkward position, inasmuch as it was necessary for him to report at once to his Government on the situation here. He stated that he would prefer not to have to report that he was unable to obtain the necessary information, but would be forced to so report unless the matters could be discussed immediately.

5. General Susaikov repeated his original position in the matter. General Schuyler discussed the problem with Air Vice-Marshal Stevenson

Rezumatul întâlnirii CASC din 28 februarie 1945, trimis de reprezentantul S.U.A. la Washington.

să ducă în cele din urmă la *sovietizarea statului român* [subl. *D.C.G]*".

3. Dacă guvernele britanic și american nu reacționează puternic, „România va fi silită să accepte un regim care este aproape în întregime de stânga și *pe care vasta majoritate a poporului îl privește cu ostilitate*". Odată ajuns la putere, un atare regim va lua și *„celelalte măsuri necesare unei complete sovietizări a României* [subl. *D.C.G.*]".

Reprezentantul Statelor Unite i-a comunicat lui Donald Stevenson „acordul său deplin" cu comentariile și concluziile din telegrama trimisă la Londra, la 28 februarie.

A doua întâlnire a Comisiei Aliate (Sovietice) de Control a avut loc la 4 martie, orele 15.00. Au participat: generalul-colonel Susaikov, contraamiralul Bogdenko și generalul de brigadă Schuyler. Guvernul dr. Petru Groza încă nu fusese oficial anunțat.

Reprezentantul Statelor Unite a reamintit omologului său sovietic cele patru întrebări adresate lui Andrei Ianuarievici Vîșinski, la 28 februarie. Generalul Susaikov „Aceste întrebări au fost prezentate *ieri* domnului Vîșinski care a răspuns că, potrivit părerii D-sale, acestea au fost deplin tratate într-o discuție între reprezentantul american, dl. Berry, și dl. Vîșinski, la 1 martie". Dacă dl. general de brigadă Schuyler mai dorea alte informații, generalul Susaikov „va fi bucuros *să transmită* orice alte întrebări [subl. *D.C.G.]*".

Reprezentantul sovietic a dat din nou un răspuns care nu spunea nimic. Un fapt discutat la reuniunea din 4 martie 1945 arată, dacă mai era nevoie, situația reprezentantului Statelor Unite ale Americii în Comisia Aliată (Sovietică) de Control. Avionul generalului Schuyler se afla în Italia și avea nevoie de aprobarea sovietică pentru a reveni în România. Locotenent-colonelul Emmers, membru al misiunii militare americane din România, se afla de două săptămâni în Italia și nu putea reveni cu avionul generalului Schuyler, deoarece nu avea autorizația sovietică. Generalul-colonel Susaikov a răspuns că toate zborurile au fost oprite în România „ca urmare a recentelor evoluții nesigure". De îndată ce un nou set de semnale de identificare va fi comunicat „tuturor piloților aliați, zborurile vor fi reluate". General-colonelul Susaikov este gata să trimită o „telegramă personală" mareșalului Rodion Malinovski pentru a-i solicita autorizația de zbor necesară avionului american. E nevoie însă ca datele pentru autorizație să fie comunicate comandamentului aviației sovietice. Generalul de brigadă Schuyler: „dar toate aceste date au fost comunicate comandamentului aviației sovietice încă de acum două săptămâni". Orice comentariu devenea inutil!

De altfel, într-un raport ulterior (25 martie 1945) către autoritățile din Washington, generalul Schuyler a fost foarte explicit: reprezentanții americani și britanici în Comisia Aliată (Sovietică) de Control *„au încă numai rol de observatori... În mod practic, nici o informație nu este acordată;* chiar și aceea pe care noi o cerem în mod precis ne este comunicată numai în termenii cei mai generali;... toate comentariile și

recomandările mele au fost primite în mod politicos, dar întotdeauna cu același răspuns, că vor fi comunicate la Moscova pentru a se decide. *În nici o împrejurare nu s-a putut face altceva în această direcție* [subl. *D.C.G.*]".

Tot la întâlnirea din 4 martie a Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, generalul de brigadă Schuyler a reamintit general-colonelului Susaikov că așteaptă un răspuns privind unitățile armatei române din interiorul țării, care au fost atât de dramatic reduse încât nu mai sunt în măsură „să asigure ordinea internă". Iată un exemplu: în noaptea de 3 spre 4 martie, au avut loc 56 de jafuri, 2 persoane ucise, „60 de persoane au pătruns cu forța într-o tipografie, au distrus instalații și au rănit 9 salariați [referire la atacul unor reprezentanți ai FND asupra tipografiei unde se tipărea *Dreptatea*, oficiosul PNȚ — *D.C.G.*]".

cele două motive majore pentru care Comisia Aliată de Control era îndreptățită să intervină în evenimentele din România:

a) să mențină ordinea în spatele frontului și

b) să asigure îndeplinirea ad litteram a obligațiilor stipulate prin Convenția de armistițiu.

Exact aceleași „motivări" erau formulate de PCdR în timpul evenimentelor din februarie 1945: a) primul ministru Rădescu împreună cu toți „reacționarii" incitau la „război civil"; b) termenii armistițiului *nu* erau împliniți în mod sincer și complet.

„Se cuvine reamintit — continua generalul Susaikov — că reprezentanții aliați, Comisia Aliată de Control, au venit în România în calitate de cuceritori, iar nu ca invitați; românii nu ar trebui rugați să-și îndeplinească obligațiile, ci mai curând ar trebui forțați la aceasta". Și adăugă: „Dacă românii înșiși nu pot îndeplini aceste obligații în mod mulțumitor, atunci Comisia Aliată de Control le va arăta cum să procedeze". Generalul Susaikov a propus luarea unor măsuri energice pentru eliminarea rămășițelor fasciste și a sabotajului; își exprimă speranța că generalul Schuyler va sprijini asemenea măsuri. În versiunea reprezentantului sovietic, totul se reducea la îndeplinirea strictă a celor impuse prin Convenția de armistițiu.

Toată lumea știa că România pierduse războiul, cu toate consecințele, inclusiv respectarea întocmai a stipulațiilor amintitei Convenții. Dar nu despre aceasta era vorba. Realitatea era alta: era voința sovietică de a impune României un regim comunist. „Motivările" zilnic repetate de PCdR și reluate de reprezentanții sovietici erau doar fațada.

Generalul-colonelul Susaikov: administrația română avea destule forțe la dispoziție *pentru a menține ordinea internă* și anume 20 000 de oameni din toate armele, inclusiv 2 225 polițiști și jandarmi în și în apropierea Bucureștilor. Desigur, generalul Susaikov nu poate verifica personal toate cazurile comunicate. Dar și dacă sunt toate reale, situația se datorește „relei voințe a părții române" de a menține ordinea. Poliția din București „este dotată corespunzător cu arme" și la dispoziția tuturor unităților se află „armament în cantități suficiente". De când „armata [română — *D.C.G.*] a fost redusă în mod radical, ei [militarii români — *D.C.G.*] au adoptat o atitudine necooperantă", iar partea sovietică a fost nevoită să folosească măsuri forte „pentru a-i convinge să continue în mod adecvat".

Altfel spus, generalul-colonelul Ivan Zaharovici Susaikov arunca răspunderea pe autoritățile române! Reprezentantul sovietic s-a folosit de prilej pentru a sublinia, din nou,

La 21 martie 1945, Departamentul de Război al S.U.A. trimitea Departamentului de Stat, spre informare, o copie a scrisorii din 5 martie 1945, semnată de generalul de brigadă Schuyler, în care prezenta întâlnirea sa cu Susaikov, din 4 martie

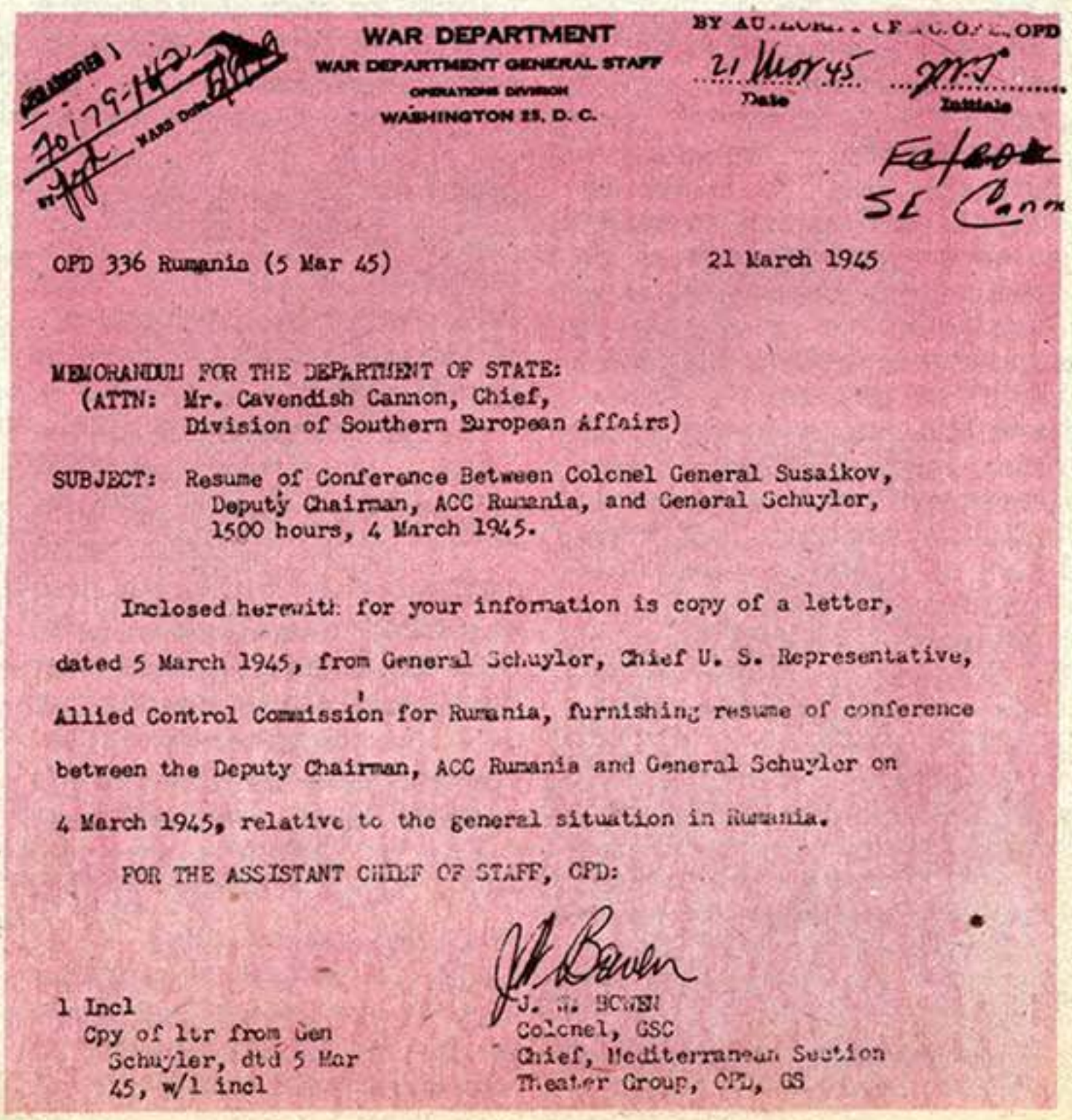

WAR DEPARTMENT
WAR DEPARTMENT GENERAL STAFF
OPERATIONS DIVISION
WASHINGTON 25, D. C.

BY AUTHORITY OF ACofS, OPD
21 Mar 45 — Date — Initials

OPD 336 Rumania (5 Mar 45) — 21 March 1945

MEMORANDUM FOR THE DEPARTMENT OF STATE:
(ATTN: Mr. Cavendish Cannon, Chief,
Division of Southern European Affairs)

SUBJECT: Resume of Conference Between Colonel General Susaikov, Deputy Chairman, ACC Rumania, and General Schuyler, 1500 hours, 4 March 1945.

Inclosed herewith for your information is copy of a letter, dated 5 March 1945, from General Schuyler, Chief U. S. Representative, Allied Control Commission for Rumania, furnishing resume of conference between the Deputy Chairman, ACC Rumania and General Schuyler on 4 March 1945, relative to the general situation in Rumania.

FOR THE ASSISTANT CHIEF OF STAFF, OPD:

J. H. BOWEN
Colonel, GSC
Chief, Mediterranean Section
Theater Group, OPD, GS

1 Incl
Cpy of ltr from Gen Schuyler, dtd 5 Mar 45, w/1 incl

A treia întâlnire a Comisiei Aliate (Sovietice) de Control a avut loc la 5 martie, orele 15.30. A doua zi avea loc instalarea oficială a guvernului dr. Petru Groza.

Şi de astă dată, discuţiile n-au dus la nici un rezultat. Generalul Schuyler s-a referit la o posibilă „lovitură de stat efectuată de unul sau mai multe partide". Ca dovadă a menţionat recentele declaraţii ale premierului desemnat făcute regelui şi liderilor partidelor politice: dacă nu se ia grabnic o hotărâre privind formarea unui guvern al Frontului Naţional Democrat atunci el, dr. Petru Groza, nu poate fi socotit răspunzător de acţiunile sprijinitorilor săi care erau hotărâţi să meargă înainte. În concluzie, reprezentantul american ceru Comisiei Aliate de Control să ia măsuri pentru a preveni această posibilă „lovitură de stat".

Generalul Susaikov avea, evident, cu totul altă părere. Frontul Naţional Democrat nu era un partid, ci o *coaliţie* „de partide democratice româneşti" şi ca atare „reprezintă poporul din România". Guvernul Rădescu nu era „cu adevărat reprezentativ pentru poporul din România". Guvernul Rădescu „inclusese în rândurile sale" o sumă de simpatizanţi fascişti şi nazişti pe care i-a pus în posturi de răspundere; „acei fascişti şi nazişti fac tot ce pot ca să saboteze interesele Naţiunilor Unite în România". Reprezentantul sovietic în CASC relua — pentru a câta oară — versiunea evenimentelor din februarie aşa cum fusese relatată de presa comunistă din România şi de cea sovietică.

Generalul de brigadă C.V. R. Schuyler a reafirmat dorinţa guvernului american de a vedea în România un guvern „care *să reprezinte proporţional toate partidele existente,* inclusiv partidele din Frontul Naţional Democrat şi partidele Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal [subl. *D.C.G.*]". Totul a fost în zadar.

Reprezentantul sovietic a rămas neclintit: „...*poporul* [român — *D.C.G.*] *nu doreşte un guvern de tip Rădescu, el cere un guvern care să includă elemente democratice* [subl. *D.C.G.*]".

General-colonelul Ivan Zaharovici Susaikov, instalat abia cu o săptămână în urmă ca locţiitor al preşedintelui CASC, ştia, mai bine ca oricine, ce doreau şi voiau românii.

E nevoie de ordine în spatele frontului, insista el. „Întrucât guvernul Rădescu nu a fost, pare-se, capabil să menţină controlul în România şi să păstreze ordinea, *guverne de acest tip* [Rădescu — *D.C.G.*] *nu pot să rămână sau să fie confirmate. Nu reprezintă voinţa poporului* [subl. *D.C.G.*]".

Apoi generalul Susaikov l-a prevenit pe colegul său american „să nu se încreadă prea mult" în informaţiile date de români. „Românii sunt gata să ia în seamă orice fărâmă de informaţie înşelătoare, s-o umfle precum un balon şi să îl lase apoi să explodeze ca o provocare împotriva sovietelor". Evident, n-au fost date exemple, cazuri concrete. Ceea ce spunea de fapt locţiitorul preşedintelui CASC era că Uniunea Sovietică nu voia un guvern de coaliţie în România, cu participarea corespunzătoare a PNŢ şi PNL, ci numai un guvern al Frontului Naţional-Democrat, dominat de Partidul Comunist din România.

Apoi generalul Susaikov a reluat tema efectivelor armatei române pe front şi în ţară. Cifrele erau aproape la fel cu acelea date în şedinţa CASC din 14 februarie. Cu o singură deosebire totuşi. Cu 24 ore înainte, la 4 martie, generalul Susaikov afirmase că administraţia română avea destule forţe pentru a păstra ordinea internă: anume 20.000 de oameni din toate armele, inclusiv 2 225 poliţişti şi jandarmi în şi în apropierea Bucureştilor. Douăzeci şi patru de ore mai târziu, la 5 martie, tot generalul-colonelul Susaikov declara, în calitatea sa oficială: „În Bucureşti se află 52 000 oameni, personal militar. Aceasta arată că *ei* nu au, la rândul lor, dorinţa de a lupta împotriva germanilor. *Ei* vor numai să lase să treacă timpul; mai târziu vor susţine că *ei* au participat la aceste lupte". Cine erau „ei"? Armata română în general? Ofiţerii români? Reprezentantul sovietic nu o spune.

Procesul verbal cu desfăşurarea şedinţei CASC din 5 martie 1945 a ajuns la Departamentul de Stat din Washington DC cu 17-18 zile mai târziu. Au fost însă autorităţile americane şi britanice informate zi de zi asupra mersului evenimentelor la Bucureşti? Londra şi Washington-ul au ştiut precis ceea ce se petrecea în capitala României.

Astfel, la 28 februarie, Burton Y. Berry, reprezentantul politic al Statelor Unite la Bucureşti, telegrafia despre întâlnirea din seara precedentă dintre rege, Constantin Vişoianu şi Vîşinski. La 1 martie, tot Burton Berry anunţa la Washington că Rădescu a fost silit să demisioneze „potrivit cererii lui Vîşinski".

La 3 martie 1945, generalul Schuyler informa Pentagonul şi Departamentul de Stat că „Vîşinski a confirmat regelui Mihai de România că un guvern condus de Groza va fi acceptabil autorităţilor sovietice". Evoluţia reală a evenimentelor era cunoscută în cele două capitale.

Discuţiile din cadrul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control nu puteau defel să schimbe drumul spre acaparrarea puterii de către Partidul Comunist din România. Declaraţia tripartită de la Ialta privind ţările eliberate din Europa fusese astfel redactată încât îngăduia orice interpretare. ■

Arhive desferecate

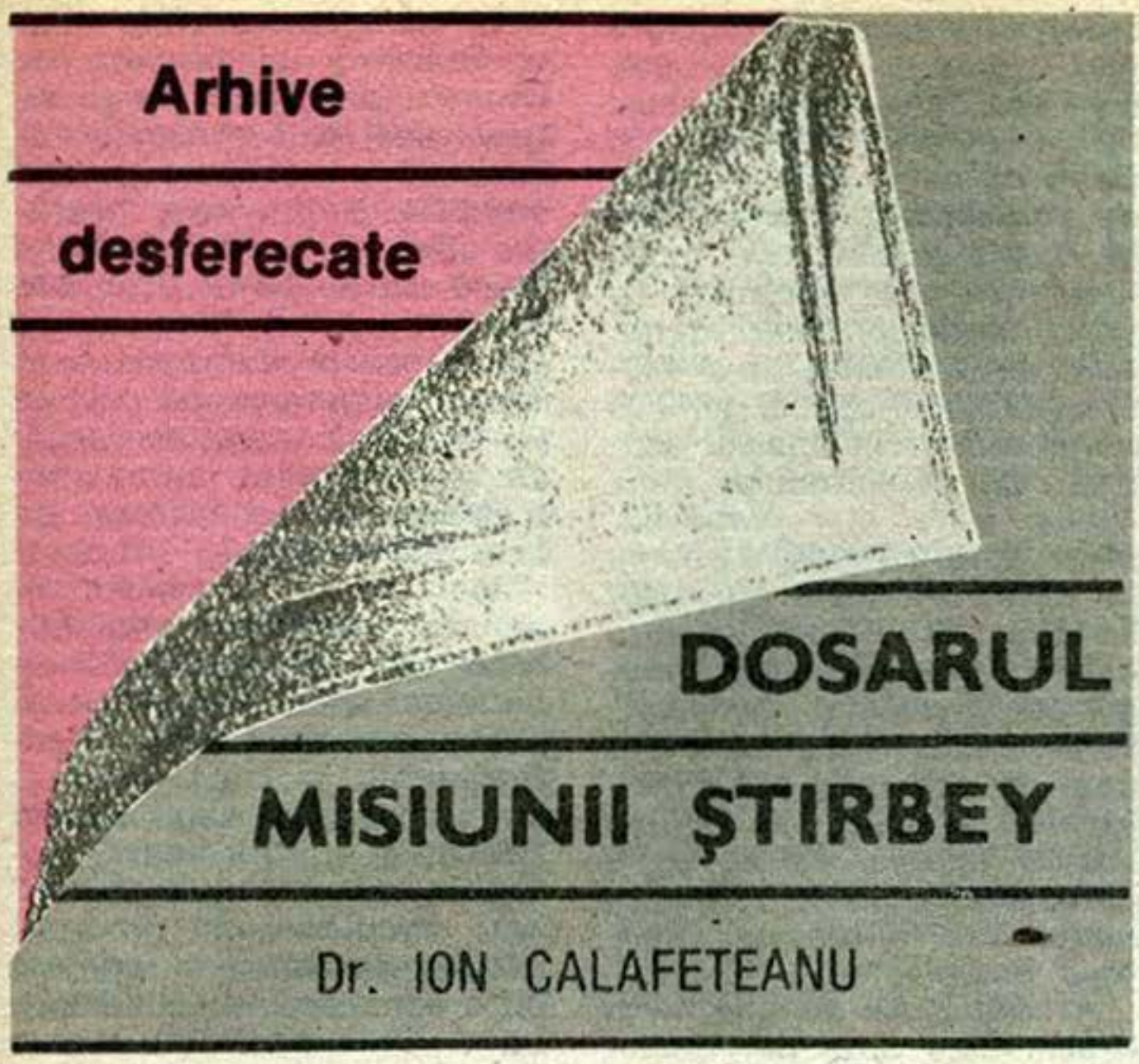

DOSARUL MISIUNII ŞTIRBEY

Dr. ION CALAFETEANU

Dacă despre mersul negocierilor pe care prinţul Barbu Ştirbey le-a purtat la Cairo cu Aliaţii, în primăvara anului 1944, se cunosc deja suficiente date, detalii despre pregătirea acestei misiuni sunt încă destul de sărace.

De curând însă, la *Hoover Institution on War, Revolution and Peace* al Universităţii Stánford din Palo Alto, California, am găsit un dosar cu documente ce lămuresc unele aspecte legate de această problemă. Dosarul cuprinde cinci documente provenind de la Iuliu Maniu, şeful recunoscut al opoziţiei democratice din România, precum şi instrucţiunile cu care Barbu Ştirbey a plecat la Cairo.

Dintre piesele purtând semnătura lui Iuliu Maniu, amintim în primul rând cele două scrisori, ambele în limba franceză şi datate 17 februarie 1944, adresate istoricului britanic R.W. Seton-Watson şi, respectiv, lui Edvard Beneş, fostul preşedinte al Cehoslovaciei. Cu excepţia începutului şi a părţii finale, cele două scrisori au un conţinut identic. Lui R.W. Seton-Watson, Maniu îi scria următoarele:

„Dragă profesore şi scump prieten,

A trecut mult timp de când, spre cel mai mare regret al meu, n-am mai avut posibilitatea de-a avea un schimb de opinii cu Dumneavoastră, nici prin corespondenţă, nici direct, deşi ar fi fost atât de necesar.

Noi, aici, trăim efectiv într-o izolare dureroasă, sub supravegherea Gestapoului şi a Siguranţei române, ceea ce face imposibilă o corespondenţă regulată.

Din păcate, toate încercările pe care le-am făcut până acum au fost infructuoase şi mai multe mesaje pe care am vrut să le trimit prin relaţii şi prin prietenii pe care îi aveam în străinătate au ajuns în mâinile lui Hitler.

Din această cauză am fost obligat să reduc la minimum chiar şi contactele cu prietenii mei români aflaţi în străinătate".

După această introducere, urmează o parte comună ambelor scrisori:

„După declanşarea războiului şi odată cu venirea la putere a mareşalului Antonescu m-am hotărât să plec în străinătate cu scopul de a-mi aduce contribuţia la lupta pentru ideile democratice şi pentru libertatea popoarelor. În plus, consideram că plecarea mea ar fi indicată şi în scopul de a lămuri opinia publică mondială atât cu privire la justeţea cauzei româneşti, cât şi asupra necesităţii internaţionale de a menţine România în frontierele sale astfel cum fuseseră ele fixate în 1918. Dar nu am putut să-mi pun planul în aplicare, la început fiindcă a trebuit să organizez rezistenţa opiniei publice româneşti, demoralizată de zece ani de regim personal al regelui Carol al II-lea şi expusă infiltraţiilor insidioase ale propagandei germane; totodată, a trebuit să pun la punct Organizarea Partidului Naţional-Ţărănesc pentru a-l adapta condiţiilor dure ale dictaturii care se instaurase. Odată terminată această acţiune importantă şi nu lipsită de riscuri, proiectul meu de călătorie a fost împiedicat de supravegherea şi de controlul cu totul deosebit la care am fost supus din partea organelor poliţiei şi armatei germane — care ocupase ţara —, ca şi a poliţiei guvernu-

lui. Drept urmare, deși nu eram internat, casa mea era înconjurată permanent de agenți ai poliției germane și române; eu nu puteam să fac un pas în București sau în provincie fără a fi urmărit de automobile și agenți ai Siguranței. Îmi este deci imposibil să părăsesc țara clandestin, căci guvernul refuză, desigur, să-mi elibereze un pașaport. De altfel, germanii ar considera guvernul român responsabil de o eventuală plecare a mea.

Opinia publică românească este în întregime de partea Aliaților și partidul meu este în situația de a-și asuma într-un moment responsabilitatea guvernului și a administrației țării.

A trebuit, deci, să mă resemnez pentru moment în ceea ce privește proiectele de plecare în străinătate. Pe de altă parte, totuși, prietenii mei din străinătate reclamau prezența unui emisar care să mă reprezinte și care să aibă autoritate personală indiscutabilă și să cunoască bine problemele care ne preocupă".

În continuare, Maniu făcea un scurt portret prințului Barbu Știrbey (fost prim-ministru în 1927 al unui guvern de coaliție, neînregimentat politic, democrat convins, adversar al regelui Carol II și care împărtășește punctul de vedere al lui Maniu și al P.N.Ț. față de situația României):

„Pentru aceste motive — arăta el —, *în aceste momente decisive, eu am toată încrederea în persoana sa și l-am rugat să stabilească contacte în numele meu și al partidului meu cu personalități conducătoare ale Aliaților. Vă rog, deci, să-i acordați tot sprijinul Dvs. în misiunea sa dificilă și să luați cunoștință de informațiile și opiniile pe care vi le va expune".*

După această parte comună, fiecare din cele două scrisori aborda probleme de interes special. Astfel, *„în ceea ce privește viitorul* — se arăta în scrisoarea adresată istoricului britanic — *va fi necesar să stabilesc o legătură mai sigură și neîntreruptă, căci cea care există în acest moment prin Istanbul și Cairo nu mi se pare suficient de edificatoare. Dovadă este că opinia publică din Anglia nu mi se pare informată cu exactitate asupra stării de lucruri din România, ca și asupra atitudinii opiniei publice românești și în special asupra celei a partidului meu. Numai astfel s-ar putea explica faptul că marele prieten și apărător al drepturilor noastre, dl. Steed*[1]*, pentru care eu am, asemenea întregii opinii publice românești, sentimentele cele mai sincere de admirație și de mulțumire, a putut să afirme într-un interviu că eu aș fi aprobat războiul nenorocit al mareșalului Antonescu împotriva Rusiei.*

Ar trebui să se știe — și acesta este unul din principalele motive ale urii Germaniei și mareșalului Antonescu împotriva mea — că eu am protestat în public, ca și prin numeroase memorii și declarații, contra trecerii Nistrului de către trupele noastre și împotriva declarațiilor condamnabile ale guvernului român privitoare la războiul ideologic împotriva Rusiei. Niciodată eu n-aș fi putut împărtăși situația în care mareșalul Antonescu s-a plasat în fața opiniei publice românești.

Și datorită acestor legături insuficiente se explică zvonul care s-a răspândit în străinătate și care nu corespunde deloc realității, după care aș avea opinii republicane.

O astfel de atitudine ar fi complet greșită și nejustificată și aceasta cu atât mai mult cu cât regele Mihai a dat deja cele mai bune dovezi asupra calităților sale remarcabile, care constituie o garanție prețioasă pentru viitorul țării și al monarhiei. Prin atitudinea sa, el a arătat o mare demnitate și o voință puternică asupra cărora noi contăm să avem dovezi la momentul potrivit.

Am citit și am auzit la radio conferințele și declarațiile Dvs. Prințul Știrbey va putea să vă dea toate explicațiile și informațiile necesare privind motivele pentru care apelurile Dvs. și cele ale d-lui Steed nu au putut fi urmate până în prezent. N-aș vrea să pierd această ocazie fără a vă reitera asigurarea că păstrez vii amintirile care ne leagă, ca și expresia admirației mele pentru activitatea pe care o desfășurați — în acest război ca și în celălalt — pentru organizarea unei Europe mai fericite, pentru libertatea micilor popoare și pentru creșterea gloriei Marii Britanii".

În scrisoarea către Edvard Beneș, în partea finală, Maniu se referea la „zvonurile" care circulaseră în urmă cu câteva săptămâni în legătură cu o scrisoare pe care Beneș i-ar fi trimis-o: *„Eu nu știu* — scria Maniu — *dacă acest fapt este exact. În orice caz, eu nu am primit nimic din partea Dvs. În schimb, eu v-am trimis la sfârșitul lui ianuarie o lungă scrisoare în care vă prezentam punctul meu de vedere cu privire la mai multe probleme actuale. Dacă încă n-ați primit-o, prințul va putea să vă dea o copie.*

Ca și cum în scrisoarea mea precedentă, țin să vă mulțumesc din toată inima, domnule președinte, în numele poporului român, pentru ajutorul prețios pe care l-ați acordat cauzei române și vă felicit în același timp pentru activitatea prodigioasă pe care o desfășurați în favoarea democrației, a libertății, prosperității micilor state, ca și a organizării viitoare a Europei. Poporul ceh se poate considera fericit că își vede destinele încredințate unei personalități remarcabile și unui patriot atât de clarvăzător și de înzestrat.

Sperând că activitatea Dvs. va ajunge să restabilească integral Cehoslovacia și o Românie puternică, fericite și unite pentru totdeauna în scopul continuării colaborării lor încrezătoare și prospere, vă rog să primiți etc. etc."

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 11, 12/1989, 12/1990.

O altă scrisoare semnată de Iuliu Maniu și datată 24 februarie 1944, era adresată lui Barbu Știrbey însuși prin care îl anunța că *„Prietenul nostru comun"*, Constantin Vișoianu, îl va seconda *„în misiunea care v-a fost încredințată de partidul meu și care constă în a explica Puterilor Aliate poziția noastră în conflictul actual și de a discuta cu reprezentanții lor problemele ce se referă la evoluția politicii externe a României.*

După cum știți, dl. Vișoianu, care este unul dintre colaboratorii mei cei mai distinși în materie de politică externă, are toată încrederea mea. În plus, eu sunt convins că prin experiența acumulată în calitatea de vechi colaborator al d-lui Nicolae Titulescu, el va putea să aducă o contribuție extrem de utilă cauzei noastre".

În aceeași zi de 24 februarie 1944, Maniu redactase o scrisoare prin care îi aducea la cunoștință lui C. Vișoianu noua însărcinare ce îi fusese încredințată.

Cel de al cincilea document purtând semnătura lui Iuliu Maniu reprezintă o notă scurtă, dactilografiată, și care sintetizează opiniile liderului național-țărănist privind situația României în acel moment:

„Care e situația României

I. *1. Primejdia ocupării imediate cu consecințele ei:*

a) Suntem ocupați de germani cu trupe mai multe și mai bune.

b) Suntem amenințați de o invazie ungară — cu încurajare germană — în Transilvania.

c) Peste Dunăre [există] *două poduri (Giurgiu și Zimnicea) peste care pot aduce armată din Bulgaria.*

Ca urmare, România nu poate acționa contra Axei fără primejdia ocupării imediate de germani — câtă vreme armatele aliate nu sunt în imediata apropiere și câtă vreme nu ne pun în vedere [?]:

a) Aeroplane, de care suntem cu totul lipsiți și

b) Împiedicarea Ungariei de a ne ataca. Exercitat o presiune, chiar amenințătoare foarte energică asupra Ungariei.

Fără de aceasta România ar fi ocupată de germani și unguri în câteva zile, organizația de stat desființată, toate produsele României ar fi rechiziționate, aurul etc.

2. Acest efect s-ar produce — din partea Germaniei și Ungariei — și în cazul dacă s-ar face mișcări revoluționare sau de sabotaj pe teritoriul României. De aceea nu s-au făcut acte în acest sens. Guvernul german a încunoștiințat guvernul român că la producerea celei mai mici dezordini interne, Germania ocupă România.

Interesul țării și al Aliaților este ca să se păstreze organizația românească de stat, până în momentul când armatele aliate vor fi la Dunăre, ca întreaga organizație de stat să treacă de partea Aliaților, și, întrucât este posibil, înainte de a ocupa rușii o parte din țară.

II. *Năzuința Partidului Național-Țărănesc este ca România cu întreaga organizație de stat și cu toată forța ei economică, socială să treacă de partea Aliaților, în scopul ca, cu potențialul ei întreg, să sprijine lupta lor. Pe două căi: sau prin forțarea guvernului Antonescu ca să îmbrățișeze el această năzuință sau prin înlăturarea lui.*

Ambele aceste modalități pot fi realizate numai cu ajutorul armatei aliate, deoarece în momentul ce germanii ar simți cea mai mică mișcare în sensul arătat, ei ocupă România, totul fiind compromis. Deci, cele de la pct. I trebuie aplicate înainte de a prinde de veste germanii.

III. *Partidul Național-Țărănesc se angajează a provoca schimbarea politicii țării, dacă se îndeplinesc cele de mai sus și dacă guvernul nu o face el însuși".*

Alături de alte materiale pe diverse teme, elaborate de specialiști ai Partidului Național-Țărănesc, această notă a lui Iuliu Maniu a servit la redactarea instrucțiunilor cu care prințul Barbu Știrbey a plecat la Cairo la sfârșitul lunii martie 1944. Redactarea finală a instrucțiunilor a fost încredințată lui Grigore Niculescu-Buzești, care, în două documente separate, aflate în același dosar, prezintă punctele de vedere ale opoziției democratice din România, pe baza cărora prințul Știrbey urma să discute cu reprezentanții Aliaților.

Conținutul acestora îl vom prezenta în numărul următor al revistei *Magazin istoric*. ■

(Va urma)

UN GÂND PE LUNĂ

„Urarea mea pentru albanezi, oriunde și oricum ar fi ei, fericiți sau nefericiți, liberi sau oprimați, este să nu uite niciodată că, în această lume mare și aspră, ei sunt o familie, un neam și un sânge. Și, pentru a putea rezista în fața cataclismelor istoriei, ei, măcinați în interior de neînțelegeri profunde, nu trebuie să uite niciodată că pe întreg globul pământesc nu au pe nimeni care să-i ocrotească, decât patria lor, Albania".

ISMAIL KADARE,
scriitor albanez contemporan

După încheierea lucrărilor Conferinței de pace de la Paris și întoarcerea delegației române în țară, la Ministerul afacerilor externe din București s-a organizat un ciclu de expuneri cu caracter informativ despre desfășurarea Conferinței și modul în care acționase delegația română. Expunerile au fost făcute de către membri marcanți ai delegației române, direct implicați în evenimente și care, dat fiind caracterul restrâns al participării la acele expuneri, le-au presărat cu numeroase detalii și comentarii semnificative.

Este și cazul expunerii făcute de ministrul Eugen Filotti[1], referindu-se în general la desfășurarea lucrărilor Conferinței de pace și la clauzele politice ale tratatului de pace cu România, așa cum s-au concretizat ele în timpul dezbaterilor. Conferința s-a ținut miercuri, 11 decembrie 1946, ora 17.30, în sala bibliotecii Ministerului afacerilor externe și au luat parte, între alții: secretarul general al ministerului, ministrul Brabeteanu, miniștri-diplomați Edmond Ciuntu, Radu Crutzescu, G. Elefterescu, N. Constantinide, V. Petala, N. Solacolu, consilierii A. Neguș, Z. Pâclișeanu, Penciulescu și Raicoviceanu.

Ne aflăm în fața unui adevărat film de epocă pe care îl vom derula în trei numere consecutive ale revistei noastre, cu convingerea că el va aduce în fața publicului cititor realități politico-istorice nesubliniate sau doar sugerate cu infinite precauții de istoriografia românească de până acum consacrată acestui important eveniment ce a marcat finalul celui de-al doilea război mondial în Europa și care și-a pus hotărâtor amprenta pe istoria ultimei jumătăți a veacului nostru. Importanța documentului inedit rezidă mai ales în concepția pe care membrii delegației au afirmat-o în acele discuții care le-au fost îngăduite de marile puteri pe marginea proiectului de tratat de pace cu România, concepție ce decurge din necesitatea apărării intereselor naționale ale țării. Se vede astfel clar care era situația noastră la finalul celui de-al doilea război mondial.

Reamintim cititorilor că și acest document a fost preluat din lucrarea Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947), **în patru volume, ce așteaptă încă lumina tiparului și care a fost pregătită de un colectiv format din Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuzache, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetoiu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poștăriță, Natașa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu.**

Documente inedite

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

[1] Licențiat în drept, ziarist, redactor la *Dimineața* și *Adevărul* și director al revistei democrate *Cuvântul liber*, Eugen Filotti (15 iulie 1896 - 1 iunie 1975) s-a impus ca o personalitate remarcabilă a corpului diplomatic român. Atașat de presă la Legația română din Praga și director al serviciului de presă al Ministerului de externe (1926-1927), iar începând din 1928 ministru plenipotențiar la Ankara (până în 1936), Atena (1936-1939), Sofia (1939-1942) și apoi la Budapesta. Experiența și prestigiul de care se bucura au făcut ca în februarie 1945 să fie numit șef al Comisiei pentru Studiul Problemelor Păcii, organism tehnic în componența căruia au activat și alți cunoscuți diplomați și experți, precum G. Davidescu, I. Christu, C. Vișoianu, Edmond Ciuntu ș.a. A făcut parte din delegația română la Conferința de pace de la Paris. La începutul anilor '50 a suferit numeroase vexațiuni din partea autorităților represive. După un timp, a continuat să activeze în domeniul traducerilor, realizând, în ultimii ani de viață, versiunea românească a lucrărilor *Bâlciul deșertăciunilor*, de W.M. Thackeray, *Profesorul Unrat*, de H. Mann etc.

Acum, când lucrările în vederea stabilirii textului tratatului de pace cu România sunt terminate, rolul Comisiei pentru Studiul Problemelor Păcii, însărcinată cu pregătirea materialului pentru Conferința de pace, este de fapt terminat.

Totuși, dacă înțeleg bine intențiile conducerii ministerului, această comisie ar urma să-și continue activitatea, într-o compunere care rămâne să fie stabilită de minister și cu atribuții noi, adică cu acelea de a face studii, pregătiri și propuneri, în vederea aplicării tratatului de pace. Ea ar deveni un organ de interpretare a tratatului și ar propune măsurile practice necesare, pe măsură ce chestiunile se vor ivi.

Personal, socotesc că, în afară de această comisie care, prin natura ei, nu ar fi decât un organ consultativ, ar trebui să existe un serviciu care să ia în primire toate lucrările pregătitoare și arhiva Conferinței și să se ocupe, în mod curent, cu lucrările și măsurile practice privind aplicarea tratatului. Bineînțeles, acest serviciu ar lucra în cadrul Direcției politice pentru chestiunile politice și în cadrul Direcției economice pentru chestiunile economice.

Pentru a lega firul lucrărilor, de la plecarea delegației române la Paris și până în prezent, dorința d-lui secretar general [D.D. Dimăncescu] a fost să se facă o expunere asupra felului cum au decurs lucrările și schimbările de vederi care au dus la stabilirea textului tratatului de pace. Mi-am luat această sarcină în ce privește clauzele generale, cele politice, cele militare și dispozițiile finale, rămânând ca dl. ministru Christu să vă vorbească de cele economice*.

Conferința [Consiliului miniștrilor de externe] de la Paris s-a terminat la sfârșitul lunii iulie, după ce cei patru miniștri de externe ai principalelor puteri stabiliseră proiectul de tratat, în forma care a fost publicată și vă este cunoscută.

Conferința a ținut întâi o serie de ședințe plenare, pentru a stabili procedura și, în această primă fază, ea nu a invitat statele foste inamice.

De altfel, în general, statele foste inamice nu au fost invitate să-și spună părerea sau să facă observații în prima fază a discuțiilor, adică atunci când cei patru miniștri de externe au stabilit proiectele de tratate de pace. Ele au avut totuși posibilitatea de a prezenta memorii, posibilitate pe care a folosit-o și guvernul nostru.

Invitația s-a produs numai în primele zile ale lunii august. Delegația română așteptase să se producă invitația Conferinței pentru a pleca la Paris. Au fost alte state care și-au trimis delegații înainte de a primi invitația, dar lucrul nu s-a dovedit util, căci delegații nu au putut nici lua contacte oficiale, nici lucra în mod efectiv. Hotărârea guvernului nostru ca delegația română să nu plece la Paris decât după ce se va fi produs invitația, s-a dovedit deci justă.

Bineînțeles, înainte de sosirea delegației la Paris, ca și în timpul Conferinței miniștrilor de externe, guvernul nostru avea acolo o reprezentanță foarte calificată și vigilentă pentru a urmări lucrările și a stabili contactele necesare, reprezentanță încredințată d-lui ambasador Franasovici, care lucra în strânsă colaborare cu dl. Stoilov, ministrul nostru la Paris, și era asistat de câțiva colaboratori.

Menționez întâi pe dl. Dimăncescu, consilier de legație, reprimit în cadre — hotărâre care s-a dovedit foarte fericită și care a fost și în timpul Conferinței unul din colaboratorii cei mai utili ai delegației. Dl. Dimăncescu a folosit foarte mult relațiile pe care și le-a creat în timpul lungii sale șederi în Statele Unite și în Anglia.

După aceea, tot dintre cei ce se găseau în străinătate, pe dl. D. Danielopol, reprezentantul B.N.R. la Londra, care a devenit mai târziu secretarul comisiei economice a delegației noastre.

Pe de altă parte, cum erau să fie aduse în discuție și chestiunile ungurești — care formau una din principalele preocupări ale delegației noastre — și cum propaganda ungară era foarte activă în perioada pregătitoare, dl. ambasador Franasovici a cerut să fie asistat de experți deosebit de competenți în chestiunea Transilvaniei și atunci, domnii consilieri Păclișanu și Neguș au fost trimiși la Paris aproape cu o lună înainte de sosirea delegației guvernamentale.

Pentru activitatea în sectorul economic, plecase chiar mai devreme o echipă condusă de dl. ministru Christu și cuprinzând pe domnii Christureanu, directorul Acordurilor din Ministerul economiei naționale, Zilber, directorul Institutului de Conjunctură, Mircea Nicolescu, subdirector general al Datoriei publice, care au constituit un comitet de experți economici, au luat anumite contacte și, de îndată ce proiectul de tratat cu România a fost cunoscut, au procedat la studiul clauzelor economice paralel cu studiile ce s-au făcut la București.

Delegația guvernamentală a sosit la Paris la 11 august 1946 și și-a început imediat lucrările.

Președintele delegației era, după cum se știe, dl. Gh. Tătărescu, vicepreședintele Consiliului și titular al departamentului nostru, asistat de câțiva membri ai guvernului și de câțiva șefi de misiune: domnii miniștri Gheorghiu-Dej, Pătrășcanu, Voitec, Rădăceanu, domnii subsecretari de stat, general Dămăceanu și Maurer, domnii Franasovici, Stoilov, Ralea, Horia Grigorescu, Boeuve[1] și

* Într-adevăr, în ziua de 16 decembrie 1946, I. Christu a făcut această expunere, iar E. Filotti, în 2 ianuarie 1947, a abordat problema clauzelor militare, problema Dunării și clauzele speciale introduse în tratat în favoarea evreilor — *n.r.*

[1] Este vorba despre Gastonă Boeuve, numele originar al cunoscutului sociolog Șerban Voinea

doamnele dr. [Florica] Bagdazar și Elena Văcărescu. Aceste persoane constituiau delegația guvernamentală.

Ei au avut depline puteri semnate de primul-ministru și de ministrul afacerilor străine, pentru a prezenta observațiile în numele guvernului. Aceste depline puteri au fost comunicate Conferinței.

Delegația guvernamentală, în această compunere, se întrunea în fiecare zi, stabilea programul de lucru, examina textele, delibera asupra hotărârilor de luat și fixa însărcinările consilierilor tehnici. S-a format atunci și secretariatul general al delegației.

S-a hotărât ca delegația să lucreze, în vederea formulării observațiilor, cu două comisii: una politică și una economică.

Delegația guvernamentală avea să dea directivele și să stabilească punctul de vedere al guvernului — era datoria și răspunderea ei — iar organele tehnice să procedeze la formularea și redactarea observațiilor.

Bineînțeles că experții tehnici au uzat de facultatea — care era și datoria lor — de a face și sugestii, care au fost, de altfel, în bună parte acceptate și încorporate în observațiile oficial prezentate, fie la început, fie în cursul Conferinței.

Comisia politică a fost constituită astfel:

În prima fază, înainte de formularea observațiilor, a fost prezidată de dl. Pătrășcanu, asistat, dintre delegați, de domnii Voitec, Franasovici și Stoilov, iar dintre experți, de miniștrii plenipotențiari Ciuntu, Pella (care venise din Elveția și fusese alipit delegației ca expert jurist și diplomat) și Filotti, și de domnii Pâclișanu, Neguș, Pavel Pavel, Golopenția, Barbu Zevedei și dl. E. Oprișan ca secretar. Ulterior, comisia politică a lucrat într-o compunere mai restrânsă: domnii Pătrășcanu, Franasovici, Stoilov, Ciuntu, Pella și Filotti.

Comisia economică, prezidată de dl. subsecretar de stat Maurer, era compusă din domnii ministru Christu, profesor V.V. Bădulescu, administratorul B.N.R., împreună cu domnii Mircea Nicolescu, Zilber, Virgil Constantinescu, Bârlădeanu, Chr. Emanoil, avocat G. Pascu, Al. Bianu și D. Danielopol, ca secretar.

Câtva timp au lucrat în comisia economică și dl. Bucur Schiopu, comisar general al prețurilor și T. Christureanu care apoi s-au înapoiat la București.

Chestiunile militare erau încredințate d-lui general Dămăceanu, asistat câtva timp de dl. colonel Protopopescu din Marele Stat Major și având ca secretar pe dl. maior Vasiliu-Rășcanu.

Prima preocupare a delegației a fost punerea la punct, după dorința d-lui Tătărescu, a discursului pe care d-sa avea să-l țină în fața plenului Conferinței.

Dl. Tătărescu a fost invitat să facă declarațiile pe care fiecare șef de delegație a statelor foste inamice era chemat să le facă în ședința plenară, marți 13 august, când a ținut discursul pe care îl cunoașteți. Înainte de d-sa, într-o ședință precedentă vorbise dl. de Gasperi[1], în numele Italiei, iar în ședințele următoare au vorbit miniștrii bulgar și ungar, iar pe urmă a fost o serie de ședințe plenare în care au luat cuvântul șefii delegațiilor statelor care, deși aparțineau Națiunilor Unite, nu erau membre ale Conferinței, precum și miniștrii de externe ai Austriei și Albaniei ca interesați în tratatul cu Italia.

Discursul d-lui Tătărescu, care fusese, în cea mai mare parte redactat de d-sa încă de la București, a primit anumite completări de ordin economic și a fost, natural, supus în prealabil delegației guvernamentale, care vedea toate textele, pentru ca ele să fie într-adevăr expresia punctului de vedere al guvernului de coaliție.

În discursul d-lui vicepreședinte Tătărescu erau deja enunțate principalele noastre cereri în legătură cu tratatul nostru și cu Ungaria.

Accentul era pus, de pe atunci, asupra cererii de a ni se recunoaște calitatea de cobeligerant. Acesta era un lucru la care guvernul — încă de aici, înainte de plecarea delegației — și membrii delegației țineau foarte mult. Guvernul se considera îndreptățit să ceară acest lucru pentru România ca o satisfacție morală pentru sacrificiile făcute alături de Aliați și aceasta cu atât mai mult cu cât calitatea de cobeligerant fusese recunoscută Italiei care a adus o contribuție mult mai mică decât România pe plan militar.

Mai era și un alt aspect: în concepția guvernului, această recunoaștere trebuia să antreneze consecințe de ordin practic; alta era să fie poziția noastră în raport cu aceea a Ungariei și tot alta era să fie poziția noastră juridică în ce privește reparațiile pe care le reclamam din partea Ungariei și în ce privește alte clauze ale tratatului cu această țară.

Respingerea, în comisie, a acestei cereri a noastre a anulat de la început toate șansele noastre de a putea spune un cuvânt care să cadă în cumpănă în ce privește tratatul cu Ungaria și a anulat și șansele noastre ca să vedem recunoscute pretențiile noastre de reparații față de Ungaria.

După discursul d-lui vicepreședinte Tătărescu, cele două comisii amintite au procedat imediat la formularea observațiilor noastre. Bineînțeles că în ultimul rând ele au fost supuse delegației guvernamentale, care le-a dat forma finală și le-a comunicat secretariatului general al Conferinței. Într-adevăr, toate statele foste inamice trebuiau să termine până la 20 august observațiile lor asupra proiectului de tratat și să le remită Secretariatului Conferinței care urma să le multi-

---

(1893-1972), ministrul României la Berna (vezi și *Magazin istoric*, nr. 6/1981).

[1] Alcide de Gasperi (1881-1954), președinte al Consiliului de Miniștri al Italiei (1945-1953), ministru de externe (1944-1945 și 1951-1953).

plice și să le distribuie comisiilor respective.

Se știe că Conferința a lucrat în 10 comisii din care ne interesau în special: Comisia politică și teritorială pentru România, în ce privește clauzele care aveau repercusiuni asupra țării noastre, Comisia politică și teritorială pentru Ungaria, precum și Comisia pentru Balcani și Finlanda, care avea să examineze clauzele economice din toate tratatele de pace cu excepția celor pentru Italia. Într-adevăr, erau comisii politice și teritoriale separate pentru Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda, dar, afară de Comisia pentru Italia, o singură comisie economică pentru Balcani și Finlanda și aceasta avea să se ocupe la început de România, așa că tratatul nostru intra de la început în dezbateri paralele în Comisia politică și teritorială pentru România și în Comisia economică pentru Balcani și Finlanda, ceea ce a supus delegația noastră și experții români la un efort foarte mare încă de la început. Alte delegații puteau să-și concentreze atenția numai asupra lucrărilor comisiei lor politice și teritoriale, dat fiind că clauzele economice din tratatele lor nu aveau să fie puse în discuție decât după terminarea dezbaterilor privitoare la clauzele economice din tratatul cu România. Or, discuția tratatului cu România a durat mai mult de o lună în Comisia economică pentru Balcani și Finlanda și aceasta pentru două motive: întâi, pentru că România era statul cel mai important dintre statele foste inamice — afară de Italia — și al doilea, pentru că, clauzele economice din tratatele cu statele foste inamice erau cu mici excepții stereotipe, așa că ceea ce se hotăra pentru România devenea un punct câștigat și pentru redactarea tratatelor cu celelalte state (afară de Italia).

Delegația română și experții noștri au trebuit deci să urmărească de la început lucrările ambelor comisii, ceea ce a cerut un efort foarte intens.

Paralel mai era și o a treia comisie care ne interesa, dar unde nu ne venea rândul decât după Italia: Comisia militară.

Mai era și o comisie de redactare și juridică; dar rolul ei era mai mult de ordin consultativ și delegația noastră nu a fost în corespondență directă cu această comisie.

Celelalte comisii nu ne interesau așa mult;

Cu Italia nu aveam nimic.

Comisia politică și teritorială pentru Bulgaria nu ne interesa întrucât guvernul hotărâse să nu ridice nici o chestiune față de Bulgaria.

Finlanda, bineînțeles, ne interesa și mai puțin.

Firește însă că și aceste comisii trebuiau urmărite pentru că hotărârile lor puteau constitui precedente pentru noi.

Care au fost observațiile noastre la proiectul de tratat de pace?

Prima observație a fost, la *Preambul,* cererea noastră de a ni se recunoaște calitatea de cobeligerant.

Am arătat că guvernul român se considera calificat, față de importanța și utilitatea aportului nostru pentru grăbirea sfârșitului și față de toate sacrificiile făcute de România, să ceară să i se recunoască calitatea de cobeligerant.

La *Preambul* am mai cerut încă două lucruri care reținuseră atenția noastră încă de la București.

Primul era faptul că *Preambului* afirma numai că am luptat contra Germaniei, fără a menționa și faptul că am purtat războiul și contra Ungariei. Or, recunoașterea stării de război dintre noi și Ungaria era baza pretențiilor noastre față de Ungaria. De altfel, lucrul e consemnat în art. 1 din Convenția de armistițiu, așa că noi nu ceream nimic nou, ci recunoașterea situației consacrate însăși de Convenția de armistițiu. Cererea noastră era întemeiată cu atât mai mult cu cât art. 7 al proiectului de tratat proclama restabilirea păcii între noi și Ungaria, așa că era logic ca în *Preambul* să se constate existența stării de război dintre noi și Ungaria.

În al treilea rând, delegația noastră a cerut să se schimbe data de la care România a participat activ la război. Preambulul spunea: „après avoir conclu, *le 12 Septembre 1944,* un armistice... elle a pris une part active..."[1]. Adevărul este că nu am intrat în război numai la 12 septembrie, adică după încheierea armistițiului, ci încă de la 23 august, când a fost declanșată acțiunea de curățire a teritoriului nostru de trupele germane, realizată numai de trupele române. Ținem să se recunoască acest fapt, care nu e lipsit de semnificație politică și corespunde, în orice caz, adevărului istoric.

Acestea erau cele trei cereri în ce privește *Preambulul* tratatului cu România.

La art. 1, care stabilește frontierele României, nu s-a formulat nici un fel de observație. Voi reveni mai târziu asupra hărții de care este vorba în acest articol și care formează anexa nr. 1 a tratatului. Această hartă nu a fost comunicată delegației noastre o dată cu textul proiectului de tratat. Delegația a obținut-o numai ulterior în mod incidental (dl. Dimăncescu a fost acela care a reușit să și-o procure).

În ce privește art. 2, prin care se anulează arbitrajul de la Viena și se restabilește frontiera româno-ungară din 1938, nu era cazul să formulăm nici o observație.

La art. 3, care ne obligă să luăm măsuri pentru asigurarea folosirii drepturilor omului și a libertăților fundamentale fără deosebire de rasă, de sex, de limbă sau de religie, tuturor persoanelor de sub jurisdicția României, guvernul nostru a considerat articolul superfluu, întrucât toate aceste garanții există în Constituția țării și în legile puse în vigoare după 23 au-

[1] „După ce s-a încheiat la 12 septembrie 1944 un armistițiu... ea a luat parte activă..."

gust și care anulează toată legislația discriminatorie rasială. Am cerut deci, în observațiile noastre, să se menționeze pur și simplu la art. 3 că: „La Roumanie agissant dans la plénitude de sa souveraineté et conformément aux principes proclamés dans sa Constitution et renforcés par les textes législatifs ultérieurs au 23 Août 1944 et au 6 Mars 1945, s'engage à veiller à l'aplication effective des principes énoncés..."[1]

În ce privește art. 4, care vorbește despre suprimarea măsurilor cu caracter discriminatoriu și stipulează că România se obligă „să completeze...", măsurile reparatorii, guvernul nostru considerând că măsurile în chestiune sunt deja complete, a cerut să se suprime cuvintele „s'engage à compléter" astfel ca să rămână numai mențiunea că România nu trebuie să ia în viitor nici o măsură cu caracter discriminatoriu.

La art. 6 (obligația de a pedepsi pe criminalii de război), nu s-a făcut nici o observație.

Art. 7 (obligația să recunoaștem tratatele de pace ce vor fi încheiate cu Italia, Ungaria, Bulgaria și Finlanda, precum și toate acordurile sau aranjamentele care au fost sau vor fi încheiate de Puterile Aliate și Asociate în ce privește Austria, Germania și Japonia) este pentru noi o poliță în alb. Bineînțeles că tratatele cu Ungaria, Italia, Bulgaria și Finlanda nu făceau obiect și nu dădeau motiv de rezerve din partea noastră în legătură cu această clauză, pentru că textul lor ne este cunoscut. Delegația noastră a făcut însă observații, cerând să se precizeze întâi că tratatele și aranjamentele cu Germania și Japonia nu vor crea pentru România sau cetățenii români obligații sau sarcini noi și nici nu vor putea să-i lipsească de drepturile lor și interesele existente în afara prevederilor prezentului tratat. În al doilea rând, că statele vizate se angajează, și ele să recunoască deplina valoare a tratatului cu România și în fine ca acele tratate să nu fie de natură să aducă vreo atingere drepturilor României cu privire la reparații decurgând din tratatele de după primul război mondial și din acordurile ulterioare derivând din acestea.

Înțelegem: să rezervăm vechile drepturi — deși mai mult teoretice și fără șanse practice — la reparațiile care au rămas pendinte după primul război mondial și pentru a beneficia de o eventuală redeschidere a chestiunilor financiare pendinte între noi și Ungaria sau Bulgaria decurgând din tratatele de la Trianon și Neuilly și din acorduri ulterioare.

Ce soartă au avut aceste observații?

România, ca de altfel nici unul din statele foste inamice, nu a fost admisă să ia parte directă la lucrările Conferinței. Singura ocazie de a vorbi în fața plenului Conferinței a fost discursul d-lui Tătărescu din 13 august. În ce privește comisiile, nu am fost chemați decât de 3-4 ori, când ceruserăm în mod expres să fim audiați și când cererea noastră a fost admisă. În restul timpului, delegații noștri nu au putut asista la ședințe nici măcar ca public. Era într-adevăr și un impediment practic, căci sălile comisiilor erau foarte mici, dar și în afară de acest motiv, nici un membru al delegației noastre nu era admis. Rezultatul paradoxal era că ziariștii se puteau totuși strecura în sală, dar nici un delegat nu putea să asiste și astfel nu puteam lua cunoștință nici imediat și nici direct de dezbateri pentru a putea formula obiecții.

Măsura nu avea nici o justificare, întrucât dezbaterile nu erau secrete. Ele se publicau în ziare. Exista însă inconvenientul de a nu putea cunoaște dezbaterile cuvânt cu cuvânt și în special nu în timp util. Pentru comisii, într-adevăr, nu se publicau dări de seamă stenografiate, ci numai un rezumat, iar buletinele de presă nu puteau avea exactitatea riguroasă a dărilor de seamă.

Delegația română era, astfel, silită să recurgă la ziariști și delegații statelor prietene — în special la delegația cehoslovacă — pentru a afla exact ce se petrecea.

La *Preambul*, cererea de a ni se recunoaște calitatea de cobeligerant nici nu a fost luată în discuție. Într-adevăr, potrivit procedurii adoptate pentru a fi luate în discuție orice cerere a statelor foste inamice trebuie să fie însușită de o delegație. Nefiind susținută de nimeni această cerere a noastră nici nu a fost pusă la vot.

Cererea de schimbare a datei participării noastre active la război a fost respinsă.

Recunoașterea stării de război între noi și Ungaria, susținută de delegația cehoslovacă care a propus un amendament, a fost și ea respinsă cu 8 voturi contra 4 (au votat pentru: U.R.S.S., Ucraina, Bielorusia și Cehoslovacia)...

Cu ocazia acestei discuții a *Preambulului*, delegația Noii Zeelande a trimis la 26 august o notă precizând că acceptă *Preambulul*, dar că aceasta nu angajează țara sa să sprijine cererea de admitere la O.N.U. a vreunei țări foste inamice.

După adoptarea *Preambulului*, delegația noastră a remis imediat o nouă notă cerând ca într-o fază ulterioară a lucrărilor să se reexamineze cererea României de a i se recunoaște cobeligeranța.

Această cerere a fost repetată și în observațiile prezentate unor state prietene, în vederea discuțiilor plenului Conferinței și în cele trimise acum în urmă la New York d-lui ambasador Franasovici pentru a fi supuse discuției celor patru miniștri de externe... ■

(Va urma)

[1] „România, acționând în plenitudinea suveranității sale și conform principiilor din Constituția sa și întărită de textele legislative ulterioare lui 23 august 1944 și 6 martie 1945, se angajează să supravegheze aplicarea efectivă a principiilor enunțate..."

O CTITORIE ROMÂNEASCĂ ÎN GERMANIA

Preot Preot RADU MIRONOVICI,

Superiorul Capelei Ortodoxe Române „Mihail Sturdza" din Baden-Baden

Domnitorul Mihail Sturdza a ocupat tronul Moldovei timp de peste 15 ani (1834-1849), fiind primul și singurul domn regulamentar al principatului moldovean. În anul 1849, ca urmare a Convenției de la Balta Liman, încheiată între Rusia și Poarta otomană, a fost silit să renunțe la tron și a luat drumul exilului. Împreună cu familia, a stat un timp la Viena, apoi a hotărât să se stabilească definitiv la Paris. Aici și-a cumpărat un palat, situat pe Rue Varenne 73. A mai cumpărat un alt palat și în orașul Baden-Baden, cunoscut prin renumitele sale băi termale, care datează încă din timpul romanilor. La jumătatea secolului XIX orașul Baden-Baden devenise un loc de întâlnire a „protipendadei internaționale".

Anul 1863 însă a adus în familia Sturdza o mare durere: Fiul Mihail — din căsătoria a doua, cu Smaragda Vogoride, fiica prințului de Sames — a murit subit la Paris, în etate de numai 17 ani. În această tristă situație pentru familie, îndurerații părinți s-au hotărât ca în orașul Baden-Baden, „în memoria prea iubitului și mult regretatului fiu, Principele Mihail", să înalțe o biserică „spre eterna lui amintire și să poarte numele de Capela Sturdza, cu destinația de a fi cavou al familiei".

Chiar în 1863, Mihail Sturdza cumpără o parte din platoul muntelui Friesenberg, îi schimbă denumirea în Michaelsberg și hotărăște începerea construcției capelei.

Pentru întocmirea planului s-a apelat la unul dintre cei mai renumiți arhitecți din Germania, Leo von Klenze — originar din München care însă a murit în anul 1864. Lucrările au fost continuate de arhitectul Georg Dolmann, sub supravegherea permanentă a ctitorului, și s-au încheiat în anul 1866.

Capela nu se impune prin dimensiuni deosebite. Mai curând se evidențiază stilul clasic, proporțiile, ornamentele bizantine și romane, toate frumos îmbinate.

Intrarea în biserică este pusă în relief de o arhitravă sprijinită de patru pilaștri groși și înalți de piatră, cu capiteluri în stil ionic. Fațada bisericii este lucrată din asize din piatră de nisip (Sandsteinplatten), care alternează în trei culori. Linia arhitectonică a bisericii se lărgește de la pronaos, cuprinde naosul și se retrage spre altar, încheindu-se sub formă de absidă pentagonală în dreptul criptei.

Forma de piramidă a acoperișului, turla octogonală cu ferestre colorate, bogăția ornamentală de la uși, ferestre, cornișe, ca și crucea bizantină cu două brațe transversale, adaugă capelei un plus de valoare și frumusețe.

Printr-un pridvor deschis se intră în pronaos, care este luminat de două ferestre mari, iar deasupra ușii de intrare se află o inscripție, care ține loc de pisanie și are următorul conținut: „O Dumnezeule! Primește în milostivirea Ta, pentru slujba celor care vin la Tine, biserica aceasta clădită de inima nemângâiată a părinților, adică a Domnitorului Mihail Sturdza și a Doamnei Smaragda Sturdza, născută Vagoride, închinând acest sfânt locaș memoriei prea iubitului lor fiu, principele Mihail Sturdza, născut la Iași în 19/31 decembrie 1846 și răposat la Paris la 18/30 iunie 1863. Primește, Atotputernice Doamne, rugăciunile aceluia care a fost chemat în locașurile cerești, pentru ca atunci când va veni plinirea vremii, să fie și ei împreună cu el în viața cea viitoare, fericită, așa cum se află acum inimile lor unite, fără să se despartă". În dreapta și în stânga acestei inscripții se află, în limba latină, date privitoare la persoanele care au executat sculpturile în biserică: Rinaldus Rinaldi-Romanus; Gabriel Julius Thomas-Parisienses; Alsenus Sickiner-Monacenses Sculptores. Mai jos de aceste însemnări se găsesc portretele lui Mihail Sturdza, al soției sale Smaragda Sturdza, al fiului Mihail și al fiicei Maria. Aceste portrete în mărime naturală au fost pictate pe plăci de aramă, în anul 1866, de cunoscutul pictor francez Alexis Joseph Pérignon. Sub fiecare portret sunt prezentate datele biografice respective.

În naos, în partea dreaptă, se află un monument din marmură de Carrara reprezentând pe tânărul Mihail studiind. În imediata lui apropiere apare Arhanghelul Mihail, patronul familiei și al bisericii. Acest monument este opera sculptorului italian Rinaldo Rinaldi. În partea opusă, se poate vedea monumentul reprezentându-i pe părinții îndurerați, privind cu mâhnire spre fiul lor și având între ei pe Maica Domnului cu o cruce mare în mâini. Operă a sculptorului francez Thomas Gabriel, monumentul a fost executat din marmură de Carrara.

Deasupra naosului apare marea cupolă în care sunt

zugrăviți „Ochiul lui Dumnezeu" ca simbol al Ubicuității și atotștiinței, apoi cei 12 apostoli, iar în cele patru colțuri ale arcadelor ce susțin cupola, cei patru Sfinți Evangheliști cu simbolurile lor. Pereții naosului sunt placați cu marmură de diferite culori, iar sub arcele laterale apar picturi în frescă: Buna-Vestire, Nașterea Domnului, Botezul Domnului și Învierea fiicei lui Iair.

În fața soleei, care marchează intrarea spre altar, se află patru postamente pe care se găsesc icoane de mare valoare istorică și artistică. Tâmpla sau catapeteasma are numai două registre și cuprinde icoanele împărătești, a hramului și pe Sf. Ioan Botezătorul; în al doilea registru se află șase icoane ale profeților din Vechiul Testament. Pe ușile altarului sunt pictați cei patru evangheliști și doi heruvimi, iar pe cele diaconești doi îngeri.

Interiorul Sfântului Altar este pictat în frescă de prof. Wilhelm Hauschild. Aici se întâlnesc picturi ca: Cina cea de Taină, Învierea Domnului în trei tablouri, Sfânta Treime și Sfinții Atanasie cel Mare, Grigorie Dialogul, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur.

Sub altar, cu intrarea prin exterior, se află cripta care adăpostește rămășițele pământești ale celor patru membri ai familiei Sturdza. Sarcofagele din bronz sunt așezate pe socluri de marmură. Pe peretele de apus este pictat „mântuitorul la Judecata viitoare". În rest, cripta are o pictură decorativă.

Capela a fost înzestrată de ctitor cu toate cele necesare cultului: cărți, veșminte, icoane, un policandru din bronz, candele și sfeșnice, o evanghelie ferecată în plăci de argint aurit etc., iar sfințirea ei a avut loc la data de 26 octombrie 1866. Cu acest prilej, printre personalitățile prezente s-a aflat și delegatul Patriarhiei de Constantinopol, care în cuvântarea sa a spus, printre altele: „Fie ca acest sfânt locaș să rămână o mărturie vie, care să poarte peste veacuri amintirea atașamentului vostru la credința și cultul cărora iluștrii voștri strămoși au fost neîncetat cei mai fideli susținători și cărora voi înșivă nu încetați să le jertfiți ardoarea sufletului vostru și sprijinul bogăției voastre".

La început capela a ținut de Patriarhia din Constantinopol, dar în anul 1882, prin voința ctitorului, a trecut sub oblăduirea Mitropoliei Moldovei, cu reședința în Iași. Astfel s-a împlinit o veche și mult așteptată dorință a ctitorului, care a voit cu tot dinadinsul „a dovedi devotamentul meu de fiu al Bisericii Moldovei — patria mea".

În Capela Mihail Sturdza din Baden-Baden, ca și în alte multe biserici, unde se aude cuvântul lui Dumnezeu în dulcea limbă românească, arde neîncetat candela credinței străbune. Chipul învăluit în marmură al fostului domnitor, care a ridicat prin osteneala și cheltuiala sa această sfântă biserică, ne invită să ne gândim la toți vrednicii noștri înaintași, ctitori de artă și cultură românească, la tot neamul românesc, cu istoria și tradițiile lui, cu credința și evlavia lui, cu omenia și ospitalitatea lui și cu strădania și nădejdea lui spre mai bine. ■

IN MEMORIAM

„Nu îmi place să se vorbească despre mine", spunea profesorul Nicoară Beldiceanu. Suntem siliți acum să scriem, la timpul trecut, despre unul dintre marii noștri istorici, chiar dacă mai puțin cunoscut celor din țară.

S-a născut la 25 februarie 1920, la București. Era nepot, prin mamă, al lui Ioan și Sofia Nădejde și rudă cu pictorul Octav Băncilă. A absolvit Facultatea de litere și filosofie, secția istorie, în 1943. Din 1945 a devenit asistent la Institutul de studii și cercetări balcanice din București. Din 1946 și până în 1948 a urmat un stagiu de pregătire la Istanbul, lucrând totodată ca atașat cultural, pentru a se putea întreține. Aranjamentul acesta — statul nu avea bani pentru a-i asigura o bursă — fusese făcut de profesorul său Victor Papa Costea, căruia i-a purtat o vie recunoștință tot restul vieții.

După 1947, Nicoară Beldiceanu a ales calea exilului. A fost unul dintre puținii doctoranzi acceptați de Franz Babinger. Din 1955 a devenit doctor al Universității din München, iar în 1963 și-a luat un alt doctorat la Universitatea din Paris. Zece ani mai târziu, a obținut, tot la Paris, doctoratul de stat în litere și științe umane. Ca cercetător (1955-1967), cercetător principal (din 1967), apoi director de studii la Centre National de la Recherche Scientifique din Paris, cât și ca profesor la Ecole Pratique des Hautes Etudes, a desfășurat o foarte bogată activitate științifică și didactică. Ea a fost ghidată de câteva direcții mari de cercetare: publicarea de izvoare ale istoriei otomane, Moldova pontică, orașul otoman și instituțiile sale, lumea Balcanilor (mai ales sub aspect instituțional) și locul valahilor aici, forme de proprietate în Imperiul otoman.

Deși departe de țară, nu a uitat-o vreodată. Mai ales prin scris a căutat să fie aproape de neamul său, atât de încercat. După decembrie 1989, deși foarte grav bolnav, a ținut să facă un ultim drum acasă și mai ales în Iașul atât de iubit. Era perfect conștient că nu avea să mai revină în România. S-a stins din viață la 19 decembrie 1994, după ce boala i-a provocat cea mai mare durere ce o poate suferi un cărturar: l-a împiedicat să mai citească, să mai scrie, să mai vorbească.

CLIO ÎNTRE DA ŞI NU

Dând curs sugestiilor participanţilor la ediţiile anterioare, ale concursurilor noastre, întrebările acestui concurs, — Clio între da **şi** nu **— au o mai mare diversitate de prezentare şi vor fi publicate în nr. 3, 4, 5/1995.**

Astfel, concurenţii sunt rugaţi, în funcţie de formularea întrebărilor:

- **să răspundă prin** da **sau** nu, **după cum consideră corect sau eronat enunţul întrebării;**
- **să aleagă dintre cele trei variante de răspuns propuse de noi,** a, b, c, **doar pe aceea considerată corectă şi s-o înscrie ca atare pe foaia cu răspunsurile;**
- **să completeze unele pasaje lipsă din citatele folosite în întrebare;**
- **să descopere unele „trucuri" fotografice;**
- **să menţioneze, în fine, concis, răspunsul solicitat de celelalte întrebări.**

Câteva precizări organizatorice privind actualul concurs:

- **Bibliografia o constituie numerele de revistă publicate în anii 1993 şi 1994.**
- **Răspunsurile la cele trei serii de câte 11 întrebări vor fi scrise toate pe o singură faţă a unei coli de hârtie, la care vor fi ataşate cele trei taloane,** A, B, C, **publicate în nr. 3, 4, 5/1995 ale revistei.**
- **Răspunsurile vor fi expediate, toate o dată, într-un singur plic, pe adresa:** Redacţia **Magazin istoric,** str. Ministerului, nr. 2, parter, C.P. 1-702, Bucureşti **până la** 15 iunie 1995 **(data ştampilei poştale).**
- **Desemnarea câştigătorilor — în cazul că numărul concurenţilor cu răspunsuri exacte depăşeşte pe cel al premiilor — se va face, ca şi până acum, prin tragere la sorţi.**
- **Tragerea la sorţi va fi publică şi va fi anunţată din timp în paginile revistei noastre şi prin mass-media.**
- **Concurenţii care ataşează mai multe seturi de taloane participă cu mai multe „intrări" la tragerea la sorţi pentru desemnarea câştigătorilor.**
- **Nu se iau în consideraţie modificările ulterioare ale răspunsurilor sau acele scrisori care nu conţin** toate **cele 33 răspunsuri ori nu au ataşate cele trei taloane de participare.**

Concursul este prevăzut cu premii în numerar în valoare de peste 1 000 000 lei:

- PREMIUL I, **300 000 lei — Agenţia de turism „Via Club", Bucureşti — „Valsole Viaggi", Milano, domnul** Bruno Tercatin • II, **250 000 lei — publicaţia** Anunţul telefonic, **director domnul** Radu Ion Popescu • III, **200 000 lei — S.C. General Rom Service SRL, preşedinte domnul** Gheorghe Băbiceanu • IV, **200 000 lei — Comitetul pentru activitate culturală ACMEOR** • V, **100 000 lei — SC Algernon SRL, director domnul** Dan-Socrate Caloian.

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. „Copiii şi nepoţii noştri ne vor slăvi şi ne vor mulţumi că le-am lăsat, prin jertfa noastră..."

Cum continuă acest citat din I. Agârbiceanu?

2. **Pe când generalul Berthelot era guvernator militar al Strasbourgului, în gara din acest oraş se afla o inscripţie cu următorul conţinut?** „Orice călător român care soseşte în acest oraş şi nu găseşte o cameră disponibilă la hotel, să ştie că are oricând la dispoziţie o cameră la reşedinţa guvernatorului militar".

3. **Care veche familie românească a primit acest blazon de la principele Mihail Apaffi în 1679?**

Clio
între
DA
şi
NU

Concursul Magazin istoric ediţia 1995

4. **Câți ani a durat relația dintre Antoniu și Cleopatra?**
   a) zece
   b) doisprezece
   c) opt

5. **Unul dintre marile cotidiene românești,** Universul, **a fost înființat de Al. V. Beldiman la 15 august 1888?**

6. Una dintre cele mai populare colecții de carte de la noi, centenară în acest an, este a doua colecție din acest fel cu cea mai lungă durată de apariție din Europa.

Precizați numele ei.

7. **În 1583, fostul voievod al Țării Românești, Mihnea II, pășea pe pământul nord african, la Tripoli?**

8. **Sub cupola Academiei Române (în imaginea alăturată) vorbește marele sinolog Charles Diehl?**

9. **Care cneaz a intrat în istoria Rusiei drept „cel mare sau sfânt?"**
   a) Oleg
   b) Vladimir
   c) Igor

10. În martie 1994, într-un mare oraș german, s-a aniversat — în prezența cancelarului Helmut Kohl — 250 ani de la întemeierea dinastiei bancare Rotschild.
În ce localitate a avut loc evenimentul?
   a) Bonn
   b) Frankfurt
   c) Berlin

11. **Care sunt cele cinci locuri sfinte care ocupă un loc central în veneraţia musulmanilor?**

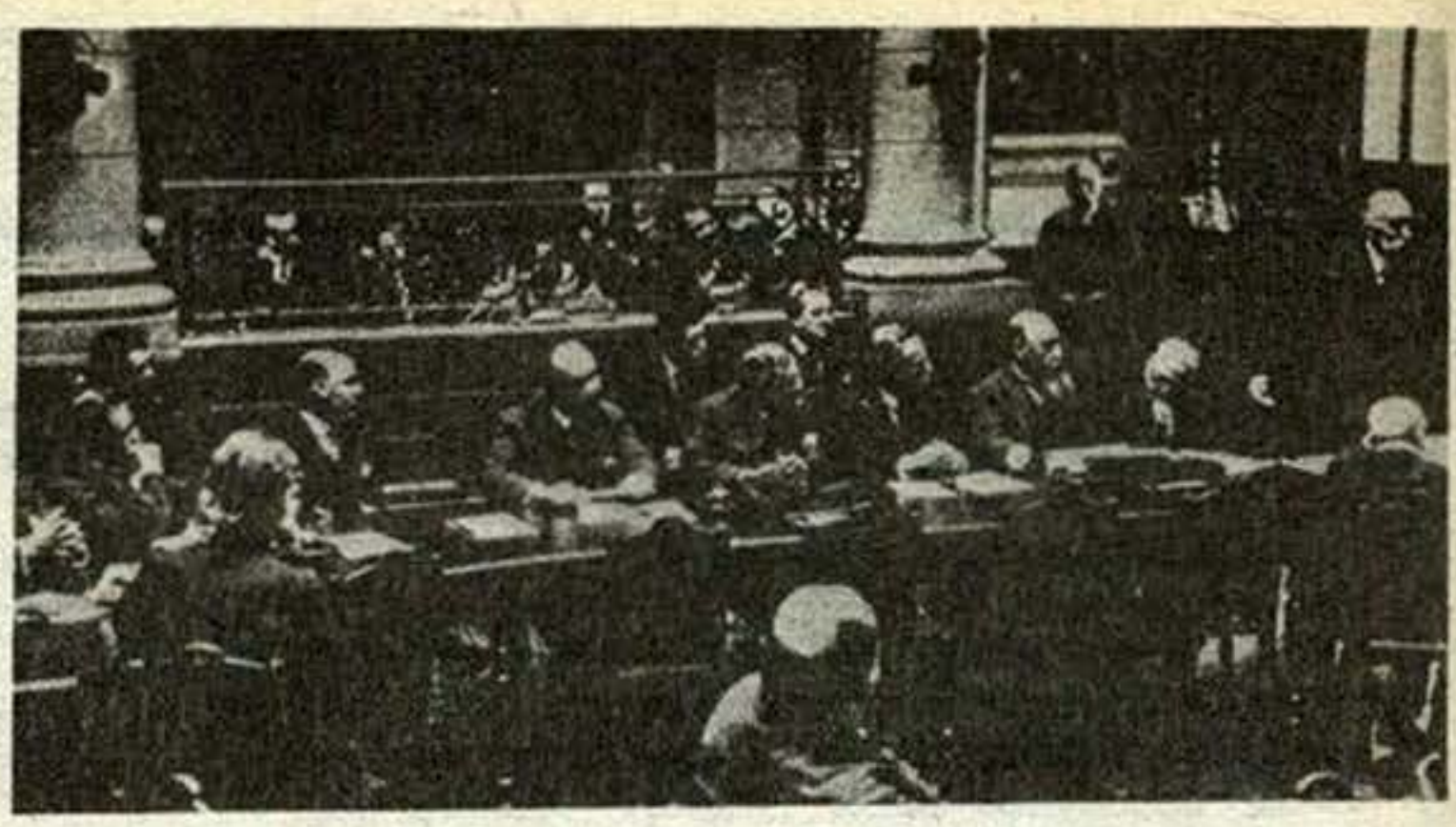

COPERTELE

① Pentru strămoșii noștri infernul nu era o abstracțiune. Ceea ce exprimă și această pictură de Fra Angelico, maestru al școlii florentine din sec. XV, după cum, cu două veacuri în urmă, tema îl inspirase pe Dante în **Divina Commedia (Dante Alighieri în proces,** p. 70)

② Arta religioasă românească din Evul Mediu — ilustrată și de activitatea tipografului cărturar Mitrofan — este deosebit de expresivă prin măiestria cu care artiștii îmbină canonul cu amănuntul realist, precum și în acest detaliu dintr-o frescă din biserica episcopală „Sf. Paraschiva", din Roman, reprezentând pe Sf. Nicolae izbăvind corabia de demoni; reproducere din albumul **Catedrala Episcopiei Romanului,** de Marina Ileana Sabrados, Roman, 1990 **(Meșterul tiparelor Mitrofan,** p. 33)

③ Capela română ortodoxă din orașul german Baden-Baden, ai cărei ctitori sunt domnul român Mihail Sturdza și soția sa, Smaragda (sus: imagine din interior, cu cenotaful familiei domnitoare în stânga și al principelui Mihail în dreapta; jos: tablourile domnului, soției sale Smaragda, principelui Mihail și prințesei Maria (de la stânga la dreapta în sens invers acelor de ceasornic) înconjoară o imagine exterioară a edificiului). Principele român a fost cetățean de onoare al celebrei localități germane. Capela este astăzi întreținută și prin grija urmașului domnului Moldovei din secolul trecut, Dimitrie Sturdza, stabilit în Elveția la Zürich și care s-a căsătorit cu doamna Monique, în 1968, în acel lăcaș **(O ctitorie românească în Germania,** p. 29)

④ Primul asediu al Rodosului a fost întreprins de otomani în 1480. (Miniatură din manuscrisul lui Guillaume de Caoursin, secolul XV, aflat la Biblioteca Națională din Paris) **(Rodos,** p. 73)

PLANSELE

Trei decenii de intensă viață social-culturală. Numeroase organizații și asociații profesionale, științifice și culturale vin să completeze efortul de înnoire și modernizare al societății românești după Marea Unire din 1918. Câteva secvențe din acest proces sunt redate și în **Albumul istoric** al acestui număr. Fotografiile au fost selectate din Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, cu concursul calificat al doamnei **Ana Pleșia.**

Planșa ① (sus): închiderea expoziției-târg a industriașilor (6 noiembrie 1934) și un aspect din timpul adunării generale a Sfaturilor negustorești (18 februarie 1935)

Planșa ② (sus): alegerea comitetului de conducere al Asociației lucrătorilor fotografi din România (31 decembrie 1934) și o secvență de la congresul căminelor culturale sătești (28 iunie 1936)

Planșa ③ (sus): corul meseriașilor din Bucovina la București (26 iunie 1936) și o imagine cu prezidiul congresului proprietarilor de autocamioane (4 martie 1937)

Planșa ④ (sus): un aspect din timpul lucrărilor congresului ASTREI (Abrud, 14 septembrie 1938) și congresul inginerilor cadastrali (25 martie 1937)

TALON DE PARTICIPARE

1

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

Album istoric

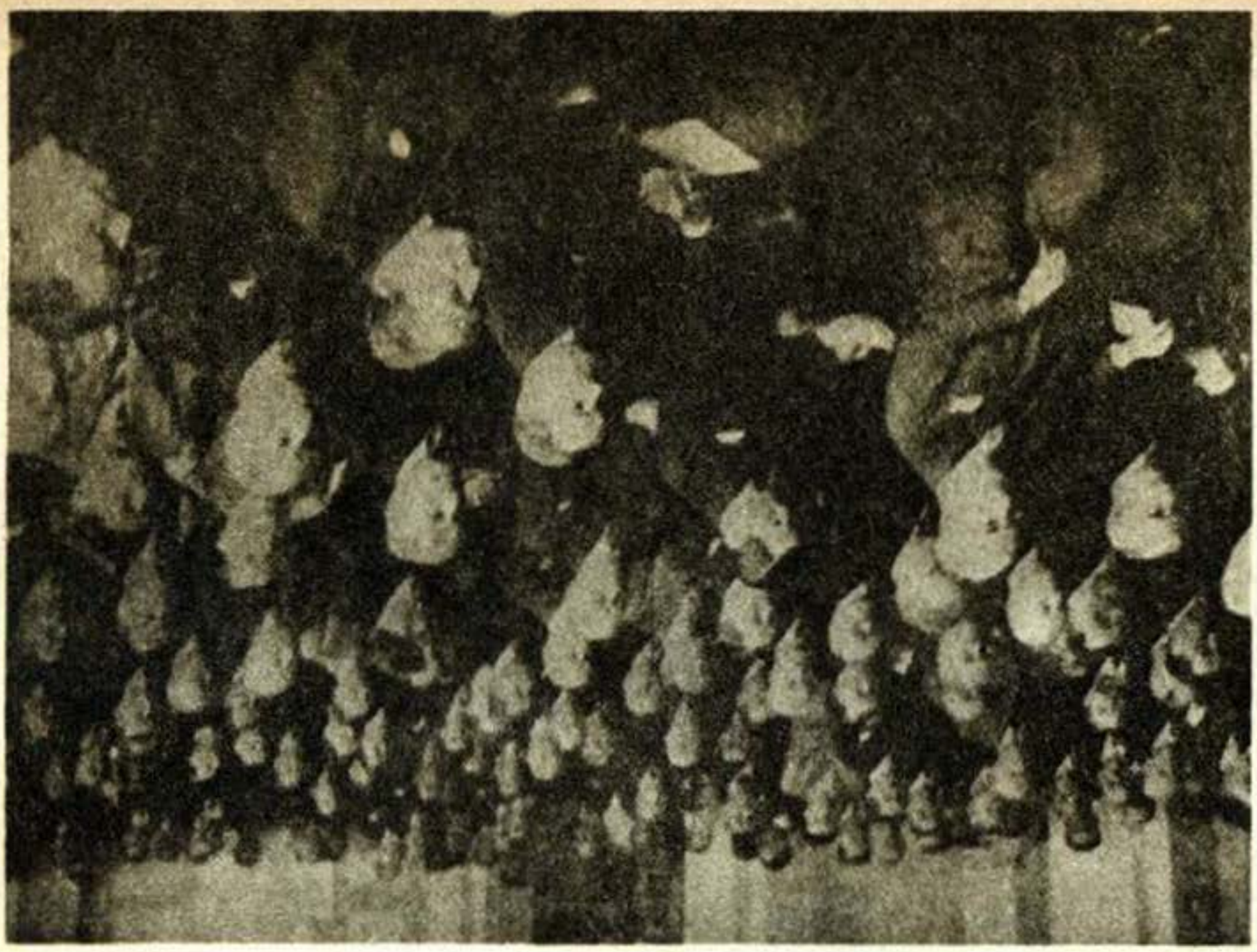

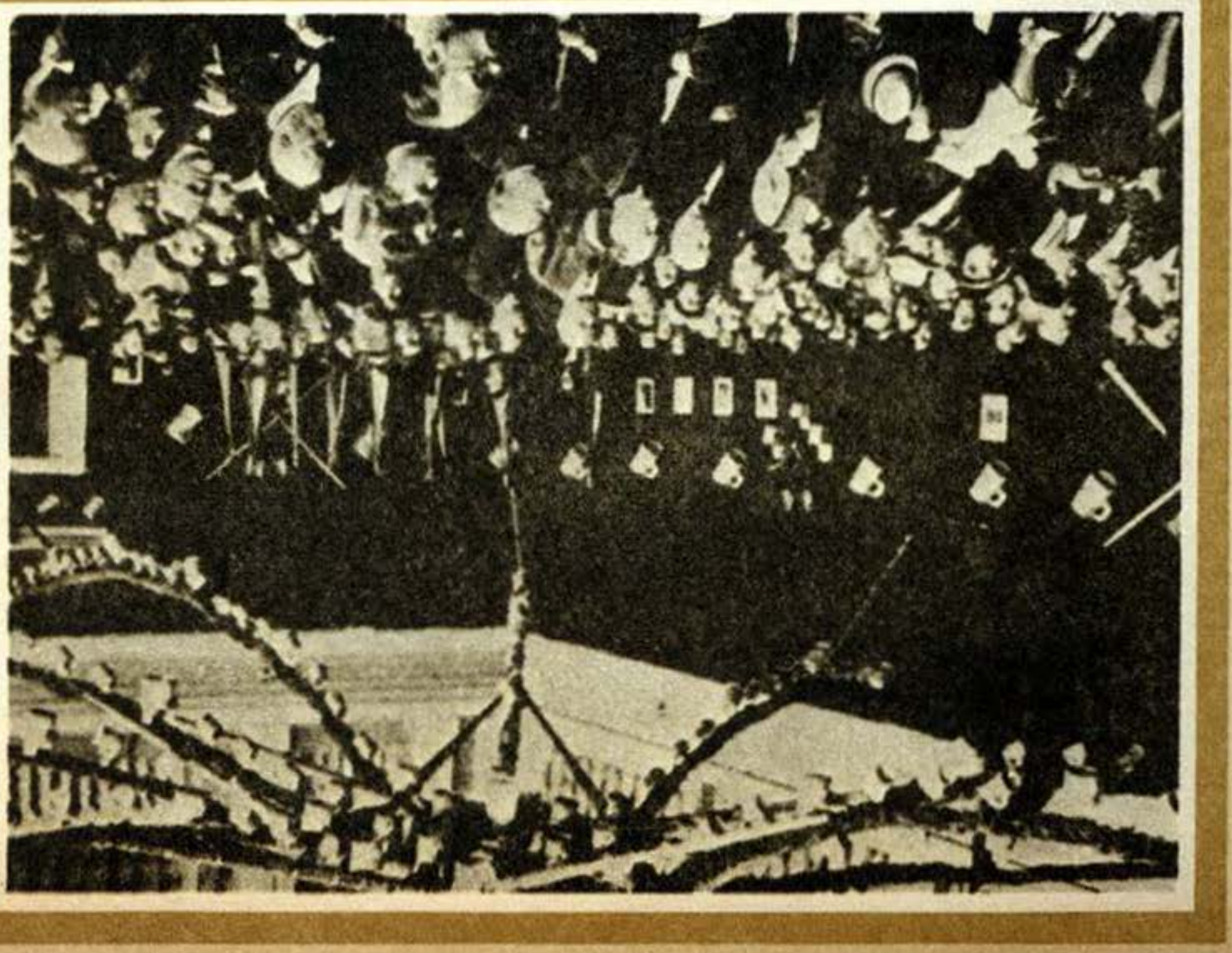

Istorie, cultură, unitate naţională

Din câte ştim Mitrofan, episcop de Huşi (1683-1686) şi de Buzău (1691-1702) este singurul caz de arhiereu pe care întâmplările vremii l-au împins să ocupe scaunul în amândouă principatele. Cunoaştem situaţii de arhierei greci, mai ales, titulari de scaune fictive din Balcani sau Asia Mică, numiţi la nord de Dunăre, îndeosebi în sec. XVIII, sau de arhierei moldoveni care au fost constrânşi de împrejurări să se refugieze în Polonia sau Ucraina, unde au fost înscăunaţi episcopi sau mitropoliţi. Dar până la Unirea Principatelor din 1859 nu ne amintim de vreun episcop muntean ocupând scaun dincolo de Milcov şi invers.

Dar nu pentru această neobişnuită situaţie ne-am oprit cu interes asupra acestui înalt prelat şi nu pentru aceasta ocupă el un loc de primă strălucire în istoria culturii şi a bisericii româneşti. Mitrofan rămâne, alături de Coresi şi de Antim Ivireanul, unul din cei mai desăvârşiţi tipografi ai ţărilor române. Păcat că prea puţin s-a ocupat istoria cărţii româneşti de personalitatea sa, conturată încă de pe vremea marelui Dosoftei şi desăvârşită sub Constantin Brâncoveanu în Ţara Românească.

Prima parte a vieţii sale se împleteşte cu aceea a mitropolitului Dosoftei *(Magazin istoric*, nr. 8/1975), pentru care a lucrat aproape zece ani la imprimarea cărţilor româneşti ale marelui cărturar, fundamentale pentru limba noastră. Pentru a-l introduce pe Mitrofan pe făgaşul acestei povestiri sunt necesare câteva cuvinte despre situaţia tiparniţei moldoveneşti de la începutul păstoriirii lui Dosoftei.

Când, după versificarea *Psaltirii,* acesta s-a străduit să o imprime, a constatat, nu fără regrete, că vechea tiparniţă rămasă de la Vasile Lupu nu era utilizabilă. Dar cum legăturile sale cu Polonia erau şi au rămas deosebit de strânse, nu i-a fost greu să-şi imprime capodopera la Uniev, în 1673, un orăşel nu departe de graniţa cu Moldova. Un singur tiparnic apare acolo, un oarecare Simeon, care, pesemne, rutean, ştia şi româneşte.

Câţiva ani mai târziu, când din rămăşiţele vechii imprimerii se încearcă înjghebarea unui teasc şi se tipăreşte în 1679 *Liturghierul românesc*, unul din meşteri este tot ucrainean: Vasile Stavniţchi, tipograf; celălalt, „Stancul faurul, care au lucrat peceţile", după nume ar putea fi unul de-ai noştri, sau de la sud de Dunăre, dar nu ucrainean. Acuma, în încercarea de reparare a utilajului, apare Mitrofan, priceput în ale tiparului, de vreme ce pune bazele tipografiei greceşti de la mănăstirea Cetăţuia, exact în acelaşi timp. Cine era acest priceput meşter şi mare învăţat, care a dat măsura artei sale în amândouă ţările române?

Ştim că era ieromonah la mănăstirea Bisericani, ctitorie a lui Ştefan cel Mare din anul 1498 şi, în sec. XVII, ctitorie prin refaceri şi reparaţii a

MEŞTERUL TIPARELOR — MITROFAN

GABRIEL ŞTREMPEL,
membru de onoare al Academiei Române

● Tiparniţe de la Mosc ● Episcop în ambele ţări române ● Nicolae Milescu. Spătarul sprijină tiparul românesc ● Patriarhul Dositei... moare de necaz ● Tristan şi Isolda, Sfântul Gheorghe şi basmele româneşti ● Tradiţia sponsorizărilor culturale

Măiestria de tipograf a lui Mitrofan este răsfrântă și de aceste gravuri (pp. 34-35) din Triodul *imprimat la Buzău în 1700, cu scene din viața lui Iosif; în* p.33: *detalii ornamentale dintr-o* Liturghie *din 1702*

boierilor Cantacuzini din Moscova (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1983). Când Toderașcu Cantacuzino, marele vistiernic, fiul lui Iordache — spune Neculce în cronică — a murit la Constantinopol, văru-său din Țara Românească, Ștefan Cantacuzino, i-a adus osemintele și le-a îngropat cu pietate la Bisericani. Vom vedea că aceste detalii nu sunt lipsite de semnificații: când Mitrofan, episcop de Huși, va fi obligat de împrejurări să părăsească Moldova, își va găsi adăpostul la Șerban Cantacuzino, și acesta ctitor, alături de ceilalți Cantacuzini, al Bisericanilor. Probabil că Mitrofan își avea metania tot acolo, dar alte date despre activitatea sa monahală nu cunoaștem.

Îl întâlnim la Iași, tipograf la Mitropolie, imprimând cu vechea tiparniță, reparată, probabil de el, cum s-a putut, *Psaltirea slavo-română* din 1680 în text paralel, cu o lungă dedicație a mitropolitului Dosoftei către Duca vodă. La sfârșitul cărții, după Pascalie, o însemnare în limba slavă glăsuiește: „A ostenit cu tipărirea Mitrofan, ieromonahul de la sfânta mânăstire Bisericani". Din această unică inscripție cunoaștem calitatea sa de ieromonah și tipograf, și nu din alte surse. Volumul este tipărit cu multă pricepere. Unde și când va fi învățat meseria de tipograf, rămân, deocamdată, taine nedescoperite.

În cuvântul adresat domnului Gheorghe Duca, mult prea laudativ și cu nemăsurată obediență scris, Dosoftei reia — printre altele —, ideea din *Liturghierul* imprimat cu un an mai devreme de tipograful Vasile Stavnițchi, a utilizării limbii române în biserică și în scrierile liturgice. Din punct de vedere artistic sunt de menționat câteva gravuri: foaia de titlu, în primul rând, o reușită compoziție de figuri ale lumii vechi, ce încadrează titlul, dar și gravura, pe întreaga pagină, a împăratului David, ce nu lipsește, de obicei, din nici o psaltire a veacului XVII sau XVIII. Nu cunoaștem pe autorul acestor gravuri; dar nicăieri, nici în cărțile imprimate mai târziu la București și Buzău, nu întâlnim preocupări pentru gravură la Mitrofan.

Nu putem disocia activitatea lui Mitrofan de aceea a marelui Dosoftei. Unul a tradus, a conceput, a dat măsura marilor sale dimensiuni literare și teologice; celălalt a lucrat cu mâinile sale de aur la imprimarea și difuzarea cărții moldovenești nu numai în Moldova, ci și în Transilvania și Țara Românească. Realizările culturale le aparțin la amândoi.

Încercările de reparare a tiparniței n-au fost satisfăcătoare. Nici litera tipografică nu era de cea mai bună calitate. Dosoftei, în înțelegere cu Mitrofan, s-a gândit la aducerea unui nou utilaj. Dar nu mai era un Petru Movilă la Kiev, de la care să solicite sprijin, de la care să cumpere tiparniță, cum făcuse Varlaam în vremea lui Vasile Lupu (*Magazin istoric*, nr. 5/1984). Și atunci Dosoftei trimite printr-un emisar, Ionașco Bilevici, ce pleca la Moscova cu treburi politice, două scrisori: una către spătarul Nicolae Milescu, la 27 martie 1679, și alta la 15 august același an, către patriarhul Ioachim al Moscovei. În scrisoarea către Milescu, ce se afla în slujba țarului încă din anul 1671, Dosoftei îl roagă să intervină la patriarh pentru trimiterea unui teasc de tipografie, pentru literă, dar și „forme din care se varsă slovele", adică matrițe. Aceleași lucruri le cere și patriarhului: „tipografie întreagă, cu toate uneltele de lipsă ..., un șurub cu teascuri cu care se apasă hârtia pe slove și slove... mărunte și de mijloc". Tiparnița va sluji la imprimarea cărților „ce le-am tradus în limba românească din cea greacă și slavonească, căci la noi a dispărut învățătura de carte [este vorba, evident, de cartea slavonească] și sunt puțini cari înțeleg limba cărturarilor".

Patriarhul Ioachim, care cunoștea activitatea desfășurată de Dosoftei, s-a grăbit să-i satisfacă cererea, trimițându-i o tipografie completă, prin același Ioan Bilevici.

Într-o scrisoare plină de laude la adresa lui Dosoftei, purtând data de 16 decembrie 1679, patriarhul îl înștiințează astfel pe mitropolit de satisfacerea cererii sale: „...Cunoscând noi un păstor așa de înțelept, bucuros am trimis prin solul vostru Ioan Bilevici lucrurile tipografice de lipsă, care se folosesc la tipăritul cărților și cari le-ați cerut în scrisoarea voastră către noi. Ce fel de lucruri aparținătoare de tipografie s-au trimis, aceasta s-a însemnat deosebit". Tipografia a fost instalată la Mitropolia din Iași și prima carte scoasă de sub presă a fost *Molitvenicul de înțeles* în românește. Foaia de titlu pretinde că Gheorghe Duca a suportat cheltuielile de imprimare.

Primele 30 de file au fost tipărite cu vechea literă. Mitrofan începuse, așadar, imprimarea înainte de a fi primit utilajul moscovit. *Molitvenicul* nu este complet, dar slujbele absolut necesare preotului au fost tipărite. Se pare că volumul a fost tradus în românește în anul 1674. Așa reiese dintr-o însemnare în slavonește a lui Dosoftei de la finele unei molitve. După elogiile din prefață către domn, Dosoftei redă în versuri un lung poem cronologic despre domnii Moldovei — pe care îl va mai tipări și în *Parimiarul* din 1683. Aceasta atestă cunoștințele și înclinațiile mitropolitului pentru istorie. Lui îi datorăm, de altfel și descoperirea unui interesant document de la Roman Mușat, din vremea când era egumen la Pobrata, folosit și de Axinte Uricariul în *Cronica paralelă a Țării Românești și Moldovei (Magazin istoric,* nr. 10/1990).

Într-o *Însemnare* de la fila 132 a *Molitvenicului* sunt pomeniți și lucrătorii tipografi: „Tipăritu-o-au în casa sfintei Mitropolii în Iași, vă leat 7189 [=1681] mai în 20. Meșterul tiparelor, smeritul ieromonah Mitrofan, de svânta Mănăstire de la Besericani. Tiparnicii Ursul și Niculai". Andrei, bănuitul Antim Ivireanu, pe care-l vom întâlni în unul din volumele *Vieții Sfinților*, nu apăruse încă. Mitrofan are și errate la unele din cărțile sale. *Psaltirea slavo-română*, avea una; cea a *Molitvenicului* este intitulată: „greșituri". În sfârșit, la încheierea cărții, întâlnim patru versuri omagiale adresate celui ce a mijlocit aducerea tiparniței: „Ionașco Bilevici ci-au pus nevoință,/ De-au adus tipare de Mosc cu priință,/ Dia-i Dumnezău s-aibă într-a vieții carte/ Să se scrie-n rândul cu sfinții în parte".

În afara activității de imprimare de la Mitropolie, Mitrofan era ocupat și cu tiparnița grecească de la mănăstirea Cetățuia, instalată de Duca vodă, la rugăminții patriarhului Dositei Notară al Ierusalimului. Cetățuia făcea și ea parte din numărul mare al mănăstirilor închinate Sfântului Mormânt. Iată cum relatează Dositei în masiva *Istorie a patriarhilor Ierusalimului*, tipărită la București în 1715, înființarea tiparniței de la Cetățuia: „În anul 1680, fiind la Iași și văzând pe moldoveni că au tipografie, iar grecii n-au, muream de necaz. Iar Dumnezeu, conducătorul și săvârșitorul celor bune ne aduce pe un ieromonah, anume Mitrofan, și i-am dat 60 de lei și ne-au construit o tipografie nouă. Și deci îi dăm cheltuielile și hârtie pentru imprimare".

Mitrofan este, așadar, creatorul tiparniței. Nu știm și nu putem măsura dimensiunile lucrului: a realizat presa cu șurubul, a turnat literele, sau le-a comandat în altă parte, și unde anume? Cert este că lui i se încredințează tipărirea cărților grecești, care demarează la 1682, cu o lucrare de teologie polemică — cum vor fi cele mai multe scrieri imprimate aici — și anume opera patriarhului Nectarie al Ierusalimului — predecesorul lui Dositei, intitulată *Întâmpinare în contra primatului papal.* Este un volum de aproape 300 pagini, „subvenționat" de Gheorghe Duca. La pag. 255 se precizează că tipărirea a fost realizată de ieromonahul Mitrofan. Sunt de subliniat, în acest context, cunoștințele sale de limbă greacă, desă-

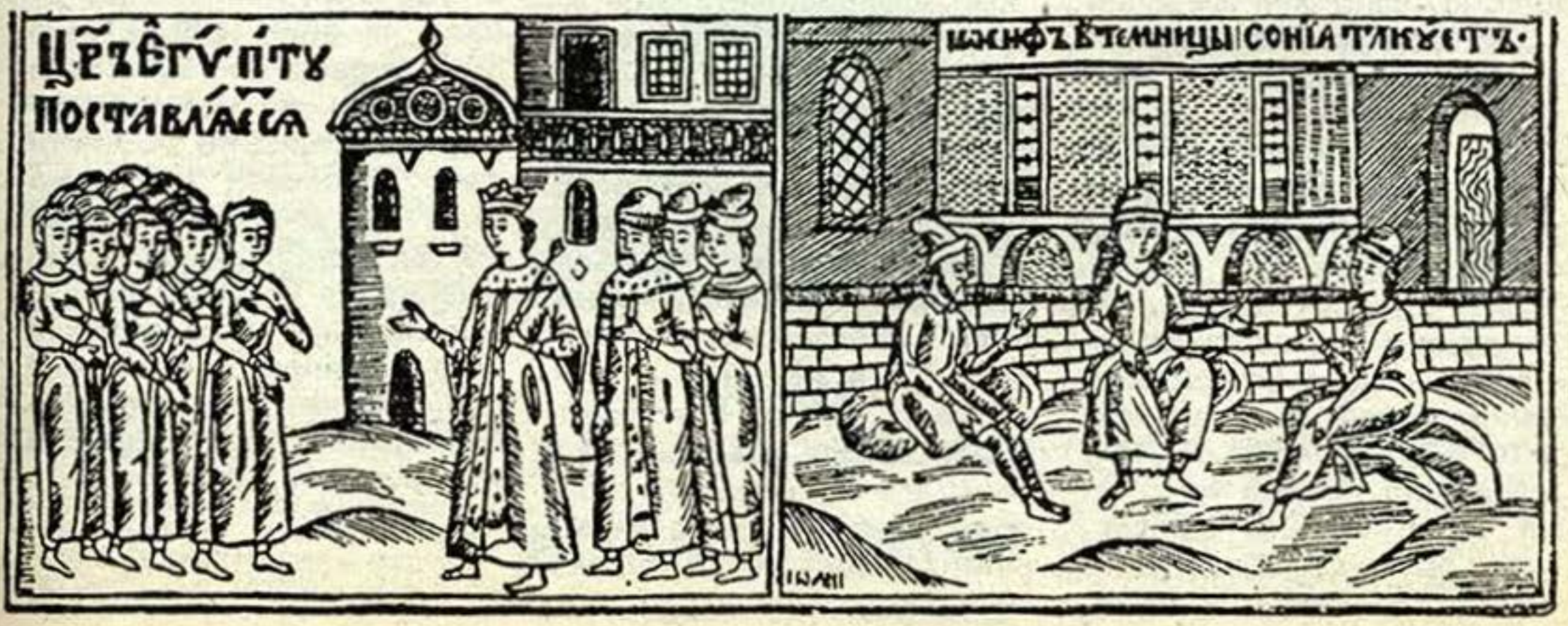

vârșite, precum și cele de limbă slavă, pe care le va dovedi din plin la imprimarea *Mineelor* de la Buzău în 1698.

Un an mai târziu, la 1683, este ales episcop de Huși, dar se pare că nu a părăsit Iașii numaidecât. El continuă activitatea tipografică la Cetățuia, ca și la Mitropolie, editând, în grecește, opera lui Simeon al Tesalonicului *În contra ereziilor* și imprimând operele fundamentale ale lui Dosoftei, *Viețile Sfinților* și *Parimiile de peste an.* Este concludent epilogul din cartea lui Simeon arhiepiscopul Soluneanul: „S-a tipărit în Iașii Moldovei, cu cheltuiala a prea întru toate strălucitului, a prea piosului și a prea mărețului domnitor, domnul Io Duca voevod a toată Moldavia, stăpân și conducător a toată Ucraina, cu îngrijirea și îndreptarea a prea învățatului Ioan Molivd Perintianul, de prea iubitorul de Dumnezeu episcop al Hușilor, chiar Mitrofan, în anul 1683".

Cu un an mai devreme, Dosoftei terminase de tradus și prelucrat în românește a doua operă fundamentală, *Viața și petrecerea Sfinților,* pe care o încredințează spre imprimare aceluiași neobosit Mitrofan. Este o vastă antologie patristică concepută în 4 volume. Tipărirea a durat până în 1686, înainte de octombrie, când atât Dosoftei, cât și Mitrofan părăsesc pentru totdeauna pământul Moldovei. Se pare că ultimul volum a rămas neterminat. Cel mai complet exemplar găsit până astăzi și păstrat la Academie se oprește la 7 iulie.

Dar, din fericire, acest exemplar a fost completat de mână la puțină vreme după tipărire, folosindu-se un text al lui Dosoftei, astfel că avem măcar sub această formă și un volum al 4-lea complet. Vasta operă a lui Dosoftei nu este o traducere a *Mineelor,* cum vor apare atâtea în literatura noastră, ci o prelucrare literară din grecește și slavonește după *Mineele* bizantine ale lui Maximos Margunios, episcopul Citerei, mort pe la anul 1602. Dar nu puține sunt legendele hagiografice desprinse din cronografele lui Dorothei al Monembasiei și Matei Cigalá, sau pur și simplu din basmele populare. Uciderea balaurului de către Sf. Gheorghe, spre pildă, este un motiv întâlnit în mitul lui Perseu, în legenda celtică a lui Tristan și Isolda, dar și în basmele noastre populare. Superbă este și legenda lui Avgar, regele Edesset, pe care credința în Hristos l-a vindecat de o cumplită boală. Lui îi va trimite Mântuitorul năframa pe care s-a imprimat chipul său, acea icoană nefăcută de mâini omenești.

În fruntea primului volum al *Vieții Sfinților,* Dosoftei a așezat o lungă prefață și dedicație către Gh. Duca, după ce în prealabil făcuse elogiul sfinților ce-au pătimit pentru credința lor. Această prefață este urmată de alta, către cititori, în care Dosoftei mărturisește că a lucrat la traducerea și prelucrarea *Proloagelor* — cum mai sunt cunoscute *Viețile Sfinților* — începând încă din timpul domniei lui Gheorghe Ghica (1658-59). La sfârșitul vol. 2, într-o însemnare, Dosoftei și tipografii își cer iertare pentru greșelile comise, inclusiv pentru cele de traducere. Tipografii sunt amintiți în *Molitvenic:* Mitrofan ieromonahul, ajutat de Pavel și Ursul, la cari se adaogă unul, Andrei, dacă nu cumva acest Andrei este numele de botez al lui Ursul.

Ultimul volum a fost tipărit în anul în care Dosoftei a fost constrâns să părăsească Moldova. Se pare că și fondurile pentru imprimare se subțiaseră. Duca vodă murise prizonier în Polonia. Țara sărăcise, iar o credincioasă, soție a mareșalului nobilimii din Staro Dub, o mică localitate poloneză de graniță, Ana Doroficiovna Letavova, care „au dat agiutoriu la tipare" (este vorba de ajutor bănesc, bineînțeles) a murit și ea în Țara Leșească în iulie 1686.

În 1683 Mitrofan tipărește, se pare pe cheltuiala mitropolitului, *Parimiile preste an.* Este un volum de 244 file imprimat cu aceleași caractere de trei feluri, ca și *Viețile Sfinților,* de proveniență rusească. Dedicată tot lui Gh. Duca, cartea include din nou cronologia domnilor Moldovei pe care a redat-o și în *Molitvenic.* La fila 139 se află 14 versuri omagiale, închinate patriarhului Ioachim, drept mulțumire pentru trimiterea tiparului.

Imprimată numai cu cerneală neagră, cartea, deosebit de prețioasă sub raportul conținutului, este modest înfățișată sub raport artistic. Foaia de titlu folosește gravura *Liturghierului* din 1676 și aceeași stemă a Moldovei. Nu mai apar consemnați realizatorii tiparului, dar este evident că Mitrofan și ai lui nu puteau lipsi, de vreme ce sunt prezenți, concomitent, la imprimarea *Vieților Sfinților.*

Ultima carte grecească tipărită în Moldova, la Cetățuia, de către Mitrofan a fost *Slujba Sfinților Sergiu și Vach,* în anul 1685. Este o broșură de 25 de pagini, subvenționată, se pare, de Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești (al doilea hram al mănăstirii Cotroceni era Sf. Sergiu și Vach). Nu este exclus ca Mitrofan să fi transportat el însuși tirajul în Țara Românească un an mai târziu, când a fost obligat de împrejurări să părăsească Moldova. ■

(Va urma)

Un mare arheolog italian de origine română

DINU ADAMEŞTEANU

Într-un omagiu care i se adresa profesorului Dinu Adamesteanu în 1982 la Universitatea din Lecce (Italia), unde funcționa de mai mulți ani, domnia sa era caracterizat astfel: „Dacoromano per nascita, italiano per elezione, cittadino del mondo per vocazione, il professore Dinu Ademesteanu a cosentito in questi anni del suo magistero leccese di collegare l'Università salentina ai più grandi e accreditati centri della ricerca scientifica europei ed extraeuropei"[1].

Se cuvine, prin urmare, să conturez aici, pe scurt, această mare personalitate a științei italiene și românești deopotrivă.

Dinu Adamesteanu aparține generației grație căreia arheologia clasică românească de astăzi a avut posibilitatea de a păstra legătura directă cu personalitățile de ținută științifică europeană care au format-o până prin anii '40 ai acestui secol. Atunci când, după război, în urma ordinelor venite dinspre Moscova, elitele acestei țări începeau a fi distruse sistematic de uneltele din România ale socialismului „științific", Dinu Adamesteanu se afla încă la Roma. Era gata pregătit să intre în rândul elitelor culturii noastre, pentru că accesul era liber, depinzând de meritele personale; altfel, venea de la țară și urcase prin treptele învățăturii (s-a născut în 1913, la Toporu, jud. Vlașca). Iar la Roma se afla în urma bursei pe care o obținuse la așa-numita „Școala Română" sau Accademia di Romania din capitala Italiei, instituția prestigioasă de știință întemeiată încă din anii '20 de marele istoric român Vasile Pârvan.

Tânărul Dinu Adamesteanu a urmat atunci sfatul profesorului său, Scarlat Lambrino (1891-1964) și director al Școlii între 1941-1946, o somitate a științei istorice românești și europene care, văzând în 1947 că acea instituție de prestigiu era închisă de autoritățile comuniste de la București și înțelegând cele ce se petreceau în țară, le spunea tinerilor care îl înconjurau, luând el însuși această decizie: „Căutați fiecare ceva de făcut în Italia sau altundeva..." Profesorul, invitat la catedra de epigrafie a Universității din Lisabona, a rămas acolo până la sfârșitul vieții. Erau anii în care, în România, știința istorică era și ea aruncată după gratii, nu doar la figurat, dar și la propriu: este cunoscută, spre exemplu, soarta marelui istoric Gheorghe Brătianu, mort în 1953 în condiții teribile în închisoarea politică de la Sighet (vezi și *Magazin istoric*, nr. 3, 4/1991).

Prin urmare, fie și cu drama despărțirii de familie, prieteni și țară pentru un timp nedefinit (aveau să treacă peste 20 ani până la prima revenire în țară), începea cariera italiană și universală a lui Dinu Adamesteanu, cercetătorul format întâi în România, apoi în Italia. În anii 1949-1950 începea cercetări arheologice sistematice în Sicilia, aplicând tot mai mult și metode ajutătoare moderne de investigație. Plecase acolo, în Sud, pentru câteva luni și a rămas peste 20 de ani, cercetările materializându-se de la început (35 de studii privind doar Sicilia antică apărute între 1953 și 1966). I s-a acordat cetățenia italiană în 1954, iar în 1956 a fost numit inspector al Supraintendenței arheologice din zona Agrigento (fostul oraș elen Akragas, ale cărui mine monumentale sunt și astăzi vizibile); a lucrat la reorganizarea muzeului din Gela și la punerea la punct a rezervațiilor arheologice din acea zonă. A condus, pentru o vreme, și săpăturile arheologice de la Ghazni (Afganistan) ale Institutului Italian de Studii Orientale (rezultate imediat publicate în 1960). A fondat și condus Aerofoto-

[1] Daco-român prin naștere, italian prin alegere, cetățean al lumii prin vocație, profesorul Dinu Adamesteanu a acceptat în anii săi de magisteriat leccean să lege universitatea salentină de cele mai mari și recunoscute centre ale cercetării științifice europene și extra-europene.

teca arheologică din Roma de pe lângă Ministerul bunurilor culturale și ambientale și, ca specialist, a coordonat editarea, încă în 1971 — pornind de la propriile cercetări și inițiative — a primei hărți arheologice generale a Italiei.

A format tineri specialiști peste tot pe unde a lucrat și aceștia — am avut prilejul să constat eu însumi cu câțiva ani în urmă la fața locului — nu încetează a-i fi recunoscători. Din 1960 era însărcinat cu predarea cursurilor de specializare a arheologilor italieni și străini în aerofotometrie (pasiune mai veche, întrucât încă profesorul Scarlat Lambrino îl inițiase în astfel de cercetări moderne la Histria, cu câțiva ani înainte de război), la Școala de Cooperare Aeriană, Fundația Lerici și Institutul Central de Restaurare al UNESCO, la Roma. Din 1964 a condus peste 10 ani Supraintendența Arheologică Basilicata, unde, împreună cu o echipă internațională — acolo au ajuns pentru prima dată, din 1968, și tineri români, grație vechilor sale relații amicale și colegiale cu academicianul Emil Condurachi — a condus o cercetare complexă devenită exemplu, de la cetatea greacă la teritoriul ei, urmărindu-se mai departe relațiile greco-indigene. Era, din nou, o preocupare mai veche, începută din țară și dusă acum la rezultate excepționale pentru *Graecia Magna* (numele latinesc al Sudului Italiei, dat astfel pentru amploarea colonizării grecești preromane). Pe lângă aceste studii și volume, cartea apărută în 1974 și tratând această chestiune (tradusă la noi în 1983), rămâne una dintre cele mai valoroase contribuții ale lui Dinu Adamesteanu la istoria veche a spațiului mediteranean.

Nu voi mai detalia aici participarea substanțială a profesorului Dinu Adamesteanu la numeroase colocvii și congrese internaționale ori italiene de specialitate, unde a fost și este recunoscut ca o somitate în domeniu, și nu doar pentru Italia. Aceasta și pentru că a realizat un adevărat model de cercetare complexă, de la inițierea și continuarea ei cu mijloacele cele mai moderne, până la integrarea lor perfectă în circuitul științific, dar și de popularizare totodată, inclusiv cel turistic. Ca să nu mai vorbesc de sprijinul permanent acordat colegilor și tinerilor din România, cărora le-a înlesnit în anii '70-'80 accesul la monumente și biblioteci, contactele cu oameni de știință italieni sau din alte țări etc. Aș putea spune chiar că, în toți acești ani, a compensat funcția pierdută în 1947 și nici până azi restabilită a Școlii Române din Roma, al cărei bibliotecar mai era încă în 1946.

Într-o prezentare ce urmează să apară în curând la Cluj, într-un volum omagial, notam pe aproape două pagini toate titlurile, funcțiile și onorurile pe care le-a primit și de care beneficiază profesorul Dinu Adamesteanu în Italia și în Europa. Nu e loc să le enunț acum și aici. Voi aminti doar că însuși președintele Italiei i-a înmânat în 1982 Medalia de Aur cu Diplomă clasa I pentru Învățământ, Cultură și Artă. Și, în fine, în 1992 abia, a primit titlul de membru de onoare al Academiei Române. Înainte de a încheia această scurtă evocare, să spunem cititorilor revistei *Magazin istoric* și faptul că la 25 martie 1995, profesorul Dinu Adamesteanu va împlini 82 de ani. Este nu doar un savant recunoscut și respectat pretutindeni, dar și un suflet mare, ale cărui calități remarcabile se împart mereu între știință și iubirea de fiecare aproape al său. Un ultim semn al recunoașterii și prețuirii sale unanime îl reprezintă și acordarea, la 10 noiembrie anul trecut, de către Universitatea din București a titlului de Profesor Honoris Causa. ■

Conf. univ. dr. Alexandru BARNEA, cercetător științific principal la Institutul de arheologie „Vasile Pârvan" din București

CUM AM DEVENIT ARHEOLOG

DINU ADAMEȘTEANU

Magiștrii trăiesc prin discipoli...

Un adevăr confirmat de șirul nesfârșit al generațiilor ce și-au transmis una alteia torța cunoașterii, perpetuând, în Timp și Istorie, cuceririle umanității.

O astfel de relație învățăcel-profesor evocă, de la înălțimea unui timp de acumulări și împliniri, textul care urmează. A fost publicat în 1965, în nr. 3 al revistei de cultură Ființa românească, **editată la Paris de Fundația Regală Universitară Carol I. Profesorul Dinu Adamesteanu își amintește „că era prin 1923 sau 1924 când am văzut pentru prima dată un șantier de săpături. Un șantier cam mic, după cum îmi dau seama acum, dar care a avut rostul lui în viața mea. Este vorba de șantierul de la Albele pe care lucrau prof. Andrieșescu, tânărul — pe atunci — Dimitrie Berciu și fratele meu mai mare, Mircea".**

Vin pagini de istorie sufletească, din care reproducem câteva fragmente, acum, când autorul lor împlinește 85 ani, însoțindu-le de urarea noastră de La mulți ani!

Când ačasă am dat peste *Începuturile vieţii romane la Gurile Dunării* şi de *Memoriale,* [ambele de V. Pârvan] vacanţa de Crăciun din [1927-1928] mi-a trecut fără să ştiu. Câte greutăţi întâlneam la fiecare pagină! Mircea şi Oiţă, mai târziu, erau fraţii mei mai mult pentru explicaţii. Şi cu cât mai mult îi întrebam, cu atât mai mult îmi plăcea să-i ascult. Îmi amintesc, într-o vacanţă de Paşte, cu cât nesaţ am ascultat o discuţie între tata şi Mircea despre Vasile Pârvan. De la ei aflasem că apăruse *Getica,* — şi cât aş fi vrut să o văd! Am văzut-o pentru prima dată, în strada Paris, la V. Papacostea. Mi se părea aşa de mare, de imensă, cât tranşeea de la Albele. Victor Papacostea o ţinea pe masa aceea imensă pe care îşi găsise locul lor toate publicaţiile sud-estului european...

Victor Papacostea mai făcuse o tentativă — reuşită — în favoarea mea. El ţinea negreşit să mă scoată duminica dimineaţa de la Seminar: Vroia ca eu să mă duc, la două duminici, la şedinţele care aveau loc la Arhivele Statului. Era acum convins că acele conferinţe mi-ar fi fost de folos, dar nu tot aşa de convins era câte un părinte spiritual sau pedagog. V. Papacostea a insistat mult — am aflat-o mai târziu de la părintele Partenie — şi am reuşit, într-o duminică de februarie, să iau parte la o şedinţă de la Arhive. Venise să mă ia în grije chiar V. Papacostea şi nu pot uita bucuria de a putea, alături de el, să ascult pe cei care erau atunci în plina mea admiraţie...

Ca prin vis îl auzeam, în această primă şedinţă la care am participat, pe Canarache. Vorbea despre monetele scitice din Dobrogea. Pentru fiecare tip făcuse o serie de fotografii pe care le împărţea în sală, trecându-le din mână în mână...

Am urmărit şedinţele de la Arhive aproape doi ani. Partea cea mai bună am pierdut-o din cauza unei peritonite care m-a smuls de la Seminar timp de mai multe luni. Iar când, târziu în toamna lui 1932, m-am înapoiat la Seminar, prima persoană pe care am întâlnit-o era tot V. Papacostea. Venea din fundul coridorului cel mare, strecurându-se, cât era de înalt, printre băieţii din clasele mai mici, cele mai apropiate de Direcţie, de sala profesorilor. Schiopăta puţin şi mă miram, dar ştiam că era un adevărat atlet. Mai târziu îmi spunea că îi e frică de picior, că are un necaz. Nu ştiu de ce va fi murit acest macedonean cu aşa de mari calităţi de profesor şi de adevărat tată. M-am văzut cam jigărit, cum spunea el cu tonul acela cu care nu ştiai când glumeşte şi când e serios. Dar fără să-mi lase răgaz, se propti în faţa mea şi-mi ordonă pe scurt: „În şase luni să te

Poseidon, detaliu dintr-o pictură de pe un vas din sec. V-IV a.Chr., descoperit de Dinu Adameşteanu în săpăturile de la Heracleia (Lucarnia)

pregăteşti pentru examenul de liceu". Am încercat să-i spun că nu terminasem încă Seminarul, dar „eu te-am avizat", şi cu ordinul acesta începeam clasa a VIII-a.

Abia terminasem Seminarul şi deja aveam planul de lucru făcut gata. Nu era altceva de făcut decât să mă duc la Trestenic, un sat ascuns între coline bogate în grâu, la o rudă a noastră, familia Daia. Acolo am început să mă pregătesc pentru examenele de diferenţă la Sf. Sava. Până în septembrie, în o lună şi jumătate, am băgat în cap atâtea lucruri noi că în preziua examenelor mi se părea că nu ştiu nimic. Dar tocmai când terminam şi oralul pentru bacalaureat, din nou un necaz cu peritonita. Cred că dacă mai sunt astăzi în viaţă o datoresc numai doctorului Plătăreanu, un prieten al fratelui meu Corneliu. Numai cu câteva săptămâni înainte de Crăciun am reuşit să mă mişc de la Toporu şi să mă duc să mă înscriu la Universitate: Facultatea de Teologie şi Facultatea de Litere...

Mai mult mă interesau cursurile de la Litere. Aici nu cunoşteam niciun coleg, iar prima lecţie pe care am ascultat-o a fost a profesorului Scarlat Lambrino în amfiteatrul Vasile Pârvan. Prezenta bibliografia cu care trebuia să ne pregătim pentru examenele asupra lumii elenice până la Alexandru cel Mare. Când titlurile erau mai lungi, le scria, insista pentru noile ediţii, asupra capitolelor cărora trebuia să le dăm mai multă atenţie. O seamă de lucrări în franţuzeşte, altele în limba germană, altele în italiană dar nimic, absolut nimic, în limba română. Era exact

ceea ce-mi spunea fratele Mircea: nu avem nimic în afară de un capital din *Getica* și de câteva pagini, tot ale lui V. Pârvan, în *Outline*.

Dar ceea ce era mult mai adevărat din câte îmi spusese fratele Mircea, era figura profesorului Lambrino. Mi-l descrisese în linii destul de sumbre, iar acum că-l aveam în față și-l ascultam cu câtă migală ne prezenta vasta bibliografie cu care trebuia să luăm contact spre a putea trece examenele, mi se părea și mai întunecată această figură. Purta ochelari negri; știam tot de la Mircea că avusese o operație foarte grea, o urmare a rănilor avute în primul război mondial, iar felul de a vorbi cadențat, insistând asupra importanței fiecărei lucrări pe care trebuia să o studiem, mă făcea să-l consider, cum spuneau toți, cel mai mare obstacol pentru cei de la Filologia clasică și Istorie...

A doua lecție, ca și cum nu ne-ar fi fost de ajuns ce ne spusese în prima, era dedicată celorlalte materii secundare pe care trebuia să le pregătim spre a putea ajunge la examen. Grigore Florescu, cu Antichitățile romane și Epigrafia latină, Radu Vulpe, cu Antichitățile grecești și Epigrafia greacă, și pe urmă V. Christescu, Cantacuzino și alții...

În februarie 1934, cum era obiceiul atunci la Facultatea de Litere, trebuia să dăm un examen preliminar de Istorie Antică. Amfiteatrul Vasile Pârvan era plin de tineri studenți, cam toți nervoși și înfricoșați. Înainte de a ne da tema de dezvoltat, profesorul Lambrino ținu să ne precizeze că cine nu cunoaște subiectul ar face mai bine să părăsească amfiteatrul în primele 15 minute. Ceilalți care rămâneau aveau timp de două ore de gândit și scris. Cu aceste prealabile, atmosfera devenea din ce în ce mai apăsătoare. Și la sfârșit, când Coliu, Tudor și Mitrea luaseră locurile lor de observație și după alte câteva interziceri, ca aceea de a nu îndrăzni să copiem unul de la altul sau după note deja făcute, veni și subiectul. Colonizarea lumii elenice în Occident. În afară de text, eram obligați să desenăm și harta lumii apusene și să precizăm pe ea toate coloniile elenice...

Prin martie, într-o zi cu o ploaie care nu mai înceta, profesorul Lambrino ne anunță că ne va da rezultatul examenului preliminar. Începu cu cei care nu știau să scrie limba română, și lista era enormă. Când trecu la cei ce nu aveau nici o idee despre colonizarea elenică, lista devenea, cu nume și prenume, și mai mare. În al treilea grup erau toți aceia care nu știau care e diferența între Italia meridională și Sicilia. Numărul celor care nu fuseseră chemați să-și justifice greșelile devenise foarte mic, așa de mic încât mi se părea că nu va rămâne nici un loc pentru mine. Cită în fine câteva lucrări bune: Brădățeanu, Florea, Ana Pop, Ștefan Popescu zis Constantinescu și alții, dar numele meu nu apărea încă. Îmi era frică să nu fi făcut cine știe ce mare greșeală, dar eram și fericit că poate mă va fi citat printre cei care nu făcuseră bine tema. Poate să fi fost o uitare și ar fi fost mai bine, deoarece pentru fiecare greșeală de istorie sau de gramatică, de desen ori de cronologie, cuvintele de mustrare ale profesorului cădeau greu pe capul vinovatului. Dar, în sfârșit, în tăcerea aceea de mormânt, auzii pe profesorul Lambrino: „Și acum aș vrea să știu cine-i domnul Adamesteanu". Eram tot în fundul amfiteatrului și nu prea aveam curajul să mă ridic. Dar Ana Pop mă împinse, cât eram de slab și de lung, să mă ridic. Dl. Lambrino începu cu glasul acela domol dar sigur să ne vorbească despre cum trebuia să prezentăm acest subiect, dar nu spunea nimic de ce voise să știe cine-i Adamesteanu. Continuă să vorbească, iar eu, în picioare, în fundul amfiteatrului, nu știam ce să fac: să mă așez din nou sau să rămân în picioare. Tocmai la sfârșit începu elogiul lucrării mele, complimentele pentru harta colonizării elenice în Occident; un elogiu care mă scufundase sub pământ. Înainte de a încheia ședința aceea de două ore, mă invită să mă prezint în biroul din fața Bibliotecii.

Când am ieșit din biroul profesorului Lambrino, se deschidea în fața mea un alt capitol al vieții mele, acel capitol pe care-l trăiesc și acum. Dacă în viața mea am putut face ceva în câmpul arheologiei, acest ceva rămâne legat de acea oră petrecută în biroul din fața Bibliotecii de Istorie Antică și Arheologie, ascultând pe cel care pentru mine va rămâne Maestrul Scarlat Lambrino. ■

STIMAȚI CITITORI

De la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre, str. Ministerului, nr. 2, parter, Sectorul 1, București, puteți procura:

● **exemplare din** Magazin istoric: **2, 4-8, 11-12/1991; 1-6, 9-10, 12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993; 1-10, 12/1994; 1/1995.**

De asemenea, la sediul redacției noastre puteți contracta abonamente, la Magazin istoric **pentru anul 1995 numai cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacției.**

REGINA MARIA ȘI INDIENII AMERICANI

ADRIAN-SILVAN IONESCU

În toamna anului 1926, regina Maria, însoțită de principesa Ileana și prințul Nicolae, a făcut o călătorie în Statele Unite ale Americii. Impresiile acestui voiaj au fost consemnate cu lux de amănunte în jurnalul reginei, păstrat astăzi la Direcția generală a Arhivelor Statului din București. Volumul LVIII al acestui jurnal a fost consacrat integral Lumii Noi, textul fiind redactat în limba engleză și însoțit de fotografii, lipite de obicei pe contrapagină, care au fost executate pe parcursul călătoriei. Din acest jurnal inedit **și extrem de interesant în totalitatea lui, atenția ne-a fost reținută de două episoade mai speciale am spune noi, și anume, întâlnirea înalților oaspeți români cu reprezentanții unor comunități de indieni americani. Pentru pitorescul descrierii acestor întâlniri, dar și pentru semnificația propriu-zisă a contactului dintre aceste două lumi, doar aparent îndepărtate, vom reda în** Magazin istoric **pentru prima dată câteva pasaje din amintitul jurnal.**

Discursul bătrânei căpetenii

Luni, 1 noiembrie 1926. Trenul special în care călătoreau înalții oaspeți români a oprit în localitatea Mandan, la mică distanță de Bismarck, capitala statului Dakota de Nord. Oaspeții au fost întâmpinați de un grup de indieni Sioux, care își spuneau Dakota sau Lakota. „Locul în care erau indienii — consemna regina — este numit Mandan. M-au primit cu mare ceremonie în fața unuia dintre corturile lor. Ei erau în veșminte împăunate, de sărbătoare, și cu ceea ce obișnuiam să numim pictură de război. Un grup pitoresc de războinici fioroși, exact ca în imaginea dragii noastre literaturi pentru copii. Am fost primită cu multă ceremonie. M-au așezat în mijlocul lor și au jucat în jurul meu dansuri asemănătoare cu călușarii noștri; erau pictați în multe culori și parurile lor erau splendide. Șeful cel mai vârstnic m-a luat de mână și a ținut un lung discurs care mi-a fost tradus de un ofițer american ce le cunoștea limba și trăiește în bune relații cu ei".

În imagine: două secvențe din timpul vizitei reginei Maria în mijlocul indienilor Sioux (în fotografia de jos, regina poartă mândra coroană de pene ce i se oferise în dar).

Bătrâna căpetenie indiană se numea Red Tomahawk. Două fotografii alăturate textului ilustrează de minune momentul: în prima, Red Tomahawk, cu o expresie gravă, strânge mâna reginei, în spatele căreia apar principesa Ileana și prințul Nicolae. În cealaltă, regina purtând pe cap o imensă bonetă din pene. Între paginile jurnalului, o foaie purtând textul dactilografiat al discursului lui Red Tomahawk, tradus în limba engleză, precum și explicațiile privind numele conferite de indieni înaltei lor oaspete.. Traducătorul american s-a străduit să fie cât mai explicit, adăugând diverse comentarii explicative între paranteze.

„Onorată Femeie Căpetenie,

(Siouxii nu au un cuvânt pentru «Doamnă» sau «Înălțimea Voastră» sau «Regină», iar cuvântul femeie este folosit cu toată reverența și respectul).

Vreau să îți spun acum câteva cuvinte. Vezi aici pe acest soldat (maiorul A.B. Welch). El este prin adopțiune unul dintre ai noștri și îi spunem: Frate. El mi-a spus că ești «cârmuitoarea unei Națiuni și o Femeie războinic». Am trimis peste ocean mulți dintre tinerii mei ca să lupte cu dușmanul [în timpul primului război mondial, în corpul expediționar american trimis în Europa au fost înrolați și indieni — *n.n.*]. Oamenii tăi au fost prieteni cu oamenii mei și au luptat în aceleași bătălii. Mi se spune că ai fost activă în acel război și atunci ai făcut sacrificii. Mi se spune că mulți dintre tinerii tăi au fost îngropați departe de țară. Noi am discutat despre aceste lucruri. Noi vrem să te onorăm.. O femeie nu poartă coroană de pene de vultur decât dacă a săvârșit fapte extraordinare de eroism. Partea pe care ai luat-o în acel mare război ne-a făcut pe noi, care suntem din preerii, să te îndrăgim.. Simțim că avem în tine un camarad pe calea războiului. De aceea, îți ofer acest înalt însemn de bravură și îți dau numele Winyan Kipanpi Win și acum ești Sora mea.

Dakotah kin ca he pilo (Dakota spune aceasta)".

O notă explică acest nume ca aparținând cândva soției căpeteniei Big Head a ramurii Hunkpapa a indienilor Sioux, care a fost o femeie foarte viteză, într-un moment crucial al unei bătălii, acționând cu mult curaj, devenind de atunci în colo „Femeie războinic" și primind dreptul de a purta coiful de pene și a participa la consfătuirile tribului.

În continuare, regina a notat în jurnalul său: „După ce mi-a cuvântat astfel, în chip misterios, bătrânul războinic și-a scos propria parură de pene și a așezat-o pe capul meu, să o păstrez — onoare colosală, niciodată acordată femeilor, cu excepția unor foarte rare ocazii; dar eu am fost declarată de ei «Femeie războinic», ceea ce este o ironie pentru că eu sunt într-o misiune de pace.

Coroana de pene odată fixată cu toată seriozitatea pe capul meu, a trebuit să mă așez pe o piele de bizon cu care am fost ridicată de toți indienii și purtată solemn la cortul lor și poftită să intru. Deoarece intrarea era foarte joasă, iar penele mele uriașe, a trebuit aproape să mă târăsc înăuntru, în mâini și genunchi.

Aici, în conformitate cu obiceiuri de demult, trebuia să ne crestăm cu cuțite și să ne amestecăm sângele, dar s-a procedat într-un mod mai civilizat și mai uman: am fost doar înțepați cu un ac și sângele nostru a fost supt de ofițerul care servea drept legătură. Mi-au oferit daruri și eu am întors amabilitatea, oferindu-le cusături românești. Cu cântece și dansuri am fost dusă înapoi la tren".

Întorcându-se din îndepărtatul stat Washington, unde, în localitatea Goldendale, asistase la inaugurarea Muzeului Meryhill, dedicat marcantei sale personalități de către un bogat admirator american, regina Maria a avut prilejul să întâlnească, din nou, o comunitate de indieni în statul Montana. La 8 noiembrie, trenul special a intrat în minunatele ținuturi ale Munților Stâncoși. Peisajele foarte variate care se perindau prin fața geamului îi aminteau reginei de descrierile lui Zane Gray, din celebrele sale romane Western. Oaspeții au fost rugați să coboare din tren pentru a face o excursie în Glacier National Park, în plină rezervație a indienilor Blackfoot, care pregătiseră o primire într-adevăr regală: războinicii de frunte și familiile lor își instalaseră corturile pe peluza din fața impozantului și elegantului hotel construit integral din lemn, în 1913, cu stâlpi și grinzi din trunchiuri enorme de cedru. Oaspeții au fost întâmpinați de Mountain Chief, o bătrână căpetenie a indienilor Blackfoot, cunoscută pentru bunele relații întreținute cu albii și pentru ospitalitatea sa, dar și pentru calitățile sale deosebite de diplomat și purtător de cuvânt al neamului său, participantă la multe consfătuiri cu guvernul american la Washington și primită de patru președinți — William McKinley, William Howard Taft, Theodore Roosevelt și Woodrow Wilson.

Fascinația jocului „de-a indienii"

Prinsă de farmecul jocului „de-a indienii", regina venise pregătită la ceremonie, purtând pe cap coroana de pene primită de la Red Tomahawk. Dar aici avea să trăiască alte surprize plăcute. Atât ei, cât și copiilor săi, li s-au dăruit alte coifuri și au fost făcuți membri ai tribului, primind nume indiene. Astfel, regina a devenit Morning Star (Luceafărul de Ziuă), principesa Ileana Pretty Dove (Hulub Frumos), iar prințul Nicolae Mountain Chief (Șeful Munte), lui fiindu-i conferit chiar numele venerabilului războinic-căpetenie, devenind, astfel, urmașul ereditar

al acestuia, recunoscut ca atare înaintea întregii comunități.

Toate acestea au fost precedate de discursul căpeteniei Mountain Chief, rostit în limba algonkin, cu tonalități aspre, guturale, care au cam derutat auzul reginei, iritată puțin și de faptul că imensa mulțime a curioșilor turiști strânși în fața hotelului pentru a asista și ei la spectacol, îi distrăgeau atenția. Dar s-o lăsăm chiar pe regină să ne împărtășească impresiile sale:

„La ora 8 în această dimineață eram afară, în aerul înghețat, pentru a fi primiți de indienii Blackfoot la intrarea în Glacier Park. A fost ceea ce americanii ar numi «o mare reprezentație». Și-au așezat corturile în fața a ceea ce este numit Glacier Park Hotel și ne-au primit cu mare pompă și ceremonie, în mare ținută, cu pene și pături în culori vii. Cel mai bătrân dintre șefi era orb. A fost condus până la mine și mi-a spus diverse lucruri, amabile când au fost traduse, dar care, în limba lui, sunau ca niște înjurături neobișnuite, pe care le rostea țipând cu glas puternic, în vreme ce-mi ținea mâna într-a lui.

Îmi puseserm parura împăunată ce-mi fusese dată zilele trecute de Siouxi — dar și aici am fost făcută căpetenie și mi-au dat o a doua coroană de pene și numele de Morning Star. Copiii mei au fost onorați în același fel, cu aceeași ceremonie și voce tunătoare, dându-li-se paruri de pene. Lui Niky i s-a dat numele de Mountain Chief, iar Ilenei cel de Pretty Dove. Ei i-au dat, de asemenea, o rochie indiană de piele moale, cusută în întregime cu scoici și mărgele și cu lungi franjuri de piele. O indiancă a luat-o în wigwamul ei să-i picteze obrajii într-un stacojiu violent. Toți indienii au venit să dea mâna cu noi; apoi au dansat jocuri nebunești în jurul nostru și au cântat cu glas tare, în acest răstimp, cântece monotone, în vreme ce unul dintre ei bătea necontenit într-un tam-tam.. O scenă sălbatică și ciudată, tulburată doar de prea mulți spectatori.

Copiii erau, desigur, încântați, iar Ileana era foarte dulce cu neobișnuitul ei machiaj sălbatic".

Acolo, în îndepărtatele ținuturi învăluite în aura mitului marelui și bătrânului Vest american, se întâlniseră reprezentanți ai unor lumi atât de diferite prin cultura și civilizația lor, dar la fel de mândre de trecutul lor, marcat de eroi și legende cu valoare perenă în istoria și folclorul național și universal. ■

INVITAȚII DOAMNEI AMBASADOR KAREN FOGG

După cum ne anunțam cititorii în numărul 1/1995 al revistei, la 27 ianuarie 1995 a avut loc festivitatea de premiere a câștigătorilor concursului *Tânărului European*, găzduit de *Magazin istoric* și organizat împreună cu Delegația permanentă a Comisiei Europene la București. Cel mai bun proiect viabil de marcare a „Zilei Schuman", 9 mai 1995, în România a primit ca recompensă — așa cum am anunțat — o excursie de o săptămână la Bruxelles, în capitala Belgiei, celorlalți zece câștigători (3 din București, 7 din alte orașe) fiindu-le acordate alte premii.

La festivitatea de la sediul Comisiei Europene din București, doamna ambasador *Karen Fogg*, președinta Juriului, a înmânat personal premiile și, mulțumind participanților, a subliniat că acest concurs — încheiat într-un moment de bun augur, ajunul imediat al intrării în vigoare a Tratatului de asociere a României la Uniunea Europeană (1 februarie 1995) — a fost o idee bună, având valoarea unui sondaj de opinie în rândul tineretului român, privind strategia sărbătoririi „Zilei Schuman".

Domnul *Cristian Popișteanu*, directorul revistei *Magazin istoric* și președintele Fundației Culturale omonime, a remarcat meritul istoric al concursului, el autentificând necesitatea pregătirii tinerilor pentru o *nouă* Europă și reprezentând, totodată, un pas mic pentru România pe drumul spre Uniunea Europeană, dar un pas mare pentru tineretul român.

La rândul său, câștigătorul excursiei la Bruxelles, domnul Dragoș Șeulean, a prezentat pe scurt proiectul personal ce i-a fost premiat, exprimându-și gratitudinea pentru interesul manifestat de doamna ambasador Karen Fogg față de procesul de integrare europeană a tineretului din țara noastră.

F.D.

Octombrie 1941

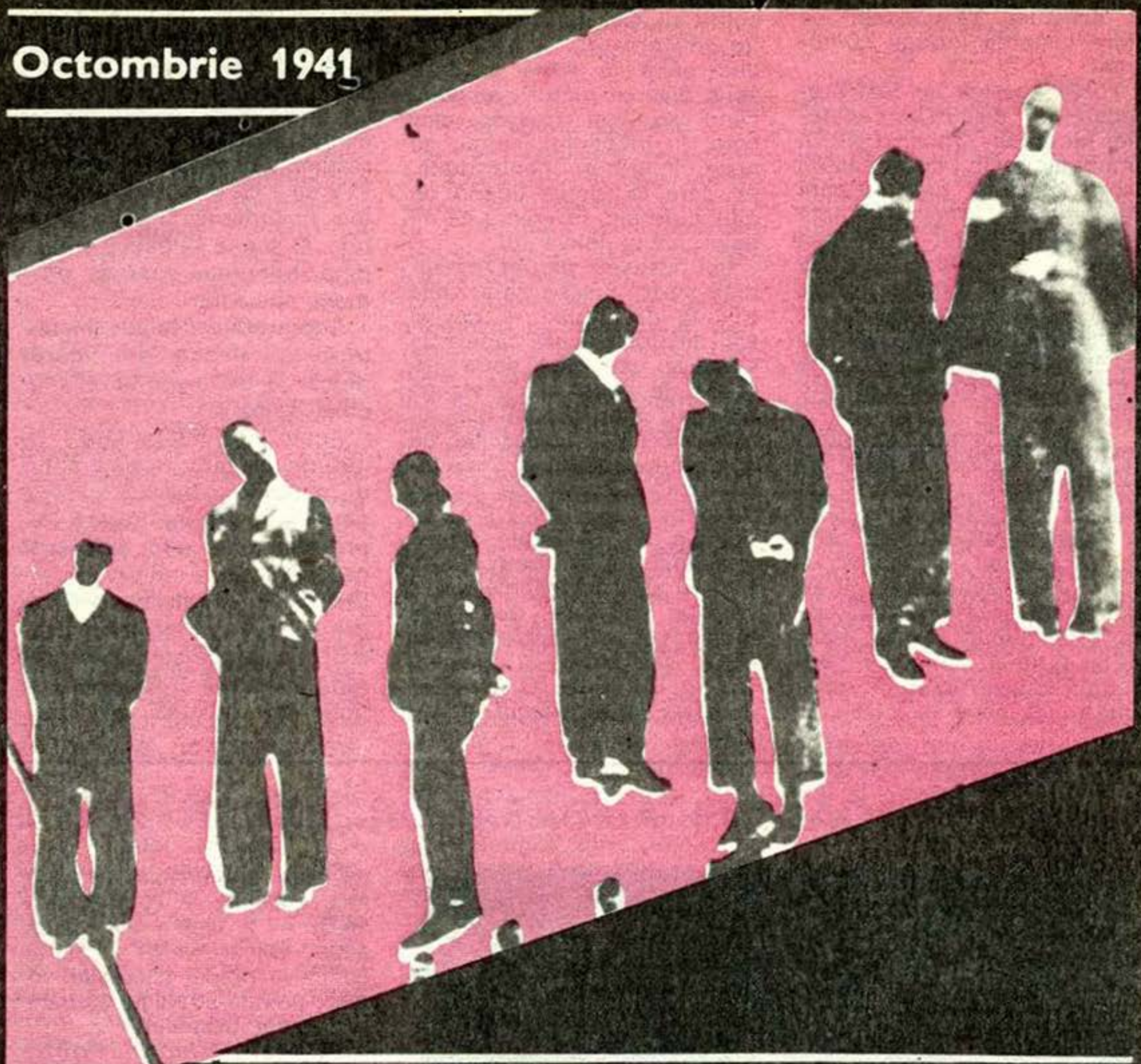

PRIMARUL ODESSEI POVESTEŞTE

CRISTIAN TRONCOTĂ

Între problemele controversate ale istoriei noastre contemporane se numără şi aruncarea în aer a Comandamentului Militar Român din Odessa, în ziua de 22 octombrie 1941, urmată de o represiune anticomunistă al cărei ascuţiş a fost de fapt îndreptat exclusiv împotriva evreilor. S-a scris în ultima vreme despre tragicele evenimente de acum 54 ani, cea mai recentă contribuţie documentară aparţinând publicistului Mihai Pelin. Intervenţia sa din cotidianul Ora a fost calificată — ca să folosim o formulă academică — drept lipsă de patriotism. Nu este exclus ca asemenea reacţii să se producă şi după apariţia articolului meu. Am mai avut experienţa unor aprecieri similare din partea unor oameni care, fie nu pot depăşi graniţele unei anume educaţii pe care au primit-o, fie nu pot accepta ideea că istoria este o oglindă care trebuia să-ţi arate imaginea reală, rezultată din analiza faptelor, nu cea pe care ţi-ai dorit-o.

În rândurile ce urmează, ne propunem să introducem în circuitul istoriografic o mărturie directă prea puţin cunoscută până acum şi anume cea a primarului Odessei din acei ani, Gherman Pântea.

Apărat de Nicolae Iorga

S-a născut la 13 mai 1894, în comuna Zăicani, judeţul Bălţi. Era fiul lui Vasile, de profesie avocat, şi al Ioanei. A urmat cursurile şcolii primare în comuna Lăicani (jud. Bălţi), între anii 1901-1904, apoi şcoala medie din Glodeni (1904-1910). După Şcoala normală din Cetatea Albă (1910-1915) a mers la şcoala militară din Kiev (iunie 1915-1 decembrie 1915), pe care a terminat-o cu gradul de sublocotenent. Trebuie să menţionăm că într-un *Referat* întocmit de organele de anchetă ale Securităţii, la 19 aprilie 1961, se spunea că în perioada 1915-1918 a funcţionat la o şcoală de ofiţeri din Kiev, cu gradul de căpitan. Informaţia nu am regăsit-o însă în alte documente la care am avut acces.

După izbucnirea revoluţiei din 1917, a devenit membru al Comitetului ostăşesc moldovenesc din Iaşi, de sub conducerea sublocotenentului Andrei Scobioală. Ulterior — aflăm din nr. 4/1991 al revistei *Patrimoniu* ce apare în Republica Moldova — a fost trimis la Chişinău, ca organizator al Comitetului de acolo. Aspect confirmat şi de dosarul pe care i l-a întocmit Serviciul Secret de Informaţii. Activitatea pe care a desfăşurat-o în perioada premergătoare revenirii Basarabiei la România este controversată. Dosarul de la S.S.I. consemna că a militat, alături de Ion Inculeţ, pentru răspândirea revoluţiei în Basarabia. A colaborat şi cu Pan Halippa, Vlad Herţa şi Ion Pelivan. După formarea guvernului basarabean, Gherman Pântea a primit portofoliul Ministerului de război şi marinei. I s-a reproşat faptul că s-a manifestat ca un adversar înverşunat al revenirii Basarabiei la România.

În fişa de dicţionar consacrată în numărul citat al revistei *Patrimoniu*, atitudinea lui Gherman Pântea este apreciată mai nuanţat decât au făcut-o contemporanii săi. În ziarul *Epoca* din 12 martie 1935, Emanoil Hagi Mosco îl ataca violent, acuzându-l că era autorul masacrului voluntarilor ardeleni săvârşit în noaptea de 6 ianuarie 1918 în gara Chişinău. I se contesta calitatea de ministru de război al Republicii Moldoveneşti — cum semnase Pântea în Buletinul ofiţerilor de rezervă — arătându-se, pe bună dreptate, că el fusese doar locţiitor al directorului general de război. Se citau şi pasaje din corespondenţa ce o purtase în ianuarie 1918 cu căpitanul Anatol Popa, din Bălţi, împuşcat ulterior de trupele române. Iată ce-i

Gherman Pântea, tânăr sublocotenent

scria Pântea: „Eu, ca muncitor cinstit din partida republicii care ţine cu Rusia politiceşte, convins că Basarabia republicană este pe cale numai cu Rusia, găsesc că este o crimă să rămân în serviciu. Vă promit că pe Basarabia am s-o apăr ca republică alături de Rusia chiar dacă m-ar costa şi viaţa... eu am dat ordin să iasă la front toată armata moldovenească; când am aflat că românii vin cu prea mari forţe, am schimbat ordinul. Românii se ţin tare... Tare mă tem că românii să ne ia nouă Basarabia. Mai la urmă e greu, dar eftin nu ne vom da. Dacă voi vedea că cineva se uită peste Prut, imediat vă voi da de ştire". Emanoil Hagi Mosco nu era la prima intervenţie de acest gen. Iar Gherman Pântea îl dăduse şi în judecată pentru calomnie. În 1935, acelaşi Hagi Mosco îl acuza pe Nicolae Iorga, „care deţine monopolul patriotismului în această ţară", că i-a luat apărarea lui Gherman Pântea.

Dar să revenim la revista *Patrimoniu*, în care atitudinea adoptată de Pântea în ianuarie 1918 este caracterizată drept „cel puţin stranie..., poziţie ambiguă, greu de definit". Se arată în continuare — fără a se aduce dovezi documentare, ci doar pe baza unor speculaţii — că era posibil ca acea ambiguitate să îi fi fost impusă de condiţiile extrem de dificile în care a fost obligat să acţioneze. Există două argumente care pot da consistenţă ideii că, într-adevăr, Gherman Pântea se manifesta în public contra unirii doar din calcul politic. Primul este votul pentru unirea Basarabiei cu România, dat de el, la adunarea din 27 martie 1918. Al doilea argument îl constituie cariera lui ulterioară şi încrederea de care s-a bucurat din partea autorităţilor române. După unire, a fost vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor din România, preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie din Chişinău, primar al oraşului. I s-a reproşat ulterior că ar fi acumulat o mare avere în această calitate şi că ar fi obţinut diploma de licenţă în drept prin fals. Să mai spunem că la 31 noiembrie 1921, în urma unei descinderi făcute la tipografia ziarului *Basarabia* din Chişinău, ziar care îi aparţinea, s-au găsit manifeste revoluţionare. În 1924 a făcut parte din delegaţia română care a purtat, la Viena, tratative cu sovieticii în problema recunoaşterii de către aceştia a revenirii Basarabiei la patria-mamă *(Magazin istoric*, nr. 6/1992).

Gherman Pântea a apărat, în mod gratuit, grupul celor 108 simpatizanţi comunişti, condus de Pavel Ţcacenco.

Procesul s-a desfășurat în luna august 1919. Ulterior, el a făcut politică liberală, ajungând vicepreședintele organizației din Basarabia. Din 1934 până în 1937 a fost consilier la Curtea Administrativă din Chișinău, iar din 1937 și-a reluat meseria de avocat. Participând la 10 legislaturi consecutive ale Parlamentului român, în 1938 a devenit senator de drept. După cedarea Basarabiei către U.R.S.S., în iunie 1940, s-a refugiat cu întreaga familie la București.

S.S.I. informează... dar mai târziu

La intrarea României în război, a fost mobilizat la Armata 4. De acolo a fost chemat personal de conducătorul statului Ion Antonescu[1] și numit primar al Odessei. Dar să îl lăsăm pe Gherman Pântea să ne povestească cum a decurs întrevederea. „Am fost chemat de mareșalul Antonescu în ziua de 6 august 1941 în audiență, în gara Chișinău. Până atunci nu l-am cunoscut și nici nu l-am văzut vreodată. Antonescu mi-a spus că deși nu mă cunoaște, personal, totuși a hotărât să mă numească primar general al Odessei, dându-mi ordin să aștept ocuparea Odessei la comandamentul militar al Odessei, la Tiraspol. Odessa a fost ocupată de trupele române la 16 octombrie 1941. La 17 octombrie, guvernatorul Transnistriei [Gh. Alexianu — *C.T.*] a dat în numele lui Antonescu o decizie prin care m-a numit primar al Odessei. La 18 octombrie am sosit la Odessa și mi-am luat postul în primire. Orașul era în mare haos".

Într-o altă declarație dată tot organelor de anchetă ale Securității, el aducea o serie de completări: „Ulterior, am aflat că Mihalache [Ion Mihalache, lider P.N.Ț. — *C.T.*] care era atunci mobilizat la Marele Cartier General, a fost unul din informatorii lui Antonescu la recomandarea mea, lucru care m-a surprins, căci am fost adversar politic cu Mihalache, el fiind țărănist, iar eu liberal... Odessa a fost ocupată de armata română la 16 octombrie, iar Alexianu, în calitate de guvernator, la 17 octombrie mi-a făcut decizia de numire... La 18 octombrie am sosit la Odessa. Orașul și populația orașului erau în situațiunea cea mai jalnică. Orașul în mare parte distrus la bombardament, iar populația după un asediu de trei luni muritoare de foame".

Peste numai patru zile, în Odessa avea să se petreacă un tragic eveniment, cu consecințe și mai grave; clădirea care adăpostea Comandamentul Militar Român sare în aer. Pentru a vedea cum se instalase acolo Comandamentul, să îi dăm cuvântul lui Eugen Cristescu, șeful Serviciului Special de Informații. „După ocuparea Odessei de către trupele române, Eșalonul [este vorba de Eșalonul operativ detașat din cadrul S.S.I. cu misiunea de a însoți Marele Cartier General pe front și a asigura procurarea informațiilor necesare acestuia, cât și protecția contrainformativă și lichidarea grupelor de partizani din spatele frontului] și-a ales ca sediu clădirea NKVD-ului din Odessa, care rămăsese intactă și avea tot mobilierul necesar. Comandamentul Militar însă a pretins că el e în drept să ocupe această clădire, iar Eșalonul S.S.I. să-și aleagă o altă casă din oraș, ceea ce s-a și efectuat".

De altfel, S.S.I. alcătuise un plan de cooperare cu Jandarmeria și Poliția, intitulat *Primele măsuri de ordine la Odessa*. Iată ce se spunea în acel document: „Întrucât Odessa a constituit în permanență un centru comunist de prim ordin și era reședința organelor diriguitoare a acțiunilor subversive îndreptate împotriva statului român, se impune, în actualele împrejurări, luarea, din primul moment al ocupării sale, a unor măsuri speciale... În vederea acestei situații, S.S.I.-ul a studiat din timp modalitatea cercetării amănunțite a orașului Odessa, împărțindu-l în sectoare, întocmindu-se și un plan de detaliu pe baza informațiilor deja stabilite asupra diferitelor instituții, întreprinderi de stat și particulare, precum și tabele de persoane suspecte ce trebuiesc verificate... Paralel cu acțiunea de curățire a terenului, organelor S.S.I. le revine misiunea specială de a identifica toate sediile NKVD, ridicând în vederea studiului și cercetărilor tot materialul documentar și arhivele. Totodată, organele S.S.I. vor identifica, urmări și aresta spionii, teroriștii și agenții NKVD rămași în teritoriu".

În cele șase zile, câte au trecut din momentul intrării trupelor române în Odessa și până la aruncarea Comandamentului Militar în aer, membrii Eșalonului operativ au reușit să își creeze — folosind poate și agenți implantați dinainte — o rețea informativă suficient de puternică pentru a culege informația despre iminenta explozie. Avea să se dovedească, încă o dată, că nu este suficient să obții informația. Mult mai important este ce face cu ea organismul — civil, sau militar — căruia îi este comunicată.

Să îi dăm din nou cuvântul lui Eugen Cristescu: „Un cetățean din Odessa s-a prezentat colonelului Pallius [Ionescu] și i-a denunțat că, după informațiile sale, clădirea NKVD-ului ar fi minată de trupele sovietice, înainte de părăsirea Odessei. Colonelul Pallius a recompensat băneste pe acest informator ocazional și a informat despre aceasta Comandamentul Militar Român. Acesta a cerut germanilor o echipă de cer-

---

[1]. În ultimii ani, revista *Magazin istoric* a consacrat mai multe articole tragicului destin al lui Ion Antonescu. Menționăm mai ales Caietul nr. 1; *Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu* și revista nr.6/1991, apoi articolele despre *Iuliu Maniu — martor în procesul mareșalului Ion Antonescu* (nr. 2-3/1993), *Hitler - Antonescu — ultima întrevedere* și *„Este ceasul al 12-lea"* (nr. 9/1993). Cu deosebită emoție au fost primite de cititori fotografiile de la execuția mareșalului, publicate în premieră absolută de revista *Magazin istoric* (nr. 1/1993) și reluate în *Caietele Magazin istoric*, nr. 1. — n. red.

cetare, care a făcut unele cercetări cu rezultat negativ. După explozie s-a constatat însă că materialul exploziv fusese foarte bine izolat și camuflat în subsolul clădirii [potrivit altor documente, s-ar fi aflat într-o casă de bani], astfel că el nu a putut fi sesizat de aparatele germane. Colonelul Pallius m-a informat, *mai târziu* [subl. *C.T.*], despre acest lucru, ceea ce am raportat și mareșalului Antonescu, fără a-mi da alte detalii".

Cavalcada ordinelor

Informația furnizată de Eugen Cristescu este completată de o scrisoare trimisă de Gherman Pântea lui Antonescu, la scurtă vreme după tragicele evenimente. Iată ce scria primarul Odessei: „În ziua de 21 octombrie, pe la orele 11.00, subsemnatul fiind în cabinet la dl. general Glogojeanu, comandantul militar al Odessei, s-a anunțat o femeie de origină rusă, care cu o înfățișare speriată a spus că vrea să comunice ceva urgent personal d-lui general comandant. Subsemnatul servind de interpret, femeia a declarat d-lui general că știe precis, că organele I.K.V. la plecare au minat această clădire cu scopul de a fi aruncată în aer, atunci când se va crede necesar. Dl. general a mulțumit doamnei pentru informație și a dat ordin imediat d-lui colonel Ionescu Mangu să ia măsuri pentru o nouă verificare a clădirei, folosind pentru aceasta pionieri români și germani. A doua zi dimineața, adică la 22 octombrie, dl. general mi-a spus că organele de specialitate au controlat clădirea din nou și au raportat că nu există nici un pericol. Am rugat totuși pe dl. general să schimbe localul, căci femeia care a dat informațiuni nu putea să mintă neavând nici un interes. Dl. general a convenit, dar nenorocirea s-a întâmplat în aceiași zi la orele 6 seara. Deci, dacă era puțină prudență din partea Comandamentului, toată catastrofa, cu toate consecințele ei, era desigur evitată". Într-o declarație dată Securității, Gherman Pântea adăuga că generalul Glogojeanu i-a cerut „să nu comunice generalului Iacobici ce a spus femeia pentru a nu produce panică inutilă. Evident, i-am satisfăcut dorința, căci el avea răspunderea situației militare".

Iată deci, potrivit unor surse de primă valoare, care au fost adevărații autori ai aruncării în aer a clădirii Comandamentului Militar Român din Odessa. De ce au reacționat în maniera cunoscută autoritățile militare române? Când și cât de exact a fost informat Antonescu? Într-un cuvânt, cum a fost posibil masacrul care a urmat?

În primul rând, trebuie să spunem că nu există încă o cronologie bine stabilită a ordinelor și rapoartelor ce s-au dat în intervalul 22 octombrie, ora 17.35 (Mihai Pelin scria 17.45) și 24 octombrie 1941. În actul de acuzare al Tribunalului poporului, din anul 1946, la pagina 11, se spunea că în seara zilei de 22 octombrie 1941, la ora 20.20, cabinetul militar al lui Antonescu a trimis Armatei 4 telegrama 3154, prin care cerea să se ia măsuri drastice de represalii. Mihai Pelin nu citează un asemenea document. În schimb, menționează *Nota telefonică nr. 2*, din 22 octombrie, ora 20.40, trimisă Armatei 4 de generalul Trestioreanu, cel care preluase comanda la Odessa, și care se încheia cu următoarele cuvinte: „Am luat măsuri pentru a spânzura în piețele publice din Odessa evrei și comuniști".

În cursul zilei de 23 octombrie, dinspre cabinetul lui Ion Antonescu a pornit următorul document, cu nr. 562, la ora 12.30, din care reproducem, după Matatias Carp, *Cartea neagră*, vol. III, pp. 208-209): „... 2. *Deoarece este aproape sigur că acțiunea de la Odessa a fost pusă la cale de comuniști locali* [subl. *C.T.*] și pentru a se înlătura pe viitor o asemenea acțiune, dl. mareșal ordonă să se treacă la represalii severe astfel: a) pentru fiecare ofițer român sau german, mort în urma exploziei, vor fi executați 200 comuniști; pentru fiecare soldat mort, câte 100 comuniști; execuțiile vor avea loc în cursul zilei de astăzi; b) toți comuniștii din Odessa vor fi luați ca ostateci, de asemenea, câte un membru din fiecare familie evreiască. Li se vor aduce la cunoștință represaliile ordonate în vederea lor, și familiile lor că la al doilea act asemănător, vor fi toți executați". În aceeași zi a fost trimis și Ordinul nr. 3161. Nici Mihai Pelin nu îl citează direct, ci prin conținutul unor documente în care este menționat. Putem bănui ce cuprindea din Ordinul nr. 563 din 24 octombrie, cu următorul conținut: „Pentru dl. general Macici [inițial se scrisese Tătăranu sau Iacobici, după care cele două nume au fost tăiate — *C.T.*]. Ca represalii, Dl. mareșal Antonescu ordonă:

1) Executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa.

2) Toți indivizii ce intră în prevederile Ordinului nr. 3161 [deasupra acestui număr este scris 302 858, număr care se repetă în josul Ordinului; același număr este atribuit de Mihai Pelin și telegramei trimise de generalul Iacobici, la ora 16.45, în ziua de 23 octombrie, fiind inclus de domnia sa și în textul Ordinului 568, sub formula „nr. 302 858/3161 din 23 octombrie 1941"] din 23 octombrie 1941, încă neexecutați și alții ce mai pot fi adăogați, vor fi băgați într-o clădire în prealabil minată [urmează un cuvânt indescifrabil] și care se va arunca în aer. Acestea se va face în ziua înmormântării victimelor noastre.

3) Acest ordin se va distruge după citirea lui.

D—O

Șeful de cabinet militar

Colonel Davidescu

No 563 din 24.X.1941

302 858"

Acest ordin ni s-a păstrat într-o transcriere a telegramei cifrate, care, evident, nu

avea cum să conțină semnătura olografă a colonelului Davidescu, nici ștampila. Până la producerea unor dovezi de netăgăduit că ar fi un fals, trebuie să îl luăm în considerare ca document.

Picki Vasiliu anchetează

Probabil că represiunea a fost declanșată la Odessa fără a se mai aștepta ordin special de la București. Și aceasta în ciuda evidenței — cel puțin pentru ofițerii S.S.I. atașați pe lângă Comandamentul Militar Român din Odessa, dar în mod sigur și pentru generalii care au condus-o — că nu populația Odessei era vinovată de aruncarea în aer a Comandamentului. Textul lui Eugen Cristescu nu ne permite să stabilim când anume, exact, a fost informat Antonescu despre adevărul celor petrecute la Odessa. Și oricum, chiar și după aceea, Ion Antonescu a cotinuat să considere prezența evreilor în oraș un potențial pericol pentru armata română. De altfel, în *Memoriul* depus Tribunalului poporului, la 16 mai 1946, Ion Antonescu scria, legat de Odessa: „Nu-mi însușesc crimele. Nici aceea îngrozitoare de la Odessa. Am dat ordin de represalii. Eram în cadrul dreptului internațional, care autoriza represaliile când adversarul întrebuințează mijloace nepermise: înarmarea și lupta populației civile, partizanii, mașini infernale etc. Era cazul în plin. Am ordonat represalii și am indicat câți să fie omorâți. Nu știam câți căzuse victimă mașinii infernale. Știam că comandamentul unei Divizii are 7-8 ofițeri și 15-20 secretari. Dar când operația s-a transformat în masacru, comandantul armatei și șeful lui de stat major care erau prezenți, trebuiau să intervină și să mă avertizeze. Nu au făcut nici una, nici alta. Ceva mai mult, nici n-au raportat ce s-a întâmplat. Totul mi s-a ținut ascuns... Eram și într-o stare sufletească grea. Dimineața văzusem la un spital un ofițer și patru soldați orbi și cu toate membrele amputate de la bază. Erau toți victima unei mașini infernale, atașată de clanța unei uși, care, când s-a apăsat pe ea de ofițer, a explodat".

Un lucru devine destul de limpede: canalele militare de informare dintre Comandamentul Militar din Odessa (cât mai rămăsese), respectiv Armata 4 și București nu au funcționat în acele zile în mod normal. Ulterior, Antonescu a fost informat, printr-o scrisoare trimisă de Gherman Pântea, cum s-au petrecut lucrurile în realitate. Mai înainte însă trebuie să înțelegem de ce s-a îndreptat atât de prompt represiunea contra evreilor.

O tensionare a relațiilor interetnice se produsese încă din 1940. În momentul retragerii autorităților române din Basarabia, ca urmare a ultimatumului sovietic, în iunie 1940, alături de români au fost abandonați și minoritari: ruși, ucrainieni, germani și evrei. Au existat variante de retragere — și aici contează mai puțin dacă erau oficiale, sau simple variante elaborate de armată — care prevedeau abandonarea expresă a minoritarilor. Este greu să mai pretinzi apoi loialitatea acestor cetățeni ai statului român. Nu este mai puțin adevărat că unii minoritari — mai ales evrei — s-au manifestat cu ostilitate față de trupele și de administrația română aflate în retragere. Actele comise de aceștia au fost mult umflate din rațiuni propagandistice și aceste exagerări au fost constatate cu multă acribie științifică de Mihai Pelin. Mulți dintre cei obligați să se retragă în 1940 au reținut comportamentul acestor grupuri și persoane de origine etnică evreiască. Alte grupuri de evrei din Regat au cerut tot atunci să fie trecuți dincolo de Prut, sub autoritate sovietică. La rândul lor, românii, când au revenit, în 1941, în Basarabia, s-au răzbunat. Și așa, din ură în ură, pe fondul propagandei antisemite cu atâta trecere în epocă, s-a creat o psihoză. Ea a fost dusă la paroxism de scrisoarea adresată de Ion Antonescu, la 19 octombrie 1941, lui W. Filderman, președintele Federației comunităților evreiești din România, care a fost publicată în ziare și a ajuns, la 21 octombrie, și la Odessa. Și să nu uităm nici o clipă că toate acestea se petreceau în condiții de război, când totul capătă alte dimensiuni și se supune altor legi decât în vreme de pace. Iar când s-a produs atentatul, bănuielile nu se puteau îndrepta decât într-o singură direcție: evreii și comuniștii (două noțiuni care se cam contopeau în epocă).

Să revenim însă la scrisoarea primarului Odessei, trimisă lui Ion Antonesu, prin intermediul doamnei Alexandrina Cantacuzino, la sfârșitul lunii octombrie. Ulterior, doamna Cantacuzino i-a povestit lui Gherman Pântea că, după citirea scrisorii mareșalul a fost mai întâi foarte furios afirmând că dacă primarul ar fi fost militar, l-ar fi împușcat fără judecată. După explicațiile doamnei Cantacuzino, „s-a liniștit și l-a trimis pe generalul Picki Vasiliu pentru a face o anchetă discretă. După două zile de anchetă, Picki Vasiliu a venit la mine și mi-a spus că cele scrise de mine mareșalului le-a verificat și sunt adevărate, dar evreii nu se mai pot aduce înapoi de la groapă; în schimb, mareșalul a înlocuit pe generalul împotriva căruia m-am plâns în scrisoare [generalul Ghineraru — *C.T.*] trimițându-l pe front, iar mie mi-a respins demisia, ordonând să rămân pe loc, spunând că sunt mobilizat la lucru pe loc" (am citat din *Declarația* lui Gherman Pântea dată Securității). Deci, ce îi scrisese Gherman Pântea conducătorului statului care îl numise în acea funcție?

Primarul scrie mareșalului

„...M-am trezit dimineața [23 octombrie - C.T.] având în față o scenă îngrozitoare și

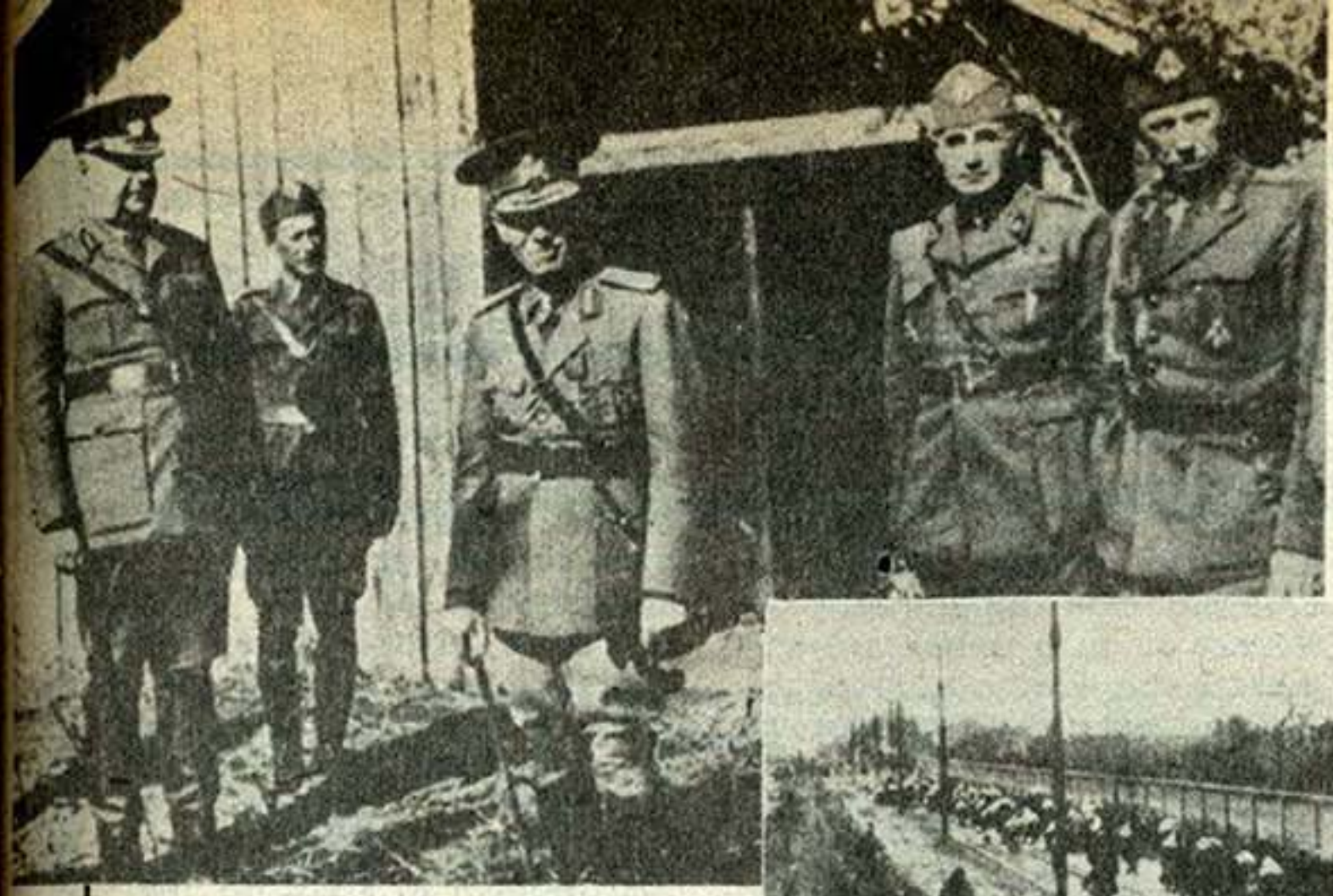

Mareşalul Ion Antonescu, în timpul unei inspecţii pe frontul de la Odessa (sus); una dintre coloanele ce părăseau oraşul în dimineaţa zilei de 23 octombrie, îndreptându-se spre Dalnic

anume, pe toate străzile principale şi pe la colţuri stăteau spânzuraţi câte 4-5 oameni, iar populaţia înspăimântată fugea prin oraş în toate părţile. Revoltat, am întrebat cine a făcut această barbarie, această ruşine, de care noi nu ne vom spăla niciodată în faţa lumii civilizate. Cei în drept mi-au spus că ei nu ştiu nimic. Pe de altă parte pe zidurile Odessei a apărut un comunicat fără semnătură a[l] Comandamentului Militar, prin care se dispunea ca toţi evreii să părăsească oraşul în cursul zilei de 23 octombrie şi să plece în coloane spre Dalnic. Evreii îngroziţi de cele petrecute în oraş au părăsit locuinţele şi avutul lor şi s-au îndreptat cu miile spre Dalnic, dar populaţia rămasă în oraş a început o jefuire totală a locuinţelor. Dându-mi seama în calitate de primar al oraşului că am şi eu o răspundere faţă de populaţia aceasta şi fiind informat că în localitate a sosit dl. gl. Macici, comandantul Corpului 2 Armată, m-am prezentat d-sale. Dl. general avea însărcinare de a supraveghea şi cerceta situaţia din Odessa. L-am găsit la locul catastrofei şi fiind îngrijorat de situaţia populaţiei, l-am întrebat dacă din ordinul d-sale a apărut ordonanţa pentru evacuarea totală a evreilor din oraş. Dl. general mi-a răspuns categoric, că el nu a dat nici un ordin de asemenea natură şi nici nu ştie nimic de acest ordin. I-am arătat d-lui general pericolul ce va decurge din această evacuare, neomenoasă, şi i-am cerut aprobarea d-sale, ca pe calea administrativă să iau măsuri pentru întoarcerea evreilor în oraş. D-sa mi-a dat cuvenita aprobare... Am plecat spre Dalnic pentru a înapoia evreii în oraş. Odessa are în momentul de faţă cca. 50 000 de evrei rămaşi în oraş. Ajungând coloanele de mii de oameni, le-am oprit şi le-am vorbit în ruseşte, arătând că s-a produs o greşeală şi că dl. mareşal a dat ordin să vă înapoiaţi la casele voastre. S-au petrecut cu această ocazie scene sfâşietoare. Au năvălit asupra noastră, sărutându-ne mâinile, hainele, maşinile şi strigând cu toţii «Trăiască mareşalul Antonescu, salvatorul nostru!». Era un act drept, căci populaţia n-a avut nici un amestec în catastrofa de la 22 octombrie. Coloana înaintată însă de evacuaţi a fost reţinută de organele militare. Mi s-a spus că aceştia vor fi executaţi ca represalii în urma ordinului Dvs. Sunt convins, Domnule Mareşal, că Dvs., dacă eraţi informat exact asupra situaţiei şi anume că populaţia nu a avut nici un amestec în actul de la 22 octombrie, totul fiind pregătit de organele I.K.V., revocaţi ordinul de represalii şi nu erau pedepsiţi oamenii, care nu aveau nici o vină. Nu sunt apărătorul evreilor, dar sunt convins Domnule Mareşal că măsurile acestea pripite şi nedrepte mai târziu ne vor face mare rău. Dar situaţia nu este mai bună nici acuma. Dl. general Ghineraru, noul comandant al Div[iziei] X, retrăgându-se cu divizia la Tatarca, a dispus ca şi primăria să se evacueze, D-sa fiind informat că toate clădirile mari din oraş sunt minate şi oraşul va fi aruncat în aer. Am răspuns d-lui general că retragerea autorităţilor din oraş va produce o şi mai mare panică şi situaţia se va agrava mai mult. Insistând că pe răspunderea mea să rămân cu primăria în oraş, în mijlocul populaţiei, d-sa pe un ton supărat mi-a spus textual următoarele: «N-am nevoie nici de oraş, nici de cetăţenii

d-tale. Dacă eu aș fi în locul Mareșalului, aș da foc acestui infect oraș cu toți cetățenii d-tale în 24 de ore». Am răspuns d-lui general că, probabil, dl. Mareșal are o altă părere decât d-sa în această chestiune, de îndată ce a jertfit atâta lume pentru ocuparea acestui oraș.

Domnule Mareșal,

Mă iertați de îndrăzneală, dar cu asemenea comandanți ai Odessei și cu asemenea mentalități nu vom putea aduce liniște în Odessa... Am dorit să conduc Odessa cu blândețe și omenie, după cum mi-ați recomandat și Dvs. când mi-ați dat această grea însărcinare, dar toate bunele mele intenții sunt nesocotite de organele militare. Față de această situație, Vă rog respectuos Domnule Mareșal să binevoiți a numi o altă persoană în locul meu ca primar al Odessei, subsemnatul cu toată bunăvoința fiind pus în imposibilitate de a-mi îndeplini misiunea încredințată în condițiunile create".

Și ulterior Gherman Pântea avea să se ridice contra unor decizii ale mareșalului, pe care le considera luate pe baza unor informații greșite. Iată ce îi scria primarul Odessei guvernatorului Transnistriei, Gh. Alexianu, la 20 ianuarie 1942: „La cererea Comandamentului Militar al Odessei, dl. Mareșal Antonescu, prin Dvs., a ordonat totala evacuare a evreilor din Odessa, prin ordonanța nr. 35, care reglementează evacuarea și care are putere de Decret-lege.

V-am raportat atât verbal, cât și în scris că această evacuare este nedreaptă și neumană, iar ea făcută acuma în toiul iernii, devine de-a dreptul barbară. Mai mult. Cu data de 3 decembrie .1941 v-am raportat în scris că populația evreiască a Odessei nu prezintă nici un fel de pericol pentru siguranța Odessei, ba din contră că ea s-a pus pe lucru, pe muncă, pentru refacerea orașului și nimeni nu se gândește la complotări și răzmeriță.

Știu că autorii acestei nenorocite evacuări sunt generalul Tiberiu Petrescu, comandantul militar al Odessei, și cei doi conducători ai serviciilor secrete, căpitan Nestianu și căpitan Păunescu, de pe lângă Marele Stat Major, căci ei au informat în mod tendențios pe d-l Mareșal Antonescu cu știri fanteziste afirmând printre altele că Odessa este amenințată în fiecare zi cu o debarcare sovietică din Crimeea și că în cazul acesta rolul evreilor va fi dezastruos".

Sigur, la Odessa și în împrejurimi exista o puternică mișcare de partizani. Dar deportarea unei întregi etnii, în plină iarnă, nu avea cum să soluționeze o problemă de ordin militar. În ciuda încercărilor — timide — făcute și de Alexianu de a nu se opune, planul a fost, până la urmă, pus în aplicare.

Mereu arestat și mereu eliberat

Refuzându-i-se constant demisia, Gherman Pântea a rămas la Odessa până la 18 martie 1944, când întreaga administrație a orașului a fost predată germanilor. Conform unui *Referat* întocmit la 8 iulie 1950 de Direcția Securității Capitalei, el cumpărase diferite obiecte de uz casnic și mobilier la Odessa, pe care le-a predat însă conform Decretului-lege din 8 noiembrie 1944. Tot același document ne informează că după întoarcerea lui în țară a trăit cu banii depuși la Banca Basarabiei, din salariul său de primar general al Odessei, care se ridica la 90 000 lei lunar. În 1945 a fost implicat într-un prim proces, la Tribunalul poporului. Cât s-a desfășurat acesta, a fugit la Sibiu, unde a stat ascuns la un prieten, Anatolie Cernescu, folosind un buletin de identitate fals. Clasându-se dosarul, la 21 iunie 1946, și fiind găsit nevinovat, a revenit la București. La 1 august 1947, s-a refugiat din nou la Sibiu, utilizând acte false, în urma atacului declanșat prin ziarul *Cotidianul* de un Ilie Cătărău, care îl acuza de fapte săvârșite în 1917.

A fost arestat la 12 decembrie 1949. Din documentele păstrate reiese că se afla în cercetarea Parchetului Curții București încă din 1948. A fost trimis în judecată în 1950 pentru „faptele comise cât a fost primar al Odessei" și condamnat în 1952, pentru crime de război. A fost amnistiat și pus în libertate în 1955. Un an mai târziu, era din nou trimis în justiție pentru „activitate intensă împotriva clasei muncitoare". A fost judecat în stare de libertate. Într-un *Referat* al Securității, din 19 aprilie 1961, se spunea că la proces a fost prezentat „ca un luptător progresist și un apărător al maselor populare; astfel că se mândrește cu sentința Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare nr. 1051/1956, afirmând că pentru el este cea mai bună referință".

În aprilie 1960 a fost arestat, de data aceasta împreună cu soția, pentru deținere ilegală de aur. În iulie 1960 s-a dat însă un decret privind regimul valutei și aurului, în baza căruia procesul lor a încetat. În noaptea de 19-20 aprilie 1961 a fost iarăși arestat — aflăm din același document citat mai sus — „împreună cu un grup dușmănos care discuta dușmănos împotriva U.R.S.S.". Nu am reușit să îl mai regăsim apoi în documente.

În schimb, în numărul citat din revista *Patrimoniu*, ne sunt descrise împrejurările morții sale: „În 1967, locuind pe str. Argentina, făcea piața în Amzei. Își făcuse un obicei să viziteze o bodegă unde lua un aperitiv. În toamna acestui an, ieșind într-o zi de la acea bodegă, a ajuns până la farmacia din Calea Victoriei, în fața ușii căreia a căzut și a murit. Nu era hipertensiv, nu suferea de cord, încât nu este exclusă o otrăvire. Este înmormântat (fusese în sfârșit găsit de familie la morgă) la cimitirul Șerban Vodă (Bellu) în cavoul Rădulescu (cumnat?) de lângă Capela cimitirului". ■

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ...

A.C. CUZA

„În noaptea detronării, prima grijă a complotiştilor, după ce s-au asigurat de persoana lui Cuza şi l-au silit să iscălească actul de abdicare, a fost să pună stăpânire asupra arhivei aflătoare în Palat. Această arhivă, în loc să fie predată Arhivelor statului, cum era normal şi legal, a rămas în posesia lui D.A. Sturdza, unul din complotiştii principali, timp de 46 de ani, până în 1912, când el a predat-o lui I. Bianu, bibliotecarul Academiei Române, cu recomandarea de a fi pusă la dispoziţia publicului mai târziu. Abia la 23 ianuarie 1928, după ce între timp încetaseră din viaţă atât D.A. Sturdza cât şi Ion I.C. Brătianu, fiul celui ce luase parte la răsturnarea lui Cuza, arhiva acestuia din urmă a devenit accesibilă".

Acest pasaj l-am desprins din Introducerea bibliografică **a monografiei consacrată de Constantin C. Giurescu vieţii şi operei lui Cuza Vodă (ediţia a II-a, Bucureşti, 1970, p. 6). L-am considerat mai mult decât necesar, pornind de la ideea că — asemenea mie — cititorii, întâlnind numeroase comentarii pe care A.C. Cuza le face în jurnalul său în legătură cu arhivele lui Cuza Vodă, îşi vor fi pus întrebarea: conţineau, într-adevăr aceste arhive piese atât de compromiţătoare? Şi dacă da, pentru cine anume erau ele compromiţătoare?**

După cum s-a constatat ulterior, pentru persoana publică, pentru Cuza Vodă — nu; pentru persoana privată, nimic mai mult decât s-a spus chiar în timpul vieţii sale. Aşadar, pentru ce au fost sechestrate aceste arhive? Mai degrabă, adversarii domnitorului erau conştienţi de faptul că arhivele nu **conţineau acte justificative pentru unele acuzaţii grave pe care i le-au adus, în special aceea privitoare la trădarea intereselor naţionale şi punerea sa în slujba unor puteri străine. Nu ne rămâne altceva decât constatarea că, şi atunci, ca şi în zilele noastre, arhivele au devenit un instrument de şantaj politic.**

Vreme de decenii, cum sublinia Constantin C. Giurescu, în amintita sa monografie, prin sechestrarea arhivei oficiale a lui Cuza, specialiştii nu au avut posibilitatea elaborării unor studii temeinice despre personalitatea şi faptele domnitorului Unirii. Dar cum vom vedea şi din fragmentele din jurnalul lui A.C. Cuza, pe care le vom reproduce în continuare, Cuza şi faptele sale nu au putut fi şterse din conştiinţa contemporanilor şi a urmaşilor săi. Anul 1909, când se împlineau 50 de ani de la unirea principatelor, prin festivităţile organizate în mai toate centrele importante ale ţării — cu sau fără îngăduinţa autorităţilor centrale de atunci — a profilat personalitatea marelui domn în toată măreţia ei: studii şi articole, serbări, iniţiativa ridicării unor monumente, acordarea numelui său unor aşezări şi străzi, unor instituţii, toate la uh loc îl aşezau pe Al.I. Cuza în galeria marilor bărbaţi ai neamului. O confirmare peste timp a celor spuse, încă în 1881, de către un contemporan al domnului: „Principele Cuza va avea întotdeauna o pagină strălucitoare în istoria ţării sale. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost întotdeauna integru şi pătruns de cel mai mare patriotism".

Şi tot aşa de adevărat este că Elena Doamna, înţeleapta, atenta şi devotata sa soţie, înfrângându-şi cu demnitate propriile-i nefericiri, i-a păstrat cu grijă memoria, atrăgându-şi dragostea şi admiraţia contemporanilor săi prin viaţa şi faptele sale puse în slujba celor mulţi. Despre ea şi ultimii săi ani de viaţă, ne povesteşte nepotul său A.C. Cuza.

Reamintim că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar completările noastre au fost introduse în paranteze drepte. Supratitlul, titlul de episod, traducerea pasajelor în limba franceză şi notele din subsol ne aparţin.

Marian ŞTEFAN

Din jurnalul unui antisemit

Secretele arhivei domneşti sechestrate

1907

17 aprilie. Şi în anul acesta luasem hotărârea de a ne duce la Ruginoasa, în pelerinaj, ca şi în anul trecut, cu toată revoluţia agrară, care a zdruncinat, putem zice, temeliile statului. Ba mai mult, în momentele de faţă, când proprietarii se împotrivesc cu străşnicie la îndrumarea unei politici hotărâte de ridicare a ţărănimei, era chiar cu deosebire indicat de a merge la mormântul aceluia care, prin lovitura de stat, numai a fost în stare să facă marea reformă a împroprietărirei. Acum se vede mai lămurit ce mare act a fost revoluţia săvârşită la 2 mai 1864.

Astăzi însă, Teodor Rosetti a venit la mine să-mi spuie că ar fi bine ca în anul acesta să nu mai facem pelerinajul proiectat la Ruginoasa, din cauză că Doamna Elena, care a fost foarte greu bolnavă de pneumonie şi care se află acum în convalescenţă, profund afectată de revoltele agrare, cu greu ar putea rezista unei noi emoţiuni. Mi-a spus că Doamna Elena nu ştie nimic de demersul său, dar că el, văzând starea ei, aşa a socotit. I-am promis că voi interveni pe lângă studenţi, deşi poate că-mi va fi greu să izbutesc, faţă de hotărârea lor. E însă şi un [alt] motiv, că biserica din Ruginoasa, fiind acum în reparaţie, nici nu am avea unde să se facă slujba. Mi s-a părut că demersul lui Teodor Rosetti se datoreşte vreunei intervenţiri din partea guvernului, ştiind că numai pe calea aceasta, făcând să intervie în mod direct sau indirect persoana Doamnei Elena, ar putea să împiedice pelerinajul nostru, care poate să nu-i fie plăcut, nu din cauza vreunei primejdii care nu există, ci crezând că ar displăcea regelui. E aceeaşi mentalitate a politicienilor linguşitori, care ne stăpâneşte de 40 de ani, în toate împrejurările şi care nu putea lipsi de a se manifesta şi de astă dată, punându-mă însă pe mine în grea situaţiune, între acei care voiesc să meargă la Ruginoasa şi frica ce am de a nu jigni în ceva liniştea Doamnei Elena, care singură e în drept de a hotărî în această afacere.

2 mai. Întreaga noastră serbare a zilei de 2 mai s-a redus la o conferinţă pe care a ţinut-o A.D. Xenopol în Aula Universităţii, după care colonelul Manolescu-Mladian a zis câteva cuvinte, în numele veteranilor. A asistat de altmintrelea nu prea multă lume, din cauză că conferinţa abia fusese anunţată şi pentru că studenţii încă nu s-au întors din vacanţe. Cred chiar că guvernul se va fi amestecat şi aice pentru a complăce actualului preşedinte de Consiliu, Dim. Sturdza, a cărui ură în contra memoriei lui Cuza-Vodă e bine cunoscută şi nu s-a schimbat nici în ultimul timp. Aşa, chiar acum, la întoarcerea sa de la Academie, A.D. Xenopol mi-a povestit că anunţase o comunicaţie cu caracter ştiinţific *Despre seriile istorice în domnia lui Cuza-Vodă.* Sturdza, auzind despre aceasta, a ameninţat că dacă această comunicaţiune se va face, el va arăta, în Academie, că Cuza-Vodă a fost un „om imoral". Comunicându-i-se de către doctorul [Constantin I.] Istrati această năbădăioasă stare de spirit a secretarului perpetuu [al. Academiei Române], Xenopol a renunţat la comunicarea sa, din deferenţă pentru Doamna Elena, care abia s-a sculat de pe boală...

Ca dovadă despre emoţiunea neobicinuită pe care pelerinajul eventual la Ruginoasa din anul acesta, în urma răscoalelor ţărăneşti care abia s-au potolit, a produs-o guvernului, avem faptul straniu că s-au făcut manevre în regiunea Ruginoasei, tocmai în ziua de 2 mai. Am aflat, în adevăr, şi faptul mi-a fost confirmat de medicul trupelor care au manevrat şi pe care l-am întâlnit sara revenind zdrobit de oboseală, că de la Paşcani au pornit un batalion de infanterie, un escadron de cavalerie şi două tunuri, care au trecut manevrând prin Ruginoasa şi care se află acum bivuacate la Sârca, de unde căpitanul venea.

Am uitat să spun că la sfârşitul conferinţei lui Xenopol, colonelul Manolescu-Mladian a anunţat că se va trimite Doamnei Elena la Piatra N[eamţ] o telegramă, care a şi fost trimisă şi comunicată ziarelor, în următorul cuprins:

„Ofiţerii veterani, studenţii Universităţii Iaşi, împreună cu cetăţenii întruniţi pentru a sărbători ziua de 2 mai, glorificând amintirea marelui Voevod al Unirei şi împroprietăririi, Alexandru Ioan I, ilustrul vostru soţ, transmitem Măriei Voastre expresiunea profund respectuoaselor noastre omagii. A.D. Xenopol, colonel Lipan, colonel Manolescu-Mladian, A.C. Cuza, N. Dorin, Oawald Racoviţă, studenţi".

6 mai. Cu privire la paza militară de la Ruginoasa în ziua de doi mai, reproduc următoarea informaţie din ziarul *Opinia,* cu data de astăzi, duminică:

„Eri s-a reîntors de la Ruginoasa Escadronul III de cavalerie sub comanda căpitan M. Negruzzi. Se ştie că acest escadron, dimpreună cu regimentul de cavalerie din Roman, I din Tecuci şi 2 tunuri din Roman, au fost concentrate în împrejurimile Ruginoasei în zilele de 1, 2 şi 3 mai, pentru orice eventualitate, în urma agitaţiilor ţărăneşti ce se semnalase în vederea pelerinajului ce urma să se facă la mormântul lui Cuza-Vodă".

Se vede că măsurile militare ce se luaseră erau cu mult mai întinse de [cât] cum fusesem informat în primul moment, dovedind îngrijirea deosebită ce inspirase pelerinajul nostru la Ruginoasa, deşi anunţasem că nu se va ţinea în anul acesta.

8 mai. Doamna Elena Cuza a răspuns la telegrama dată cu prilejul zilei de 2 mai, pe adresa colonelului Lipan, întâiul iscălit de pe acea telegramă. În *Evenimentul* de astăzi, colonelul Manolescu-Mladian comunică textul răspunsului:...

„Domnului colonel Lipan, Iași. Viu mișcată de sentimentele de iubire ce le păstrați pentru neuitatul meu soț, vă rog să transmiteți tuturor acelora care au participat la serbarea zilei de 2 mai adânca mea recunoștință. Prințesa Elena Cuza"...

27 august. Ieri seara am primit următoarea înștiințare de la Teodor Rosetti, fratele Doamnei Elena:

„Piatra Neamț, 25.8.907. Stimate C.C. Alecu, luni în 27 curent M.S. Doamna și cu mine vom fi la Ruginoasa, unde va avea loc transferarea rămășițelor mortuale ale marelui Domnitor în cavoul din biserica restaurată. M.S. mă însărcinează să vă comunic că, dacă vroiți, ca membru al familiei defunctului, să asistați la ceremonia depunerei în cavou, vă va vedea cu plăcere, însă numai *d-voastră singur,* această pioasă ceremonie având un caracter cu totul *intim și familiar* și M.S. vroind să-i păstreze în mod absolut acest caracter și să evite orice manifestație și aglomerație de lume. Primiți, vă rog, salutările mele cordiale. T. Rosetti".

Astăzi, cu trenul de 6 dimineața, am plecat singur la Ruginoasa, unde la ajungere am găsit pe Doamna Elena înconjurată de vreo șase femei în doliu, spălând ea însăși cu mânele ei osemintele lui Cuza-Vodă, care fusese desgropat încă în timpul nopței. Ordinul strict era ca să nu pătrundă nimeni în incinta bisericei; la poartă erau jandarmi care păzeau intrarea și o mulțime de săteni care așteptau. Doamna, văzându-mă, profund mișcată, mi-a zis: „Je vous remercie, Alexandre, d'être venue"[1], după care, strângându-mi mânele, m-a sărutat, având lacrimele în ochi. După spălarea și cu vin și uscarea lor puțin, osemintele Domnitorului au fost învălite de Doamna în vată și așezate într-un săculeț de mătase albă, care a fost pus într-un mic sicriu de metal. Împreună cu Teodor Rosetti, am luat sicriul și l-am dus de afară, din fața mormântului unde se făcea spălarea, în biserică, așezându-l în sicriul de stejar, pe care s-a pus de însuși Teodor Rosetti placa de argint cu inscripția...

În urma noastră, Doamna a început apoi spălarea oaselor prințului Dimitrie, fiul mai mic al Domnitorului, care au fost apoi așezate în același fel și al cărui sicriu l-am dus iarăși cu mâna mea, ajutat și de inginerul Bacallu din Piatra, care întovărășise pe Domna la Ruginoasa, în biserică, unde l-am așezat alături de sicriul Domnitorului. Totul fiind pregătit pentru prohod, m-am dus de am dat brațul Doamnei Elena, care a intrat în biserică, sprijinită și de Teodor Rosetti. Aice s-a dus de a îngenunchiat la sicriul cu osemintele Domnitorului, unde s-a rugat multă vreme, după care, ajutând-o să se ridice, a început prohodul oficiat de preoții Gh. Cară, revisor eclesiastic, de la Sf. Nicolae din Iași, bătrânul preot Florescu, care slujește de 50 de ani la biserica din Ruginoasa, fiul acestuia, preot la Golia, și diaconul Șerban de la Sf. Spiridon, aceiași preoți care cu o zi mai înainte săvârșiseră și sfințirea bisericii, restaurată cu cheltuiala Doamnei.

După prohod, am luat sicriul Domnitorului și ajutat de inginerul Bacallu l-am dus noi amândoi de l-am coborât în cavou, așezându-l întâi [primul] de la intrare, după care, tot noi, am coborât osemintele prințului Dimitrie. La închiderea sicrielor de [către] mine, în fața Doamnei, înainte de a le coborî, Doamna mi-a spus: „Les clefs c'est vous qui devez les conserver, Alexandre"[2], așa că aceste chei se și află în păstrarea mea... S-a procedat la fixarea plăcei de marmoră și apoi câțiva săteni au coborât sicriul de stejar în care sânt păstrate osemintele Sultanei Cuza, născută Cozadini, mama Domnitorului, ale lui Grigore Cuza, moșul, și ale lui Dimitrie Cuza, fratele lui Vodă...

Ieșind din biserică ne-am întors cu Doamna la locul unde se făcuse spălarea oaselor, în fața mormintelor care fuseseră astupate. Aice, adresându-se mie, mi-a zis: „Mon cher Alexandre, vous et vos chers enfants vous êtes les derniers descendants de la famille Cuza. Dans le temps, a Paris, j'ai fait faire le portrait du Prince, qui est resté ici, à Ruginoasa; je veux que ce portrait, que vous revient de droit, reste chez vous dorénavant; je vous le donne et vous prie de le conserves, en souvenir du Prince, comme une relique de famille que vous transmettez à vos enfants"[3].

Am sărutat mâinile Doamnei, mulțumindu-i foarte mișcat, după care Doamna a dat ordin să vie Nicolau, intendentul pus de principesa Maria Moruzi, fosta soție a prințului Alexandru Cuza, pentru ca să meargă ea însăși la palat să-mi încredințeze portretul. Venind intendentul și auzind intențiunea Doamnei, el declară că portretul nu se mai afla acum în palat. „Dar unde se află și cum de ați putut lua un lucru care-mi aparține mie?", întrebă Doamna foarte supărată. Intendentul declară că l-a dus „la pădure" (o casă de vânătoare, unde și-a făcut așezarea Sebastian Moruzi, fratele principesei Maria). Atunci Doamna i-a zis: „Voința mea hotărâtă este ca portretul lui

---

[1] Îți mulțumesc, Alexandre, pentru că ai venit.

[2] Cheile tu trebuie să le păstrezi, Alexandre.

[3] Dragul meu Alexandru, tu și scumpii tăi copii sunteți ultimii descendenți ai familiei Cuza. Pe vremuri, la Paris, am dat să se facă portretul prințului, care a rămas aici la Ruginoasa; vreau ca acest portret, care-ți revine de drept, să rămână de-acum încolo la tine; ți-l dau și te rog să-l păstrezi în amintirea prințului, ca o relicvă de familie pe care s-o transmiți copiilor tăi.

Vodă să fie încredințat nepotului meu Alexandru Cuza, ca cel din urmă care poartă numele lui și de-aceea te rog să-i trimeți acest portret numaidecât la Iași, orice cheltuială ar fi privindu-mă pe mine. Am să-i scriu eu singură princesei că aceasta este voința mea".

...Am întovărășit-o până la trăsura care aștepta, după care, suindu-se, împreună cu Teodor Rosetti și cu Doamna, ne-am dus la gară, unde aștepta un vagon regal, pe care-l pusese la dispoziția Doamnei Direcțiunea generală a căilor ferate. Aice am mulțumit Doamnei încă o dată pentru bunăvoința ei față de mine. Ea m-a sărutat zicându-mi că dorește mult să-mi vadă familia și mulțumindu-mi că am venit să o asist. Peste câteva minute vagonul a fost legat de accelleratul de 12, cu care a plecat la Piatra, împreună cu Teodor Rosetti și inginerul Bacallu, cu care venise...

Am uitat să spun, vorbind de desgropare, că trupul prințului Alexandru, fiul Domnitorului, nu a putut fi scos din mormânt pentru a se pune în cavou, deoarece la sondajul pregătitor ce s-a făcut în timpul nopții, cu încuviințarea lui Teodor Rosetti, el s-a găsit întreg. Se știe că prințul Alexandru a murit în străinătate, la Madrid, și că a fost îmbălsămat pentru a fi adus în țară...

17 noembre. Afacerea cu portretul lui Cuza-Vodă dăruit mie de Doamna Elena nu s-a putut încă termina până astăzi: Sebastian Moruzi, la care portretul se află încă, mi-a spus mai întâi că nu poate nimic hotărî până când nu va vorbi cu soră-sa, principesa Maria, fosta soție a principelui Alexandru Cuza, care se afla în străinătate. La întoarcerea ei, insistând eu, Sebastian mi-a declarat în sfârșit că portretul acesta ar fi fost destinat spitalului „Caritatea", odată cu donațiunea ce a făcut-o Elena Doamna acestei instituțiuni, lăsându-i moșia Ruginoasa, că dar el nu poate face nimic și că numai Elena Doamna, în înțelegere cu principesa Aglae Moruzi, președinta Societății „Caritatea", poate hotărî altfel, el însuși fiind numai depositar.

Cu toată dorința mea de a nu supăra pe Elena Doamna, căreia până astăzi nu i-am scris nimic în această privință, cu toate informațiunile ce le-a cerut necontenit de la un fost administrator al ei de la Ruginoasa, Teodor Vasiliu, și de la alții, interesându-se să știe dacă portretul mi-a fost trimes, m-am hotărât să-i aduc la cunoștință declarațiunea lui Sebastian Moruzi, prin următoarea scrisoare ce i-am trimes la Piatra N[eamț]:

„Măria Ta,

Cu cel mai profund respect, după îndelungată ezitare, îndrăznesc a vă aduce la cunoștință că ordinul Măriei Tale de a mi se încredința portretul marelui nostru Domnitor a rămas până acum neîndeplinit. Domnul Sebastian Moruzi, în a cărui păstrare se află, mi-a spus că acest portret ar fi fost destinat spitalului «Caritatea», și că numai Măria Ta ai putea hotărî altfel, față de principesa Aglae Moruzi, el însuși neputând face nimic. Supunând respectuos prea înaltei bunăvoințe a Înălțimii Voastre acest răspuns, nu am alt scop decât ca dorința Măriei Tale, oricare ar fi, să se îndeplinească. Întrucât mă privește, voi rămânea întru totul supus ei, păstrând de-a pururi pentru augusta persoană a Măriei Tale, împreună cu întreaga mea familie, cea mai adâncă venerațiune și recunoștință, cu care sânt al Măriei Tale prea supus...

Iași, în 18 octombre 1907".

La această scrisoare am primit astăzi următorul răspuns, scris de Teodor Rosetti și iscălit de Elena Doamna:

„Piatra, 15 noiemvrie 1907

Scumpe nepoate,

Vă trimet în alăturare copie de pe o scrisoare a princesei Aglae Moruzi, care după o corespondență mai lungă cu mine s-a hotărât să-mi restituie portretul despre care v-am vorbit la Ruginoasa. Vă rog dar să trimeteți îndată la Ruginoasa pentru a lua acel portet și a-l păstra în aducerea aminte a augustului meu soț. Vă rog să mă înștiințați îndată ce veți fi căpătat portretul, scriindu-mi și la ce cheltuieli de ambalaj transport etc. va fi dat loc această operațiune, pentru ca să vi le pot rambursa. Primiți, scumpe nepoate, asigurarea sentimentelor mele afectuoase.

Elena Cuza".

...Rămâne acum ca eu să comunic aceste două scrisori lui Sebastian Moruzi, ca să pot ajunge să ridic tabloul.

22 decembrie. În sfârșit, astăzi, după mai multe scrisori și după ce-l întâlnisem deunăzi pe Sebastian Moruzi, portretul lui Cuza-Vodă mi-a fost adus de la Ruginoasa, prin însuși administratorul de acolo al principesei Maria Moruzi, Gheorghe Nicolau. M-am și grăbit a aduce faptul la cunoștința principesei Elena Cuza, la Piatra N[eamț]...

Portretul lui Cuza-Vodă, ce se află acum la mine, e splendid ca asemănare și atitudine mândră, executat în mărime naturală, în aquarel de E. Viensseux, în atelierul Nadar, la Paris, purtând data de noembre 1873. Acest portret, care a fost făcut după comanda princesei Elena, după moartea lui Cuza-Vodă, se va fi executat desigur după vreun original mai mic în culori. Rămâne să întreb într-o zi pe Doamna sau pe Teodor Rosetti...

1908

20 aprilie. Cu prilejul venirei românilor din Bucovina[1],

[1] În 1908, în luna mai, timp de trei zile, un grup de 700 bucovineni, în marea lor majoritate studenți și țărani, a vizitat orașul Iași. Prezent la numeroasele manifestări organizate cu acest prilej, consulul turc Selim Gurdji consemna într-un raport către superiorii săi: „Primirea care li s-a făcut de întreaga populație nu putea fi mai cordială. S-a remarcat la gară prezența tuturor autorităților, chiar a prefectului în persoană și a întregii

împreună cu Iorga, cu profesorul Şumuleanu[1] şi cu alţii, am organizat o mică expoziţie istorică la muzeul Şcoalei de Bele-Arte, în vechiul local al Academiei Mihăilene, fostele case ale spatarului Petrache Cazimir, tatăl bunei mele Autiţa Coroi. În câteva zile am adunat o sumă de obiecte interesante, precum şi odoare bisericeşti, pe care le-am obţinut de pe la biserici cu intervenţia la mitropolitul Partenie. Eu am expus portretul lui Cuza-Vodă dăruit de Elena Doamna, precum şi din documentele ce mi-a încredinţat, cinci mai interesante, şi anume: cele două acte originale de alegere ca domn al Moldovei şi Valahiei, din 5 şi 24 ianuarie 1859, diploma de bacalaureat a Domnului, numirea lui ca locţiitor de hatman, comandant al oştirei Moldovei, şi un autograf — scrisoarea din 1859 către împăratul Napoleon. Pe lângă aceste am mai expus două scrisori din 1847 ale Domnitorului de mai târziu către tatăl meu, Costache Cuza. Iar principesa Maria Moruzi, fosta soţie a lui Alexandru, a expus unele spade, un bicorn şi cingătoare, împreună cu decoraţiile lui Cuza-Vodă.

Astăzi, fiind duminică, fratele Doamnei, Teodor Rosetti, aflându-se în Iaşi, a venit pe la mine şi ne-am dus să vizităm expoziţia, care în adevăr e interesantă şi de care pare să fi rămas încântat. Tot astăzi am scris şi Doamnei ca să-i aduc la cunoştinţă că actele au fost expuse împreună cu portretul Domnitorului...

---

elite a Iaşului... Oraşul era pavoazat şi iluminat, iar la sosire, bucovinenii au fost primiţi cu strigăte de *Trăiască Bucovina!*" (C. Gh. Marinescu: *Epopeea Marii Uniri?* Galaţi, 1993, p. 176).

[1] C. Şumuleanu (1870-1937), medic, fost coleg de şcoală cu Nicolae Iorga (în perioada în care l-a suplinit pe A.D. Xenopol — bolnav — la catedra sa de la universitatea ieşeană, N. Iorga a locuit în casa lui C. Şumuleanu). După primul război mondial, divergenţele de ordin politic au dus la răcirea relaţiilor dintre cei doi, Şumuleanu rămânând în strânsă amiciţie cu A.C. Cuza, fiind unul din colaboratorii politici ai acestuia.

5 mai... Am primit următorul răspuns de la Elena Doamna:

„3 mai 1908

Iubite nepoate,

Singura mea scuză, că am întârziat a răspunde la afectuoasele urări ce-mi trimiţi din partea întregei familii a d-tale de sfintele sărbători

A.C. Cuza, împreună cu unul dintre fiii săi

A.D. Xenopol, autorul primei monografii închinate domnitorului Unirii

ale Paştelor, este vârsta mea înaintată şi cumplitele călduri ce avem aici la Piatra, care m-au slăbit cu desăvârşire. Îţi mulţumesc din suflet de lămuririle ce-mi dai asupra visitei fraţilor noştri din Bucovina şi cărora li s-au făcut cunoscute actele marelui nostru Domnitor Cuza-Vodă. şi o spun cu o adevărată mândrie.

Vă mulţămesc încă o data pentru delicata d-voastra atenţie de a-mi face şi mie parte de cele petrecute cu ocazia vizitei fraţilor noştri din Bucovina. Vă rog să primiţi cu întreaga familie urările mele de sănătate şi fericire şi binecuvântarea mea ca de la o adevărată mamă.

Elena Cuza".

Aceste scrisori ale Doamnei Elena sânt scrise de omul său de încredere, inginerul I. Bacallu şi semnate de Doamna.

1909

2 april, joi. De mai multe zile, Elena-Doamna era în agonie, după ce se îmbolnăvise greu de pneumonie, astă iarnă, în urma emoţiilor ce-i cauzaseră serbările Unirii. După ce a scăpat de boală, a intrat într-o stare de marasm senil, care a durat mai multe săptămâni. Astăzi dimineaţă la 9 am primit de la doctorul P. Flor, medicul primar al judeţului Neamţ, care a îngrijit pe Doamna în timpul boalei, următoarea telegramă: „Măria Sa Doamna a murit astăzi ora 4.30. Îngroparea Soleşti Vaslui, plecarea mâne vineri seara. Flor"

După dorinţa expresă a Doamnei, îngroparea se va face la moşia părintească Soleşti, unde se află îngropaţi părinţii Măriei Sale.

5 aprilie, duminică. Alaltăieri, vineri, am plecat la Vaslui, în aşteptarea rămăşiţelor pământeşti care trebuiau să sosească de la Piatra. Sâmbătă dimineaţa, la ora 7, trenul a intrat în gară, un tren special, la care era prins vagonul mortuar. Au sosit cu rămăşiţele Doamnei Elena: Teodor Rosetti, generalul A. Lambrino — nepot, doamna Ana Rosetti — cumnată, soţia lui Mitică Rosetti, fratele Doamnei, inginerul I. Bacallu şi franceza care o îngrijise pe Doamna. Erau pe peron prefectul de Vaslui, Eduard Ghica, generalul Pre-

san, din partea regelui, și un public numeros. După facerea formalităților și binecuvântarea preoților, am luat sicriul, pe care l-am dus pe umere împreună cu Mitică Lambrino, fratele generalului, fiul său și cu alți membri ai familiei, până la car, de unde ne-am suit în trăsuri și am pornit spre Solești, pe o vreme splendidă. O lume imensă ne-a întovărășit prin oraș până la biserică. Din Iași venise o delegație a Societății de binefacere „Cuza-Vodă", cu drapel, care a depus și o coroană, și o delegație din partea Societății studenților universitari „Solidaritatea". Din București a venit o delegație a administrației comunale, care a depus o coroană, și o delegație de vreo zece fete, cu sub-directoarea de la Consiliul „Elena Doamna", care a depus o splendidă coroană... Pe drum au ieșit înaintea convoiului sătenii de la satele mărginașe, având drapelurile lor, îngenunchind înaintea rămășițelor pământești ale Doamnei. La Solești, în sfârșit, unde am ajuns, pornind de la 8 pe la 11.30, sătenii toți din sat au înconjurat carul, iar noi ne-am dat pe jos și am mers până la biserică. Aici am dat iar noi sicriul din car și l-am dus pe umeri în biserică, unde s-au făcut rugăciunile cuvenite. În timpul acesta, generalul Presan a așezat coroana prea-frumoasă de flori artificiale trimisă de rege, punându-se și celelalte coroane care fuseseră transportate îndeosebi.

După săvârșirea ceremoniei religioase și după ce ne-am dus de am sărutat icoana de pe pieptul răposatei, am luat sicriul, fără capac, pe mâini, și l-am dus până la mormântul din fața ușei bisericii, al mamei Doamnei Elena, Ecaterina Rosetti, născută Sturdza, unde trupul a fost așezat. Aici, am prezintat cu toții încă o dată condoleanțele noastre lui Teodor Rosetti, care era foarte mișcat. La crucea mormântului, din partea soției mele și a mea, am așezat o frumoasă coroană artificială de palme [palmier] și trandafiri, în porțelan și nichel, cu panglică de mătase, purtând inscripția: „Alexandru și Maria Cuza. Profunde regrete".

...Ne-am dus apoi la castel, unde o parte din invitați ne-am suit în odăile de sus, până când ne-au servit dejunul... După dejun, am stat încă puțin în odăile de sus și am plecat pe la orele 2 pentru a ne întoarce la Vaslui, unde am ajuns pe la 4...

Am uitat să adaog că am călătorit împreună cu colegul meu de la Universitate, A.D. Xenopol și cu soția sa Riria, căreia i-a dedicat istoria lui Cuza-Vodă. Cu prilejul acesta am aflat ceva precis și despre tabloul dăruit mie de Doamna Elena. Mitică Lambrino, la care Doamna a locuit mai mult timp, la țară, mi-a spus că posedă el fotografia originală, cu iscălitura lui Cuza-Vodă, după care Doamna a dat să [se] execute, în atelierul Nadar din Paris, tabloul aquarel pe care-l posed. A rămas să-mi trimită fotografia ca să o reproduc...

1928

Luni, 19 noembre. Astăzi, pe la orele 1 p.m., întorcându-mă acasă, am întâlnit pe un vechiu prieten, încă de pe când își făcea studiile de drept la Iași, pe la 1890, *Nino B. Cantacuzino,* fiul lui „Vasilică Canta", cum îi ziceau contemporanii lui, și frate cu Matei B. Cantacuzino, fostul meu coleg la Facultatea de drept, decedat în anul 1926 [corect, 1925]. Luându-ne de vorbă despre Cuza-Vodă, mi-a spus că, aflându-se ca secretar de legație la Viena, a avut prilejul să-l vadă adeseori, în trecere pe acolo, pe Dimitrie Sturdza, care încă își manifesta toată ura contra fostului Domnitor, al cărui secretar fusese. Astfel, între altele, cu prilejul ridicării statuiei lui Cuza-Vodă la Iași[1], Sturdza era furios, zicând că aceasta este o „manifestație contra regelui Carol" și căutând să-l ponegrească pe Cuza, că, întovărășindu-l adeseori avea obiceiul să îngâne sau să fluiere „cântece franțuzești scandaloase", amintiri de pe când era student la Paris! Într-o zi, ca ministru, mergând să-i semneze un decret, l-a găsit [pe] Vodă-Cuza în tovărășia unei „femei goale", Maria Obrenovici, fără ca Domnitorul să se fi rușinat câtuși de puțin! Toate acestea... provocau încă furia nestăpânită a acestuia, după patruzeci de ani! Și mai era încă și neputința sexuală, de care se știe că era afectat și care contribuia să-i mărească răutatea, cum mi-a observat Nino, citând ca alt exemplu mania pornografică a lui Émile Zola, și el impotent. Nino mi-a spus apoi că tatăl său, Vasilică Canta, prieten intim al lui Cuza-Vodă, a luat parte la răzvrătirea împotriva lui Mihalache Sturdza, în martie 1848, în casele lui Alecu Mavrocordat din strada Carol, mai pe urmă a lui Nicu Cazimir și acum ale jidanului avocat Apotecker, pe lângă care tocmai treceam în momentul acela, amintindu-ne de trecut. Atunci, Vasilică Canta a fost arestat împreună cu Cuza-Vodă, cu care a fost trimes la Galați și unde — ceea ce nu știam — *Cuza a fost rănit la picior printr-un foc de armă,* tras de un soldat, în momentul când fugeau și înainte să fi pătruns în Consulatul englez! Vorbind despre Alexandru, fiul lui Cuza-Vodă, cu care a fost bun prieten, se miră de dispozițiile testamentului său în favoarea soției, în loc să fie total în favoarea unui așezământ, potrivit cu nobilele lui sentimente... ■

(Va urma)

---

[1] În 1903 s-a luat hotărârea ridicării unei statui, la Iași, creându-se un comitet de inițiativă și lansându-se o listă de subscripție publică pentru strângerea fondurilor necesare. A fost dezvelită cu tot fastul, în mai 1912, în prezența unui public numeros, a regelui Carol I și a membrilor guvernului de atunci, condus de Titu Maiorescu.

CLIO ANUNTA

Arhiva Genealogică

La Iași, se află sub tipar primele numere ale noii serii a revistei *Arhiva genealogică*. Întemeiată în 1912 în capitala Moldovei de eminentul genealogist Sever Zotta (1874-1943) — director al Arhivelor Statului din Iași — *Arhiva genealogică* a avut, atunci, o viață foarte scurtă, încetând după anul II (1913). În 1989, ea a reînviat în paginile *Anuarului Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"* din Iași; cele cinci apariții consecutive, ca rubrică a prestigiosului *Anuar* ieșean (în tomurile XXVI/1989, XXVII/1990, XXVIII/1991, XXIX/1993 și XXX/1993), totalizează 298 pagini.

În decembrie 1993, Prezidiul Academiei Române a decis ca, începând din 1994, *Arhiva genealogică* să apară ca publicație de-sine-stătătoare, sub egida Editurii Academiei. Revista — alcătuită prin îngrijirea Filialei din Iași a *Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie* — va avea patru apariții anuale, totalizând circa 600 pagini. Din Colegiul de redacție fac parte: Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, Ștefan Sorin Gorovei (redactor-responsabil), Mihai Sorin Rădulescu, Mihai Dim. Sturdza, Maria Magdalena Székely și Mihai-Răzvan Ungureanu.

În momentul când citiți aceste rânduri, fasciculele anului I(VI)—1994 ale seriei noi a revistei *Arhiva genealogică*, grupate câte două, sunt în pragul apariției. Fascicula 1-2/1994 cuprinde, în principal, comunicările prezentate la primele trei simpozioane de studii genealogice, desfășurate la Iași în 1989, 1991 și 1992. Sunt lucrări referitoare la istoria întregului popor român, din toate timpurile și provinciile istorice (Moldova, Țara Românească și Transilvania), cercetată din punct de vedere genealogic în direcții foarte diferite, privind istoria socială, culturală și politică, istoria artei și a literaturii, sociologie și istoria mentalităților, instituții, familii și personalități, istoria locală (sate și mănăstiri). Este suficient să amintim că al II-lea simpozion de studii genealogice (1991) a avut o temă foarte actuală și incitantă, *Elitele*, care a prilejuit comunicări orientate atât spre unghiul social, cât și spre cel etnic (armeni, germani, unguri, francezi în Țările Române. Al III-lea simpozion de studii genealogice (1992) a avut o tematică mai diversificată; titlurile celor șase secțiuni sunt grăitoare pentru substanța comunicărilor pe care le-au grupat *(Genealogia — cercetare .interdisciplinară; Izvoare genealogice; Verigi pierdute — verigi regăsite; Neamuri și ctitorii; Personaje și familii; Politică de familie și ascensiune socială).*

Fasciculă 3-4/1994 cuprinde comunicările prezentate la cel de-al IV-lea simpozion (1993), a cărui tematică — *Cercetările genealogice — cale și câmp pentru studii interdisciplinare* — a oferit terenul pentru comunicări de o mare varietate, acoperind o amplă paletă de subiecte, de la onomastică, patronimie și toponimie până la istoria artei și francmasoneriei, numitorul comun fiind perspectiva genealogică.

În afara acestor comunicări, se publică lucrările prezentate în cadrul Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie (Filiala Iași), studii ale unor specialiști trecuți de mult în lumea umbrelor, precum și *documente inedite* de interes genealogic (catagrafii, vidomostii, liste de decese etc.).

Prețul celor două fascicule duble (1-2 și 3-4) ale anului 1994 este de 2 400 lei fiecare. Tirajul fiind limitat, cei interesați sunt rugați să se adreseze din timp redacției. Înscriind mai multe abonamente, este posibilă sporirea tirajului. Difuzarea revistei se face de către redacție. Pentru abonamente și orice alte informații, folosiți această adresă: Dr. ȘTEFAN S. GOROVEI, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", str. Lascăr Catargiu 15, 6 600, Iași 1. telefon (032) 146961.

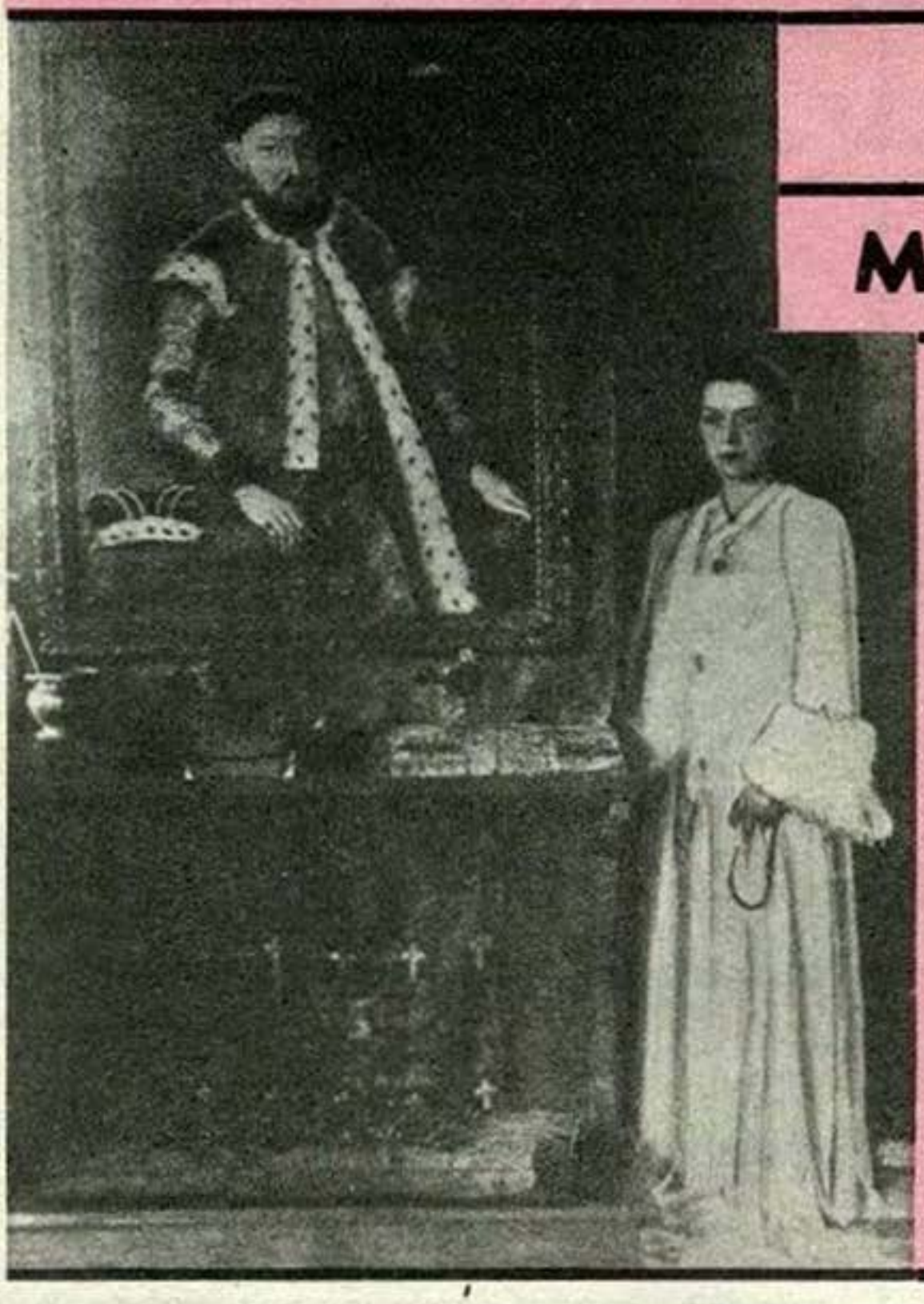

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

Prinsă în foarfeca unei căsătorii agitate şi a unor legături iluzorii, Martha Bibescu, trăindu-şi viaţa între Bucureşti şi Paris, Londra şi Berlin, eternă călătoare în „Orient-Express", în mari transatlantice şi chiar într-un avion personal, îşi va căuta multă vreme egalul şi nu va întâlni — cum remarcă GHISLAIN DE DIESBACH, în cartea sa La Princesse Bibesco. La dernière orchidée, **pe care o recenzăm în acest serial — „decât oglinzi sau măşti".**

Am lăsat-o în episoadele trecute uşor dezamăgită de un Kronprinz pe care a început prin a-l diviniza, iar, cu timpul, va constata că din toţi bărbaţii pe care a crezut că i-a iubit singurul care nu a dezabuzat-o a fost abatele Mugnier, confidentul ei. Or legătura lor de prietenie (de pe urma căreia ne-au rămas două volume de o densă corespondenţă) s-a înscris într-un cu totul alt registru, eminamente spiritual. Cu atât mai mult cu cât Orhideea va aparţine religiei catolice.

Mai bine amantă decât soţie

În anul 1909, la un bal oferit de prinţesa Eugène Murat, unde fusese invitată împreună cu Emmanuel, Martha, la plecare, a trecut pe lângă un bărbat încă tânăr care, văzând-o, rămăsese nemişcat, ca împietrit. Apoi, întinzând braţele, încercase să-i bareze drumul. Surprinsă de acest gest, ea a întors capul şi a făcut un ocol ca să-l evite. Chiar când îl întreba pe Emmanuel cine putea fi îndrăzneţul, acesta i-a fost prezentat: prinţul de Beauvau-Craon. Martha s-a mulţumit să-l salute sec, apoi, întorcându-i spatele, i-a reproşat vărului său că i l-a prezentat.

— Nu-ţi place să fii privită? a remarcat Emmanuel.

— Nu aşa...

— Toată lumea te priveşte *aşa!*

Ultim vlăstar al unei ilustre case din provincia Anjou, stabilită în Lorena în secolul XVI şi devenită princiară la începutul veacului XVII — ne informează GHISLAIN DE DIESBACH în cartea mai sus-amintită —, Charles-Louis de Beauvau împlinise de curând 30 de ani şi încă nu se căsătorise, spre disperarea mamei lui, care se temea că numele îi se va stinge odată cu el. Fără a fi frumos, avea o siluetă şi trăsături care, prin eleganţa lor aproape prea vizibilă, indicau o viţă ajunsă la ultimul grad de rafinament. Subţire, osos, îmbrăcându-se la Londra, adică perfect, îşi păstra, la cei 30 de ani ai săi, o prospeţime juvenilă, la el fiind şi trăsătură de caracter, amestec de slăbiciune şi încăpăţânare, de melancolie şi ardoare. De la tatăl său moştenise nasul mare al familiei Beauvau, şi mai celebru de când acest tată, mort în 1883, trecea drept un mare nume al Franţei, perpetuat graţie lui. De aici expresia care amuzase întregul Paris: „Dumnezeu iartă, lumea uită, dar nasul rămâne...".

Cu trei ani înaintea morţii sale, Martha îi trasa acest portret care, deşi creionat la peste o jumătate de secol după legătura lor, părea surprins pe viu: „Ochi albaştri, foarte limpezi, ten de floare sau de mască de carnaval; nas mare, bărbie mare; gură lungă şi surâzătoare, de culoare roz; gingii ce se dezvelesc strălucitoare ca nişte flori după ploaie, dinţi puri şi albi, semănând cu cei de lapte. Capul mic pentru sta-

tura lui și aerul de a fi fost șlefuit, lustruit, mângâiat, netezit ca o operă de artă modelată — pentru a place numai unora — de secole și secole sub cerul liber. Multă grație în ținută, o manieră suplă și îndemânatică de a se prezenta, a saluta, a păși, a dansa sau a se așeza. Această perfecțiune a mișcărilor era de o eleganță absolut inimitabilă. De fapt a fost imitată, dar niciodată egalată, nici măcar pe departe".

Cu toate că nu-i plăcea să fie privită *așa*, Martha s-a lăsat impresionată de admirația pasională a lui Charles-Louis de Beauvau. El a pătruns puțin câte puțin în intimitatea ei, asistând la ședințele ei de pozare în atelierul lui Boldini, însoțind-o în plimbări și folosind foarte prompt ocaziile pentru a-și manifesta sentimentele. Mai întreprinzător decât Kronprinzul, a sărutat într-o zi, în mașină, piciorul Marthei și, încurajat de acest prim gaj, a solicitat altele, cu strigăte de pasiune sau suspine de disperare. Era greu de cumințit acest bărbat, iar de respins și mai greu. Când Bibeștii s-au dus la mitingul aviatic de la Pau, el i-a urmat, iar după plecarea lui George la București, s-a întors împreună cu Martha la Paris.

În primăvara lui 1910, când Martha se găsea în România, el n-a mai putut suporta despărțirea de ea și s-a anunțat la Posada, fără ca George să observe nimic, prea ocupat cu propriile sale iubiri. În exaltarea sa, lui Beauvau nici nu-i trecea prin cap să disimuleze, afișând aerul victorios al unui amant fericit. „Datorită ție, i-a spus el Marthei la câteva zile după sosire, ador viața așa cum n-am adorat-o niciodată". Întors la Paris, el îi scria: „Vezi, zilele trec, dar, punându-le cap la cap prin puterea gândului, obținem un șirag de mătănii care se înșiră în aceeași rugăciune..."

Rugăciunea era ca ea să divorțeze pentru a se căsători cu el. Fiu unic și moștenitor al castelului Haroué, reședință aproape regală la șapte leghe de Nancy, el trebuia neapărat să se căsătorească pentru a asigura transmiterea patrimoniului și a numelui. Mama sa, femeie energică și chiar autoritară, îi găsise deja mai multe partide avantajoase, pe care el le ignora.

Când a auzit de pasiunea fiului său pentru această străină, bătrâna doamnă Beauvau a strâns informații despre ea prin confesorul său, părintele Sertillanges, care s-a „documentat" la alta dintre penitentele lui, regina Natalia a Serbiei. Prințesa văduvă de Beauvau, născută Gontaut-Biron, nu era genul care să se lase impresionat de titlul Bibeștilor și de numeroasele portofolii ministeriale ale familiei Lahovary, ne asigură GHISLAIN DE DIESBACH. Chiar dacă religia ortodoxă admitea divorțul, fiul ei nu se putea căsători cu o femeie divorțată. Astfel încât ea s-a pronunțat cu hotărâre contra acestui proiect. Pentru a i se împotrivi mai eficient, a decis chiar să-l însoare repede, reluând vânătoarea de moștenitoare.

De partea ei, cu gândul la divorț numai pentru a-și recăpăta libertatea, Martha știa că, măritându-se cu Beauvau, risca să suporte — ca soacra ei odinioară — ostracizarea din partea faubourgului Saint-Germain, ceea ce ar fi privat-o de înalta poziție mondenă la care i-ar fi dat dreptul numele Beauvau. Doar o căsătorie religioasă, din păcate imposibilă, i-ar fi asigurat o situație în regulă. Ea nu putea fi decât amanta lui Beauvau, ceea ce lumea accepta mult mai ușor decât o căsătorie.

„Nu-l părăsi niciodată pe Poufi!"

Martha încetase de mult orice raport conjugal cu George, atât din indignare față de comportamentul lui, cât și dintr-o repulsie fizică, pe care o va mărturisi vreo 20 de ani mai târziu. Victoriția, prima amantă a lui George, îi transmisese acestuia o boală ce se vindeca greu. „Din cauza acestei fete, Bibeștii aveau să se stingă în linie bărbătească, va nota ea în *Jurnal*, la 25 septembrie 1937, aflând de moartea acesteia. Știam că era bolnavă. De la 20 de ani aflasem de legătura lor. Am refuzat să mai procreez cu un om îmbolnăvit de pe urma desfrâului cu această femeie...". (Valentina, prima și ultima lor fiică, se născuse aproape imediat după căsătorie.)

Martha, care nu-și văzuse niciodată rivala, se întreba de ce farmece atât de irezistibile dispusese ea încât să-l „îmbrobodească" pe George, așa încât el să nu se jeneze deloc să o înșele. Și cum el îi promisese de vreo 20 de ori că o va rupe cu ea, fără a-și ține cuvântul, Martha o supranumise pe această fată „la Vic-

În p. 58: *Doamna în alb de la Mogoșoaia*

Abatele Mugnier, singurul bărbat care nu a dezamăgit-o niciodată pe Martha Bibescu

toire de Malplaquée". [În 1705, în această localitate, francezii fuseseră bătuți de englezi, dar pricinuiseră pierderi considerabile adversarilor.] De fiecare dată când se afla departe de Victoriţa, George cădea într-o stare de disperare agitată, ce îi părea Marthei culmea infantilismului şi prostului gust.

Batjocorită astfel, ea hotărâse că avea dreptul să-şi recapete independenţa. Nu vrusese copii de la soţul ei, dar putea avea foarte bine de la un altul şi, pentru a merge pe certitudini, dacă tot trebuia să-i dea lui Beauvau un moştenitor, s-a dus să consulte un medic, dr. Galippe. Dar până a afla dacă Beauvau avea să sfideze interdicţiile societăţii şi dacă ea însăşi va suporta să fie „străina", respinsă de clanul Beauvau, Martha a plecat cu George şi Charles-Louis la Kiel, să asiste la celebrele regate.

Poposind la hotelul „Seebadeanstalt", cei doi soţi, rămaşi în tête-à-tête timp de o oră, au remarcat cu umor că acest lucru se întâmpla pentru prima oară în ultimul an: „George a vorbit mult, eu mai puţin...", mărturisea Martha vărului său Emmanuel. Duminică, 19 iunie, Kronprinzul i-a făcut o vizită matinală. Martha a vrut să i-l prezinte pe Charles-Louis, dar acesta a refuzat să-şi părăsească camera, sub pretext că Germania luase Alsacia şi Lorena... În ziua următoare — ne povesteşte în continuare GHISLAIN DE DIESBACH — Martha l-a văzut din nou pe Kronprinz în public. Dar abia pe 21 iunie, a putut face o lungă plimbare cu el în automobil, ceea ce le-a permis să amestece politica şi sentimentele.

Revenită la Paris spre sfârşitul lunii iunie, Martha a mers să facă o cură la Luxeuil, staţiune termală aproape de Haroué, fieful familiei Beauvau. Fără îndoială, atunci a hotărât ea să nu se căsătorească cu Charles-Louis, decizie care îi va complica existenţa mult mai mult decât această legătură, recunoscută în mod tacit de toţi.

În liniştea Posadei, unde va rămâne până la sfârşitul lunii noiembrie, Martha a reflectat la viitorul ei. Lecturile serioase, acelea din clasicii francezi şi din Părinţii Bisericii, indiciu al unei oarecare confuzii, au preocupat-o atunci mai mult decât mondenităţile. Soacra ei ştia totul despre comportamentul lui George, căci Martha îşi deschisese sufletul în faţa ei. Bătrâna prinţesă, fără să nege păcatele fiului ei, chiar fără să încerce să-l scuze, a făcut apel la mila ei, la generozitatea ei, conjurând-o să nu-l abandoneze pe bietul „Pouffi", acest copil teribil, răsfăţat şi egoist. „Alteia nu i-aş cere-o, i-a spus ea. Dar ţie ţi-o cer: nu-l părăsi niciodată!"

Şi Martha a promis, jurământ pe care şi-l va respecta cu curaj pentru că George, prea puţin impresionat de această noblete sufletească, nu se gândea nici să se potolească, nici să se arate mai discret. El a continuat să o întreţină pe Victoriţa, în văzul întregului Bucureşti, asigurându-i o bunăstare egală cu a Marthei şi oferindu-i mai târziu acelaşi model de maşină, cu un şofer din personalul casei. Într-o scrisoare trimisă din Paris, în decembrie 1910, Martha îl chema — dacă nu la datoriile sale — cel puţin la o decenţă elementară: „Într-adevăr, acum că *sacrificiul s-a consumat* [adică ea a renunţat la divorţ] am dreptul ca lumea să tacă, să nu-şi mai pună întrebări, mai ales *să nu-mi mai pună întrebări...*"

Două partide pentru Beauvau

Cât de întemeiată este remarca autorului francez pe care-l recenzăm: „Pentru ruperea unei legături, ca şi pentru o căsătorie e nevoie de doi". Martha a observat repede că Beauvau nu înţelegea să fie surghiunit la rangul de prieten şi să fie căsătorit împotriva voinţei lui. Ea a continuat să-l vadă aproape în fiecare zi. Mergea cu el la Sainte-Assise, o proprietate a familiei Beauvau de lângă Paris, şi îi rămânea amantă pentru a-l consola că nu-i putea fi soţie. Era o situaţie fără ieşire, din cauza căreia simţea o iritare a prinţesei văduve de Beauvau, din ce în ce mai îngrijorată că prin fiul său i se va stinge neamul. Dintr-un pasaj eliptic din jurnalul Marthei se poate aprecia că bătrâna doamnă, hotărâtă să taie în carne vie, venise să o vadă exact ca într-o melodramă bulevardieră şi încercase să i-l smulgă pe fiu-său...

În ziua următoare Martha s-a dus să-l vadă pe doctorul Galippe, pentru a afla dacă mai poate spera să aibă copil. Oare implorările lui Beauvau o tulburaseră în aşa măsură încât să revină asupra hotărârii sale? Aşa s-ar părea, pentru că soacra sa, pe care probabil personal o pusese la curent cu ezitările ei, a sosit precipitat la Paris, la 24 martie 1911, fără îndoială pentru a pleda cauza fiului ei.

Între George, a cărui soţie a promis că va rămâne, şi Beauvau, care ameninţa cu sinuciderea, dacă ea nu-i devenea soţie, Martha a ales evadarea. Sfâşiată, sătulă de atâtea scene şi ţipete, a plecat la Florenţa. Acolo a regăsit dacă nu liniştea sufletească, cel puţin un anume calm. A rătăcit dintr-o biserică în alta, dintr-un muzeu în altul, din palat în palat şi din vilă în vilă, în acest oraş al Medicilor; devenit colonie anglo-saxonă. A vizitat totul cu luciditate. Seara îi scria lui Beauvau predicându-i moderaţia: „Mă îndoiesc că *am făcut bine* de când te iubesc, în sensul profund la care mă gândesc eu, îi scria ea în Vinerea Sfântă. Nici nu ţi-am

dat destul, nici nu ți-am luat destul. Te vei regăsi — adesea fără plăcere — același. Așa cum ai fost cu alții, în ciuda tandreței tale pentru mine. Ce pot face eu pentru viața ta în situația în care sunt acum? Binele pe care aș vrea să ți-l fac este oare făcut? Răul pe care aș vrea să-l evit pot eu oare să-l îndepărtez de tine? Te iubesc, nu m-am sacrificat pentru tine și din această cauză nu am fost pentru tine exemplul care determină adevăratele convertiri".

De câteva luni, poate chiar de ani, Martha se gândea să se convertească la religia romano-catolică. Își propusese chiar ca, odată convertită, să se retragă într-o mănăstire, tentație încercată încă din copilărie. Să se ascundă de cei care și-o disputau, pentru a se dărui lui Dumnezeu, nu era oare cea mai bună soluție? Ea s-a confesat abatelui Mugnier, om abil în sondarea sufletului oamenilor din lumea bună. L-a consultat de mai multe ori și a început astfel cu el un lung dialog epistolar, care avea să se continue vreme de 30 de ani. A doua zi după un dineu la ducele de Guiche, abatele nota în jurnal: „Am fost total și poate prea fermecat de prințesa Bibescu..." Și, după ce aprecia elogiul ei la adresa catolicismului, el adăuga: „Pe scurt, am fost îmbătat de această tânără romăncă, cu un aspect extrem de plăcut și a cărei conversație a fost pentru mine proaspătă și înflăcărată, rouă și foc. Ducele de Guiche îmi spunea că nu credea că are și inimă, că n-a fost foarte bună cu soțul ei, pe care l-am văzut, de altfel, la sfârșitul seratei".

Mai departe aflăm de la GHISLAIN DE DIESBACH că, treptat, Mugnier i-a devenit Marthei confident, iar apoi confesor. Pentru toată viața. George i-a solicitat și el sfatul abatelui pentru Martha, nu pentru el, — în ciuda egoismului și superficialității sale. Știa prin ce criză dureroasă trecea soția lui. În jurnalul abatelui întrevederile lor și-au găsit un ecou, deși mult mai palid: „Ultima vizită a prințului Bibescu, scria el la 26 mai. Ea (Martha) are — mi-a spus el — un caracter infernal și tot el a recunoscut că e adorabilă".

În cartea sa *Le Confesseur et les poètes*, „o carte făcută din confidențe, confesiuni și lacrimi", apărută în 1970, prințesa Bibescu prezintă scrisorile adresate abatelui — și ulterior parvenite ei — de Jean Cocteau, Marcel Proust, Robert de Montesquiou, Paul Valéry și Maurice Baring. Abatele — „a cărui modestie era mare, depășită doar de renumele său, scrie Martha Bibescu — era nebun după literatură", cum se confesase el unuia dintre corespondenții săi.

„Clasici, romantici, realiști, suprarealiști, cu toții erau buni pentru el — scrie autoarea. Certurile dintre școli îl amuzau, fără să-l emoționeze. Spunea deseori: «Trecutul, spuneți mai bine prezentul etern». El acorda credit viitorului. Exclama: «Tinerețea, acest lucru făcut de Dumnezeu».

A fi bătrân însemna pentru el «a avea toate vârstele deodată». El a fost între primii care i-a iubit pe Éluard și Aragon. Către sfârșitul vieții mi-a spus: «Nu există nimic decât poezia! Ea este salvarea, ea este antidotul, ea este adevărul»".

Beauvau continua să fabrice proiecte himerice. Între ele și pe acela de a fugi amândoi în străinătate și a trăi acolo sub un nume fals. În fața refuzului Marthei de a-l urma, el și-a pus în cap că, dacă tot trebuie să se căsătorească, să nu accepte o soție decât oferită din mâna ei. Avea două partide: d-ra de Sainte-Aldegonde, săracă, dar frumoasă, care se va căsători mai târziu cu prințul Poniatowski, și d-ra de Boisgelin, foarte bogată, dar cu sănătatea fragilă, devenită ulterior prințesa Philippe de Chimay. Discuțiile lor la Sainte-Assise sau Paris și corespondența lor sunt pline de acest subiect.

În sfârșit, în pragul verii anului 1911, Martha revenea la Posada. Beauvau, care înclina spre căsătoria cu cea care îl atrăgea cel mai puțin dintre cele două domnișoare, așa încât să fie cât mai puțin despărțit de Martha, îi scria: „Nu mă tem să nu cad în brațele tale; mă tem că n-o să cad". Disperat că nu primea răspunsul pe care de fapt îl aștepta în secret: „Nu te căsători nici cu una, nici cu alta", el i-a propus Marthei o întâlnire pe un teren neutru, la Budapesta, de exemplu, sau chiar la București, în prezența unui membru al familiei ei. Și, cum Martha nu i-a răspuns destul de repede, el i-a expediat o telegramă ultimativă: „Dacă nu vrei să ai pe conștiință moartea unui om, obține de la George să vin să te văd pentru ultima oară".

„Te iubesc mai mult pentru tine"

Temeinicia documentării stă la baza valorii cărții lui GHISLAIN DE DIESBACH. Cu un spirit de istoric, el se mișcă între documente, la distanță de 50 ani. Recitind corespondența ei cu Beauvau, o jumătate de secol mai târziu, Martha făcea câteva comentarii pentru a-și convinge eventualii cititori — dar mai ales pentru a se convinge pe sine — că ea nu l-a iubit niciodată cu adevărat pe Charles-Louis, deși Jurnalul său și propriile ei scrisori susțin contrariul. Într-o seara de vară a anului 1970, muzica unui bal de 14 iulie, pe care o auzea sub ferestrele ei, a trezit în ea atâtea sentimente,

încât, tulburată de revenirea în memorie a unui trecut atât de îndepărtat, a scris în Jurnal pagini emoționante, o veritabilă mărturisire de sentimente pe care, din orgoliu, vroise să le renege în scrisorile sale către Beauvau, agrementându-le cu remarci acide, pe care DE DIESBACH le citează în continuare: „Larmă, voci de francezi, bal public, emoția sărbătorilor vechiului Paris al tinereții mele. Cu ele revine Charles-Louis. Obsesia amintirii lui este atât de puternică, încât sunt gata să cred ceea ce alții chiar au crezut; că el a fost adevărata mea viață și că nu s-a consolat niciodată că m-a pierdut. Simt această cădere în timp ca și cum sunt antrenată înapoi de o forță irezistibilă, căreia i-am rezistat multă vreme. Vocea unui cântăreț de pe stradă, acompaniată de o orchestră de cabaret, mi-a adus în memorie timpul când m-a iubit Charles-Louis.

Același miracol s-a produs în ziua când am revenit la Paris, după Eliberare, atunci când, ridicând ochii spre acoperișurile de ardezie ale caselor din Place Vendôme, am pronunțat în mine numele lui. Am simțit cum mă inundă lacrimi de bucurie. Revenindu-mi, mi-am zis: «Nu l-am iubit niciodată. Ceea ce am iubit sunt acoperișurile albastre... ardezia...». În acea seară, el fiind mort de atâta vreme, mi-am zis: «Dacă muzica acestei zile de sărbătoare a fost suficientă să mi-l readucă, înseamnă că Parisul, Franța și el sunt același lucru, în care s-a concentrat totul... ceva din mine a rămas viu din acea iubire, la care am vrut să renunț pentru a fi credincioasă (lui George)... Dacă sufletele sunt salvate prin iubire eternă — și eu cred în asta — în această noapte Charles-Louis știe că nu m-a iubit în zadar, așa cum o știu și eu. Și cuvintele atât de triste: «Te iubesc mai mult în imposibil decât în posibil...» au căpătat un sens sublim."

Întrevederea solicitată de Beauvau a avut loc la 21 iulie 1911, la Lemberg, unde Martha a mers în compania surorii ei Jeanne și a cumnatului ei. „S-au spus multe lucruri nesăbuite acolo, scria Martha abatelui Mugnier, după care, făcând apel la indulgență și la simplitatea sufletului, am ajuns la un «statu quo» aproape înțelept. Oh, n-am fost radicală și nici n-am căutat o soluție geometrică, cum ați spune Dv.!"

Și Martha îi enumeră confidentului ei soluțiile posibile — una câte una: căsătoria cu Charles-Louis, pentru a-i asigura perpetuarea numelui, apoi, după nașterea unui moștenitor, fuga împreună. În acest caz, Beauvau și-ar fi abandonat titlul și moștenirea unuia dintre verii lui primari, sacrificiu care i-ar fi deposedat de avere copiii pe care i-ar fi putut avea apoi de la Martha. Sau, plecarea imediată, a amândurora, pentru a locui în străinătate.

În fine, cei doi au adus în discuție religiile diferite cărora le aparțineau și care constituiau o piedică în calea căsătoriei lor. „Biserica este cea îndrituită să hotărască dacă pot sau nu să contractez această căsătorie pe care o doresc". Cu această frază ar fi trebuit să-și sfideze mama Charles-Louis. Cât despre Martha — ne relatează GHISLAIN DE DIESBACH — ea se gândise chiar să obțină o anulare religioasă „excepțională" și îl anunța pe abate că, din informațiile ei, acest lucru era posibil.

Beauvau venise la această întrevedere într-o stare de surescitare care făcea dificilă orice discuție, mai mult chiar, exista pericolul unui gest fatal. Când, la începutul anului, Martha îl avertizase pe abatele Mugnier despre șantajul cu sinuciderea al lui Beauvau, abatele o liniștise: „Nu uita că dl. de Beauvau este francez: *n-o să facă nimic*". Dar Beauvau era și loren și, în timpul unei lungi scene, făcuse apel la lamentabila istorie a lui Charles Demange, care își luase viața pentru D-na de Noailles.

S-au despărțit — ne spune GHISLAIN DE DIESBACH — fără a ajunge la nici un rezultat, iar corespondența lor cotidiană a continuat, fiind concentrată pe același subiect. În tot acest timp, Martha, pentru a-și liniști conștiința, s-a arătat preocupată de George, de cheltuielile lui exagerate, de riscurile ce decurgeau din experiențele lui aeronautice.

Beauvau, de partea lui, avea și el scrupule: era sfâșiat între mama lui, de care se temea, sora lui, contesa Charles d'Harcourt, care se oferea ca mediatoare, conștiința sa, care îi reproșa că se sustrage datoriei, și în sfârșit, grija de ce se va spune. În scrisorile sale — din care GHISLAIN DE DIESBACH citează copios — Beauvau se desconspira total, își mărturisea dorințele, ezitările, slăbiciunile și elanurile, în vreme ce Martha, mai stăpână pe ea decât oricând, avea accente moralizatoare, în încercarea de a-l ridica pe el la nivelul ei intelectual.

Într-o seară, ea a primit la Posada doi membri ai Parlamentului român și tot atunci i-a scris lui Charles-Louis: „Cât de mult regret că nu ai fost al patrulea partener la aceste conversații politice... Sunt neliniștită și iritată că te știu departe de mine, atunci când spiritul meu găsește vreo victimă interesantă... Și asta vine de la faptul că te iubesc mai mult pentru tine decât pentru mine. Deși știu că astfel răstorn toate legile ancestralei psihologii a femeii care practică, în plan sentimental, un egoism îngust, bazat exclusiv pe interesul ei. Aș putea, dacă ai fi cu mine, să te slujesc intelectualicește, *ceea ce stă oricum înaintea pasiunii mele reale*".

Evident, o plăcere a spiritu-

lui mai curând decât o nevoie a inimii o îndemna pe Martha să-i scrie zilnic lui Beauvau. „Sunt emoţionat că găseşti mijlocul de a-mi scrie zilnic şi atât de regulat, mult şi tenace, îi mărturisea el într-o epistolă. Din scrisorile mele şi ale tale s-ar putea scoate mai multe volume groase".

În sfârşit, Martha a cedat rugăminţilor lui şi a acceptat să-l întâlnească la 15 septembrie 1911 la Graz, în Stiria, unde cei doi au petrecut câteva zile împreună. „Vreau să-ţi mai spun — îi scria Beauvau Marthei pe 14 octombrie 1911 — că (dragostea mea) rămâne totală, că sunt cucerit pentru o viaţă şi cu cât mă gândesc mai mult cu atât îmi apare în minte peisajul pe care l-am descoperit împreună, braţ la braţ, al citadelei din Graz. Am în faţă toată frumuseţea sfârşitului de zi, cu luminile şi fericirea ei, iar noaptea, ca să pot reintra în atmosferă, trebuie să închid ochii".

Intermezzo bulgar

A urmat o întrerupere a corespondenţei lor — ne anunţă scriitorul francez — provocată de o scurtă vizită a Marthei în Bulgaria, la sfârşitul lui septembrie, pentru a le arăta această ţară prinţeselor Eugène şi Lucien Murat, aflate la Posada. Şapte persoane — în afara şoferilor şi slugilor — au pornit în această expediţie: cele două prinţese Murat, George şi Martha, Emmanuel Bibesco, prinţul Léon Ghika şi locotenentul Cantemir.

Cele trei automobile au făcut senzaţie la Târnovo. Seara, municipalitatea locală a organizat un foc de artificii în onoarea oaspeţilor. După Târnovo, unde Marthei nu i-a priit deloc noaptea la hotel — ne relatează GHISLAIN DE DIESBACH — din cauza gândacilor care au roit pe pereţi, încât a trebuit să doarmă în fotoliu şi cu umbrela deasupra capului, au urmat Filipopolis şi, în fine, Sofia, ţinta călătoriei, unde cei şapte au ajuns la capătul puterilor, morţi de sete şi foame. Acolo aveau să-l întâlnească pe Maurice Paléologue, ministrul Franţei, şi, printr-o ciudată coincidenţă, scrie GHISLAIN DE DIESBACH, fiul unui student evreu numit Pollak, care în 1848 trăsese asupra domnitorului din Valahia, bunicul lui George. Poate din acest motiv Pollak îşi schimbase numele şi îl împrumutase pe cel al unei ilustre dinastii bizantine, cea a Paleologilor.

Deşi incognito şi neintenţionând să se prezinte regelui bulgar Ferdinand I, cei şapte au fost nevoiţi să se înscrie în audienţă la Palat, pentru că suveranul, din informaţiile poliţiei, aflase de vizita românilor de vază. A urmat o scurtă întrevedere cu regina Eleonora şi regele Ferdinand şi, bineînţeles, însemnările Marthei despre rege, cu privirea lui de o extraordinară maliţie, cum notează ea. Astfel s-a sfârşit „intermezzo-ul bulgar", cum îi spune DIESBACH.

Revenită la Posada, Martha a găsit numeroase scrisori de la Beauvau, pe tema obişnuită: să plece împreună, nu importă unde, în ciuda incriminărilor mamei lui şi a angoasei care îl apăsa în acea toamnă a anului 1911, în care, izbucnise războiul între Turcia şi Italia.

În faţa îndărătniciei lui Beauvau, Martha şi-a dat seama că dacă nu îl descuraja definitiv în demersurile sale, el continua să spere şi să refuze orice partidă ce i s-ar fi ivit. Singura soluţie i se părea o ruptură totală. A hotărât atunci să plece la Carmel d'Alger, de unde stareţa mănăstirii, Jeanne Bibesco, îi trimitea cu regularitate portocale şi poemele sale. Mănăstirea i se părea refugiul potrivit în acel moment. La aflarea deciziei sale, Charles-Louis a fost indignat. Gestul i se părea o „sacrificare", în care el nu vedea decât o sinucidere morală. Putea chiar să-i imite exemplul, căutându-şi şi el liniştea într-o mănăstire.

Pe 5 noiembrie, cu acordul soţului ei şi binecuvântarea soacrei, Martha a părăsit Bucureştiul, însoţită de fiica ei şi de cameristă. Pe 8 a ajuns la Lyon, unde s-a văzut cu Beauvau, apoi la Marsilia, pentru a se îmbarca. La hotel o aştepta o telegramă de la George, care o anunţa că a răscumpărat de la verişoara lor Marie-Nicole palatul de la Mogoşoaia, pentru a i-l oferi ei. Era o lovitură de maestru, inspirată poate de mama lui, căci perspectiva de a deveni stăpână într-o casă pe care o iubea atât de mult era cel mai bun mijloc de a o lega pe Martha nu numai de România, ci şi de viaţă. Acest bătrân palat putea deveni pentru ea un nou centru de interes, calcul ce s-a dovedit corect.

Prea epuizată de drum pentru a se bucura în voie de veste, Martha s-a îmbarcat totuşi pentru Alger. Nu-şi dorea, pentru moment, decât odihnă şi uitare. „Celor care te întreabă despre mine, îi scria ea lui Emmanuel, spune-le că sunt în Algeria ca să-mi termin cartea în linişte. Trebuie să avem grijă să ne inventăm viaţa pentru alţii".

Odată ajunsă la mănăstire, Martha avea să constate că era prea târziu pentru a-şi găsi liniştea. Stareţa se pregătea de plecare, exact spre lumea de care încercase să fugă Martha. Jeanne Bibesco se îndrăgostise de dl. Combes. Era un roman de dragoste început cu câţiva ani în urmă. Aşa că Martha, după o săptămână petrecută în Algeria, unde nu văzuse decât ruine romane şi portocali sub ploaie, s-a reîmbarcat cu destinaţia Marsilia.

După ce la Paris a aflat că sora sa Jeanne murise de holeră, la numai 31 de ani, contaminată de boală în timp ce îngrijea răniţi din primul război balcanic, Martha a fost

cuprinsă de o atitudine încurajantă față de Beauvau. Era fericită să simtă lângă ea o prezență reconfortantă. Beauvau o vizita aproape zilnic, în strada din faubourgul Saint-Honoré, într-un apartament pe care Martha îl denumise „acvarium".

O nouă flacără pasională i-a învăluit pe amândoi, toată luna ianuarie 1912. Dragostea lor părea a fi deopotrivă îmbogățită și purificată de cele două luni petrecute în lupta pentru a o învinge. Martha va nota în Jurnalul său sub data de 8 ianuarie 1912: „După ce ne-am îmbrățișat, am plâns. A fost minunat. Mi-a spus: «Ești fata mea și eu sunt băiatul tău și te voi proteja întotdeauna. Nu știu ce ne va rezerva viitorul. Suntem făcuți unul pentru celălalt». Și a adăugat: «Niciodată, nici un alt corp nu m-a făcut fericit ca al tău»".

Cu lațul tot mai aproape de gât

După atâtea discuții și întrevederi, Beauvau a devenit mai rezonabil: în sfârșit, a acceptat să se căsătorească. Nu avea nici o importanță cu cine, de vreme ce o putea păstra pe Martha. Plecat pe Coasta de Azur și în Corsica, pentru a-și cunoaște noua familie, Beauvau i-a scris mereu Marthei, timp în care ea va termina cartea *Alexandre asiatique*.

De multă vreme Martha vroia să abjure ortodoxia pentru catolicismul roman, care ei, crescută în Franța, i se părea religia naturală. A făcut-o discret, la 18 aprilie 1912, în capela Saint-Joseph de Cluny, unde abatele Mugnier, după ce a împărtășit-o, i-a dat prima comuniune. Or, a fi catolică romană impunea sarcini. Trebuia să o rupă, în sfârșit, cu Beauvau, sacrificiu pe care, în fundul sufletului ei, nu-l putea rezolva. În luna martie, Charles-Louis a continuat să o viziteze zilnic, deși, oficial, era logodnicul d-rei A... Pe măsură ce data căsătoriei se apropia, își simțea lațul mai aproape de gât și începea să-și caute pretexte pentru a se elibera.

În sfârșit, Martha și Charles-Louis au convenit să plece amândoi, el în America de Nord, iar ea la Florența. Despărțirea a fost dureroasă. El a însoțit-o până la Florența, apoi a plecat la Paris. Din Statele Unite, apoi din Canada, el i-a scris zilnic Marthei, în ciuda hotărârii lor. Distanța părea a le exarcerba sentimentele. A urmat o tăcere din partea lui Beauvau, pe care ea a interpretat-o în cheie geloasă. S-a gândit un timp la o americancă bogată, o oarecare d-nă Leeds, o văduvă opulentă care se va căsători în 1920 cu prințul Cristof al Greciei. Beauvau trebuia să renunțe la ea, gândea Martha, dar nu și să-i fie infidel.

Publicarea la Hachette a romanului *Alexandre asiatique*, în aprilie 1912, a sustras-o o vreme de la gândul ei permanent la Charles-Louis. „Totuși mă trezesc și mă culc rugându-mă pentru succesul cărții, încât dragostea lui să exalte prin orgoliul succesului", scria în Jurnal. Cartea a avut un mare succes, ne asigură GHISLAIN DE DIESBACH. Carol I l-a felicitat pe Dl. Lahovary în plin Consiliu de Miniștri, decorându-i fiica cu o medalie „Meritul român". Abatele Mugnier a fost încântat de lucrare, Marcel Proust i-a scris autoarei o scrisoare lungă plină de admirație, în urma lecturii cărții.

Dragostea avea să o recuprindă pe Martha odată cu întoarcerea în București a lui Beauvau, din America, la începutul lunii decembrie 1912. Martha și-a abandonat atunci suspiciunile, a uitat tristețea din ultimele luni și, plină de bucuria revederii, își nota în Jurnal: „Suntem din nou fericiți". Mai preciza că Charles-Louis, care vroia ca întotdeauna să se căsătorească cu ea, îi cerea să îl aștepte.

Iubită de Kronprinz și de prințul de Beauvau, convertită de abatele Mugnier, îmbrăcată de Doucet, pictată de Boldini și publicată de Hachette, Martha Bibescu se afla în culmea renumelui său, dacă nu chiar a fericirii ei. Legătura cu Beauvau rămânea o grijă dureroasă. Această luptă permanentă între dragoste și datorie era o aventură fără ieșire. La începutul lui ianuarie 1913, George îi anunța ruptura lui de Victoire de Malplaquée, dar Martha îl cunoștea mult prea bine pentru a-l crede. Își schimbase metresa, probabil.

Singura soluție pentru ea părea a fi să nu-l abandoneze pe George și să-l păstreze pe Beauvau; să trăiască 6 luni la Paris, iar în România să joace — dacă era posibil — un rol politic. Ceea ce avea să și facă. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare și versiune românească
Cristian POPIȘTEANU,
Florentina DOLGHIN

Soluția careului *Din monumentele antichității:* COLUMNA — STOA — ALEXANDRIA — P — PIRIU — IERUGA — INO — SACCARA — TT — POPA — CIRC — O — FILE — NU — DO — LAC — ODRIZI — L — IT — SSUS — AIMO — URMA — CAB — DIN — IACUT — ATENA — UZURA — DIG — OD — PIRAMIDE — USA

Soluția jocurilor din numărul trecut:
p. 82 — ADĂPOSTIRE (A-DĂ-POST-I-RE)
p. 85 — CATILINA (CA-T-I/L-ÎN-A)

CAIETELE DE MIEZUL NOPŢII

AL. BUSUIOCEANU

● Înjurături româneşti într-o tavernă madrilenă ● Demersuri pentru organizarea exilului ● „Principele Ion Decebal A. Cuza“ ● „Nu cred în prieteniile mute“ ● Concepţia veselă despre lume ● Radioul care terorizează...

Am văzut, din episodul anterior al însemnărilor inedite **ale lui Al. Busuioceanu (1895-1961) că, la începutul anului 1951, autorul se afla la Paris. A revenit la Madrid spre finele lui ianuarie acelaşi an, reluându-şi îndeletnicirile zilnice: activitatea la Universitate, participarea la reuniuni artistice şi literare madrilene, corespondenţa cu prieteni şi colaboratori din Spania sau din alte ţări, redactarea unor studii istorico-literare, cercetările sale asupra lui Zamolxis, munca de poet şi, sâcâitoare, ceas de ceas, lupta cu boala, care-i macină energiile, aducându-i noi şi noi suferinţe. Suferinţe sporite şi de precaritatea condiţiilor de viaţă: locuia într-o cămăruţă, agasat de vecini zgomotoşi, cu resurse pecuniare tot mai subţiri.**

Însemnările sale, redactate în târziul nopţilor, surprind acest zbucium sufletesc al unui creator rupt de pământul patriei sale şi care, după cum o mărturiseşte în repetate rânduri, trăieşte experienţa exilului ca pe aceea a unei „închisori morale“.

Document uman de profunde semnificaţii, notaţiile lui Al. Busuioceanu ne introduc într-un univers sufletesc tensionat, chinuit de doruri şi de nostalgii, de sentimentul neîmplinirii în străinătate. Luăm cunoştinţă, totodată, cu lumea exilului românesc de la începutul anilor '50, o lume dezbinată, frământată de orgolii şi răfuieli personale, de neîncrederi şi suspiciuni, debusolată şi contradictorie, dar, mai presus de toate, o lume căzută în disperare datorită intrării României în orbita dominaţiei sovietice şi a regimului comunist.

Mărturisesc că am ezitat să transcriu — oricum selectiv — aceste însemnări ale savantului exilat la Madrid, întrebându-mă dacă se cuvin date tiparului frământările sale, dacă este drept ca să fie făcută publică mărturisirea acestui suflet neliniştit, greu încercat de experienţa exilului. M-a ajutat, indirect, chiar Al. Busuioceanu: păstrând aceste însemnări, asupra cărora a revenit în repetate rânduri, ştergând sau adăugând, făcând precizări suplimentare, a transmis, de fapt, lectorului de peste ani un text pregătit parcă anume pentru tipar. De altfel, în manuscrisul păstrat la Arhivele Statului din Bucureşti, există pagini dactilografiate chiar de autor, unele dintre acestea traduse şi în franceză sau spaniolă. Despre existenţa jurnalului ştiau şi apropiaţii lui Al. Busuioceanu, între care Carlos Ory, publicist şi editor, de care-l lega o caldă prietenie.

Publicând, deci, aceste însemnări din urmă cu peste patru decenii, o facem nu pentru a violenta discreţia şi intimitatea autorului, ci pentru a integra în circuitul istoriografic o mărturie de primă importanţă pentru o viitoare şi necesară istorie a exilului românesc.

Precizări privind transcrierea textului am făcut la primul episod, publicat în nr. 1/1995 al revistei noastre. Însemnările sale se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti.

Ioan LĂCUSTĂ

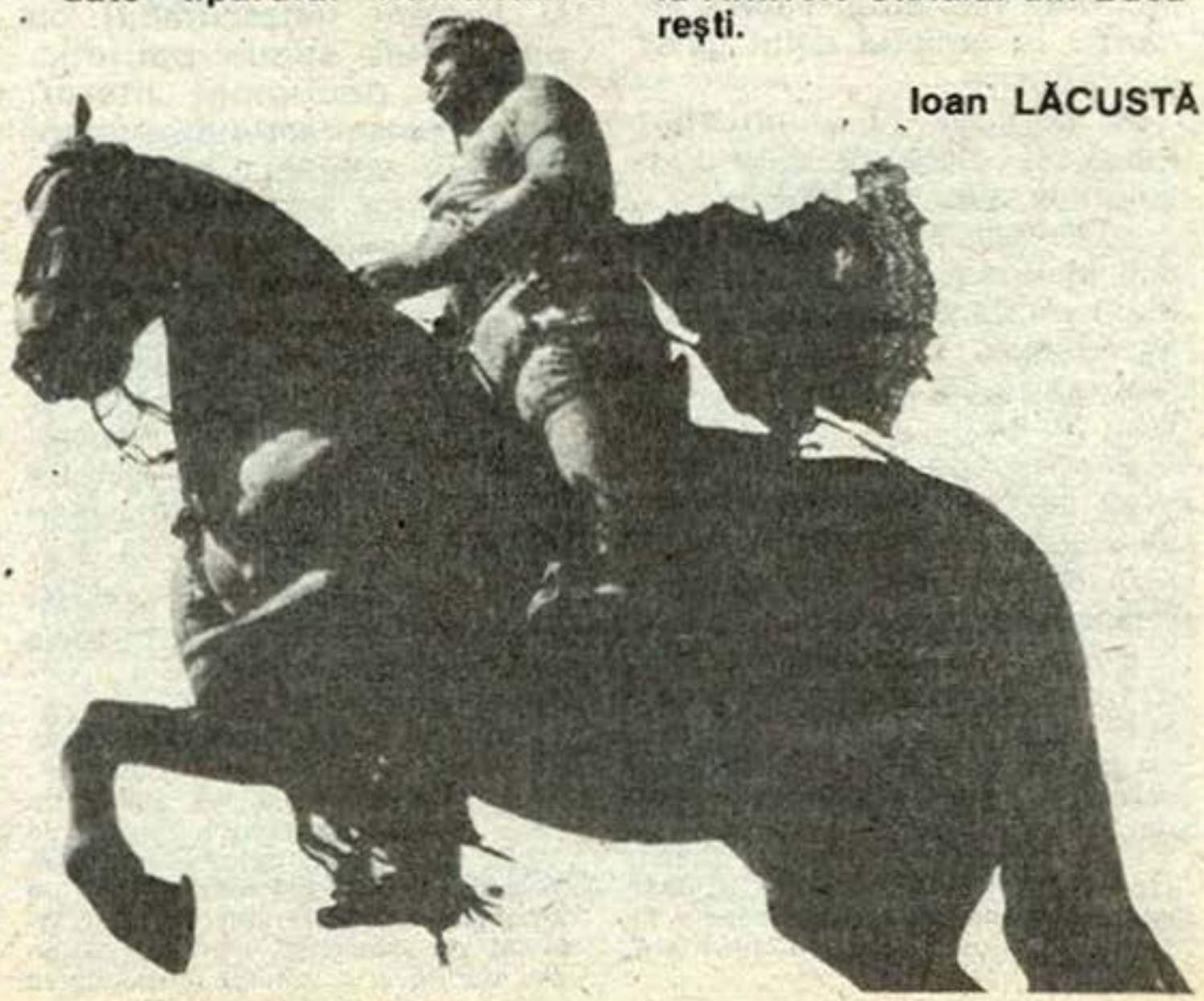

1951

24 ianuarie. Sosesc dimineaţa la Madrid. Îmi petrec ziua desfăcând bagaje şi după-masă dormind.

27 ianuarie. Zi pierdută. Zgomotul continuu de radio al vecinilor a devenit o problemă extrem de gravă. Nu mai pot lucra nimic. Nici nu pot face nimic să mă apăr. Singura soluţie (dar cum?) este să-mi caut altă casă.

La amiază la restaurant, în taverna învecinată, unde merg deobicei, doi clienţi la o masă, vorbind româneşte. Nu bănuiesc că-i înţelege cineva! Un legionar, prieten al lui Iaşinsky[1], şi un tânăr, după cât se pare venit de curând cu speranţa să-şi găsească un rost în Spania cu ajutorul legionarilor.

E extrem de supărat împotriva acestora, care nu-l ajută în nici un fel. (Nici Stelian Popescu, nici „ministrul legionarilor", Niki Dimitrescu!) Scârbit, vrea să plece în Germania. Preferă un lagăr de concentrare (a mai fost în 11 [lagăre]) decât între legionari aici. Celălalt încearcă să-l sfătuiască să rămână, dar amărăciunea tânărului e prea mare. Şi după multe înjurături româneşti, la adrese bine precizate, nu mai au de spus nici unul nici altul. Tăcere jenantă. În sufletul celui tânăr e prăbuşire.

29 ianuarie (1 şi un sfert noaptea). Cenzura a aprobat volumul meu de poeme.

30 ianuarie. La restaurant mă întâlnesc cu cei doi români pe care i-am întâlnit zilele trecute: Petrovici (fiul ministrului)[2] şi Ştefanovici, un fost poliţist.

Seara, Claudia în vizită. Vrea să-şi ia paşaport italian sau spaniol. O sfătuiesc să nu lepede cetăţenia românească. Scenă cu lacrimi.

2 februarie. Îl chem la telefon pe Petrovici şi am o întâlnire seara cu el la o cafenea în cartier. Îi expun planul meu: Asociaţie de cultură şi ajutorarea românilor din Spania. Înfiinţarea Institutului român de cultură la Madrid. Etapa ulterioară, colonia română şi Legaţia. Comitet de 5 : 2 legionari, 2 nelegionari şi preşedinte o persoană neutră. Înlătur persoana lui Niki Dimitrescu, Stelian Popescu şi Pamfil Şeicaru. Admit ca preşedinte al coloniei să fie Petrovici. Numai asupra lui Iaşinsky nu suntem de acord.

3 februarie. La telefon cu Antoniade[3] şi Petrovici. Vizită la Petrovici acasă, apoi întâlnire la restaurant. Precizări în privinţa comitetului Asociaţiei pusă la cale. Conversaţia se întrerupe când vine (la restaurant) Stefanovici.

4 februarie. Nu sunt în stare să fac nimic toată ziua. Conversaţie la telefon d.a. cu Antoniade. Legionarii sunt în adunare. Se pare că iniţiativa mea a produs efect.

Iaşinsky a şi renunţat la ideea de a intra în comitetul viitoarei asociaţii. Dacă e adevărat, e ceea ce am vrut eu.

8 februarie. Îmi soseşte de la Buenos Aires *Antologia poeţilor români în exil.* Bucăţile mele în spaniolă n-au scăpat de greşeli de tipar. Conţinutul cărţii cam sărăcuţ şi [cuvânt indescifrabil] cu prea mult spiniş patriotic. Straniu document literar. Poeţi români scriind în româneşte, în spaniolă, în italiană, în germană, sub toate climele şi latitudinile.

Seara acasă la Petrovici cu Iaşinsky. Întrevedere de aproape trei ore. Discutăm problema politică a organizării românilor de aici. Am impresia că concluziile la care ajungem nu-mi pot da mari speranţe.

17 februarie. Îmi prepar cursul[4] pentru poimâine (deschidere).

19 februarie. La facultate, nu izbutesc să deschid cursul, fiindcă n-au venit studenţii.

21 februarie. A doua tentativă de a deschide cursul. Studenţii tot nu s-au decis să vie. Ştiu din experienţă că trebuie să am răbdare până la a treia convocare.

23 februarie. Deschid cursul. Au venit aproape toţi studenţii. Scuzele obişnuite. Am anul acesta, până acum, 44 [studenţi].

28 februarie. Conversaţii la telefon cu Antoniade şi cu Petrovici, în legătură cu proiectul meu pentru asocierea românilor din Spania. Surprind intrigi lansate de Stelian Popescu şi interpretări greşite din partea legionarilor.

Petrovici mă anunţă că în tabăra legionară s-a ajuns la concluzii favorabile iniţiativei mele şi că vor să avem o consfătuire la sfârşitul acestei săptămâni.

2 martie. De dimineaţă curs. Apoi îmi pierd vremea toată ziua răsfoind colecţia de poezii populare, a lui G. Dem Teodorescu.

12 martie. Către seară la d'Ors[5]. Conversaţie de la 7 şi jumătate până la 10 seara. D'Ors îmi dă două cărţi ale lui. Îmi vorbeşte de Vintilă Horia, pe care l-a cunoscut la Buenos Aires, şi de Mircea Eliade. E, după boala grea prin care a trecut, bine dispus şi cu spiritul foarte viu. Dar îmbătrânit mult şi abia mişcându-se pe picioare.

14 martie. La Facultate am luat vacanţă de Paşti. S-au aranjat aşa de bine studenţii,

---

[1] Vasile Iaşinschi, fost ministru al muncii în guvernul I. Antonescu-Horia Sima.

[2] Filosoful Ion Petrovici (1882-1972), fost ministru în mai multe guverne interbelice, inclusiv în timpul lui Antonescu. În 1951 era arestat şi întemniţat.

[3] Fiul lui C. Antoniade (vezi episodul din nr. 1/1995).

[4] La Madrid, unde s-a stabilit în 1942, Al. Busuioceanu a înfiinţat în cadrul Universităţii de aici, o catedră de limbă şi literatură română, pe care a condus-o până la moartea sa. A înfiinţat, de asemenea, Institutul român din Madrid şi a obţinut introducerea limbii române, ca materie obligatorie, la şapte facultăţi spaniole.

[5] Eugenio d'Ors y Rovira (1882-1954), eseist şi filosof al artei spaniol, autor, între altele, al studiilor *Viaţa lui Goya, Trei ore în Muzeul Prado, Despre baroc*, traduse şi în limba română. Prieten cu Al. Busuioceanu, cei doi fiind uniţi prin pasiunea lor comună pentru arta plastică. A înfiinţat Academia Breve sau Academia celor unsprezece, al cărei membru a fost şi Al. Busuioceanu. Reuniunile Academiei aveau loc, de regulă, acasă la d'Ors. În primăvara lui 1951, cei 11 au organizat, în Madrid, şi o expoziţie de grup.

încât anul acesta n-am putut face înainte de Paşti decât 8 lecţii.

23 martie. Vinerea Paştilor (catolic). La prânz, la restaurant, întâlnesc pe Enescu [şeful grupului legionar din Madrid], împreună cu alt legionar, poetul...? Stau cu ei la un pahar de vin. Tânărul poet e simpatic. Are mintea mai liberă. A fost elev al lui Tudor Vianu şi vorbeşte de el fără ranchiună politică. Enescu îmi aplică tehnica obişnuită. Mă sondează pentru informaţii. Când alunecăm în politică, îi spun să nu mai pledeze pentru unirea taberelor româneşti, pentru că eu am luat iniţiativa asta. Am avut consfătuire cu Iaşinsky şi Petrovici şi n-am primit răspunsul aşteptat de la legionari. Ce unire vor?

Mă asigură că au primit bine propunerea mea şi că foarte curând vor fi gata de consfătuire. Îi explic programul pe care îl am în vedere. Mă lasă să înţeleg că s-au desfăcut de Stelian Popescu.

24 martie. Sâmbăta Paştilor. La catolici, Cristos a înviat!

După-masă citesc în fotoliu Bousquet şi adorm. Când mă deştept, mă găsesc într-o exaltare de proiecte noi. Timp de o oră şi jumătate le expun cu voce tare fantomelor mele. Când revin la realitate, a trecut ziua. Scot jurnalul şi notez aceste evenimente. Începe noaptea. Poate să fie lungă. Voi scrie versuri.

26 martie. Găsesc cartea cea nouă a lui Cotruş. Şi-a adunat, laolaltă cu poeziile în spaniolă, toate prostiile amabile scrise de spanioli despre el. E comparat cu Gongora, cu Fray Luis de Leon, cu Cervantes, cu Dante, cu Homer şi chiar cu Moise. Trebuie să fie cineva un rustican atât de simplu şi de grandoman cum e Cotruş ca să nu vadă că e un concert general pentru a-l acoperi de ridicol. Vor fi destui naivi însă printre români să creadă că acesta e un succes.

31 martie. Antoniade îmi spune că Petrovici, care îşi luase aici rolul de „Arbitru“ politic între taberele româneşti, a „fugit“ la Paris. „A fugit“ după expresia legionarilor, furioşi fiindcă îi acordaseră atâta încredere, încât vroiau să-l facă preşedinte al coloniei româneşti. Se intitula „profesor universitar“, dar avea un aer de lichea incultă uşor de recunoscut.

Tot Antoniade îmi spune că Adrian Nanu se strămută în Brazilia. Se apropie furtuna şi chiţcanii mai prevăzători fug la timp.

Imagini madrilene familiare şi lui Al. Busuioceanu: statuia lui Filip IV din Plaza de Oriente (în p. 65); *Bulevardul Alcala...*

9 aprilie. Reiau cursul la Facultate, după o săptămână de întrerupere [fusese bolnav de gripă]. Am destui studenţi. La ieşire, un student croat şi un călugăr tot croat mă invită la sărbătoarea lor naţională.

11 aprilie. Seara, la Institutul Britanic, recepţie mare pentru noul ambasador. Văd lume multă.

13 aprilie. Seara la d'Ors. Cotruş îngâmfat cât Ceahlăul a venit să culeagă lauri după publicarea cărţii. Nu-i vor-

...şi strada Jose Antonio

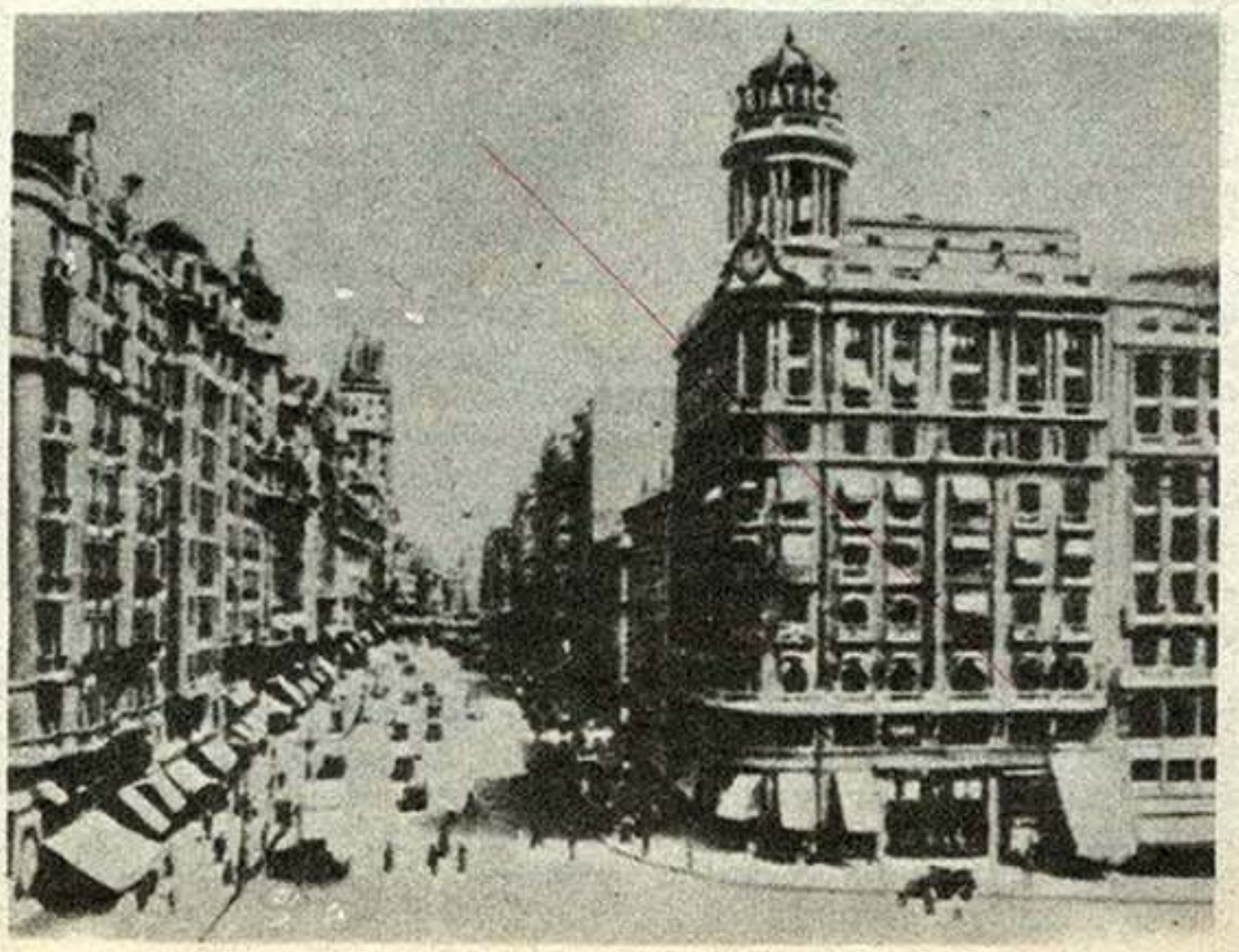

beşte nimeni însă de carte.

15 aprilie. De la Buenos Aires îmi vine un manifest semnat de un nebun care semnează „Principele Ion Decebal A. Cuza". Îndeamnă pe români să fie gata, fiindcă s-a apropiat momentul cel mare.

16 aprilie. O broşură de la Emil Panaitescu din Roma. După zece ani de tăcere, acest unic semn de viaţă, cu drept dedicaţie — cuvântul „Prietenie"! Îi răspund cu o carte de vizită: „A.B. nu crede în prieteniile mute".

17 aprilie. Am vândut cărţi la (librarul) Buchholz. Între rarele mele încasări: 482,50 pesetas.

Mă întorc de la Facultate cu Abbad Rios. Conversaţie aprinsă despre condiţiile de oprimare ale vieţii în Spania. Împărtăşim aceleaşi puncte de vedere. Abbad, ca tot grupul de la Institutul „Velasquez", e un adversar al regimului. Cuvintele lui: „Trei figuri monstruoase în istoria Spaniei — Filip II, Ferdinand VII
şi Franco".

Scrisoare lui Virgil Mihăilescu la Freiburg. Îi trimit cinci pachete cu cărţi şi reviste pentru biblioteca românească.

21 aprilie. Telefon intempestiv de la un student „româno-american", în trecere prin Madrid, venind din Paris. A fost îndreptat spre mine şi mă ia americăneşte la telefon ca să-l pun în contact cu studenţi români de aici. Vrea totul instantaneu, neavând de gând să se deranjeze nici să mă caute, nici să ne întâlnim în oraş.

Când îi cer detalii, se decide să-mi spuie cum se numeşte (Iulian Pârvu, mi se pare) şi mă lămureşte că e de profesie student. (Şi-a luat licenţa în drept la Bucureşti, în 1943). Cred că trebuie să fie de profesie şi legionar. Şi bănuiesc că are şi o concepţie veselă despre lume.

E în voiaj de plăcere, împreună cu un tânăr englez şi o tânără americană. Vin de la Barcelona, unde au făcut câteva zile plajă la mare şi călătoresc în automobil propriu.

Când se va termina războiul, se va întoarce desigur în ţară, unde va putea vorbi despre suferinţele şi chiar martiriul din timpul „exilului".

4 august (către zece seara). Un lapsus de trei luni în acest caiet. Coincide cu multe suferinţe fizice. Mă conving că nu sunt trecătoare. Reiau aceste însemnări fiindcă sunt trecător eu.

De dimineaţă la Bancă. În penuria mea de venituri, imaginez o operaţie financiară. O biată operaţie din care dacă nu voi ieşi păgubit pot câştiga necesarul pentru o jumătate de lună (adică atât cât e retribuţia mea pe *trei* luni la Universitate).

Doamne, am trecut oare de limita mea?

7 august. După masă scrisoare de la N. Baciu, de la Paris, însoţind cartea lui. Ton protocolar şi biurocratic, cu care vrea să fie respectuos şi nu e decât neîndemânatic. Om de inteligenţă avocăţească, pentru care, cu toată bunăvoinţa, n-am reuşit să capăt simpatie.

După-amiază şi seara disperare. Încerc să lucrez şi nu e posibil nimic. Şapte ore în şir a trebuit să „ascult" programele de radio ale vecinilor, care n-au încetat decât la miezul nopţii.

16 august. Azi s-a trezit cu mai multă furie febra mea artritică. Dureri tenace. Dinţi de dragon muşcându-mi baza scăfârliei.

Poate că într-o zi, trupul siluit are să-mi ceară o aspră socoteală. Dar existenţa mea, inexorabil moderată de banii puţini pe care-i mai am şi nu încetează să se împuţineze, nu se poate prelungi excesiv.

Lectură: Renan. (Pe Renan mi l-a pus întâi în mână Pârvan.)

19 august (1 fără un sfert noaptea). Dinţii de dragon azi moi, dar tot veninoşi. Până la ora aceasta, 11 pastile de Saridon. Şi narcoticul.

Ory îmi telefonează de dimineaţă să vie să luçrăm. Amân pentru poimâine. Către miezul de noapte, îmi telefonează din nou. Conversaţie îndelungată, de maestru şi discipol, cu infinite nuanţe şi gingăşii ale lui Carlos când e în dispoziţie de cumineţenie şi încearcă tristeţi metafizice.

Vara aceasta ne-am apropiat mai mult decât oricând. Visează, când s-o restaura România, să meargă cu mine în patria mea. E familiar cu figura lui Pârvan, pe care o aşează între Renan şi Nietzche. Şi are cea mai lirică idee de ţară, pe care i-am descris-o eu.

20 august. Am ieşit numai pentru prânz. La restaurant îl găsesc pe Petrovici. Conversaţie fără interes, de oameni care par a fi de acord că e mai bună lipsa de conversaţie. Îmi spune că are veşti de acum vreo trei luni despre tatăl său, în închisoarea de la Aiud. Ar fi „bine". S-ar mai fi uşurat în vremea din urmă regimul deţinuţilor politici. Eu mă gândesc că n-aş putea spune acelaşi lucru despre regimul meu de exilat în Spania.

Dar cel puţin sunt liber. Nu mă găsesc într-o închisoare materială: numai într-una morală. Şi mai am încă rezerve pentru a mă alimenta cu pastile de Saridon.

22 august (după 2 noaptea). Lungă conversaţie la telefon, azi noapte, cu Carlos despre jurnalul meu intim şi al lui. Îmi urmează exemplul: şi-l revede pe al său pentru autocenzură. A ajuns la concluzia, pe care i-o sugerasem demult, să abandoneze forma de jurnal literar, mai mult dizertaţie lirică şi retorică şi să înceapă a redacta un jurnal mai „uman", notând fără retorică experienţa lui de fiecare zi.

Citesc în *Comprendre*, publicaţia de la Veneţia a Societăţii europene de cultură, fragmente interesante din jurnalul inedit al lui Romain Rolland şi o nostimă conferinţă — confesiune a lui Thomas Mann *(Timpul meu)*, ţinută în America. Îmi lasă o mare impresie stilul şi înălţimea de spirit ale lui Mann.

23 august (către 1 şi jumătate). Am trăit dublu. Pe deasupra, omul care a lucrat, scris, continuu, absorbindu-se în nevoia de a gândi şi a inventa expresie şi ignorând, îmbrâncind cu ochii în-

chiși, pe *celălalt,* omul prins de durere, care gemea dedesubt, încercând să se ridice din încleștarea cu bestia.

După-masă o scrisoare de la Vintilă Horia din Buenos Aires. Tare mâhnit că am întrerupt comunicația cu el. Găsește cuvinte vibrante care mă impresionează. Sfârșește însă prin a-mi cere un articol despre arta românească, de *50 pagini* (de cincizeci de pagini), pentru o operă pe care vrea să o scoată, cu colaboratori diverși, în vreo două tomuri, trase la multiplicator.

Oamenii ăștia sunt nebuni. N-am auzit pe nimeni întrebându-mă: D-ta ce mănânci? Sau măcar: D-ta cu ce-ți cumperi țigările pe care ai să le fumezi în timp ce vei scrie 50 pagini pentru mine, ca să apară trase la multiplicator? Dar cum îl pot refuza? Am să-i fac studiul și lui, pentru când o da Dumnezeu.

24 august. Din ce în ce îmi aduc aminte mai mult de suferințele lui Pârvan din ultimii lui ani, când a scris lucrurile lui cele mai de seamă. Să mă socotesc oare norocos pentru suferințele mele de azi?

În momente de disperare, am simțit ceva necunoscut care urla în mine și care ar urla de bucurie dacă aș putea muri.

O scrisoare, de dimineață, de la Françoise [o prietenă chinezoaică] mi-a făcut mare plăcere. Mi-a trimis portretul ei în „tunică ancestrală", cu aceste rânduri în care cuvinte reproduse din versuri ale mele sună ca un mesagiu cu ecouri dintr-o țară de mări galbene: „S'il est un «autre ciel pour moi» que celui d'Europe, qu'il vous renvoie cette orientale image et mon amitié à travers toute Lumière Innommée". [Dacă există un „alt cer pentru mine" decât cel al Europei, pe care vi-l evocă această imagine orientală și prietenia mea străbătând toată Lumina nenumită].

Urmează semnătura ei și o inscripție în chinezește. Am putut recunoaște o literă care, de la ea știu, înseamnă „om". ■

Viață spirituală românească

PESTE 900 DE LĂCAȘURI DE CULT ÎN CONSTRUCȚIE

Arhitect CRIȘAN POPESCU

Știm cu toții că ideea înființării comisiei pentru avizarea lăcașurilor de cult s-a născut în anul 1990, pe fondul unei explozii de cereri de construire de lăcașuri de cult, pe deplin justificate, după o lungă perioadă de interdicții, și al unei acute lipse de specialiști cu experiență în proiectarea unor asemenea programe, cu implicații majore în plan social, cultural și confesional.

Riscul a fost preluat de fostul Departament pentru Urbanism și Amenajarea Teritoriului, astăzi, Ministerul Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului, și Secretariatul de Stat pentru Culte și personalități de marcă din domeniul arhitecturii, artei, istoriei, teologiei, construcțiilor, urbanismului, de reprezentanți ai Uniunii Arhitecților, Uniunii Artiștilor Plastici, Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice, Institutului de Arhitectură „Ion Mincu", Institutului Teologic, Academiei de Arte.

La început, înființarea comisiei a fost privită cu suspiciune și receptată ca o nouă intenție de centralism.

Am avut însă bucuria să constatăm că suspiciunea a fost risipită după numai câteva ședințe. Proiectanții și reprezentanții cultelor, prezenți la discuții, au realizat că dorința unanimă este realizarea cu profesionalism a obiectului de arhitectură care să răspundă programului specific cultului.

Lăcașurile de cult traduc, în fond, o temă spirituală în configurație: fie că este vorba de un spațiu considerat sacru, de un spațiu care trebuie să sugereze prezența sacrului, de un spațiu învăluitor în care sacrul coboară, ori doar de un spațiu în care trebuie înlesnită prin ambianță comunicarea cu Dumnezeu.

Astfel, indiferent de mărime, toate sunt teme majore ale arhitecturii, profund legate de spațiul spiritual, și de aceea se impune abordarea lor cu profesionalism, modestie și credință.

Mai mult, dacă ridicarea de edificii de cult este un gest care întruchipează atât spațiul sacru specific fiecărui cult, cât și spiritualitatea proprie unei colectivități, putem afirma că lăcașurile de cult de azi vor trebui să împlinească patrimoniul religios, componentă dominantă a patrimoniului național, încercând să păstreze nealterat, indiferent de tehnici și limbaj, filonul determinant care a structurat spațiul sacru al arhitecturii din România și care ne-a individualizat de-a lungul istoriei.

În cei 4 ani de activitate a Comisiei, s-au primit 1 048 solicitări și au fost emise un număr de 920 avize, din care bisericile ortodoxe reprezintă 41,2%; bisericile romano-catolice 5,5%; bisericile greco-catolice 7,4%; bisericile baptiste 12,4%; bisericile ortodoxe de stil vechi 1,4%; casele de rugăciune penticostale 15,5%; casele de rugăciune adventiste 11,6%; lăcașurile de închinare „Martorii lui Iehova" 1,5%; bisericile reformate și unitariene 2%; alte culte 1,5%.

Am citit de curând rezultatele unui sondaj de opinie. După armata țării, populația are cel mai mare grad de încredere în biserică.

Avem datoria să păstrăm acest liant în zidirea noilor lăcașuri de cult, centre de iradiere spirituală care aduc înțelegerea între oameni, propovăduind buna credință, respectul față de semeni și cinstea.

DANTE ALIGHIERI

ÎN PROCES

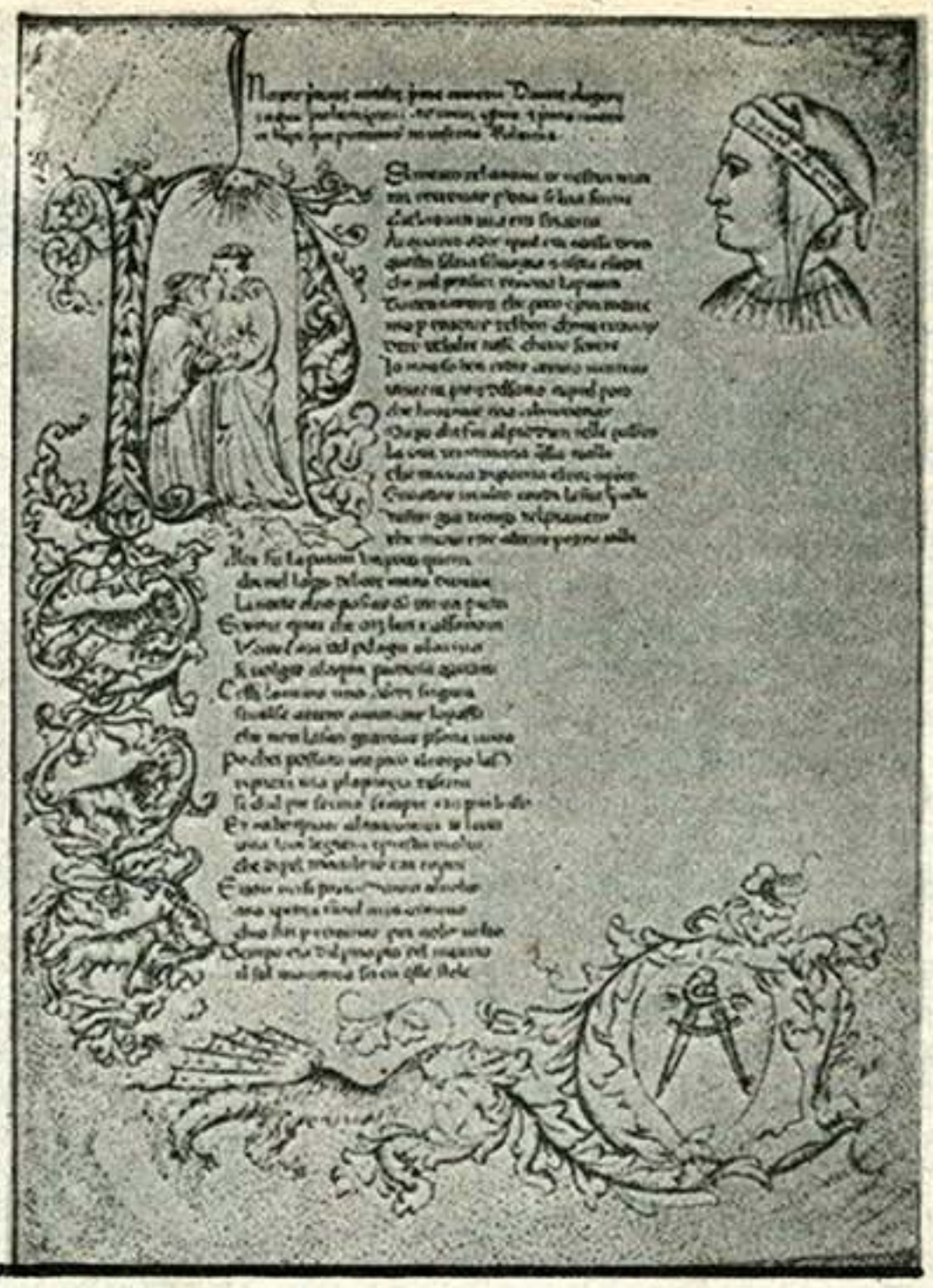

Fără îndoială că istoria evului mediu italian a fost una dintre cele mai agitate ale Europei acelei perioade (Magazin istoric, **nr. 12/1974, 11/1988, 7/1990). În secolele XIII şi XIV, după cum se ştie, nu exista un stat italian, ci doar o mulţime de comune-republici, relativ autonome şi libere, între care Florenţa. Dincolo de autonomia ei de suprafaţă, capitala istorică a Toscanei era sfâşiată de o luptă acerbă pentru putere între două partide şi sprijinitorii lor: guelfii, susţinători ai papei de la Roma, căruia îi recunoşteau atât autoritatea spirituală şi religioasă cât şi pe cea lumească, şi** ghibelinii, **cei care nu-l acceptau decât pe împăratul german drept stăpânitor al treburilor pământeşti.**

ADRIAN O. VASILIU

Un cărturar — membru al breslei spiţerilor

În acest viespar de lupte interne s-a născut, în mai 1265, la Florenţa, cel ce va deveni poetul-simbol al evului mediu european, autorul celebrei *Divina Commedia*, Durante Alighieri, pe scurt, Dante.

Conform diverselor interese ale membrilor partidei guelfilor, aceştia se vor scinda în *guelfii albi*, reprezentanţi ai nobilimii de viţă şi ai marilor neguţători şi ulterior aliaţi ai ghibelinilor, şi *guelfii negri*, reprezentând burghezia în ascensiune. Ei îl vor sprijini mai departe pe papă, urmărind hegemonia Florenţei asupra întregii Toscane.

Mic nobil prin naştere, Dante va aparţine guelfilor albi, emiţând teoria „celor doi sori": papa — în cele spirituale, împăratul — în cele lumeşti. În acest context politic, în anul 1313, la vârsta de 48 de ani, Dante a publicat lucrarea *De monarchia*, tratat scris în limba latină, în care autorul se declara un adversar absolut al puterii efemere a papilor şi dezvolta ideea unei monarhii universale, personificate de împăraţii germanici, deţinători, prin dreptul divin, ai întregii puteri de pe pământ. În acei ani, numai membrii breslelor puteau ocupa funcţii publice, nu şi nobilii. De aceea, în 1295 îl găsim pe Dante — la vârsta de 30 de ani — membru al breslei medicilor şi spiţerilor. Desigur, apartenenţa unui cărturar ca Dante la o asemenea breaslă putea părea ciudată, dar, la vremea respectivă, ea se ocupa şi cu negoţul de librărie.

În solie la papă

Din acel an şi până în 1301, Dante va fi un fruntaş al partidei sale, căci papa Bonifaciu VIII ameninţa libertăţile oraşului. Va deveni pe rând membru în „Consiliul Special", în „Consiliul Înţelepţilor", apoi în „Consiliul celor o sută", pentru ca în vara anului 1300 să fie instalat în cea mai mare dregătorie a republicii florentine: cea de „prior".

Duşman al republicii florentine şi al guelfilor albi, papa a emis pretenţii ce depăşeau orice limită: el a cerut Florenţei să-i pună la dispoziţie, pe cheltuiala ei, 100 de ostaşi cu caii şi armele necesare. În calitatea sa de

„prior", Dante s-a opus categoric, drept care, în anul 1301, papa a excomunicat întreaga republică, trimiţându-l pe Carol de Valois să „pacifice" (să ocupe, de fapt) republica neascultătoare. Trufaşul Carol şi-a îndeplinit cu succes misiunea, intrând în Florenţa la 1 noiembrie 1301.

În timpul asediului cetăţii, conducătorii florentini, dându-şi seama că nu vor putea rezista, au încercat să-l îmbuneze pe papă, trimiţându-i o solie, în frunte cu Dante Alighieri. Când aflase că el fusese desemnat să conducă misiunea la papă, Dante exclamase cuvintele devenite celebre: „Dacă plec, cine rămâne? Dacă rămân, cine pleacă"? Ele nu sunt nici pe departe un semn al lipsei de modestie, ci o măsură a propriei valori.

Bonifaciu VIII s-a arătat inflexibil. El vroia supunere totală! Pentru mai multă siguranţă, l-a reţinut ca ostatec pe Dante, după plecarea soliei. Prizonieratul avea să-i fie de mare folos acestuia: el a văzut cu proprii ochi ticăloşiile ce se petreceau la Roma, cu binecuvântare papală: hoţie, destrăbălare, corupţie, chiar crime. De altfel, ca răsplată pentru purtarea sa, în 1303, papa Bonifaciu VIII a fost pus sub acuzare de atotputernicul rege al Franţei, Filip IV cel Frumos. Între alte învinuiri, i s-au adus acelea de erezie, simonie, incest, sodomie, magie, hoţie. O lună mai târziu, papa Bonifaciu VIII, pe numele său laic Benedetto Gaetano, a murit „rupându-şi carnea de pe el", spun cronicile.

Sosise pedeapsa lui Dumnezeu? Cine ştie? Se pare însă că lucrurile s-au petrecut astfel. Temperament energic, Bonifaciu VIII vroise să afirme supremaţia universalismului pontifical asupra puterilor efemere, ceea ce provocase grave conflicte cu împăratul Germaniei şi mai ales cu Filip cel Frumos. Pentru a interzice regelui Franţei, de pildă, să supună la impozite extraordinare clerul şi bunurile bisericii, el lansase bula *Clericis laicos* (1296), apoi *Asculta fili* (1301), prin care convocase un conciliu la Roma. În faţa rezistenţei opuse de regele Filip, sprijinit de Statele generale, papa emisese în 1302 o nouă bulă, *Unam sanctam*, ce reafirma puterea Sfântului Scaun asupra regilor ca şi asupra tuturor oamenilor. Regele replicase printr-un apel la un conciliu general; legistul francez Nogaret mersese în Italia pentru a lua informaţii noi despre persoana lui Bonifaciu VIII, cu sprijinul unor membri ai familiei Colonna, duşmanii suveranului pontif. Astfel a avut loc atentatul de la Anagni (din 7 septembrie 1303), în cursul căruia papa se pare că a fost maltratat, murind o lună mai târziu. Cert este că pontificatul său a marcat eşecul pretenţiilor politice ale papalităţii faţă de puterile naţionale.

Un lucru mai este cert: Dante l-a urât şi dincolo de mormânt pe acest papă, rămas în istorie ca prigonitorul său şi al unui alt mare poet italian al vremii: Jacopone da Todi.

Câte capete de acuzare, tot atâtea plăsmuiri

Să revenim la Florenţa. Odată cu ocuparea ei de Carol de Valois, au urcat la putere guelfii negri, dezlănţuind o adevărată prigoană împotriva guelfilor albi. Noii stăpâni ai Florenţei erau conduşi de messer Corso Donati, nimeni altul decât vărul soţiei lui Dante, Gemma.

Dante nu va rămâne mult în „ospitalitate" la papă. La sfârşitul anului 1301 el a reuşit să fugă şi să dispară, în acest timp procesele intentate guelfilor albi fiind în toi. Evident, Dante n-avea cum să scape. La 27 ianuarie 1302, messer Cante dei Gabrielli de Gubbio, şeful justiţiei şi al armatei din Florenţa *(podestá)*, a lansat împotriva lui Dante, în contumacie, desigur, şi altor trei dregători opt capete de acuzare (între care fraudă, abuzuri etc.). Câte capete de acuzare, tot atâtea plăsmuiri, pentru că

În p. 70: Divina Commedia – *pagina de titlu (manuscris toscan din sec. XIV)*

Atotputernicul rege al Franţei, Filip cel Frumos (cu familia sa), cel care l-a pus sub acuzare pe papa Bonifaciu VIII

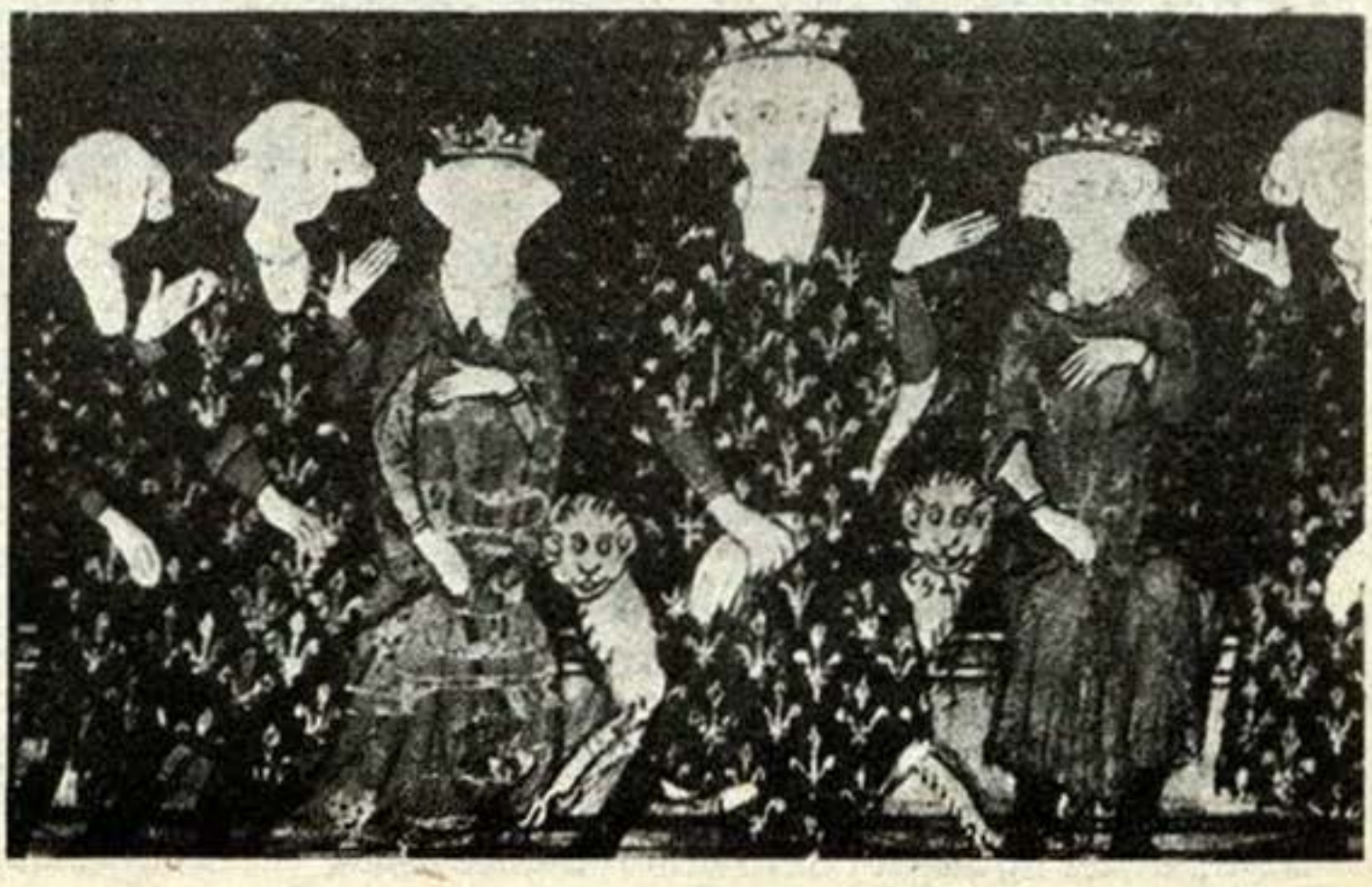

actul de punere sub urmărire nu conţinea nici o referire concretă.

Substratul politic al procesului fiind evident, era folosit ca o dovadă incriminatorie până şi zvonul public. Dar ce pedeapsă a primit Dante? 5 000 florini amendă, sumă reprezentând o mică avere la vremea aceea. Dacă în termen de trei zile acuzaţii nu apăreau, urma a li se confisca bunurile. Desigur, conştienţi de ce îi aştepta, cei patru nu s-au prezentat în termenul impus. Drept urmare, pe 10 martie 1302, messer Cante a pronunţat o nouă sentinţă. Pentru Dante ea suna astfel: „să fie ars prin foc, astfel încât să moară".

Motivele reale ale condamnării? Evident, în primul rând întreaga atitudine antipapală a lui Dante. Probabil că pe răzbunătorul Bonifaciu îl înfuriase cel mai mult „procesul spionilor", de mare răsunet în epocă. Despre ce era vorba? Trei bancheri, cunoscuţi ca spioni ai papei, fuseseră condamnaţi la 3 000 florini amendă fiecare şi... tăierea limbii. Furibund, Bonifaciu ceruse să-i fie predat judecătorul Lepo Saltarelli, cel care pronunţase sentinţele, dar Dante, în calitatea lui de prior, refuzase să-i execute cererea. De aici marea duşmănie a papei şi tot de aici asprele acuzaţii aduse lui Dante. De altfel, odată cu el fusese condamnat la ardere pe rug şi judecătorul Saltarelli. Justiţia guelfilor negri avea să-i pedepsească cu ardere pe rug pe toţi priorii de dinaintea venirii lor la putere. Astfel se rezolvau conflictele politice în epocă.

„Să i se reteze capul"

În anul 1302, guelfii albi, aliaţi cu ghibelinii, au fost definitiv învinşi, eşuând şi o încercare a lui Dante de a se înţelege cu guelfii negri. Vreme de trei ani, din 1310 până în 1313, împăratul german Henric VII, din dinastia de Luxemburg, a întreprins o campanie în Italia, Dante sprijinindu-l din toată inima. Dar întreaga Italie — şi Florenţa în special — i s-au opus împăratului, astfel încât expediţia nu a reuşit. Regele Neapolelui, Robert de Anjou, a ocupat în grabă o parte din Roma, tocmai pentru a ajunge acolo înaintea lui Henric.

Între timp, pe scaunul papal se instalase Clement V (numele laic Bertrand de Goth), cel care urma să-l încoroneze la Roma pe Henric, ca împărat al Germaniei. Dar, sub sabia lui Robert de Anjou, el nu va mai putea întreprinde nimic. Cu atât mai mult cu cât Filip cel Frumos făcea puternice presiuni pentru a-l determina pe Clement să-şi retragă sprijinul pentru împăratul german. Papa a cedat acestor presiuni. El nu-l va mai încorona personal pe Henric, ci va însărcina un cardinal să o facă. Ceremonia a avut loc în iunie 1312, dar nu în catedrala Sfântul Petru, pe care Robert de Anjou o luase, prevăzător, „sub protecţia" sa.

În anul următor, aventura imperială germană în Italia avea să se încheie brusc, pentru că în august, în vreme ce se pregătea pentru bătălia hotărâtoare cu Robert de Anjou, împăratul german Henric VII a murit pe neaşteptate, se presupune otrăvit.

Dante era definitiv învins. Pentru el nu mai exista cale de întoarcere. Fusese exclus de la o amnistie politică dată la Florenţa, în septembrie 1311. Abia patru ani mai târziu i s-a ivit o posibilitate de a reveni în oraşul mult-iubit. A fost emisă atunci o nouă amnistie, prin care conducătorii republicii cereau plata unei amenzi şi trecerea — în mod simbolic — a pragului închisorii. Dante însă a refuzat cu demnitate aceste oferte, ba mai mult, şi-a expus motivele refuzului în *Epistolă către un prieten florentin*. Ceea ce îl va costa o nouă condamnare. Era 6 noiembrie 1315. „Să i se reteze capul de pe umeri, astfel încât să moară", suna din nou pedeapsa, extinsă automat şi asupra fiilor săi.

Dante nu s-a mai întors niciodată la Florenţa, caracterizându-se singur drept un „exil immeritus", exilat fără vină. În anii de exil a locuit în toate cetăţile Italiei care l-au primit. Soţia sa Gemma nu l-a urmat. Giovanni Boccaccio, ilustrul lui biograf, va demonstra în *Viaţa lui Dante* ce imensă nedreptate i se făcuse eroului său.

Dante a murit în noaptea de 13 spre 14 septembrie 1321, la Ravenna, de malarie. Avea 56 de ani. Dar ura guelfilor l-a urmat şi după moarte. *De monarchia* a fost arsă în public în 1329. Abia câteva decenii mai târziu Florenţa îşi va recunoaşte nedreptatea făcută ilustrului său fiu. În 1373 conducerea cetăţii de pe Arno a decis lecturi publice şi comentarii din *Divina Commedia*, primul lector public fiind chiar Boccaccio.

În fapt, Florenţa nu l-a considerat niciodată trădător pe Dante, dovadă că el nu se afla între cei 476 florentini consideraţi trădători, al căror nume a fost trecut în „Libre del Chioc" („Cartea Cuiului", după cuiul ce închidea copertele de lemn), în care se înscriau condamnările date duşmanilor Florenţei. În 1394, cetatea a ridicat interdicţia de înapoiere din exil pentru toţi descendenţii săi.

De-a lungul secolelor, Florenţa a încercat de multe ori să aducă osemintele lui Dante de la Ravenna, dar nu a reuşit. Le-a cerut pentru Florenţa Lorenzo Magnificul, dar a fost refuzat. Academia

Medicea, sprijinită de Papa Leon X și de Michelangelo Buonarroti, aproape reușise, dar când s-a deschis sicriul de la Ravenna, acesta era gol! Osemintele vor fi redescoperite abia pe 27 mai 1864, într-o ladă oarecare, cu o inscripție ce dovedea proveniența ilustrelor rămășițe pământești. Probabil că în acest fel Istoria a pedepsit Florența pentru ingratitudinea față de marele ei cetățean.

Pe 16 aprilie 1965, exact la 700 de ani de la nașterea poetului, eminenți juriști, istorici și dantologi din Italia, R.F.G. și Franța au redeschis procesul „Dante Alighieri". Acesta s-a desfășurat în bazilica San Francesco din Arezzo, primul oraș ce l-a primit pe marele exilat. Președintele curții a fost Ernesto Eule, fost prim-președinte al Înaltei Curți de Casație a Italiei, iar rechizitoriul a fost rostit de Antonio Bellocchi, președintele secției penale a Curții de Apel din Perugia. El nu l-a menajat deloc pe „inculpatul" Dante, neomițând nici un amănunt ce l-ar fi putut incrimina. Dar toate argumentele sale au fost strălucit combătute de avocatul lui Dante Alighieri, florentinul Dante Ricci.

Verdictul nu putea fi decât unul singur: achitarea! Este demnă de reținut motivarea sentinței, expusă de unul dintre judecători. El a invocat în favoarea poetului două drepturi excepționale: dreptul de extra-temporalitate și cel de extra-teritorialitate: „Geniul nu trăiește numai în epoca sa, el anticipează viitorul; geniul nu trăiește numai pe pământul său de baștină, ci în tot neamul omenesc". Astfel, cu cuvintele sentinței: „Curtea declară pe preaînaltul poet Dante Alighieri nevinovat și îl absolvă, în fața dreptului și a Istoriei, de învinuirile ce i s-au adus", s-a încheiat odiseea nedreptei condamnări a ilustrului florentin. Rămâne profund regretabil că „preaînaltul poet" n-a avut parte de dreptate în timpul vieții, dar de câte ori oare istoria nu a fost nedreaptă cu fiii ei cei mai iubiți? ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

RODOS

„Pre urma lui [a sultanului Selim I], fiiu-său Suleiman țiind împărăția, luat-au Beligradul, aparătură nu numai a țării ungurești, ce a toată creștinătatea. De acia Rodosul au biruit și Strigonia și Buda și alte orașe a țării ungurești...; încunjurat-au și Beciul [Viena] mai apoi au perit la Zeghit [Szigetvar], împărățind 47 de ani". Astfel consemna *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă (1359-1595)*, al lui Grigore Ureche, primele succese externe repurtate de tânărul și dinamicul sultan Süleyman Legiuitorul (1520-1566). Încă de la început, el adoptase în politica externă o direcție diferită de cea urmată de tatăl său, Selim I. Acesta purtase grele războaie cu șahul Iranului. Süleyman reușea să obțină două strălucite succese acolo unde strămoșul său, Mehmed (1453-1484), cuceritorul Constantinopolului, eșuase: la Belgrad și Rodos.

În 1480, expediția otomană încercase să cucerească Rodosul. Situată în apropierea coastei anatoliene a Mării Mediterane, insula controla drumurile maritime din zonă. De la începutul sec. XIV, acolo își găsiseră sediul cavalerii ordinului ospitalierilor al Sfântului Ioan de Ierusalim. Membrii ordinului militar au organizat apărarea insulei și au respins expediția otomană.

După cucerirea Egiptului (1517), ocuparea Rodosului devenise o problemă esențială pentru statul otoman. În 1522, o operațiune combinată, terestră și navală, a fost lansată contra insulei. După cinci luni de asediu, la 20 decembrie 1522, apărătorii au capitulat în condiții onorabile: marele maestru, Villiers de l'Isle-Adam, și cavalerii săi s-au putut evacua. Cu excepția Ciprului, Mediterana Orientală devenise loc otoman.

De Rodos sunt legate și momente din istoria noastră. Insula a devenit, după ocuparea ei de către otomani, loc de pribegie pentru candidații la tronul Țărilor Române. După ce sultanul a hotărât să îl mazilească, în 1572, pe Bogdan Lăpușneanu, „au trimis de au adus pre Ion Vodă de la Rodos și i-au dat domnia la Moldova". Și urmașul lui, Petru Șchiopul, era legat de insulă: soția sa aparținea familiei Amirali, din Rodos. Înlocuitorul său, Iancu Sasul, fiul lui Petru Rareș cu o săsoaică, venea și el, la 1579, din Rodos. În sfârșit, Mihnea, domnul Țării Românești (1577-1583; 1585-1591), cel care avea să treacă apoi la mahomedanism, și-a petrecut o parte a pribegiei în insulă.

UN MILENIU DIN ISTORIA SAHAREI

P. SALAMA

Cel de-al doilea volum al Istoriei generale a Africii, **lucrare apărută sub egida UNESCO, înfăţişează istoria acestui continent în intervalul cuprins între anii 5000 î.e.n. şi 700 e.n. Am ales pentru a prezenta cititorilor revistei** Magazin istoric, **într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei, capitolul consacrat istoriei Saharei în antichitate, scris de arheologul P. Salama, profesor la Universitatea din Alger.**

Monştri groteşti şi înspăimântători

Noţiunea tradiţională de antichitate clasică poate părea *a priori* incompatibilă cu istoria Saharei. În arheologia mediteraneană, antichitatea clasică se întinde pe o perioadă de circa 1 000 ani, din secolul V î.e.n. până în secolul V e.n. În istoria Saharei, intervalul acoperă sfârşitul perioadei „cabaline" şi o parte din cea „libiano-berberă", nesuprapunându-se exact cu nici una din ele. În timpul acestui mileniu, universul saharian a fost scena unor evenimente istorice legate în mare parte de istoria lumii greco-romane. De aceea, pentru o mai uşoară înţelegere a problemelor abordate, vom folosi totuşi datele cronologiei clasice.

Marelui deşert african, „terra incognita", nu i-a fost dat să aibă nici măcar un nume în antichitate. Termenul de „Sahara" nu a fost folosit până la venirea arabilor. Grecii şi mai târziu romanii vorbeau doar de Libia Interioară, o expresie geografică foarte vagă, ce se referea la ţinuturile de dincolo de teritoriile nord-africane, sau de Etiopia Interioară, o zonă aflată şi mai la sud. Vechii geografi şi istorici, neputând să viziteze aceste regiuni inaccesibile, au adunat informaţii din auzite. Descrierile lor abundă în detalii fabuloase, cu oameni şi animale ce iau deseori aspectul unor monştri groteşti şi înspăimântători. Dar oferă şi unele date valoroase. Numărul acestora a sporit pe măsură ce a progresat şi colonizarea greco-romană în Africa.

Herodot a obţinut în Egipt, la mijlocul sec. V î.e.n., informaţii de primă mână în legătură cu existenţa şi obiceiurile populaţiilor sahariene care locuiau la marginea sudică a Tripolitaniei şi Cirenaicei. Din scrierile lui ne răsar în faţa ochilor garamanţii, care îi urmăreau pe troglodiţi în care trase de patru cai, şi nasamonienii ce străbătuseră sălbăticia nisipului fierbinte pentru a descoperi, într-o ţară locuită de oameni cu pielea neagră, un fluviu plin de crocodili, asemenea Nilului. Aflăm tot de la el despre extraordinara faptă a marinarilor fenicieni, care au reuşit să înconjure în anul 600 î.e.n. întregul continent african, de la est la vest, şi apoi despre nereuşita perşilor într-o încercare similară, dar în direcţie opusă. În sfârşit, îi vedem pe cartaginezi schimbând bunurile lor pentru preţiosul praf de aur, pe coasta Africii de vest. Documentaţia lui Herdot e solidă, moderată în cea mai mare parte şi nu conţine exagerări.

Un document celebru, care a stârnit multă vâlvă şi poate fi datat în prima jumătate a sec. IV î.e.n., este *Periplu*, o naraţiune a călătoriei lui Hanno, un cartaginez însărcinat cu explorarea şi colonizarea aceleiaşi coaste africane,

Principala caracteristică a Saharei de azi: dunele de nisip

plină de privelişti pitoreşti: sălbatici, crocodili şi hipopotami. Scurta povestire oferă fără îndoială două jaloane importante: insula Cerne, cunoscută dintr-o altă sursă ca un depozit pentru fildeş şi piei de animale sălbatice şi un mare vulcan numit „Carul Zeilor", ultimul punct atins de Hanno în cursul călătoriei lui de-a lungul coastei africane. Existenţa acestor două puncte avea să fie confirmată în secolul II î.e.n. de călătoria istoricului grec Polybius, a cărui naraţiune ni s-a păstrat în lucrarea scrisă de Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*. *Periplul*, cu detaliile sale topografice îmbelşugate, a prilejuit comentarii euforice şi mulţi istorici au atribuit cu uşurinţă cartaginezilor cunoaşterea întregii coaste a Aficii de vest, până în Camerun.

Mai târziu, veridicitatea *Periplului* a fost supusă unui atac cvasi-categoric. Mai întâi, s-a stabilit că vechile corăbii, ce s-ar fi avântat dincolo de Capul Juby, ar fi fost obligate să înfrunte pe drumul de întoarcere puternice alizee care le-ar fi împiedicat să mai revină în portul de plecare. Aceasta a limitat întinderea geografică a călătoriei lui Hanno la coasta vestică a Marocului, unde lucrări arheologice recente au identificat vechea insulă Cerne cu insula Esauira-Mogador. Mai mult, o metodă subtilă de comparaţii filologice a arătat că povestirea din *Periplus* nu e altceva decât un plagiat neîndemînatic al unui pasaj din Herodot, deci un fals.

Ipoteză mult prea generoasă

Instalaţi temeinic în Africa mediteraneană şi în Egipt, romanii şi-au îndreptat atenţia în scurt timp spre regiunile învecinate. Campaniile militare de intimidare au antrenat totodată schimburi comerciale şi culegerea unor date cu caracter ştiinţific.

De exemplu, Pliniu cel Bătrân vorbeşte în *Istoria naturală* despre un raid din anul 19 î.e.n. al proconsulului din Africa, Cornelius Balbus, împotriva regatului rebel al garamanţilor din Fezzan. Împreună cu câteva toponime care sunt uşor identificabile, lista victoriilor romane conţine multe altele ambigui şi care amintesc de numele unor locuri din Sahara de azi. Aceasta a fost considerată o dovadă suficientă că romanii au ajuns la fluviul Niger.

Analiza modernă a manuscriselor a permis însă respingerea sistematică a oricăror identificări toponimice cu regiuni din Sahara centrală sau sudică. Victoria romană s-a limitat deci la sudul Magrebului şi Fezzan. Mai mult, un proconsul ales doar pentru un an nu putea ajunge atât de departe.

Scriitorul Marinus din Tir (sfârşitul sec. I e.n.) şi comentatorul său, celebrul geograf Claudius Ptolemeu, a cărui documentare africană merge înapoi în anii 110-120 e.n., ne spun că guvernatorul Septimius Flaccus, pornind din Libia, a parcurs distanţa dintre ţinutul garamanţilor şi cel al etiopienilor în trei luni. Julius Maternus, venind din Leptis Magna şi călătorind din Garama în compania regelui garamanţilor, care pornise contra etiopienilor, a ajuns după o călătorie neîntreruptă de patru luni la Agisymba, un ţinut etiopian unde abundau rinocerii. Povestirea a dobândit importanţă prin faptul că Ptolemeu şi-a sprijinit aparent vastele cunoştinţe despre geografia africană pe un sistem matematic de longitudini şi latitudini, autentificând locurile menţionate. Harta ţinutului interior era presărată cu sute de nume de munţi, râuri, triburi şi oraşe. Opera lui a produs o puternică impresie, fiind invocată drept o dovadă că romanii erau familiarizaţi pe deplin cu regiunile tropicale din Africa, în special Niger şi Ciad.

Astăzi, această ipoteză, evident exagerată, nu mai este valabilă. Longitudinile şi latitudinile sale, calculate conform normelor antichităţii, ca şi munţii, râurile, oraşele şi triburile ne duc la hotarele sudice ale Magrebului şi „Nigerul" la care se face referire în *Geografie*, de exemplu, nu e decât un curs de apă din Algeria sudică. Fezzan ar deveni atunci zona cea mai de sud cunoscută de romani. Nici o altă lucrare geografică de după începutul sec. II e.n. nu a ajuns până la noi. Avem însă dovezi arheologice că în sec. III-IV obiecte de origină romană au pătruns spre mijlocul deşertului. Cunoştinţele geografice antice trebuie să fi fost mai largi şi putem fi siguri că romanii erau conştienţi de existenţa zonelor umede de dincolo de marele deşert.

Acum, eliberaţi de constrângerile impuse de vechile interpretări date textelor clasice, putem încerca să reconstituim o imagine a Saharei în antichitate. Care era cadrul său ecologic, antropologic, sociologic? Ce urme arheologice ne-a dezvăluit ea?

Legendara Tin Hinan

Sahara a atins faza ultimă a procesului de transformare în deşert la începutul erei noastre. Dar imaginea trebuie nuanţată. Existau zone — mai ales în regiunile muntoase şi văile mari — care păstrau încă destulă umiditate pentru ca viaţa să fie acolo mult mai intensă decât azi. Ahaggar, Fezzan, Tibesti şi Sahara de nord puteau fi în mare parte locuite. Aceasta poate explica supravieţuirea unei faune sălbatice, care a dispărut acum: crocodili în *wadis* şi *gueltas* (găuri cu apă permanentă), feline în ţinutul deluros; dar e îndoielnic că erbivore ca ele-

fanții sau rinocerii puteau trăi în această parte a Tibestiului sau chiar în ținutul Kuar, marginea nordică a marilor savane tropicale din Ciad.

Animale domestice rezistau împreună cu oamenii în zonele-refugiu care mai puteau fi locuite. Se creșteau bovine și cârduri de capre și oi. Dar e ciudat să descoperi că măgarul, animalul de povară pentru toate muncile din oazele sahariene, nu este reprezentat în picturi.

Constrângerile climatului au determinat la majoritatea populațiilor Saharei stilul nomad de viață, cu centre de sedentarism. Organizarea tribală, inerentă acestui stadiu de evoluție, era regula politică de bază, dar care a dat naștere la războaie neîncetate, raportate cu exactitate de Herodot și Ptolomeu.

Dispunem de date mai sigure privind organizarea socială și politică pentru două regiuni: Ahaggar și Fezzan. În Ahaggar, în a doua jumătate a sec. IV e.n., piramida societății avea în fruntea sa o femeie. Când mormântul ei a fost descoperit intact la Abalessa, s-a făcut imediat o asociație cu legenda locală a reginei Tin Hinan, care venise din Tafiletul marocan în timpuri îndepărtate și era străbuna poporului tuareg. Ea a primit deci numele de Tin Hinan. În lumea berberă sunt multe exemple când autoritatea supremă era atribuită unei femei sfinte. Accesoriile funerare ale acestei „prințese" — șapte brățări de aur, opt brățări de argint, multe alte bijuterii prețioase — pot fi datate în mod aproximativ prin moneda romană din vremea împăratului Constantin (306-337), descoperită aici. Patul de lemn pe care se odihnea corpul, supus testului cu radio-carbon, a relevat data de 470 e.n. (±130).

În valea îngustă, fertilă, dintre Uhari Erg și Murzuq Erg, erau dispuse o serie de oaze din al Abyod până în Tin Abunda. Garama, Djerma de azi, era orașul principal. Din securitatea acestui adăpost, garamanții au câștigat supremația asupra întregului Fezzan și au cerut tribut multor triburi vecine atât nomade, cât și sedentare. Marea entitate regională, numită regatul garamanților în literatura greco-latină, apare ca singurul stat organizat în interiorul Africii, la sudul ținuturilor care au fost întâi proprietatea Cartaginei și apoi a Romei. Prestigiul și bogăția acestui stat, confirmate de arheologie, l-au făcut renumit. Garamanții s-au opus înaintării romane dincolo de frontierele de sud ale Magrebului. Înfrânt de Cornelius Balbus (19 î.e.n.) și apoi de guvernatorul Valerius Festus (69 e.n.), statul lor a devenit un fel de stat client al imperiului. Civilizația lor s-a menținut — așa cum o dovedesc descoperirile arheologice — până la sosirea arabilor, în sec. VII e.n.

În Ahaggar și Fezzan, dar și în nordul Saharei, în Tassili n'Ajjer, în timpul perioadei târzii puterea politică supremă era indiscutabil în mâinile unei aristocrații de rasă albă sau aproape albă — ai cărei membrii sunt reprezentați înarmați cu lăncii, pumnale și săbii purtând veșminte de războinici și urcați în care, la vânătoare și război — în detrimentul grupurilor negre sau negroide, care erau ținute în stare de dependență. În absența documentelor, e imposibil de apreciat dacă situația era aceeași pe laturile Saharei mărginind savanele din Niger-Ciad. E foarte probabil că influența albilor nu a pătruns în aceste părți.

De la un grup la altul

Din timpuri imemoriale viața economică din Sahara a fost legată de problema comunicațiilor. Îmbogățirea unor regiuni ca Fezzan trebuie pusă pe seama relațiilor cu lumea din afară, deoarece traficul intern era limitat. Prinderea animalelor sălbatice era principala sursă de venituri pentru ținut. Atunci, desigur, și Africa de nord mișuna de lei, tigri, antilope și struți, dar cererea romană era așa de mare încât vânătoarea a trebuit extinsă în interiorul continentului. Deținem statistici elocvente în această privință. La inaugurarea amfiteatrului Flavian din Roma, la sfârșitul sec. I e.n., au fost aduse 9 000 animale; pentru triumful său din 106, împăratul Traian a expus alte 11 000. Majoritatea acestor animale erau „Libycae" sau „Africanae" — adică aduse din Africa de nord. Elefanții și rinocerii veneau din cele mai sudice părți ale Saharei sau chiar din Ciad și Bahr al Gazal.

S-a considerat deseori că piața europeană era aprovizionată de convoaie care transportau praf de aur din Mali și Golful Guineei, prefigurând situația comerțului din evul mediu. Această părere este o simplă ipoteză. Avem inventarul tuturor regiunilor care furnizau aur în perioadele romană și bizantină, dar Africa nu este niciodată înscrisă acolo. Se poate doar bănui că un trafic mai mult sau mai puțin secret cu aur a existat între Senegal și sudul Marocului, de vreme ce arabii au stabilit contacte cu această piață foarte rapid, chiar din 734. Unele texte grecești sau latine menționează rubinul sau cuarțul, pietre prețioase din teritoriile garamanților, troglodiților sau nasamonienilor, teritorii care se întind în sudul Libiei de azi. E posibil să fi existat și alte pietre prețioase, cum este amazonitul din care a fost descoperit un depozit la Egusi Zumma, în masivul Dohone, la nord-est de Tibesti.

Relațiile comerciale reduse au făcut îndoielnică folosirea drumurilor sahariene *(Magazin istoric*, nr. 10/1981). Trebuie să fim din nou prudenți.

Singurele elemente pe care le avem în încercarea de a reconstitui rețeaua de comunicații sunt unele puncte unde se întâlneau drumurile naturale, dispersarea teritorială a obiectelor romane în Sahara și, în final, comparația cu rutele căravanelor înainte sau după perioada pe care o cercetăm. Numai ultimele două elemente prezintă dificultăți. Desigur, descoperirea unui obiect roman izolat, mai ales a unei monede, nu este concludentă; populațiile sahariene nordice foloseau încă monedele romane în sec. XIX. Dar dacă locul unde sunt descoperite aceste monede se află într-un cadru spațial care indică un drum de caravane cunoscut din alte surse, putem considera că avem o dovadă sigură. Aria pe care sunt împrăștiate aceste indicii, plus ceramica din morminte, arată că civilizația garamanților, despre care știm că avea relații cu Roma, și-a extins influența pe sute de kilometri. Trebuie arătat deci clar că exista o influență a garamanților prin care s-au răspândit obiectele romane. Avem aici cea mai clară și mai distinctivă caracteristică a Saharei antice: popoarele locale se cunoșteau de la un grup vecin la altul.

Liniile de comunicație pentru comerțul cu exteriorul ale Saharei erau, se pare, orientate în cea mai mare parte spre nord și nord-est, garamanții și sateliții lor împingând traficul spre zona Fezzan. De aici, drumuri atestate duceau către marile porturi Sabrath, Oea și Leptis Magna, care erau orașe foarte bogate chiar din perioada punică. Din Garama poți ajunge în valea Nilului, fie printr-un drum nordic prin oazele Zuila, Zella, Aujila și Siwa, toate puncte cunoscute de scriitorii din antichitate sau printr-un drum mai la sud, pe care Kifra era o intersecție. Cu timpul, legăturile s-au redus, mai întâi cu Egiptul grec, apoi cu cel roman, comerțul fiind deviat spre coasta mediteraneană.

Probabil tot în Sahara estică ar trebui să căutăm legătura ce a adus fierul în lumea neagră. Problema trecerii de la epoca de piatră la epoca metalului în regiunile Saharei și Nigerului, proces care s-a petrecut fără îndoială în perioada de care ne ocupăm, este de importanță imensă. În aceeași regiune — de exemplu Mauritania — s-au găsit urme ale existenței simultane a uneltelor de piatră și metal în ultimele secole de dinaintea erei noastre.

Problema apariției metalurgiei fierului în lumea neagră este foarte controversată, unii afirmând că este o invenție specific africană, alții că a fost adusă din exterior. Susținătorii celei de-a doua teorii sunt împărțiți ei înșiși în două tabere: unii presupun o influență mediteraneană prin Sahara centrală; alții situează originea acestei tehnici în țara Kuș și presupun că a urmat calea naturală, care leagă Nigerul cu valea Nilului prin Kordofan și Darfur. Oricum ar fi, datările cu carbon 14 indică existența metalurgiei fierului în zona Ciad și Nigeria de nord în sec. II-I î.e.n. Posibilitatea ca ea să se fi dezvoltat local nu trebuie însă neglijată.

O revoluție a cămilei?

Studiul mijloacelor de transport ne ajută să localizăm mai bine drumurile sahariene și să verificăm anumite ipoteze. Știm că marele deșert a fost cucerit de cal înainte de a fi fost cucerit de cămilă. Aici, ca și în alte locuri, perioada „cabalină" a avut ca primă consecință folosirea vehiculelor pe roți. Nu știm când au dispărut carele și căruțele, dar potrivit lui Herodot, garamanții le foloseau încă. Arheologia confirmă mărturia sa. Diverse desene ale vehiculelor pe roți abundă în Sahara. Inventare

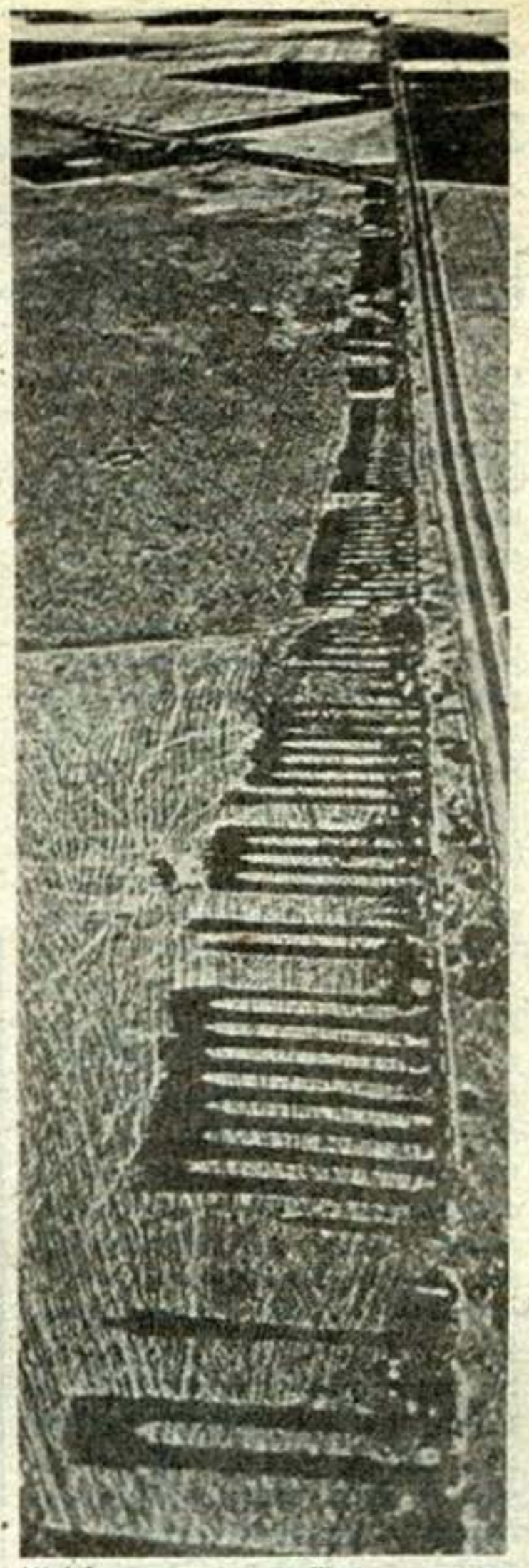

Nici în vremea romanilor apa nu era ușor de găsit: dovadă, ruinele acestui apeduct (sus); iar acolo unde era posibil, se săpau fântâni precum cea din imagine

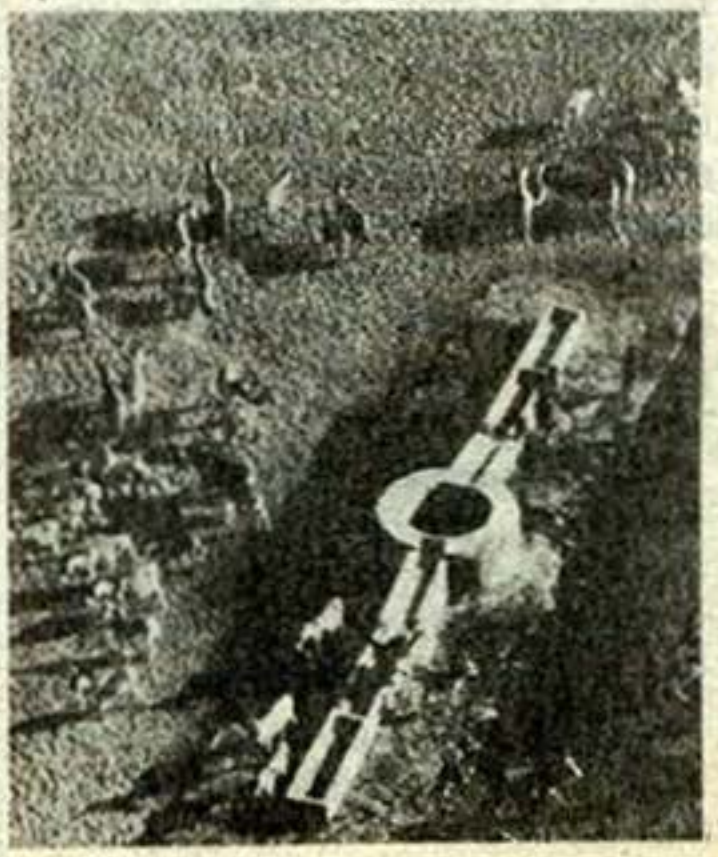

sistematice au făcut posibilă reconstituirea cartografică a drumurilor de care transsaharienе. Calea multor călătorii antice atestate de texte sau de materialul arheologic pare să coincidă cu aceste drumuri primitive renumite. Trebuie adăugat că orice itinerar saharian pe care erau folosiţi cai, înhămaţi sau nu, presupunea fie locuri de adăpare, şi ştim că garamanţii le aveau, fie transportul unei mari cantităţi de provizii.

În ceea ce priveşte cămila — mai exact dromaderul, care are o singură cocoaşă, originar din Orientul Apropiat — ea apare în Africa sahariană cu întârziere. Acest eveniment a fost discutat *ad infinitum.* Cămila nu e găsită în Egipt până în perioadele persană şi elenistică (sec. V-IV î.e.n.) şi se pare că s-a răspândit în Sahara din valea Nilului inferior. E greu de datat acest eveniment. Dispunem doar de desenele pe rocă libiano-berbere — care nu sunt de folos pentru o cronologie exactă — şi de un mare număr de inscripţii şi sculpturi din Africa de nord romană, toate posterioare sec. II e.n. Pe de altă parte, un monument descoperit la Ostia, portul Romei, datând din ultimii treizeci de ani ai sec. I e.n., arată elefantul şi cămila folosite în jocurile din arenă. În 46 î.e.n., Cezar capturase deja în Africa 22 de cămile ale regelui numidian Juba I, al cărui stat se întindea până la graniţele sahariene. Poate că la acea dată, în Sahara ele erau încă animale rare. 150 ani mai târziu, cămilele trebuie să fi trăit în Sahara în număr mare, căci erau obţinute de aici pentru jocurile ce aveau loc la Roma.

Cu membre flexibile, putând să reziste la condiţiile de deşert datorită apei metabolice secretate de organism, acest animal s-a dovedit providenţial pentru toţi nomazii care erau handicapaţi de utilizarea cailor, într-o epocă în care climatul devenea alarmant de uscat. Cămilele permiteau o mobilitate sporită pentru indivizi şi grupuri, un avantaj recunoscut de mult timp în Arabia. S-a socotit chiar că schimbarea metodei de înhămare, mai ales prin modificarea poziţiei şeii, a făcut posibilă dresarea acelor *meharis* — cămile pentru curse şi pentru luptă. Timp de mai multe secole, folosirea acestor animale s-a răspândit încet, dar sistematic, judecând după abundenţa, în toate regiunile marelui deşert, a desenelor pe rocă reprezentând cămile.

În sec. IV, ele erau numeroase în Tripolitania de nord. Autorităţile romane au rechiziţionat, de exemplu, într-o singură tranşă, 4 000 animale din oraşul Leptis.

După cum am văzut, nu ducem lipsă de informaţii despre Sahara în antichitate, chiar dacă cele pe care le avem sunt incomplete. Mai multe lucruri sunt sigure. Uscarea climei nu a ucis orice urmă de viaţă în deşert. Activitatea umană a continuat. Folosirea crescândă a cămilelor a uşurat problemele de transport şi comunicaţii. Regiunea a jucat propriul rol în istoria marilor state mediteraneene. În acest context de dezvoltare continuă îşi are rădăcinile renaşterea zonei în epoca medievală. ■

Versiune adaptată de Victor ANGHELESCU

CLIO ANUNŢĂ • CLIO ANUNŢĂ

Numai cine nu vrea nu fură din Luvru

Palat tradiţional al regilor Franţei aflat pe malul drept al Senei, transformat în muzeu prin legea din 6 mai 1791, Luvrul este vizitat anual de circa 6 milioane de oameni. Noi şi noi săli s-au redeschis după restaurarea sa, ca şi după înălţarea, în 1988, a celebrei piramide de sticlă de către arhitectul Ieoh Ming Pei, care creează condiţii cu totul excepţionale de vizionare.

Deşi păzit de 950 persoane (250 pe schimb), muzeul trece prin clipe grele. Într-o singură săptămână din luna ianuarie 1995, a fost victima câtorva jafuri. La început s-a constatat lipsa unui tablou din salonul lui Napoleon III, căruia îi rămăsese numai rama. Aparţinuse unui pictor francez din secolul XIX. Câteva zile mai târziu, hoţii au sustras dintr-o sală, păzită de patru gardieni, o halebardă de bronz, cântărind 17 kg şi având o lungime de 1,3 m. Ea făcea parte dintr-un complex sculptural din sec. XVII, ce împodobea cândva o statuie a lui Ludovic XIV, dărâmată în anii Revoluţiei franceze. Mai bine de un veac acest complex înfrumuseţase parcul unui castel din împrejurimile Parisului şi nimeni nu se atinsese de el.

Funcţionarii muzeului înclină să creadă că seria de furturi, fără precedent ca frecvenţă — trei în ultimele şase luni — urmăreşte să discrediteze direcţia muzeului, în frunte cu noul ei şef, Pierre Rosenberg. Evident, poliţiştii nu exclud complicitatea personalului marelui muzeu.

FAPTE CE TREBUIE REÎNVIATE

În ziarul *Timpul*, nr. 131, din 18 iunie 1882, Mihai Eminescu a găzduit articolul *Darwinismul în progresul intelectual*, făcând menţiunea că acesta îi fusese expediat prin poştă de la Paris de către un student pe nume Constantin I. Teiuleanu. După mai puţin de un an, în gazeta *Ţăranul*, din 3 aprilie 1883, Constantin Dobrescu Argeş *(Magazin istoric*, nr. 11/1980) semna îndurerat articolul *Tânărul C. Teiuleanu nu mai este între noi!* „Această tristă veste - scria el - ne-a mişcat până la lacrimi, am pierdut într-însul pe sincerul prieten al cauzei poporului; era un băiat cu simţăminte umanitare, ura făţărnicia, nu ştia să linguşească, avea independenţă de caracter. Pentru a dovedi tuturor cum iubea Teiuleanu pe ţărani, cerem voie onor. noştri cititori a reproduce aci o scrisoare a lui ce ne-a trimis-o din Paris anul trecut, decembrie 13, când apăru ziarul *Ţăranul*".

Şi, în continuare, C. Dobrescu Argeş reproducea scrisoarea respectivă:

„Prietene Dobrescu,

«Jos făţărnicia», începi d-ta scrisoarea; mă bucur d-această deviză ce ţi-ai ales şi mă grăbesc a-ţi răspunde şi nu te mira cum faci că d-ta zici, de ce atâta iubire pentru ţărani?

Nu-mi dai voie să mă numesc şi eu fiu al poporului?

Nu cumva bănuieşti că aş fi domnit [dominat] de oarbele prejudicii [prejudecăţi] ale atâtor tineri ce contra adevărului şi-a bunului simţ susţin că la noi în sat [în sensul de lumea satelor] există clase de nobili şi prin urmare aceştia sunt: slava, puterea şi viitorul naţiei?

Nu sunt orbit, frate, de astfel de rătăciri.

O singură clasă există: e clasa poporului. Toate celelalte nu sunt decât frânturi rătăcite din acesta. Sunt ramuri uscate, ori seci şi veştede din marele arbore al naţiei.

Dacă mai există nobili în ţara noastră, care să întoarcă nasul

„...Un băiat cu simţăminte umanitare, ura făţărnicia...": Constantin Teiuleanu (1862-1883)

bietului popor, apoi e nobilimea de contrabandă. Titluri de baroni, principi, signori etc., în ţara noastră au ajuns ridicole, boieri de pradă şi nu de fapte, sunt iar nimicuri vulgare. Talent, geniu, oameni mari ies din popor.

Din popor a ieşit acel gigantic Român, care o jumătate de veac s-a luptat pentru binele şi mărirea poporului. Ieşit din ruinele Târgoviştei, mort de timpuriu, iată-l acum reînviat în faţa Academiei Române [de fapt a Universităţii din Bucureşti]. Tipografi, ziarişti, poeţi, ingineri, toţi l-au serbat ca pe geniul lor protector. Heliade era fiul poporului şi poporul priveşte în acest idol oglinda lui şi va vedea cine e şi ce poate el.

Deci, mândreşte-te că eşti fiul poporului, luptă pentru viitorul lui, luptă cu condeiul, cu fapta, cu cuvântul pentru clasa muncitoare [în sensul de producătorii de bunuri materiale], căci mult este uitată de vitregii săi fii.

Urez deplină reuşită scopului ce urmăreşti. Dumnezeul părinţilor noştri fie cu cei ce voiesc binele ţăranului".

Aşadar, după ce am aflat câte ceva despre ce şi cum gândea, să vedem şi cine a fost Constantin Teiuleanu.

S-a născut în 1862, la Piteşti, într-o casă de pe strada Târgu de Afară, nr. 5 (devenită mai târziu Str. Teiuleanu), fiind unicul fiu al negustorului Ivancea Hagi Dimitriu, român macedonean stabilit prin părţile Argeşului pe la 1840. Soţia lui Ivancea, Maria, se înrudea cu istoricul piteştean Gheorghe Ionescu-Gion şi moştenise o moşie în comuna Teiu (Argeş), după care şi-a schimbat numele întreaga familie.

În 1881, tânărul Constantin a fost trimis la Paris, unde frecventa cursurile Facultăţii de drept, având colegi, printre alţii, pe Barbu Ştefănescu-Delavrancea şi pe Alexandru Bădărău.

A debutat în publicistică cu articole publicate în revista piteşteană *Cultura*. Ca reprezentant al acestei publicaţii a luat parte la festivităţile organizate în 1881, cu prilejul inaugurării monumentului ridicat în faţa Universităţii bucureştene spre a omagia viaţa şi opera lui Ion Eliade Rădulescu. Şi tot în acelaşi an, C. Teiuleanu s-a aflat printre organizatorii congresului studenţesc desfăşurat la Piteşti în perioada 6-8 septembrie şi la care au participat ca invitaţi şi studenţi români din Bucovina şi Transilvania.

Din păcate, viaţa acestui tânăr atât de promiţător s-a curmat brusc la 21 martie 1883, în urma unui „phlegmon iliac".

În memoria fiului ei, mama îndurerată a donat, la 1 noiembrie 1899, Ministerului instrucţiunii publice moşia Funia Domnească (800 de pogoane în comuna Teiu şi casele din Piteşti, de pe strada Târgu de Afară, nr. 5 şi 7), prin această donaţie urmărind înfiinţarea primei şcoli profesionale de fete din Piteşti. Actul de donaţie întocmit la cererea Mariei Teiuleanu este un document deosebit de emoţionant

și merită cu prisosință să-l punem în circuit public. Pentru generațiile de azi este mai mult decât un îndemn la meditație, este o pildă.

El s-a păstrat în Arhivele Statului Pitești, fond Liceul industrial de fete Teiuleanu, dosarul 475/1938, filele 1-2 și specifică:

„... Aceste două obiecte pe care eu însămi le-am moștenit de la defunctul meu soț Ivancea Hagi Dumitriu, pe baza testamentului autentificat de către onor Tribunalul Argeș, sub nr. 187 din 16 mai 1883, le dăruesc sub următoarele condițiuni:

1) Din ambele aceste obiecte sau din valoarea lor, cum și din venit să se formeze un fond care se va administra de către onor Ministerul instrucțiunii publice, prin Casa Școalelor, și care va purta numele de «Fondul Ion, Maria și Constantin Teiuleanu».

2) Întreg acest fond va servi numai și numai pentru dezvoltarea Școalei profesionale de fete din orașul Pitești, care să poarte de acum înainte numele de «Școala profesională Ion, Maria și Constantin Teiuleanu»".

Urmează o serie de precizări privind administrarea uzufructului moștenirii.

Donația avea deci ca obiectiv emanciparea femeilor prin ridicarea nivelului de cultură și însușirea unor profesiuni care să le asigure o anume independență economică, dar mai ales să le pregătească pentru viață. Școala profesională de fete Ion, Maria și Constantin Teiuleanu era destinată fetelor din familii cu resurse materiale mai modeste, cărora li se acorda un număr de burse, dar și ajutoare materiale după absolvire, tocmai pentru a-și putea crea condițiile necesare exercitării profesiunilor dobândite prin școlarizare.

Această școală, devenită, începând cu 1936, Liceul industrial de fete Teiuleanu, a funcționat aproape o jumătate de secol, fiind cunoscută în toată țara. La inițiativa unui comitet cetățenesc din Pitești, în frunte cu prof. Ioana Dinescu, fostă directoare a școlii, s-a organizat o subscripție publică pentru ridicarea unui bust al Mariei Teiuleanu (1839-1922), ca semn de recunoștință față de donatoare. El a fost amplasat în curtea școlii și inaugurat la 10 noiembrie 1929.

Reforma învățământului impusă de comuniști în 1948 a dus la încălcarea clauzelor din actul de donație, schimbându-se profilul școlii în mai multe rânduri, în cele din urmă devenind liceu economic. Bustul donatoarei a fost demontat și a zăcut ani în șir în podul școlii. În 1989, a fost dat jos și expus în holul de la intrare. O soartă și mai tristă a avut monumentul funerar al celor trei Teiuleanu, ridicat în 1886 în Cimitirul Sf. Gheorghe. Ansamblul compus din busturile de marmoră albă ale lui Ion, Maria și Constantin Teiuleanu, a cărui întreținere cădea în sarcina direcției școlii, a fost lăsat în părăsire...

Autoritățile și locuitorii municipiului Pitești au puterea, credem, pentru a face ca fapta pilduitoare a înaintașilor lor să-și găsească recunoștința pe care o merită. Pentru început, liceului economic ar trebui să i se redea numele de Teiuleanu, iar monumentul funerar să-și capete forma inițială și îngrijirea corespunzătoare... ■

Prof. Mircea M. CRĂCIUN,
comuna Ștefănești-Argeș

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

Participanții la cel de al doilea Simpozion național „Civilizația bancară românească" — organizat anul trecut, în zilele de 22, 23 și 24 noiembrie 1994, sub egida Băncii Naționale a României, a Asociației Române a Băncilor și a Fundației Culturale Magazin Istoric — au putut vedea și cumpăra de la standul organizat cu acel prilej și volumele apărute la Editura Enciclopedică, în Colecția „Biblioteca Băncii Naționale". Inițiată în 1940, colecția și-a încetat ulterior apariția, din cauza „vitregiei vremurilor", cum explică în cuvântul **Către cititor** guvernatorul Băncii Naționale, domnul Dr. Mugur Isărescu. Ne facem o plăcută datorie de a prezenta primele apariții din noua serie a colecției, pe care, sperăm, vitregia altor vremuri nu o va mai opri.

• **Costin C. Kiriţescu — CĂLĂTOR PRIN SECOLUL XX. MEMORIILE UNUI BANCHER FĂRĂ BANI.**

1992, 344 pp., 200 lei: amintiri din anii petrecuți în țară, în Germania, în Kenia, în Franța, în Jamaica, în Statele Unite ale Americii, scrise cu teama de a nu abuza de timpul celor ce le vor citi.

• **Dragoș Luchian — BANCA MONDIALĂ — ORIGINI, SCOP, PERSPECTIVE.**

1992, 184 pp., 200 lei: monografie a Grupului Băncii Mondiale ce reconstituie coordonatele relevante ale unei activități consacrate mai ales sprijinirii procesului de dezvoltare a țărilor din lumea a treia.

• **Peter F. Drucker — INOVAȚIA ȘI SISTEMUL ANTREPRENORIAL — PRACTICĂ ȘI PRINCIPII.**

1993, 189 pp., 690 lei: inovația și sistemul antreprenorial ca practică și disciplină, acțiunile și comportamentul întreprinzătorilor, folosind studii de caz.

• **Mihail Manoilescu — MEMORII, VOL. I-II** (ediție îngrijită, prefață, note și indice de **Valeriu Dinu**).

București, 1993, vol. I-II: 423 pp., 1 750 lei: confesiunile uneia dintre personalitățile proeminente ale vieții economice și politice românești din perioada antebelică, care și-a sfârșit zilele în închisoarea de la Sighet.

• **Silviu Cerna — BANII ȘI CREDITUL ÎN ECONOMIILE CONTEMPORANE (ELEMENTE DE ANALIZĂ MONETARĂ) VOL. I-II** (cu o **Prefață** de **Emil Ghizari**).

1994, vol. I — **392 pp.; vol. II — 140 pp., 4 000 lei:** încă un răspuns la permanenta și controversata întrebare privind relația reciprocă monetă-economie.

• **Costin Murgescu — MERSUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMÂNI. EPOCA MODERNĂ. EDIȚIA A II-A, VOL. I-II** (cu două evocări semnate de prof. dr. **Constantin Mugur Isărescu** și prof. dr. **Gheorghe Dolgu**).

1994, vol. I — **320 pp.; vol. II — 536 pp., 4 000 lei:** evoluția gândirii economice românești în epoca modernă, în strânsă legătură cu mersul luptei naționale, prezentată de un mare specialist în științele economice, care a fost dublat de un fermecător povestitor; noua ediție — după apariția primului volum în 1987 și a celui de al doilea în 1989, ce s-au bucurat de o excelentă primire din partea cititorilor (studenți, profesori, cercetători, cei interesați de un asemenea subiect) — ne prezintă într-o frumoasă reușită editorială una dintre cele mai originale scrieri economice.

GAMLA, CENUŞĂREASA MASADEI

ALFRED SPIEGLER

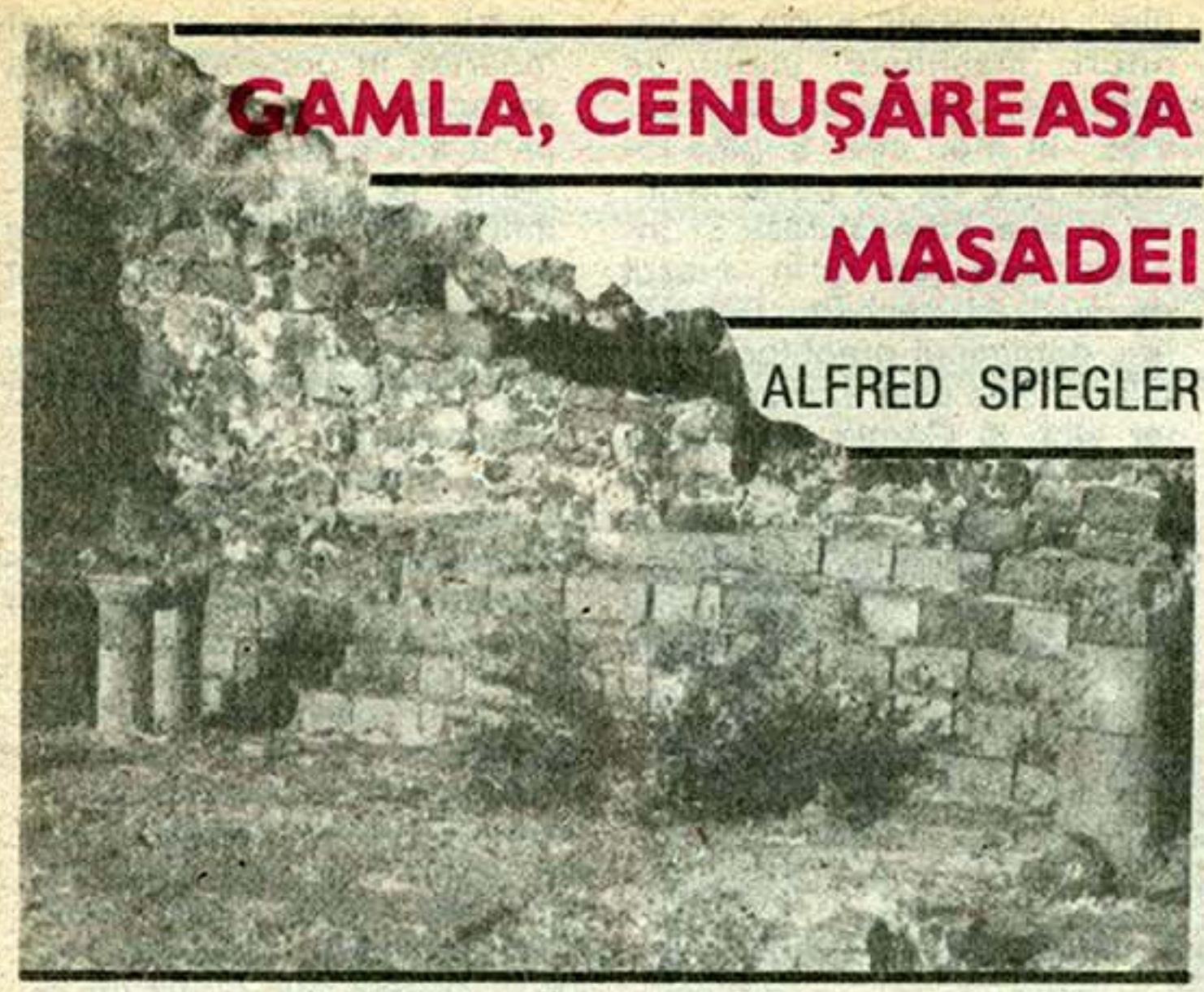

„Romanii au izbutit să escaladeze înălţimea şi să-i împresoare pe iudei, din care unii au rezistat, alţii au cerut să fie cruţaţi. Din cauza camarazilor căzuţi la primul asalt, îndârjirea romanilor a fost foarte mare. Mulţi iudei, care nu mai ştiau ce să facă, s-au aruncat într-o văgăună împreună cu femeile şi copiii lor, o văgăună ce fusese săpată la o foarte mare adâncime, pe o latură a cetăţii. Mânia celor înconjuraţi împotriva lor înşişi părea a fi chiar mai mare decât a romanilor; căci în timp ce dintre aceştia din urmă au fost masacraţi 4 000, numărul celor care s-au aruncat în gol a depăşit cifra de 5 000".

Ceea ce povesteşte istoricul Flavius Josephus, în cartea a IV-a a *Războiului iudaic*, este o întâmplare îngrozitoare, petrecută în anul 66 e.n. şi relatată de o persoană bine informată. Înainte de a fi capturat de romani, în iulie 67, Flavius Josephus fusese preot la Ierusalim, iar după izbucnirea războiului iudaic, comandant suprem în nordul ţării. În această ultimă calitate el inspectase şi oraşul Gamla de pe înălţimea Golan, oraşul de pe spinarea muntelui, care arată ca o cocoaşă de cămilă, de unde şi denumirea lui (aramaicul „gamla" corespunde ebraicului „gamal", cămilă). Josephus, satisfăcut de poziţia ei topografică, se îngrijise ca cetatea să fie corect fortificată: „Construite pe flancul abrupt al lanţului de coline, casele erau deosebit de dese, una lângă alta, încât părea că oraşul plutea în văzduh", scrie cunoscutul istoric şi general evreu.

Sinuciderea colectivă nu era nici pe departe un caz izolat în antichitatea evreiască şi nu numai evreiască. Flavius Josephus mai povesteşte despre asediul şi distrugerea oraşului Gaza, aşezare elenistică, de către un rege hasmonean, în anul 95 î.e.n., deci cu mulţi ani înaintea sacrificiului colectiv de la Gamla.

Cetatea Gamla a fost asediată de romani timp de şapte luni. Cu catapultele asediatorii au tras asupra oraşului cu săgeţi uriaşe, iar cu balistele, sfere de piatră de multe kilograme. „În trei locuri au adus berbeci de asalt, cu care au doborât zidul", notează Josephus. „În puternic sunet de trompete, zăngănit de arme şi strigăt de luptă, au pătruns în oraş prin spărturile zidului". Apărătorii s-au retras în sectoarele de oraş situate mai sus. Apoi s-au întors brusc şi s-au aruncat asupra romanilor. Scrie Josephus: „Câţiva romani au fugit pe acoperişurile caselor vrăjmaşe. Sub greutatea lor acoperişurile s-au prăbuşit. De îndată ce o casă se prăbuşea, ea răsturna multe clădiri, situate mai jos, iar acestea pe cele situate şi mai jos". Acest efect de domino a adus „moartea unei mulţimi de romani. Mulţi au fost îngropaţi sub dărâmături, alţii schilodiţi, în timp ce încercau să fugă. Majoritatea s-au asfixiat în norii de praf".

Cotitura în defavoarea localnicilor a constituit-o pătrunderea într-un turn al oraşului, la miezul nopţii, a trei soldaţi. „Ei au rostogolit spre afară cinci blocuri mari de piatră, cele mai mari, care s-au prăbuşit cu mult zgomot, scrie istoricul. Santinelele au observat prea târziu. Locuitorii au fost doborâţi de asediatori. La scurt timp, Titus, fiul viitorului împărat Vespasian, şi soldaţii din Legiunea XV au pătruns în oraş şi i-au înghesuit pe localnici sus, spre culme, deşi au fost violent loviţi de apărători, cu pietre şi săgeţi. Evreii păreau a câştiga supremaţia, dar a izbucnit o furtună care a îndreptat spre ei proiectilele romanilor, frânându-le sau deviindu-le lateral pe cele ale evreilor. Astfel, au reuşit romanii să escaladeze înălţimea şi să-i încercuiască pe evrei...

Nimeni nu a scăpat cu viaţă, cu excepţia a două femei. Ele s-au salvat, ascunzându-se de furia romanilor în timpul asediului oraşului, căci aceştia nu i-au cruţat nici pe sugari. Aşa a căzut Gamla", încheie Flavius Josephus.

În imagine: ruinele oraşului care a avut aceeaşi *soartă cu cea a Masadei.*

Când, în sfârșit, romanii — după ce construiseră o rampă — au escaladat ultimul zid, ei au mai găsit în viață numai trei femei și cinci copii. 960 oameni se omorâseră reciproc, așa cum le-o ceruse Eleazar, „stăpânul lor absolut": „Pentru că moartea trebuie preferată unei vieți în sclavie".

Sfârșitul localității seamănă cu acela al Masadei, cetatea de pe stâncă de la Marea Moartă cucerită de romani abia în 74 e.n., la patru ani după căderea Ierusalimului (*Magazin istoric*, nr. 6/1985).

Masada a eclipsat multă vreme pe nedrept Gamla, care a dus o existență de cenușăreasă. Dar nu mai puțin decât Masada, Gamla a cunoscut vitejia evreilor îndârjiți, care au prețuit libertatea mai mult decât moartea și viața în sclavie.

Recent, publicația evreiască *Israelitische Wochenblatt* a prezentat un reportaj istoric de la Gamla, relatând o expediție arheologică în zonă. Din depărtare se văd ruinele descoperite până acum. Cercetarea arheologică, începută în 1976, sub conducerea lui Schmarjahu Guttmann, este departe de a fi terminată. Se văd încă fundații ale caselor de odinioară. O casă dreptunghiulară a fost de mult identificată ca Bet Haknesset, „casa întâlnirii (comunitare)". Această clădire se pare că este cea mai veche clădire publică de acest tip, care a fost descoperită până acum în Israel. Probabil că provine încă din zilele lui Irod (sfârșitul sec. I î.e.n.).

Aici oamenii se întâlneau, apoi se rugau. Se mai păstrează încă scaune de piatră și câteva resturi de coloane. Pe pardoseală se găseau rogojini, iar iarna funcționa încălzirea, căci pe Golan poate fi cumplit de frig.

Urcând spre creasta „cocoașei cămilei", specialiștii arheologi au identificat zonele străbătute: „zona industrială", „vopsitoria", „presa de ulei" (principala sursă de venituri: măslinele, uleiul de măsline), „cartierul de locuințe". În mod cert, bogații locuiau sus, nu pe povârnișuri, pe ulițele prăpăstioase și înguste. Așa este și în „orașul de sus" al vechiului Ierusalim, domiciliul preoților și nobilimii. Sus este aproape plat, iar aici, la Gamla, panorama este splendidă. Privirea în abis dă încă fiori. Deci de aici biruitorii i-au aruncat în prăpastie pe bătrâni, femei și copii, sau învinșii au sărit ei înșiși, pentru că au preferat moartea în onoarea unei vieți de sclavi. Dar foarte ciudat, până acum nu au fost descoperite la baza stâncii oseminte ale multelor mii de evrei care nu au supraviețuit pieirii orașului lor. Pe „cocoașa cămilei" nu s-a găsit nici un cimitir. Unde au fost înmormântați morții?

Cu siguranță, acestei întrebări ca și multor altora, neformulate încă, le vor răspunde rezultatele cercetărilor arheologice. ■

TOGETHER IN EUROPE — ÎMPREUNĂ ÎN EUROPA

Dar cum? Acestei întrebări a încercat să îi răspundă și întrunirea Consiliului european, ținută la Essen, la 9-10 decembrie, anul trecut. Momentul este caracterizat de publicația *Together in Europe* — editată de Comisia Europeană de la Bruxelles, ce apare de două ori pe lună și este destinată Europei Centrale și de Răsărit — drept „un adevărat moment istoric". Aprobarea unei Strategii pentru pregătirea accesului țărilor asociate central și est-europene a creat premisele pentru realizarea unor „relații structurate" și o politică activă menită să reducă diferențele, astfel încât țările asociate să se integreze în piața comună a Uniunii. Dar, în perspectivă istorică, întrunirea de la Essen s-ar putea să rămână nu atât drept cea care a aprobat strategia, ci mai curând pentru faptul că aici s-a pus în mod serios problema „cum va arăta o Uniune cu 27 membri?"

Din publicația menționată — ce a depășit deja 60 apariții — putem afla de asemenea despre preocuparea Comisiei Europene de a alcătui, după consultări cu reprezentanții celor șase state asociate, o „Carte albă" care să stabilească măsurile ce trebuie să adopte respectivele țări pentru a putea participa pe deplin la piața comună a Uniunii Europene. La rândul lor, țările baltice sunt neliniștite de încetineala cu care se desfășoară negocierile pentru semnarea Acordurilor europene, pe care le-ar dori apoi ratificate cât mai curând.

În sfârșit, o altă preocupare majoră a țărilor membre din Uniunea Europeană o constituie pregătirile pentru Conferința intergu-vernamentală ce urmează să se țină în 1996, pentru a discuta stadiul de realizare și modificări necesare la Tratatul de la Maastricht.

D.M.

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

„În 1986, Emma avea 81 ani. Sănătatea ei a început să se deterioreze. La început a părut doar mai slăbită, mai puțin sigură de ea decât de obicei, dar curând am aflat că avea boala lui Parkinson. Avea dreptul, ca veterană, la un tratament special în spitalul KGB. Doi foști colegi din KGB m-au ajutat să obțin aprobarea să stau în camera ei de spital. Am asistat, în ultimele două luni, la sfârșitul ei. A murit în septembrie 1988 și cenușa îi este îngropată în zidul cimitirului mănăstirii Donskoi, lângă cea a lui Grigulevici, Eitingon și Abel. Raisa Sobel a murit la o lună după Emma. Zoia Ribkina a mai trăit trei ani.

Cei trei supraviețuitori ai marilor, dar tragicelor noastre aventuri de spionaj suntem Zoia Zarubina, Anna Țukanova și eu. Zoia și cu mine, ca ofițeri de informații veterani, am luat parte la celebrarea zilei victoriei, la 9 mai 1993, împreună cu copiii și nepoții noștri. Și eu și Anna îmbătrânim și este tot mai greu să ne întâlnim, așa că stăm de vorbă la telefon. Zoia este încă activă, ținând conferințe chiar și în Australia".

Ne apropiem de sfârșitul poveștii lui Sudoplatov și al prezentării pe care am făcut-o cărții lui Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness — A Soviet Spymaster (Operațiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schecter, apărută la Little, Brown and Compani, în 1994. Am încercat, de-a lungul acestei lungi recenzii comentate, să aducem în fața cititorului român nu numai date și fapte necunoscute sau aspecte specifice ale funcționării (și mai ales ale disfuncționalităților) sistemului sovietic, ci și unul dintre modelele umane specifice acestui sistem. Cum am văzut, Sudoplatov nu regretă nimic din ceea ce a făcut, considerând că toate actele sale au justificarea apărării patriei. Cum vom vedea în acest episod, a ignorat în mod voit existența gulagului, până în momentul în care i-a devenit el însuși o victimă. Dar chiar și atunci a considerat că totul s-a datorat unor personaje rău intenționate (începând cu Hrușciov), și nu sistemului. Iată concluzia lui, acum când se apropie de sfârșitul vieții: „Sunt de acord cu scriitorul Kiril Stoliarov, care a spus că singura diferență dintre Beria și rivalii săi consta în cantitatea de sânge vărsat. Totuși, trebuie să le acordăm ceea ce merită. Cu toate crimele lor, Beria, Stalin, Molotov și Pervuhin au reușit să transforme Uniunea Sovietică dintr-un hinterland agrar înapoiat într-o superputere înarmată cu arme sofisticate. Deși au comis crime la fel de monstruoase contra oponenților lor și a unor inocenți, Hrușciov, Bulganin și Malenkov au contribuit mult mai puțin la transformarea U.R.S.S. Spre deosebire de Stalin, au slăbit în mare măsură statul prin lupta lor pentru putere. Gorbaciov și ajutoarele sale, mânați nu în mai mică măsură de ambiții personale, au provocat prăbușirea statului. Gorbaciov și Iakovlev s-au comportat ca niște boși tradiționali ai partidului, exploatând numele democrației pentru a-și întări propria bază a puterii... În 1989, Gorbaciov l-a dat jos pe Erich Honecker în Germania de Est, sperând să întărească socialismul, dar totul s-a întors împotriva lui. El și Șevardnadze au fost incapabili să negocieze concesii economice din partea Vestului în schimbul retragerii Uniunii Sovietice din Europa de Est... În punctul culminant al perestroikăi, în 1990 — am aflat dintr-o sursă de nivel înalt din KGB — Mihail Gorbaciov era nemulțumit de felul în care procesul de democratizare scăpase de sub control. În toamna lui 1990, KGB și armata au primit indicația să elaboreze un plan pentru instaurarea legii marțiale. Ordinul a coincis cu dublarea salariului pentru întregul personal militar".

Este o adevărată profesiune de credință care ne arată că echilibratul, mereu calmul Sudoplatov, care nu ridica niciodată vocea — așa îl descriu cei care l-au cunoscut în anii săi de glorie — se înfierbântă când este

vorba despre distrugerea idealului său, pe care l-a slujit o viață întreagă, chiar și în anii petrecuți în pușcărie. Este drept, între timp a avut două infarcturi și un atac cerebral.

Hotărându-se să vorbească, el și-a atras multiple antipatii. Am mai prezentat deja reacția — suspect de promptă — pe care au generat-o afirmațiile lui în privința modului cum au intrat sovieticii în posesia secretelor atomice americane. Inclusiv SVR (serviciul de informații externe al Federației Ruse, moștenitorul Direcției I din KGB) a dezmințit afirmațiile lui Sudoplatov. După primul val — al rudelor celor interesați și al unor ziariști — au venit și aprecieri mai ponderate. Iată ce scria Pierre Forgues, în numărul din luna septembrie, 1994, al revistei L'Histoire: **„Pe scurt, Sudoplatov deranjează. Este deci tentant să îndepărtezi acest martor jenant. Erorile sale, tăcerile sale, confuziile sau deformările sale necesită, desigur, atente verificări. Dar de la această exigență elementară până la descalificarea încercată de unele ziare ruseşti și americane este cale lungă". Și pe bună dreptate autorul francez subliniază capcana morală care ni se întinde: „Să crezi un spion sau patru oameni mari?", cum și-a intitulat Priscilla Johnson Mac Millan un articol publicat în** Washington Post.

Destinul lui Sudoplatov a stat mereu sub semnul condiției spionului din Est, diferită în mod fundamental de cea a celui din Vest; aflat în slujba unui sistem inuman, folosit de acesta, sfărâmat când devine stânjenitor, poate aspira azi la o condiție mai bună doar dacă a trădat pe parcurs sistemul și implicit țara. În vreme ce șefii serviciilor de informații din Occident ies, de regulă, la pensie, cei din Est, tot de regulă, dacă nu au fost împușcați, au sfârșit cu domiciliu forțat sau au trecut prin pușcărie.

Să urmărim în continuare ultimii ani de serviciu activ ai lui Sudoplatov — care coincid și cu sfârșitul erei lui Stalin și Beria — și modul cum cel mai secret nume din KGB a fost arestat, judecat și în final reabilitat.

Uniunea Sovietică nu vrea să-și accepte greșelile

Numirea lui Abakumov ca ministru al securității statului în 1946, a generat schimbări în balanța puterii printre subordonații lui Stalin. La acea dată, obiectivul real al lui Stalin a fost ascuns cu grijă și noi am crezut că noile numiri în cadrul conducerii de la Kremlin — Andrei Jdanov adus la Moscova de la Leningrad, Aleksei A. Kuznețov introdus în Comitetul Central și M.I. Rodionov numit prim-ministru al Federației Ruse — erau schimbări iarăși de rutină. Dar nu era cazul. Stalin aducea iarăși oameni noi la putere pentru a-și menține supremația, creând grupuri rivale.

După cum spune Sudoplatov, primele semne mai clare le-a oferit modul în care Stalin a scăpat de generalii și mareșalii care se ilustraseră în cel .de al doilea război mondial. Chiar înainte ca Stalin să renunțe în 1946 la Ministerul de război, pe care îl condusese în timpul marii conflagrații mondiale, l-a demis pe adjunctul său, mareșalul Jukov, pentru „lipsă de modestie", „ambiție personală și aroganță", „își atribuia doar lui însuși rolul principal pentru punerea în practică a tuturor operațiunilor militare majore din timpul războiului, inclusiv a celor în care nu a jucat vreun rol". I se reproșa și încercarea de a grupa în jurul său o opoziție față de Înaltul Comandament. A urmat amiralul Kuznețov, comandantul flotei. Prin numirea lui Nikolai Bulganin în fruntea Ministerului apărării, Stalin introducea un tampon între el și mareșalii Ștemenko, Konev, Rokossovski. Ideea de bază era că oricine obținea cât de cât faimă, trebuia rapid izolat, pentru a nu deveni un potențial contracandidat.

Scopul final justifica totul

În decembrie 1945 Beria a fost schimbat din postul său de comisar al afacerilor interne, pe care îl deținea din 1938. A încetat să mai fie supervizorul operațiunilor de securitate și informații, în țară și peste hotare, cu excepția celor legate de Comitetul de stat special pentru problema numărul unu (bomba atomică). Când Abakumov a fost numit ministru al securității statului, în 1946, nu era un apropiat al lui Beria. Dimpotrivă, Stalin l-a instruit pe Abakumov să adune materiale incriminatorii contra tuturor centrelor de putere, inclusiv Beria.

Grupările rivale — și care trebuiau să se țină în permanență în șah, potrivit planului lui Stalin — s-au conturat astfel: Beria și Malenkov s-au aliat cu Pervuhin și Saburov, contra „grupului de la Leningrad", format din Voznesenski, vice-președinte al Consiliului Comisarilor poporului, Jdanov, al doilea secretar, responsabil cu problemele ideologice, Kuznețov, secretar al C.C., responsabilul cu probleme de personal, Rodionov, primul ministru al Federației ruse, și Aleksei Kosîghin, vice-prim-ministru. Hrușciov era favorabil facțiunii Beria-Malenkov.

Exista atâta ură între aceste facțiuni, încât Stalin lua precauțiunea de a lăsa la

comandă personaje inofensive și neangajate în vreo grupare, precum Bulganin, atunci când pleca în concediu. Stalin știa că lupta aceasta facționistă îi lăsa necontestată puterea. De asemenea, el a intuit în mod corect că lupta pentru putere între facțiuni ale vechii gărzi îi oferea ocazia să scape de ele. Putea să pună în loc o generație mai tânără, de oficialitățile locale ale partidului, oameni lipsiți de experiență la nivel național.

La sfârșitul anilor '40, am cunoscut-o pe Anna Țukanova, director adjunct al secției cadre din Comitetul Central, practic, adjunctă lui Malenkov. Prin intermediul Annei am învățat adevăratul mecanism al puterii din sistemul sovietic. Anna spunea adesea că politica tovarășului Stalin și a tovarășului Malenkov era să asigure permanenta rotire a înaltelor oficialități de partid și din securitate prin toată țara, nepermițându-le să rămână într-o funcție mai mult de trei ani. *(Cât de asemănătoare apare politica de rotire a cadrelor aplicată de Nicolae Ceaușescu în România, după 3 decenii.)* Tot ea mi-a deschis ochii asupra faptului că participarea la campaniile ideologice a demnitarilor de partid și de stat constituia criteriul pentru numiri. Astfel erau testate cadrele de partid. Am fost șocat să aflu de la Anna că nu întotdeauna Comitetul Central dădea curs semnalărilor privind acte de corupție, venite de la Comisia de Control a partidului sau de la organele de securitate. Stalin și Malenkov preferau să îi reproșeze rătăcirile vreunei înalte oficialități, decât să o pedepsească, dar dacă personajul se situa în grupul de putere greșit, atunci dovezile erau folosite contra lui. Anna mi-a mai spus că la nivelul conducerii se știa cu exactitate câte victime producea fiecare val ideologic, dar scopul final, spunea Malenkov, justifica „costurile". O asemenea justificare criminală pentru epurările și campaniile ideologice a fost greșeala fatală a conducerii. Epurarea facțiunilor rivale, a doctorilor și oamenilor de știință evrei, a agronomilor și biologilor care s-au opus lui Lîsenko și apoi lui Hrușciov, a disidenților din sfera culturii, au răpit țării talente vitale. Pe termen lung, asemenea costuri negative au subminat sistemul.

Deci, ne lasă să înțelegem Sudoplatov, nu sistemul a generat și permis asemenea fenomene, ci fenomene parazite au subminat sistemul care, altfel, ar fi trebuit să funcționeze la modul ideal(!)

Stalin îi atacă pe Molotov și Mikoian

În faza finală a conducerii sale, Stalin a încurajat din plin rivalitatea între membrii cercului intim al puterii: Malenkov, Bulganin, Hrușciov și Beria. În 1951 Beria a pierdut favorurile lui Stalin, care a ordonat să se plaseze instalații de ascultare în casa mamei lui Beria, înțelegând că acesta sau soția lui nu și-ar fi putut permite comentarii antistaliniste. Mama lui, Marta, care trăia în Georgia, putea avea legături naționaliste printre mingrelieni. Populația mingreliană — din rândurile căreia provenea și Beria — se afla de secole în relații proaste cu gurieli, minoritatea georgiană în care Stalin avea cea mai mare încredere. Afacerea mingreliană a fost întemeiată pe acuzații prefabricate privind o conspirație care urmărea secesiunea față de U.R.S.S. De fapt, motivul adevărat era dorința lui Stalin de a scăpa de Beria. Cu cruzime, Stalin l-a pus pe Beria să îi elimine pe tovarășii săi cei mai de încredere.

Se zvonise în cercurile cele mai înalte ale puterii că băiatul lui Beria, Serghei, urma să se căsătorească cu Svetlana Alliluieva, fata lui Stalin, după ce divorțase de băiatul lui Jdanov. Așa cum mi-a povestit la închisoarea Vladimir secretarul lui Beria, Ludvigov, Nina, soția lui Beria, și acesta se opuneau în mod hotărât căsătoriei. Beria nu își făcea iluzii. El remarcase deteriorarea condiției lui Stalin și știa că dacă se lega prin legături de rudenie cu familia lui Stalin, avea să piardă după moartea acestuia. Ceea ce a dus la un conflict personal între Stalin și Beria și explică de ce Stalin l-a instruit pe generalul Ruhadze să înceapă investigațiile privind corupția în rândul demnitarilor georgieni de origine mingreliană.

Dar georgienii arestați și torturați mai bine de un an de zile au refuzat să furnizeze probele necesare pentru a-l înfunda pe Beria.

După moartea lui Jdanov, echilibrul creat în lupta pentru putere — care asigurase o anume stabilitate până atunci — s-a rupt. De la Anna Țukanova am aflat cele mai izbitoare aspecte ale Cazului Leningrad, în care toți apropiații lui Jdanov, în același timp rivalii lui Malenkov și Beria, au fost condamnați și împușcați. În 1949 noi nu am știut ce acuzații monstruoase li s-au adus. Anna mi-a spus doar că Kuznețov și Voznesenski au fost schimbați pentru că erau implicați în fraude legate de alegerile desfășurate pentru conferința de partid din Leningrad. Prietenia lui Kuznețov cu Abakumov nu l-a salvat; Stalin i-a testat loialitatea lui Abakumov, obligându-l să-și condamne prietenul.

Trebuie să vă reamintesc un aspect de multe ori neglijat: mentalitatea unor comuniști idealiști de la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50. Cea mai groaznică crimă pe care eu și Anna o puteam admite pentru un înalt demnitar de partid sau de stat era înalta trădare; dar foarte aproape era și cea legată de falsificarea alegerilor de partid. Detaliile concrete ale Cazului Leningrad au fost un secret pentru activiștii de mijloc ai partidului; nici chiar Anna nu a cunoscut în totalitate acuzațiile. Ele erau fabricate, fiind motivate de lupta pentru putere care se desfășura între cei din jurul lui Stalin. Malenkov, Beria și Hrușciov aveau un motiv clar,

legat de dorința lor de putere, ca să scape de grupul de la Leningrad. Se temeau că membrii acestuia aveau să pună mâna de putere după moartea lui Stalin. Cazul Leningrad a rămas un secret până după moartea lui Stalin. Nici eu — deși eram directorul unui departament autonom din serviciul de securitate — nu am știut care a fost soarta celor dispăruți fără urmă.

Cazul Leningrad a coincis cu o abruptă retrogradare a lui Molotov, care, deși și-a menținut poziția ca membru al Biroului politic, a fost eliberat, în martie 1949, din postul de ministru de externe, și înlocuit cu Vîșinski. Poziția lui Molotov fusese serios afectată de arestarea soției sale, Polina Jemciujina, o evreică. Stalin dorea ca pe baza confesiunilor ei să îl compromită pe Molotov. Deși nu am știut acest lucru atunci, în octombrie 1952 Stalin îi ataca în mod deschis pe Molotov și Mikoian în ședințele plenare ale Comitetului Central, denunțându-i drept conspiratori. Imediat după aceea, Molotov a fost constrâns să înapoieze secretariatului lui Stalin documentele originale ale Pactului Molotov-Ribbentrop, inclusiv protocoalele secrete. Nu exclud faptul că ideea lui Stalin era să îl acuze pe Molotov de simpatii pro-germane sau de capitulare în fața lui Hitler în timpul negocierilor secrete.

Beria este arestat de militari

Trebuie să recunoaștem că asemenea dezvăluiri nu puteau parveni decât de la vârful securității sovietice. Cu toată mentalitatea lui de comunist naiv, Sudoplatov își pune tot mai mult problema plecării din Ministerul securității. Cu ajutorul Annei Țukanova, aspira la funcția de adjunct al șefului nou-înființatei Comisii internaționale a Comitetului Central. Urma să se ocupe de legăturile „subterane" cu partidele comuniste din alte țări. Dar la 5 martie 1953 Stalin a murit. Beria a fost numit în fruntea Ministerului Afacerilor Interne, care reunea și fostul Minister al securității. Chiar a doua zi după înmormântarea lui Stalin, la ora 18.00, secretarul ministrului i-a telefonat ca să-i spună că noul Stăpân plecase, fără să lase alte instrucțiuni. Era pentru prima oară când putea porni spre casă așa de devreme, și nu la două sau trei noaptea, cum se întâmplase până atunci. Potrivit lui Sudoplatov, Beria a inițiat, cel puțin la nivelul conducerii partidului, o campanie de demascare a abuzurilor lui Stalin. În același timp, lupta pentru putere între urmașii lui Stalin s-a intensificat. După plenara din aprilie 1953, Malenkov a fost eliberat din secretariatul partidului. Poziția lui depindea din acel moment, în mod hotărâtor, de alianța cu Beria. Dar el nu a înțeles acest lucru supraestimându-și autoritatea și legănându-se cu iluzia că era urmașul lui Stalin și că toată lumea avea interes să se pună bine cu el. Cel ce avea să profite și să pună mâna pe putere a fost Hrușciov. Pentru doborârea lui Beria, s-au folosit o serie de inițiative ale acestuia. Astfel, Beria a sugerat ca republicile să-și creeze propriile medalii și premii și a încurajat utilizarea limbilor naționalităților. Ceea ce a făcut ca noul ministru de interne din Lituania să-i trimită un memorandum în lituaniană. Dar și mai tare i-a enervat pe ruși faptul că la o plenară a Comitetului Central din Ucraina, tot ministrul de interne, Pavel Meșik, s-a adresat în ucraineană asistenței. Eliberarea doctorilor arestați de Stalin a coincis cu amnistierea unor deținuți de drept comun; peste un milion de pușcăriași au fost eliberați, umplând și terorizând orașele. Chiar dacă Beria a restabilit rapid ordinea, imaginea lui în opinia publică a fost deteriorată. Relațiile lui Beria cu Malenkov au fost definitiv rupte în mai 1953, când un dramaturg georgian i-a lăsat la cabinet lui Beria o plângere în care îl acuza pe Malenkov de plagiat dintr-un discurs al unui ministru țarist în raportul său către Congresul XIX al partidului. Deși Beria i-a ordonat secretarului său să nu dea curs plângerii, aceasta și-a făcut drum către biroul lui Malenkov. La începutul lunii iunie 1953 muncitorii din Berlin s-au ridicat împotriva regimului comunist și a dominației sovietice din zona de ocupație denumită din 7 octombrie 1949 Republica Democrată Germană. Conducerea de la Kremlin a apreciat că revolta a fost posibilă datorită politicii inițiate tot de Beria. La 26 iunie 1953, Beria a fost arestat, împreună cu toți membrii secretariatului său care știau de plângerea care îl acuza pe Malenkov de plagiat.

La 26 iunie, întorcându-mă de la serviciu la *dacea*, am văzut că tancurile blocau autostrada. Am crezut că acea coloană făcea parte dintr-o deplasare militară de rutină, prost coordonată de miliție. A doua zi, când am ajuns la birou, mi-am dat seama că ceva grav se întâmplase. Portretul lui Beria, care în mod normal atârna în anticamera de la etajul șapte, fusese îndepărtat.

M-am grăbit către biroul meu și l-am chemat pe Eitingon. Ne-am dat seama, amândoi, că avea să urmeze o epurare. Totuși, am fost atât de naivi să credem că Kruglov, adjunctul ministrului de interne, când va alcătui lista celor ce trebuiau arestați, va lua în considerare calitățile profesionale. Eitingon a fost mai realist ca mine, presimțind că echipa evreiască, reinstalată în minister după moartea lui Stalin, avea să fie prima care o să plece.

Era clar că Hrușciov deținea toate firele loviturii. Beria nu fusese arestat de Serov sau Kruglov, ci de către militari, care îi raportau direct lui Bulganin. Despre Bulganin se știa că era omul lui Hrușciov încă de când colaborau strâns în anii '30, ca secretari

de partid și conducători ai administrației Moscovei. Faptul că Beria era deținut de militari lămurea faptul că Hrușciov controla cazul. Mai târziu, am aflat că militarii, la ordinele lui Bulganin, au luat măsura, fără precedent, de a-i interzice lui Kruglov, nou-numit în fruntea forțelor de securitate, să îl interogheze pe Beria. Malenkov, formal încă prim-ministru, ordonase arestarea lui Beria, dar în realitate nu avea nici un control asupra afacerii. Pentru că fusese un apropiat al lui Beria în ultimii 10 ani, Malenkov era el însuși condamnat.

După ce arestarea lui Beria a fost făcută publică, a fost convocată o ședință de partid a conducerii Ministerului de interne. După „denunțarea" activităților anti-partinice ale lui Beria, Pitovranov, adjunctul Direcției de contrainformații, și Obrucnikov, ministrul adjunct care se ocupa cu problemele de cadre, i-au denunțat pe Raihman, Eitingon și Sudoplatov drept persoane în care nu se putea avea încredere. Cei doi nu aveau nimic împotriva lor, făceau doar ce li se ordonase. Încercările lui Sudoplatov de a răspunde au fost blocate de Serov, care conducea ședința. În continuare, numele lui Sudoplatov a fost tot mai des implicat în timpul interogatoriilor luate lui Beria. Emma, soția lui, a luat măsura de precauție de a îndepărta toate armele din casă, de teamă să nu își pună capăt vieții.

Spulberarea idealului unui cekist

În ziua de 21 august, îmi aduc aminte că era vineri, intuiția mi-a spus că ceva foarte grav urma să se petreacă. În timp ce ascultam raportul de rutină, maiorul Pavel Buicikov, secretarul meu, a intrat să mă informeze că trei persoane, purtătoarele unei directive strict secrete de la minister, cereau să mă vadă.

Împreună cu prietenul său Eitingon, în 1977

L-am recunoscut pe colonelul Mihail Gordeiev, locțiitorul șefului departamentului care răspundea de arestările și detențiile în cazuri importante. El îi arestase pe Voznesenski, membru al Biroului politic, pe Aleksei Kuznețov, secretar al Comitetului Central; Sahurin, ministrul industriei aviatice și alții. I-am întrebat doar dacă toate formalitățile pentru arestarea mea erau semnate. Gordeiev mi-a confirmat și mi-a spus că îndeplineau ordinul lui Kruglov și că mandatul de arestare era semnat de Serov. Am sugerat să plecăm prin ușa din spate, ca să nu stârnim agitație în rândul personalului. Au fost de acord, deși aceasta constituia o gravă violare a legii. Ar fi trebuit să semnez protocolul pentru percheziționarea biroului meu, la care trebuia să asist. Intrasem într-o stare de agitație și nu-mi mai pot aminti nimic din cele întâmplate pe drumul către celula de închisoare de la subsolul Lubiankăi. Fără alte formalități, am semnat o fișă de înregistrare și am fost închis în celula cu numărul 8.

Totul s-a petrecut înainte de prânz. Curând mi-au adus supa, dar n-am putut-o înghiți. Aveam o durere teribilă de cap și mi-am căutat pastilele pe care le luam cu regularitate în buzunarul de la haină. Nu mă căutaseră. M-am forțat să iau pastilele cu supa și am început să-mi adun gândurile. Brusc, ușa s-a deschis și doi gardieni ne-au escortat în grabă către blocul administrației. Acolo mi-au luat totul, inclusiv cravata, pastilele și carnețelele. Gardianul mi-a luat și cronometrul elvețian, pe care îl cumpărasem în urmă cu 15 ani în Belgia, pe care l-a pus în buzunarul pentru batistă al hainei. M-a escortat până la dubă și în ultimul moment mi-a sustras ceasul din buzunar. Acest mărunt furtișag a pus capăt și ultimei mele rămășițe de ideal cekist.

Așa a pătruns Sudoplatov, erou al marelui război pentru apărarea patriei, omul care a coordonat activitatea de culegere a informațiilor despre bomba atomică din S.U.A., șef al unei unități independente din temutul NKVD, într-o nouă viață: cea de deținut. A parcurs și el etapele — nu toate, este adevărat — gulagului, fiind condamnat, după un simulacru de judecată, la 15 ani pușcărie, în 1958, la 5 ani după arestarea sa, interval în care făcuse și o grevă a foamei. Din pușcărie a continuat să elaboreze materiale pe diverse teme care reintrau în actualitate și pentru care experiența sa an-

terioară îi permitea să ofere puncte de vedere interesante. Pentru o asemenea colaborare, un ofițer KGB i-a adus două kilograme de zahăr. Cum soția lui, Emma, era și ea folosită de KGB — între altele, pentru a-l ține sub control pe poetul Evgheni Evtușenko, devenit, spune Sudoplatov, un colaborator al serviciului —, a putut să-l ajute. A fost eliberat — stranie coincidență — tot la 21 august, în 1968, a doua zi după invadarea Cehoslovaciei. Și-a primit înapoi ceasul, „care încă funcționa". A avut dificultăți să adoarmă, la început, pentru că îi lipsea becul mereu aprins din celulă. Când se plimba, ținea mâinile la spate, cum fusese obișnuit în pușcărie. Trecerea unei străzi devenea o dificultate insurmontabilă, după 15 ani trăiți în celulă. Și-a asigurat existența din traduceri și din scrierea unei cărți, împreună cu Raisa Sobel, sub numele de împrumut Anatoli Andreev. Bineînțeles, dispuneau și de pensia Emmei. Și-a întâlnit vechii colegi, dar îi părăsea când începeau să înjure guvernul. Cel mai bun prieten i-a rămas, în continuare, Eitingon, până în 1981, când s-a stins. A fost reabilitat — după repetate cereri fără răspuns — la patru luni după puciul din august 1991 și la câteva zile după disoluția U.R.S.S., în decembrie același an. A dus viața unui bunic ieșit la pensie, am fi înclinați să spunem, dacă nu am ști cine a fost. În finalul cărții, își rezuma astfel viața:

. Uniunea Sovietică — căreia i-am devotat fiecare fibră a existenței mele și pentru care am fost gata să mor; pentru care mi-am întors ochii de la orice brutalitate găsind justificare fiecăreia în transformarea țării dintr-o națiune înapoiată într-o superputere; pentru care am petrecut multe luni la datorie, departe de Emma și de copii; ale cărei greșeli m-au costat 15 ani de viață, ca soț și tată — n-a vrut să-și admită greșeala și să mă accepte înapoi ca cetățean. Abia când nu a mai existat Uniunea Sovietică, când nu a mai fost mândrul imperiu, am fost repus în drepturi și numele meu a revenit la locul care i se cuvine. ■

Prezentare, adaptare și versiune românească: Cristian POPIȘTEANU, Dorin MATEI

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

SOARTA BÂRLOGULUI LUPULUI

Martin Bormann, șeful cancelariei partidului nazist și secretar al lui Hitler, ocupă din nou coloanele ziarelor germane. De altfel, povestea sa începuse să semene tot mai mult cu cele din *1001 de nopți*. Dispărut în noaptea de 1 spre 2 mai 1945, fusese văzut când la o mănăstire din sudul Tirolului, ca portar, când travestit în călugăr iezuit, pe un transatlantic pe ruta Genova-America de Sud, când în barul „Ali-Baba" din Port-au-Prince.

Recent, revista *Der Spiegel* și-a reamintit de Bormann, în contextul unei controverse Bonn-Washington privind soarta reședinței de la Berchtesgaden a lui Hitler și a camarilei sale. Führerul își construise acolo o popicărie, o sală de cinematograf, iar din foișor îi plăcea să privească deseori împrejurimile masivului Obersalzberg, care domină Berchtesgadenul. Sub un strat gros de pământ, beton și oțel se afla celebrul său bunker, Bârlogul lupului (Wolfsschanze), unde au fost dictate multe dintre hotărârile războiului.

La sfârșitul lunii aprilie 1945, o escadrilă din Royal Air Force a ajuns deasupra localității Berchtesgaden, lansând asupra „Bârlogului lupului" 1 181 tone de explozibil. Rămasă în picioare, vila de la Berghof, făcând parte din același complex și fiind reședința favorită a Führerului, a fost folosită după război de americani ca loc de odihnă. Toată această zonă „sanitară" fusese concepută de Bormann pentru Hitler. El, Bormann, adunase bani din satele învecinate și din toată țara pentru a-și mulțumi superiorul. Și, evident, își înălțase și el la Berchtesgaden o frumoasă vilă, unde locuise cu soția și cei zece copii. Îl avusese vecin pe Hermann Göring, ce își asezonase casa cu un bazin cu apă încălzită.

Întrucât prezența americanilor în Germania urmează a se reduce de la 300 mii la 100 mii militari, în cadrul NATO, ei au hotărât să renunțe la cel puțin unul dintre cele trei centre de odihnă de care dispun: Berchtesgaden, Garmisch-Partenkirchen și Himsee. Dacă Bonul se va decide să „sponsorizeze" reparația reședinței din Obersalzberg - ceea ce înseamnă aproximativ 30 milioane mărci -, americanii sunt gata să folosească în continuare reședința lui Hitler. Însă ministrul de finanțe al Germaniei federale, Theo Weigel, nu pare deloc dispus a avansa suma, de altfel considerabilă. Ceea ce a provocat griji guvernului landului Bavaria, care se teme ca zona să nu fie revendicată de neonaziști. Pentru ei, aceste locuri sunt sfinte, întru memoria Führerului și a „administratorului" principal al Bârlogului, Martin Bormann.

F.D.

Addenda

la criza rachetelor şi România

AL. OŞCA, M. CHIRIŢOIU

Pentru conducerea comunistă a României, episodul din octombrie 1962 a avut un răsunet mult mai puternic şi mai prelungit decât deceniile de „colaborare frăţească" cu conducătorii de la Kremlin. Asemeni altor momente grave din perioada postbelică (campania împotriva mareşalului Tito şi a Iugoslaviei; încercarea de a transforma România într-un hinterland agrar şi de materii prime al economiei sovietice şi al „lagărului" socialist; impactul avut de cunoaşterea nemijlocită de către Gheorghe Gheorghiu-Dej a unora dintre realităţile americane cu ocazia vizitei la Sesiunea a XV-a a Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite), criza rachetelor, când omenirea s-a aflat la un pas de un cataclism nuclear, iar România a fost atrasă într-o dispută politică care o ignora, fiind singura ţară cu regim comunist căreia nu i s-a comunicat nimic despre adevărata situaţie din Marea Caraibilor, a zguduit pur şi simplu minţile conducătorilor de la Bucureşti.

Aşa se explică faptul că ei nu numai că nu au uitat această experienţă amară, asupra căreia şi-au permis chiar să ceară explicaţii lui N.S. Hruşciov şi să aibă o serie de rezerve — după cum cititorii noştri au putut afla din documentele necunoscute, publicate în nr. 2/1995 al revistei —, dar la Plenara CC al PCR din 15-22 aprilie 1964, au făcut noi referiri. După cum se ştie, această plenară a stabilit orientarea distanţată faţă de Moscova în numeroase probleme şi ea a fost comentată în lumea întreagă la vremea respectivă drept o Declaraţie de independenţă.

Iată, suntem în măsură să prezentăm, acum, pentru prima oară cititorilor noştri, **punctul de vedere al lui Gh. Gheorghiu-Dej, exprimat în timpul plenarei. Şeful partidului comunist dădea la iveală multe amănunte relevante despre tratamentul inegal aplicat României de către U.R.S.S. Documentul ni se pare mai mult decât elocvent pentru natura relaţiilor dintre „marele frate", Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, şi partidele comuniste aflate la conducerea altor ţări, în cazul de faţă a României. În acelaşi timp, Gh. Gheorghiu-Dej ridică un pic vălul de pe misterul altor momente din relaţiile dintre partidele comuniste şi dintre ţările socialiste. Prin aceste noi documente se confirmă că numai prin cunoaşterea tuturor elementelor epocii se pot stabili cu exactitate coordonatele istorice ale evoluţiei României în perioada regimului comunist.**

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Vă amintiţi că Kennedy a dat un ultimatum, un avertisment: dacă nu vor fi retrase rachetele din Cuba, vor interveni ei să le scoată. Au urmat după aceea convorbiri între sovietici şi americani şi, ca urmare, Uniunea Sovietică a trebuit să scoată rachetele din Cuba.

Întrebarea pe care şi-au pus-o şi chinezii şi noi, şi toată lumea este: de ce le-am dus acolo dacă a trebuit să le retragem? Dacă le-am dus acolo, însemna că ne bizuim pe forţă, că le vom menţine acolo ca un mijloc împotriva Statelor Unite. Însă a fost suficient ca guvernul Statelor Unite să facă declaraţia cunoscută şi să ia măsurile cunoscute de încercuire a Cubei cu vase militare, să supună sub control strict orice vas care intra sau ieşea din Cuba şi să vină cu ameninţarea că dacă Uniunea Sovietică nu-şi va retrage aceste rachete din Cuba, americanii vor încerca cu forţa să le scoată de acolo. Pentru americani este foarte uşor acolo, Cuba este aproape de ei, noi avem un cap de pod acolo.

De aceea este discutabil dacă a fost cuminte să se trimită rachete în Cuba. Fapt este că noi n-am fost întrebaţi de această acţiune, poate alţii au fost întrebaţi, însă noi n-am fost întrebaţi. Puteam să ne pomenim cu ceva pe neaşteptate. Pentru faptul că suntem membri ai Pactului de la Varşovia ar fi trebuit să ne informăm, să discutăm, să hotărâm împreună dacă este bine sau nu să trimitem aceste rachete acolo. Noi am aflat abia după ce au fost trimise.

Noi ne întorceam din călătoria aceea din Asia — Indonezia, India, Birmania — şi atunci am făcut o scurtă vizită la Moscova. Este adevărat că deasupra teritoriului chinez, la frontiera cu India erau operaţiuni militare. Ne-au dat ordin de jos să ne întoarcem cu avionul înapoi la New Delhi, că dacă nu, trag în noi. Ne-am învârtit noi puţin deasupra Munţilor Himalaia, dar până la urmă ne-au dat voie chinezii să trecem şi am ajuns la Moscova.

Noi ne-am așteptat să ne facă o informare mai generală ce a determinat trimiterea de rachete în Cuba. De acum cunoaștem și declarația guvernului Statelor Unite. În loc de aceasta tovarășii sovietici ne-au vorbit că până acum americanii n-au îndrăznit să se apropie de navele sovietice care mergeau spre Cuba, lăsând să se înțeleagă că americanii s-ar teme de lucrul acesta. Însă fapt este că s-a permis autorităților americane să controleze aceste vase. Americanii controlau cu elicoptere tot ce sovieticii aveau pe vas. Aceasta în primul rând.

În al doilea rând, ni s-a vorbit atunci despre niște manevre militare, menite să facem o demonstrație de forță la granița cu Turcia și la granița cu R.F.G., prin trimiterea de forțe importante pentru a exercita presiuni asupra acestor state să renunțe la cererea făcută de ei de a se retrage acele mijloace din Cuba. Nici nu ne-au vorbit că vor să retragă rachetele din Cuba.

Imediat ce am ajuns acasă, am citit mesajul trimis de Hrușciov lui Kennedy, unde arăta că este dispus să-și retragă aceste mijloace din Cuba, exprimându-și speranța că președintele Kennedy va folosi toată autoritatea sa și va acționa în spiritul răspunderii de a nu permite să invadeze Cuba. Și atunci a apărut și Declarația lui Kennedy.

Fapt este că și Kennedy a judecat cuminte, pentru că americanii puteau în 48 de ore să lichideze această situație, însă s-au gândit că aceasta ar însemna o aventură și ar putea să izbucnească o conflagrație nucleară. Sigur, își dădeau seama ce ar însemna acest lucru pentru întreaga omenire. Deci atât o parte, cât și alta își dădeau seama ce s-ar putea întâmpla.

Și, cei ce au trimis rachetele în Cuba le-au retras. Se pune întrebarea: de ce nu s-a prevăzut lucrul acesta? Orice lucru, orice acțiune trebuie prevăzută. Dacă duc acolo rachete, le duc cu un anumit scop, de ce să le înapoiez, aceasta costă?

Noi am spus toate aceste lucruri tovarășilor sovietici, că nu se poate proceda în felul acesta. Suntem toți semnatari ai Tratatului de la Varșovia, ne interesează orice acțiuni, pentru că orice măsuri întreprinse de o parte și de alta interesează pe toți.

Ce s-ar spune dacă noi am lua așa o acțiune împotriva turcilor, deși nimeni nu se gândește la așa ceva, nici măcar tovarășul Sălăjan. Dacă ne-am gândi așa: avem forțe armate, ia să încercăm și noi să punem la încercare capacitatea noastră de luptă și calitățile forțelor noastre armate, să ne năpustim împotriva turcilor și grecilor. Ce ar zice? Vă spun aceasta prin absurd, însă dacă am face așa ceva ar trebui să fim socotiți ca niște aventurieri.

De altfel în convorbirile noastre cu tovarășii sovietici au mărturisit că ar fi bine să ne consultăm, că în această acțiune s-au luat după nu știu ce general sau amiral care a dat asigurări că americanii nu vor simți că vor deplasa aceste rachete în Cuba, însă americanii aveau o agentură destul de puternică și i-au lăsat să le amplaseze și apoi să-i silească să le retragă, să vadă cum vor acționa. Și aceasta constituia verificarea celuilalt.

Pot să-l critice pe generalul sau amiralul acela care a vorbit cu conducerea superioară și a dat asigurări că americanii nu vor ști despre acest lucru.

Până la urmă americanii i-au arătat lui Gaston [Gheorghe Gaston Marin] o pictură, o pictură din aceasta abstracționistă, unde începuse să se picteze locul unde trebuiau să fie amplasate rachetele sovietice în Cuba.

Tov. Leontin Sălăjan: Obiecte de 6 m lungime se pot fotografia foarte bine din satelit.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Ne-au lăsat impresia unor oameni care spuneau: le arătăm noi acestora ce înseamnă forța, organizăm o demonstrație de forță. N-am avut impresia că ne cer o părere, ci că deja au luat curs și de aceea și noi am dat din cap, ne-am uitat unul la celălalt și n-am zis nimic. Mi se pare că pe linie militară veniseră ceva semne despre această acțiune.

Tov. Leontin Sălăjan: Ne ceruseră să facem mișcări de trupe, să mobilizăm toate forțele, însă noi nu ne-am grăbit.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Despre toate acestea am făcut observații într-o scrisoare și la care, bineînțeles, n-am primit un răspuns corespunzător.

Așa stau lucrurile cu rachetele.

Acum tovarășii noștri sovietici sunt supărați pe chinezi pentru că chinezii procedează în așa fel încât parcă le-ar părea rău că au fost retrase rachetele din Cuba. Însă nouă și întregii lumi ne pare bine. Este ușor pentru chinezi să critice de ce le-au retras, dar poți să-i critici de ce le-ai dus dacă le-ai retras. Sigur, chinezii critică în mod nejust Uniunea Sovietică, acuzând-o de lașitate. Poate chinezilor le-ar fi convenit agravarea situației, poate că s-ar fi dovedit prin aceasta că o serie de teze chineze sunt juste, că numai prin război se poate zdrobi imperialismul. Deși chinezii au încercat să facă acest lucru cu indienii, însă acum, după cât cunoaștem noi, caută să reglementeze acest conflict pe cale pașnică.

Cred că nici chinezilor nu le-ar conveni un război mondial, în care s-ar folosi indiscutabil mijloacele termonucleare, unde China ar putea fi cea mai mare victimă. Sunt convins că China, având

chiar la dispoziție mijloacele acestea pe care le au la dispoziție Uniunea Sovietică și America, va fi mult mai cuminte decât acum. Numai cine nu-și dă seama despre acest lucru poate spune că războiul nu este nimic. Aici nu este vorba că din 700 de milioane populație va rămâne jumătate. Este greu de presupus acest lucru și cine va rămâne va rămâne ca vai de lume, mai bine ar muri cu toții. Numai din motive politice, pentru că chinezii caută punctele slabe, pentru a putea critica conducerea sovietică, prin acțiunile întreprinse împotriva tovarășilor sovietici pot susține o asemenea teză.

Și tovarășii sovietici se apără, după părerea mea, într-un mod destul de defectuos. Nu acesta trebuie să fie răspunsul dat chinezilor, că trebuia neapărat să fie trimise rachete în Cuba.

Alte lucruri vor mai fi atinse. Noi ne vom ocupa de toate problemele acestea în dezbaterile noastre. Acum spun numai ceva preliminar, privitor la convorbirile dintre delegația noastră și tov. Hrușciov.

Nici așa o încredere, să ne imaginăm că imperialismul american se teme de Cuba. El se teme de o conflagrație mondială, pentru că știe ce poate să însemne pentru el aceasta. Americanii, dacă ar ști că un război cu Cuba nu s-ar transforma într-un război mondial, fără îndoială s-ar război cu Cuba.

Nu poți avea încredere în americani, că după spusele americanilor, ei se vor ține de cuvânt și nu vor invada Cuba. De unde poți ști cu atâta certitudine?

Se știe că atunci când au fost duse acolo rachetele, inițiativa nu a fost a cubanezilor, iar când [Moscova] a trebuit să le retragă nu a mai avut timp să se consulte cu Fidel Castro. Aceasta i-a creat nemulțumirea lui Fidel Castro, și aceasta a durat până când s-a dus la Moscova când i s-a dat și decorația de erou și de unde a plecat încântat de ce a văzut acolo. Sigur, rachetele de acolo nu puteau fi luate fără a fi întrebat guvernul Cubei, însă dacă nu ar fi fost retrase cât mai repede ar fi fost război... ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

PIRAMIDA LUI CHEOPS...

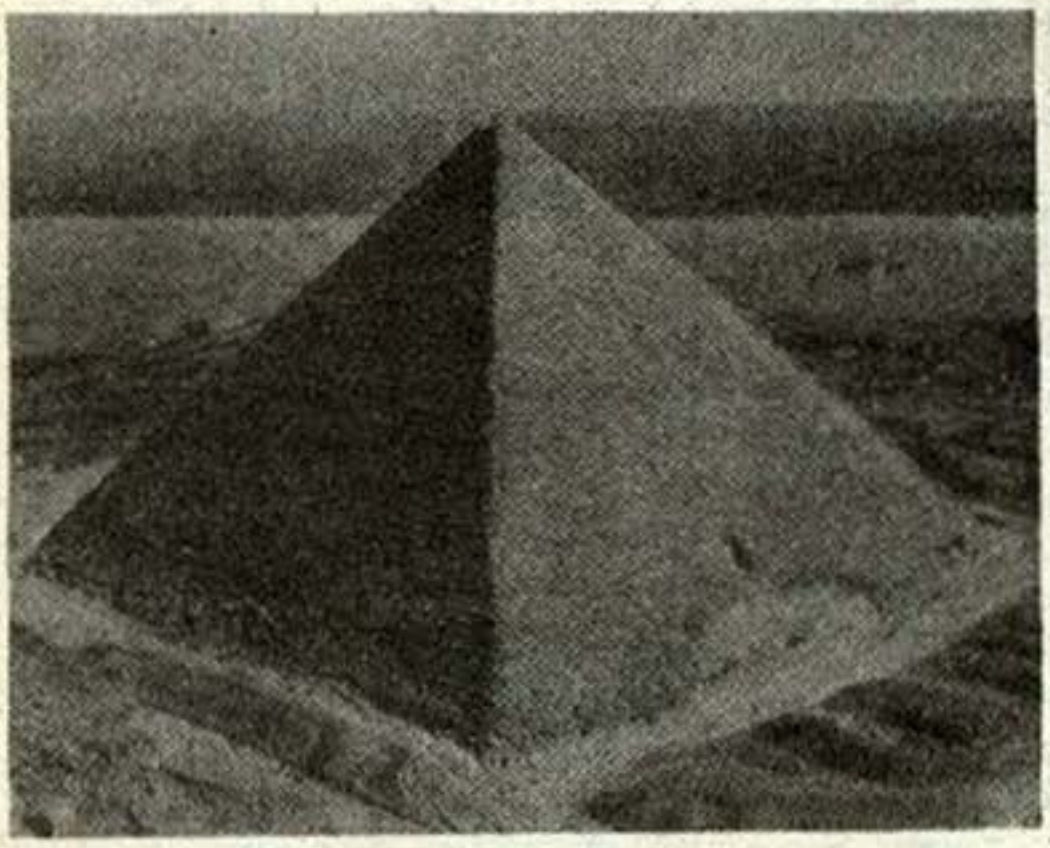

pare a fi renunțat și la ultimul ei secret. Un inginer german, Rudolf Gantenbrink, pasionat de arhitectură și arheologie, a reușit să filmeze interiorul mormântului. I-au fost necesari doi ani de muncă și 250 000 dolari pentru a obține primele imagini din interior, anunță revista *VSD*. Ele au relevat faptul că de la camera mortuară a regelui pleacă două coridoare de 50 metri, care ies pe peretele extern al piramidei. Se spune că aceste coridoare au permis sufletului faraonului să ajungă în paradis.

După ce a încheiat explorarea lor, inginerul german a constatat că din camera reginei pornesc alte două coridoare, mult prea strâmte însă pentru a putea fi explorate prin metodele arheologiei moderne cunoscute. El a construit atunci un mic robot, o minune de tehnologie, pe care l-a botezat Upuaut - de la numele unei divinități egiptene, care însemna „Cel care deschide drumurile" -, special destinat a explora toate ascunzișurile mormântului.

Upuaut dispune de un microprocesor pe post de creier, un sistem de ghidare laser, două proiectoare încadrând o cameră video celor în miniatură, un sistem de tracțiune compus din roți, glisiere și șenile, complexul fiind capabil să înainteze într-un coridor de 20 cm x 20 cm. Astfel, pe ecran specialiștii au putut vedea ceea ce oamenii au construit în urmă cu 4 500 ani. Dacă până acum ei au presupus că acel coridor avea numai 2 m, Upuaut a înaintat 40 m. Acolo el a înregistrat o pânză de păianjen. Cum supraviețuise un păianjen? Cu ce se hrănise?

La aceste întrebări vor răspunde savanții egipteni, cărora inginerul german le-a predat ștafeta, ei urmând ca în 1995 să dezvăluie misterul piramidei lui Cheops. Spre nemulțumirea Sfinxului, gardianul păcii eterne a regelui Cheops.

F.D.

DOMNITORI AI MOLDOVEI ȘI ANUL URCĂRII LOR PE TRON

1709 / 1552	→	1792 / DREPT ÎN CALEA FERATĂ	→	PRIMII ÎNROLAȚI / 1602	→	1693 / DEASĂ LA MIJLOC!	→	1665 →
↳		↓		↓		↓		
A FĂCUT RĂZBOIUL / PASĂRE MIGRATOARE	→							RADU MIHNEA (1616)
↳					PREFIX DE VECHIME / OSIE	→		↓
1451 / 1392 / EPOCĂ			ÎNCEPE BĂTĂLIA! / BELSUG	→	↓	ÎN TEMĂ! / IEREMIA MOVILĂ (1595)	→	1834
↓		FOARTE MARE / COD TELEGRAFIC	→	↓		↓		1527 ↓
↳		↓			ARBUST ORNAMENTAL / 1572 ("CUMPLIT")	→		↓
↳				ULTIMII DIN TAGMĂ!	↓	GREȘIT / PRIMELE SLOVE!	→	
1351 / 1354 / 1457	→			↓		↓	RAR PE FLANCURI! / ÎN STAT!	→
↳			ORIGINAR DIN MALTA	→			↓	
↳						ASTFEL	→	

DUMITRU CIREAȘĂ
CERCUL REBUSIST "SFINX" BACĂU

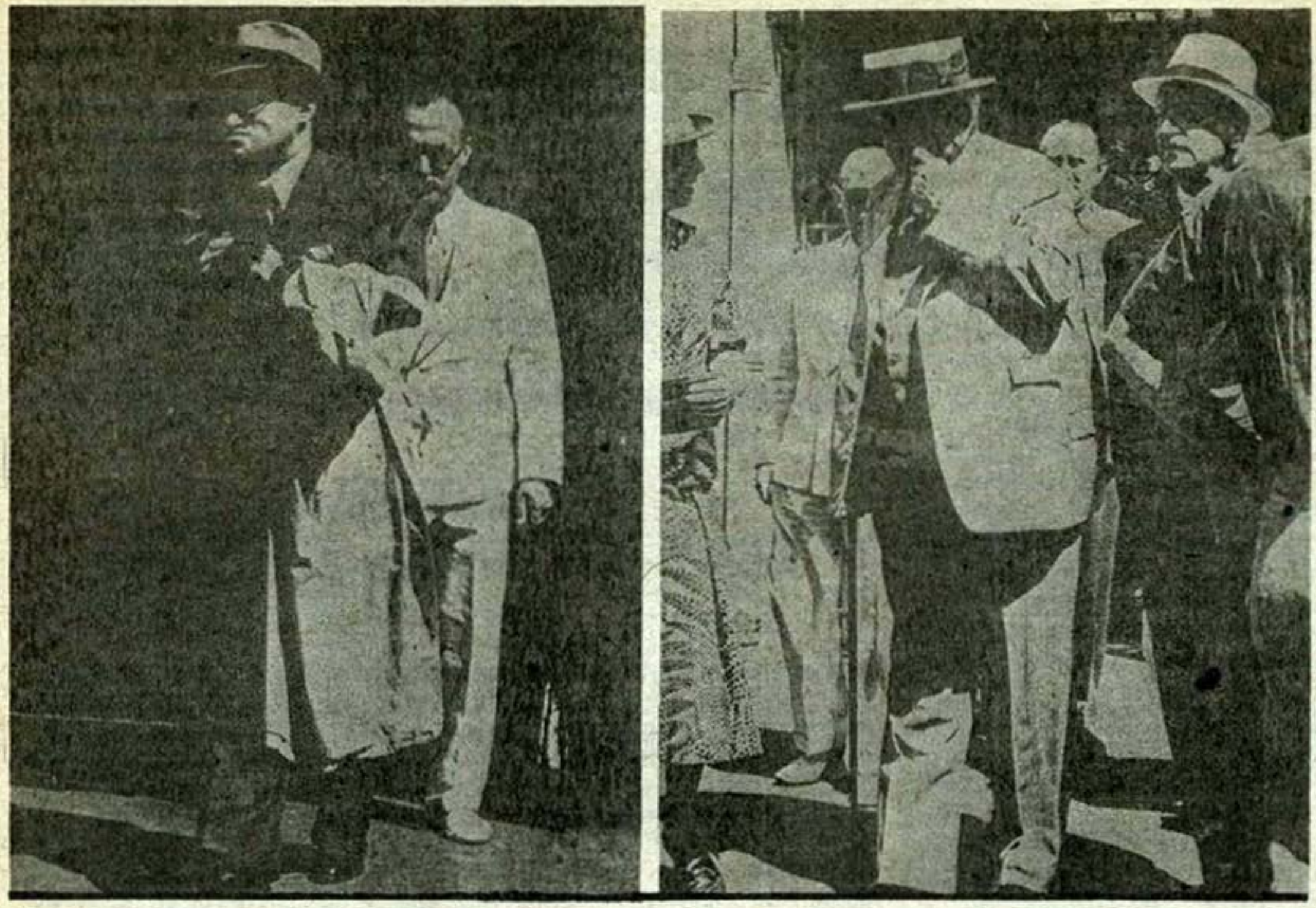

FILMUL ISTORIC LA CANNES

CRISTIAN POPIȘTEANU

Atunci când l-am întâlnit pe André Malraux — căruia nu voi înceta a-i purta o vie admirație pentru tot ceea ce m-a învățat și, în primul rând, pentru că făcându-mi un loc în dialogurile sale, mi-a deschis o poartă spre înțelegerea lumii și a vieții (care a ajuns să semene tot mai mult cu cărțile sale) — m-a întrebat la sfârșit: ce ați dori să mai vedeți în Franța?

Recunosc că am fost prea emoționat pentru a-i răspunde pe loc și, abia peste un timp, i-am transmis prin André Holleaux, directorul general al Centrului Național al Cinematografiei Franceze, că mi-aș dori Festivalul de la Cannes.

După ce nu am putut onora invitația din primul an, deoarece nu am primit viza de ieșire din țară, după ce am ratat „ediția revoluționară" avortată din mai 1968, când greva generală m-a împiedicat să trec de Lyon, obligându-mă să revin la Paris, am reușit, în sfârșit, să ajung pe Croissetă în 1969, tot în mai. Atotprezenta șefă a serviciului de presă era doamna Louisete Fargette, iar delegat general era domnul Favre Le Bret, care timp de mulți ani a fost directorul festivalului.

Astăzi delegat general al Festivalului Internațional al Filmului de la Cannes este domnul Gilles Jacob, președinte domnul Pierre Viot, iar „responsabila" celor 3-5 000 de oameni de presă, ce vin în fiecare an la Cannes, este doamna Christine Aimé, care, cu o tinerețe încântătoare, caută să domolească o adevărată „divizie de gardă" ce-i solicită permanent asistență.

Festivalul de la Cannes este demult o instituție celebră, el este o instanță supremă, și nimeni nu-și poate permite în lumea filmului să-l snobeze sau să-l ignore.

Două imagini istorice — sosirea lui Louis Lumière, în septembrie 1939, și a celebrului istoric francez de origine română Philippe Erlanger

Cu excepția anului inaugural 1939, prevăzut pentru 12 septembrie și întrerupt din pricina războiului, a celor două ediții anulate, 1948 și 1950, a celui deja amintit din 1968, busculat de Statele generale ale Filmului, dar preluat cu și mai mare strălucire în 1969 (când soseam acolo pentru prima oară), fiecare concurs a însemnat *o dată* în istoria centenară a celei de a șaptea arte. Cannes înseamnă pentru ultima jumătate de secol istoria vie a filmului.

Și ce este filmul, dacă nu o istorie a vieții, visurilor și coșmarurilor noastre?

Aș putea să-i amintesc pe marii oameni de cultură care au făcut parte sau au prezidat juriile de la Cannes sau pe cei ce au făcut filmele premiate. O voi face într-un număr viitor.

Aici doresc să amintesc doar că pentru filmul istoric Cannes-ul a reprezentat și reprezintă o adevărată navetă spațială, propulsându-l pe orbitele lumii și ale publicului.

Voi numi câteva dintre filmele istorice ce și-au luat zborul de la Cannes, dar în acest număr vreau să amintesc ce loc ocupau aceste filme în proiectatul prim festival internațional. Este mai mult decât interesant să aflăm că, la 12 septembrie 1939, urmau să intre în competiție 29 de filme de ficțiune și documentare din 6 țări. Francezii voiau să prezinte „Franța este un imperiu", „Omul din Niger", „Legea Nordului", „Două imperii — o singură putere", „Parada din 14 iulie 1939"; S.U.A. veneau cu filmul lui Henry King despre celebrii exploratori Stanley și Livingston; Belgia, cu o lecție de „Magie africană", iar U.R.S.S. cu „Lenin în 1918" de Mihail Romm și cu scurt-metrajul premonitoriu „Dacă mâine ar izbucni războiul". E bine să reținem aceste ultime informații, pentru a ne creiona mai bine epoca în care, deși U.R.S.S. semnase la 23 august 1939 un pact de neagresiune cu cel de al treilea Reich, iar procesele staliniste se țineau lanț de trei ani la Moscova, sub acuzațiile viitorului emisar al Kremlinului la impunerea guvernului Groza, A.I. Vîșinski (cu nici șase ani mai târziu), Lenin urma să descindă pe Croissetă. Aceasta este istoria în stare naturală și fără prejudecăți post-factum.

Și cine credeți că era președintele de onoare al juriului? Nimeni altul decât Louis Lumière, membru al Institutului Franței, marele inventator, alături de fratele său Auguste. ■

ROMÂNIA, ASOCIATA UNIUNII EUROPENE

A apărut primul număr al publicației editate de Delegația Comisiei Europene în România. După cum anunță doamna ambasadoare Karen Fogg, buletinul lunar va oferi informații și explicații de fond asupra Uniunii Europene, asupra relațiilor acesteia cu țările Europei de Est, bineînțeles cu un accent special pe România.

Apariția s-a produs chiar în preajma intrării în vigoare, la 1 februarie, a Acordului de Asociere al României cu Uniunea Europeană. Pe lângă un Mesaj de salut adresat de președintele Ion Iliescu, în acest prim număr mai apar: „La revedere, domnule Delors!" — realizările celor 10 ani cât „Domnul Europa" s-a aflat în fruntea Comisiei Europene —, cinci pagini consacrate programului PHARE, o prezentare a doamnei Karen Fogg, șefa Delegației, și a echipei de presă și informații, știri de ultimă oră despre activitatea Comisiei Europene.

În editorial, doamna Karen Fogg spunea: „Îi rugăm, așadar, pe cititori să-i găsească [publicației] un loc în bibliotecă sau pe masa de lucru și să o recomande prietenilor". Îndemn pe care îl susținem și noi, urând excelentei publicații viață lungă.

DIN LUMEA GREACĂ

(Monoverb reflexiv: 6 — 9)

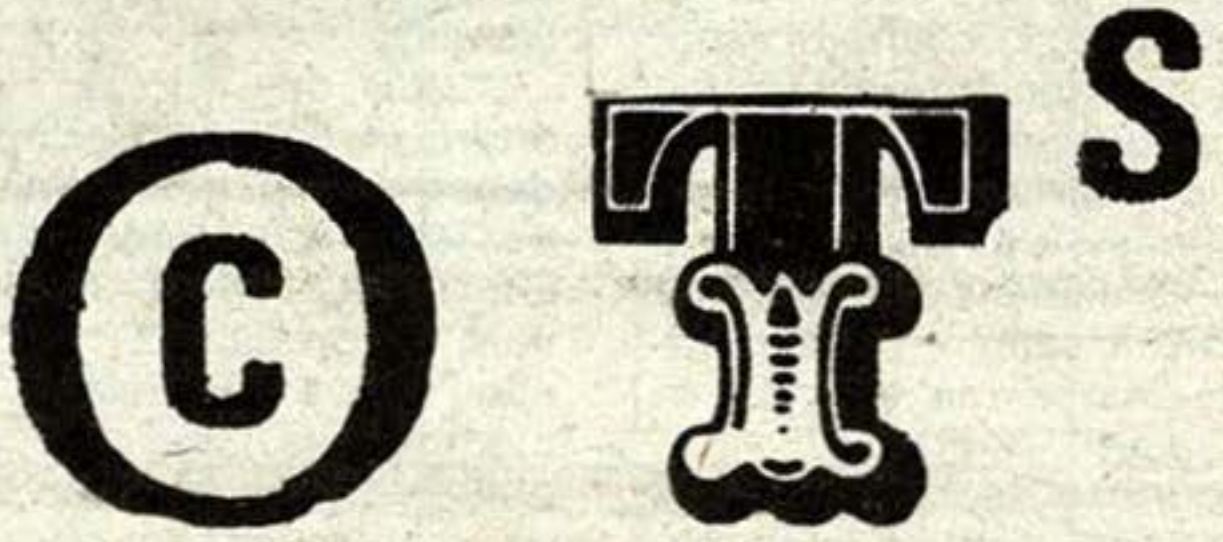

Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

ASCANIO DAMIAN — 80

Cu discreţia bineştiută, colaboratorul nostru din vremuri deloc uşoare, domnul profesor arhitect Ascanio Damian, a trecut la Crăciun '94 de cifra 80 ani. Nu credem a greşi dacă-i urăm — cu oarecare întârziere — în public multă sănătate, bucurie şi putere de viaţă.

UNITATE JURIDICĂ ROMÂNEASCĂ

Doamna IRINA RĂDULESCU-VALASOGLU, din Bucureşti, **fiica acad. Andrei Rădulescu** (Magazin istoric, **nr. 11/1992), ne trimite câteva consideraţii-preliminarii „unei mai ample lucrări despre istoria dreptului românesc", în care se evidenţiază unitatea juridică a românilor, din cele mai vechi timpuri şi până în epocile moderne.**

Este semnalat un Chestionar pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român, **finalizat de A. Rădulescu în 1952 şi tipărit în 1991 în volumul Andrei Rădulescu,** Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc, **publicat de Editura Academiei Române.**

BISERICA DOMNEASCĂ DIN ARGEŞ

În completarea relatărilor lui Al. Lascarov-Moldovanu despre descoperirile arheologice din 1921 din biserica voievodală de la Curtea de Argeş, dl. GEORGE GEORGESCU, din com. Şuici, jud. Argeş, **pasionat cercetător al istoriei locale, ne scrie:** Biserica Domnească din Curtea de Argeş a fost construită în formă de cruce greacă înscrisă, din zid alternativ de piatră şi cărămidă, de către Alexandru Basarab (stins din viaţă la 16 noiembrie 1364). Edificiul a fost ridicat peste o altă bisericuţă, din sec. XIII, în jurul anului 1359, când a fost înfiinţată la Argeş Mitropolia Ortodoxă, prin venirea lui Iacint de la Vicina.

În 1851, bisericii i s-au adăugat două turle mici, cu prilejul învelirii ei cu tablă, iar, în 1870, un amvon de zid, până atunci fiind unul mic de lemn. Din anul 1868 datează şi o primă imagine fotografică (retuşată), de un autor necunoscut. Fotografia a fost publicată în revista **Vocea Bisericii,** nr. 1/1896, p.3.

O reproducem şi noi alăturat.

GENEROZITATEA COLECŢIONARULUI

În nr. 6/1994 al revistei noastre, în cadrul acestei rubrici, am publicat oferta d-lui HAIDAMAC GH. OSTĂCIOAIA, din Bucureşti, **care punea, în mod gratuit, la dispoziţia celor dornici să-şi completeze colecţiile** Magazin istoric **numere disperate, pe care le avea disponibile.**

Iată că generoasa iniţiativă a cititorului nostru a dat roade. Beneficiari — mai mulţi cititori din toată ţara, care au primit, pe cheltuielile d-lui Ostăcioaia, exemplarele care le lipseau din colecţii. Scriindu-ne, aceştia şi-au exprimat mulţumirile lor călduroase pentru generozitatea pasionatului colecţionar şi popularizator al revistei. Astfel, printre cei care şi-au îmbogăţit colecţiile cu ajutorul d-lui Ostăcioaia se află: IOAN M. CIURARU, din Buzău; **V. IAŞTRE, din** Vaslui; **LUIZA VIZITIU, din** Bucureşti; **DOMIŢIAN COVACI, din** Timişoara; **DAN IOANIŢESCU, din** Dej; **LAURA MOROŞANU, din** Botoşani.

Nu mai este cazul să subliniem frumuseţea iniţiativei d-lui Ostăcioaia.

Înregistrăm însă cu bucurie şi această mărturie a faptului că, sub semnul Magazinului istoric, **continuă să apară generozităţi, dărnicii şi prietenii dezinteresate şi durabile.**

Este, poate, una din cele mai frumoase împliniri ale revistei în cei peste 28 ani de apariţie neîntreruptă, din acel prim şi neuitat aprilie 1967.

ERATĂ

Dintr-o greşeală de colaţionare, la articolul Românii — apărătorii Europei **a apărut formularea „corpuri** cosmolite", **în loc de „cosmopolite".**

CERERI ŞI OFERTE

RADU TURTUREANU, str. George Coşbuc, nr. 25, sc. B, ap 18, Baia Mare, **oferă: nr. 1-9/1967; 1-3/1968.**

ION BOSTAN, str. Matei Voievod, nr. 24, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

GH. CATARIG, str. Luşca, nr. 16, Năsăud, **oferă: nr. 6/1991; 9/1992.**

CONTENTS (Romanian History) March, 1945. Romania in F.D. Roosevelt — W. Churchill Correspondence • **D.C. Giurescu, C. Popişteanu, M. Ştefan, I. Lăcustă** The Communists seize the Power; The Government of Dr. Petru Groza • **G. Ştrempel** Mitrofan — Bishop and Printer (XVIII th Century) • **I. Calafeteanu** Ştirbey's Mission (1944) • Unknown Documents; Romania at the End of WWII in Europe (III) **A. Barnea** Dinu Adameşteanu as Archaeologist • **A. Silvan-Ionescu** Queen Mary and the Indians from U.S.A. • **C. Troncotă** October, 1941. The Testimony of the Odessa Mayor • **A.C. Cuza** 1888-1920. Diary Pages (III) • Martha Bibescu's Loves (III) • **C. Popescu** 900 Churches have been being built • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes from Exile (III) • **R. Mironovici** The Church founded by the Sturdza Family in Baden-Baden

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Mars 1945. La Roumanie dans la correspondance F.D. Roosevelt-W. Churchill • **D.C. Giurescu, C. Popişteanu, M. Ştefan, I. Lăcustă** Les communistes s'emparent du pouvoir: le gouvernement Dr. Petru Groza • **G. Ştrempel** Mitrofan — l'évêque imprimeur (XVIII s.) • **I. Calafeteanu** La mission Ştirbey (1944) • Documents inédits: la Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe (III) • **A. Barnea** L'archéologue Dinu Adameşteanu • **A. Silvan-Ionescu** La reine Maria et les Indiens des Etats-Unis • **C. Troncotă** Octobre 1941. Le témoignage du maire d'Odessa • **A.C. Cuza** 1888-1920. Pages de journal (III) • Les amours de Martha Bibescu (III) • **C. Popescu** 900 églises en construction • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes de l'exil (III) • **R. Mironovici** La chapelle de la famille Sturdza à Baden-Baden

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Март 1945. Румыния в переписке Рузвельта с Черчиллем • **Д. К. Джуреску, К. Попиштяну, М. Штефан, И. Лэкуетэ** Коммунисты захватывают власть: правительство д-ра Петру Грозы • **Г. Штремпел** Митрофан — епископ печатник (XVIII в.) • **И. Калафетяну** Миссия Штирбей (1944) • Неопубликованные документы. Румыния в конце второй мировой войны в Европе (III) • **А. Барня** Археолог Дину Адамештяну • **А. Силван-Ионеску** Королева Мария и американские индейцы • **К. Тронкотэ** Октябрь 1941. Свидетельсто мэра Одессы • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневниковые записи (III) • Романы Марты Бибеску (III) • **К. Попеску** Строятся 900 церквей • **Р. Миронович** Часовня рода Стурдзы в Баден-Бадене

INHALT (Rumänische Geschichte) März 1945. Rumänien im Briefwechsel F.D. Roosevelt — W. Churchill • **D.C. Giurescu, C. Popişteanu, M. Ştefan, I. Lăcustă** Die Kommunisten erringen die Macht: die Regierung dr. Petru Groza • **G. Ştrempel** Mitrofan — Bischof und Buchdrücker (XVIII Jahrhundert) • **I. Calafeteanu** Ştirbeys Auftrag (1944) • Unveroffentliche Urkunden. Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieg in Europa (III) • **A. Barnea** Der Archaologe Dinu Adameşteanu • **A. Silvan-Ionescu** Königin Maria und Amerikas-Indianer • **C. Troncotă** Oktober 1941. Ein Zeugniss: Odessas Bürgermeister • **A.C. Cuza** 1888-1920. Tagebücher (III) • Martha Bibescus Liebschaften (III) • **C. Popescu** 900 Kirchen im Aufbau • **Al. Busuioceanu** 1952. Exil-Aufzeichnungen (III) • **R. Mironovici** Eine Stiftung der Familie Sturdza in Baden-Baden

SUMARIO (Historia rumana) Marzo de 1945. Rumania en la correspondencia entre F.D. Roosevelt y W. Churchill • **D.C. Giurescu, C. Popişteanu, M. Ştefan, I. Lăcustă** Los comunistas acaparar el poder: el gobierno Dr. Petru Groza • **G. Ştrempel** Mitrofan, el obispo tipógrafo (s. XVIII) • **I. Calafeteanu** La misión Ştirbey (1944) • Documentos inéditos. Rumanía a finales de la segunda guerra mundial de Europa (III) • **A. Barnea** El arqueólo Dinu Adameşteanu • **A. Silvan-Ionescu** La reina Maria y los indios norteamericanos • **C. Troncotă** Octubre de 1941. El alcalde de Odessa • **A.C. Cuza** 1888-1920. Páginas de diario (III) • Los amores de Martha Bibescu (III) • **C. Popescu** 900 iglesias en construcción • **Al. Busuioceanu** 1952. Apuntes de destierro (III) • **R. Mironovici** Una pequena iglesia de los Sturdza en Baden-Baden

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 650